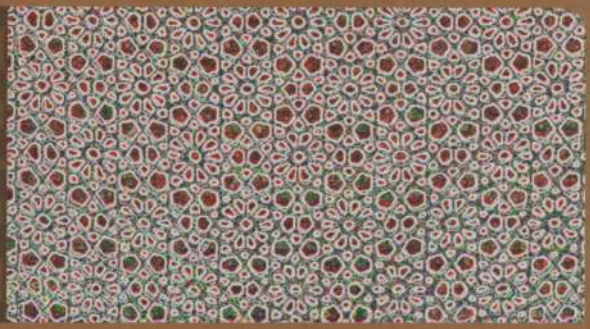
Hz. Peygamber Devrinde
NİFAK HAREKETLERİ

YRD. DOÇ. DR. AHMET SEZİKLİ

TÜRKİYE
DİYANET VAKFI
YAYINLARI

Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri
Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEZİKLİ

Yayın No : 138
İlmi Eserler Serisi : 33
Yayıncı Sertifika No: 15402

ISBN: 978-975-389-139-4
13.06.Y.0005.138

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
5. Baskı, Ekim 2013, Ankara, 2.000 Adet

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun 12.10.1992/14-a sayılı kararıyla uygun görülmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 14.11.1992 tarih ve 546-9/2 sayılı kararıyla basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks:354 91 32
e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 138

Hz. PEYGAMBER DEVRİNDE NİFAK HAREKETLERİ

Yard. Doç. Dr. Ahmet SEZİKLİ

Beni dualarıyla büyüten anneme...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII
KISALTMALAR X
GİRİŞ 1
A- Kaynaklar ve Araştırmalar 1
B- Nifak Konusunda Genel Bilgi 7
C- Hicretten Evvel Medine'nin Siyâsî ve İctimâî Durumu 17

BİRİNCİ BÖLÜM
MEDİNE'DE NİFAKIN TEZAHÜRLERİ
–Hicrî Birinci-İkinci Yıllar–
A- Mekke Müşriklerinin Medine'de Ferdî Nifak Hadiselerine Tesiri 27
B- Medine'de Nifakın İlk Tezâhürleri ve Nifak Merkezlerinin Tesbiti 29
C- Bedir Gazasının Nifak Ehline Tesiri 39
D- Yahudilerin Medine'de Nifak Hadiselerine Tesiri ve Yahudi-Münafık İttifakı 49

İKİNCİ BÖLÜM
NİFAKIN DOĞUŞU
–Hicrî Üçüncü Yılda–
A- Münafıkların Uhud Gazasındaki Faaliyetleri ve İlk Toplu Nifak Hareketi 64

B- Münafıkların Nadîroğulları Yahudilerini Harbe Teşviki.....86
C- Nifakın Medine Dışına Taşması.....94
D- Münafıkların Hendek Savaşındaki Faaliyetleri.....97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NİFAKIN TIRMANIŞI
–Hicrî Altıncı ve Onuncu Yıllar Arası–

A- Mustalikoğulları Gazasında Münafıkların iç Savaşı Başlatma Teşebbüs ve Plânları.....109
B- Hicrî 6-8. Yıllar Arası Bazı Nifak Hadiseleri (Bedevîler, Müellefe-i Kulûb ve Mekkeli Münafıklar).....127
C- Münafıklar ve Tebük Seferi.....142
D- Mescid-i Dırar Meselesi ve Münafıkların Lideri İbn Ubeyy'in Ölümü.....155

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Hz. PEYGAMBER'İN MÜNAFIKLARA UYGULADIĞI SİYASET

A- Münafıklara Karşı Devlet Otoritesini Kullanma Yerine Alınan Tedbirler.....178
B- Münafıkların Savunmasız Bırakılması.....199
C- Sahabenin Hz. Peygamber Tarafından Nifaka Karşı Eğitilmesi.....202
SONUÇ.....214
MEDİNE KROKİSİ.....218
KAYNAKLAR.....219
İNDEKS.....225

ÖNSÖZ

Nifak hareketlerinin ortaya çıkışı, müslümanların organize bir topluluk ve siyâsî bir güç olarak belirmeye başladığı Medine devrine tesadüf eder. Bu devirde, İslâm'ın yayılışına engel olmak isteyen hizipler arasında müşrikler, yahudiler ve hıristiyanlar yanında belki de en mühimlerinden biri münafıklardır. Çünkü diğer hizipler düşmanlıkta açık davrandıkları ve İslâm toplumunun dışında oldukları halde münafıklar, müslümanların arasında görünüşte mü'min tavrı sergilemişler ama, gizlice grup oluşturarak İslâm'ın gelişmesini engellemeye çılışmışlardır. Dolayısıyla bunlarla mücadelenin daha zor olduğu açıktır. Nitekim, Kur'ân âyetleri ile hadislerin konuya bakışı ve asr-ı saadette münafıkların meydana getirdiği nifak hareketleri bu tesbiti doğrular mahiyettedir.

Böylesine önemli bir problemin bütün hatlarıyla ortaya çıkarılmasının, Hz. Peygamber'in ve sahabenin yürüttüğü faaliyetlerin, İslâm'ı neşirde benimsedikleri prensiplerin, beşerî münasebetlerin tanziminde ortaya koydukları inceliklerin, hâsılı, şartların olanca zorluğuna rağmen İslâm'ın yayılmasında gösterdikleri muvaffakiyetin daha iyi anlaşılmasına ışık tutacağı düşüncesi, bu konunun –araştırmaya esas olmak üzere– seçilmesinde en önemli rolü oynadığı belirtilebilir.

Her ne kadar ilk devir nifak hareketlerinin günümüz müslümanları açısından yorumlanması konumuz dışında ise de, bunun taşıdığı önemin de araştırmamızın böyle bir isimle çerçevelenmesinde tesirli olduğu ifade edilebilir. Bununla be-

raber Hz. Peygamber devrinde ortaya çıkan her karışıklıkta, bir veya daha çok münafık keşfedip sonra da onları teşhir etmek gibi bir ön yargı ile yola çıkmadığımızı da belirtmemiz gerekir.

Araştırmamızda, hicretle birlikte Medine döneminde başlayan "Nifak Engelleri" tarihî seyir içinde incelenmeye çalışılacaktır. Girişte, "Nifak", "Münafık" terimleri ve özellikleriyle ilgili kısa ve özlü bilgiler sunulduktan sonra, Medine'de zuhur eden nifakın özelliği göz önünde bulundurulmaya çalışılacaktır. Hicretle birlikte ilk iki yıl içinde Mekke müşrikleri, Bedir gazası ve Yahudilerin Medine'deki nifaka tesiri, neticede ortaya çıkan nifak merkezleri, "Nifakın Tezahürleri" bölümünde incelenecektir.

Hicrî üçüncü yıldan itibaren Uhud savaşının, toplu nifak hareketinin doğuşu için bir vesile teşkil ettiği ikinci bölümde ele alınacaktır.

Mekke müşriklerinin Uhud savaşındaki başarıları, münafıkları şımartmış, sonuçta nifak hareketlerinin civarda bulunan kabilelere sıçramasına sebep olmuştur. Böyle bir ortamda Medine'deki iç ve dış düşman güçler kendilerini Hendek savaşında deneyecek, fakat muvaffak olamayacaklardır.

Müslümanların irtibat kurduğu dostları ve müttefikleri olan Yahudilerin Medine'den sürülmeleri ayrı bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu defa Medine'deki nifakta bir tırmanış olduğu, münafıkların taktik değiştirdiği, ayrı bir ordu kurma cesaretini gösterdiği, Hz. Peygamber'e sûikast teşebbüsünde bulunduğu ve diğer bazı bilgiler üçüncü bölümde yer alacaktır. Bu arada Medine'deki nifakın ictimâî, siyâsî, iktisâdî ve kültürel sebepleri ayrı bir başlık altında değil de, târihî olaylarla bağlantı kurularak incelenmeye çalışılacaktır.

Araştırmamızın son bölümü, Hz. Peygamber'in mü-

nafıklara karşı yürüttüğü cihad ve siyasete tahsis edilmiş olup, döküman olarak da daha önceki bölümlerde yer alan bilgiler kullanılacaktır.

Bu vesile ile araştırma konusunun tesbiti ve tezin hazırlanmasında -yoğun ilmi meşguliyetlerine rağmen- bize zaman ayırma lutfunda bulunan ve kendisine başvurdukça yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa FAYDA'ya, tezimi baştan sona tetkik edip, değerli ilmî tenkitleriyle çalışmalarıma yön veren Prof. Dr. Ethem Rûhi FIĞLALI'ya ve danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL'e teşekkürü bir borç bilirim.

Dr. H. Ahmet SEZİKLİ

KISALTMALAR

a.g.m.	: adı geçen makale/madde
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
bkz.	: bakınız
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
krş.	: karşılaştırınız
mad.	: maddesi
Mec.	: Mecmuası
M.G.S.B.	: Milli Gençlik ve Spor Bakanlığı
nşr.	: neşreden
s.	: sayfa
sy.	: sayı
T.D.V.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
Yay.	: Yayınlar

GİRİŞ

A- Kaynaklar ve Araştırmalar

Asr-ı saadetteki nifak hareketleri, hicretle birlikte Medine döneminde başlayıp İbn Ubeyy (ö. 9/631)'in vefatıyla birlikte tedrici bir şekilde azalarak devam etmiştir. Bu bakımdan araştırmamızın tarihî hudutları, İslâm toplumunun Medine'de teşekkülü (1/622) ile birlikte başlayan ve Hz. Peygamber'in vefatına (10/632) kadar geçen zamandır.

Konumuzla ilgili belli başlı kaynakları, başta Kur'ân olmak üzere Hadis, Siyer, Tabakât, Megâzî ve İslâm Tarihi kitapları teşkil etmektedir. Bunun yanında "Nifak" ve "Münafıklar" ile ilgili bilgilere Siyer'in konuları arasında yer veren eser, araştırma ve makaleler de ilâve edilirse, konumuzla ilgili kaynaklar genel hatlarıyla belirlenmiş olur.

Asr-ı saadete ait ilk kaynak Kur'ân ve Hadis kitaplarıdır. Esbâb-ı Nüzul ve Esbâb-ı Vürûd ile ilgili rivâyetlerin, müstakil eserlerin ve araştırmaların azlığı, karşılaşılan zorluklar arasındadır. Bu sebeple doğan eksiklikler; müstakil Tefsir, Hadis, Siyer türündeki eserlerden yararlanılarak giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, tarihî olayların tesbitini ve konunun bütünlüğünü sağlamak için de Megâzî ve Tabakât kitapları en fazla yararlanılan eserler arasına girmiştir.

Kaynaklarda "Nifak" ile ilgili olayların çokluğu, buna karşılık münafık isimlerinin azlığı, konumuzu araştırırken karşımıza çıkan zorlukların bir diğeridir. Bunun da sebebi, muhtemelen, ilk zamanlarda şifâhî olarak nakledilen münafık isimlerinin, daha sonra kaynaklara alınmasında tereddüt edilmiş olmasıdır. Hz. Peygamber'in şahıslarla özel olarak meşguliyeti ve şahısların hususî durumlarını aşırı tecessüsten engellemesi de bu neticeyi doğurmuş olabilir. Her şeye rağmen

biz, bilhassa olaylarda rastladığımız münafık isimlerini genişçe araştırmaya gayret ettik. Şifâhî rivayetin tesbitinde tabiî olarak karşılaşılan farklılıklar, münafıklarla ilgili haberlerde de ortaya çıkmaktadır. Böyle durumlarda şahısların olaylar içinde işgal ettikleri yer, konuyu aydınlatmada çıkış noktası olarak ele alınmıştır.

Konumuzla ilgili Tefsir ve Hadis dallarında yapılan araştırmalar, sadece "Nifak" ve "Münafıklar"ın Kur'ân ve Hadislere göre özelliklerini tasniften ibaret görünmekte, tarihî olaylara yer vermemektedir. Nifak hareketleri ve münafıklarla ilgili bilgilere intizamsız bir şekilde, parça parça temas edilmektedir. Nifakın nasıl başladığı ve yayıldığı, neticede hangi boyutlara vardığı üzerinde durulmamakta, sadece olaylar nakledilmektedir. Bu araştırmada ilk kaynakların verdiği bilgilere dayanılarak, tarihî yönden konumuza bütünlük kazandırılmaya çalışılmıştır.

Münafıklarla ilgili olarak isim listesi veren ilk kaynak, **İbn İshak** (151/768)'ın rivayetlerini eserinde toplayan **İbn Hişam** (ö. 218/818)'ın **Sîre**'sidir[1]. Eserde isimleri geçenler hakkında biyografik bilgileri **İbn Sa'd** (ö. 230/840)'ın **Tabakât**'ı[2], **İbn Abdilberr** (ö. 463/1071)'in el-**İstiâb**'ı[3], **İbnü'l-Esîr** (ö. 630/1232)'in **Üsdü'l-Gâbe**'si[4], **Zehebî** (ö. 748/1347)'nin **A'lâm**'ı[5], **İbn Hacer** (ö. 852/1448)'in **el-İsâbe**'sinden[6] tesbite çalışılmıştır.

(1) İbn Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Sakka ve arkadaşı, I-IV, Beyrut, 1355/1936.
(2) İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-VIII, Beyrut, 1388/1968.
(3) İbn Abdilberr, el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ahsâb, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-IV, Kahire, ts.
(4) İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, I-VII, Kahire, ts.
(5) Zehebî, Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ, I-XXVIII, Beyrut, 1405/1985.
(6) İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, I-IV, Kahire, 1328/1910.

Hz. Peygamber devrinin gazve ve seriyyelerini ihtiva etmesi yönüyle konumuz hadiseleri ile ilgi kurmada, nifak olaylarına bütünlük kazandırmada **Vakıdî** (ö. 207/822)'nin **Megâzî**'si[7] çok faydalı olmuştur.

Taberî (ö. 310/922)'nin **Tefsir** ve **Tarih**'i en çok istifade edilen kaynaklardandır. Araştırmamızla ilgili ayetlerin en geniş tefsirini, hadislerin detaylı bir şekilde izahını Taberî'de bulduk[8].

Münafıklarla ilgili haber konusunda pratikte Hadis kitaplarından yararlanmaya çalışıldı[9]. Ayrıca hadislerin ifade

(7) Vâkıdî, Kitâbü'l-Megâzî, thk. M. Jones, I-III, Beyrut, 1966. Bazı olaylarda, aksine rivayet bulunmayan yerlerde Vakıdî ve Ya'kubî'nin eserlerinden istifade edildi.

(8) Taberî, Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, I-XXX, Mısır, 1388/1968; Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, I-XI, Beyrut, ts.; Tefsir, Tercüme, Esbâb-ı Nüzûl ve Eshâb-ı Vürûd ile ilgili faydalanılan eserler şunlardır: Zemahşerî (ö.538/1143), el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Tevîl, I-VI, Beyrut, ts.; Râzî (ö.606/1209), Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr), I-XX, Kahire, 1557; Kurtubî (ö.671/1273), el-Câmi'u'l-Ahkâmi'l-Kur'ân, thk. Ebu İshak İbrahim Atfiş, I-XX, Kahire, 1967; İbn Kesîr (ö.774/1372), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, I-VII, Mısır, ts.; Muhammed Abduh (Ö. 1305/1905), Tefsîru'l-Menâr, I-XII, Kahire, ts.; M. Hamdi Yazır Elmalılı (ö.1361/1942), Hak Dini Kur'ân Dili, I-IX, İstanbul, 1968; Vâhıdî (ö.468/1075), Esbâb-ı Nüzûl, Mısır, 1387/1968; Suyutî (ö.911/1505), Lübâbü'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl, Celâleyn Hâmişi, I-II, Beyrut, ts.; Suyûtî, Esbâb-ı Vürûdi'l-Hadis, thk. Yahya İsmail Ahmed, Beyrut, 1401/1984; Ebu'l-Fettah el-Kâdî, Esbâbü'n-Nüzûl 'ani's-Sahâbeti ve'l-Müfessirîn, Kahire, ts.; Hasan Basri Çantay (ö.1375/1956), Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, I-III, İstanbul 1383/1969; Seyyid Kutub (ö.1386/1966), Fî Zilâli'l-Kur'ân, trc. Bekir Karlıga ve arkadaşları, I-XVI, İstanbul, 1970; Yaşar Kutluay-Hüseyin Atay, Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı, Ankara, 1983; A. Fikri Yavuz, Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Âlisi, İstanbul, 1967.

(9) Abdurrezzak (ö.126/211), el-Musannaf, I-II, Beyrut, 1970; Mâlik (ö.179/795), el-Muvatta', I-II, Mısır, 1370/1951; Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Müsned, I-V, Beyrut, ts. Buhârî (ö.256/870), Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1979; Müslim (ö.261/875), el-Câmi'u's-

ettiği teorik nifaka yer verilmedi.

Medine'de nifakın tezahürü ve nifak merkezlerinin tesbiti ile ilgili olarak; **Belâzurî** (ö. 279/982)[10], **Ya'kûbî** (ö. 292/905)[11], **İbn Habîb** (ö. 245/859)[12] ve **Buhârî** (ö. 256/870)'nin[13] eserlerinden de kısmen istifade edildi.

Ebû Nu'aym el-İsbahânî (ö. 430/1089)'nin **Delâil'i**[14], İbn Hişam'ın eserini şerheden **es-Süheylî** (ö. 581/1185)'nin **er-Ravd'ı**[15], **İbnü'l-Esîr** (ö. 630/1232)'in **el-Kâmil'i**[16], **İbn Seyyidinnâs** (ö. 734/1351)'ın[17] **'Uyûnü'l-Eser'i**, **İbn Kayyım** (750-135)'ın **Zâdü'l-Meâd'ı**[18], **İbn Kesîr** (ö. 774/1372)'in **el-Bidâye'si**[19], **İbn Haldun** (ö. 808/1405)'un **Târih'i**[20], **Semhûdî** (ö. 911/1505)'nin **Vefâ'sı**[21], **Kas-**

Sahîh, I-V, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Beyrut, 1956; Ebu Davud (ö.275/888), Sünen, I-V, İstanbul, 1981; Tirmizî (Ö.279/892), Sahîh, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, 1938; Nesâî (ö.303/915), Sünen (Celâleddin es-Suyutî'nin şerhi ve el-İmam es-Sindî'nin haşiyesi ile beraber), Beyrut, 1930; Beyhakî (ö.458/1066), Sünen, I-X, Haydarabat, 1344/1925.

(10) Belâzurî, Futûhu'l-Buldân, trc. Mustafa Fayda, Ankara, 1987.

(11) Ya'kûbî, Târîhu'l-Ya'kûbî, I-II, Beyrut, 1379/1960.

(12) İbn Habîb, el-Muhabber, Haydarabat, 1361/1942.

(13) Buhârî, Târîh-i Kebîr, I-IX, Beyrut, 1968. Ayrıca Medine'de nifakın yayılışını ve merkezlerini gösteren krokiyi hazırlarken, M. Hamidullah'ın el-Vesâiku's-Siyâsiye (Beyrut, 1405/1985), Abdülkuddûs'un Âsâru'l-Medîneti'l-Münevvere (Medine, 1393/1973) eserlerinden faydalandık.

(14) Ebu Nu'aym el-İsbahânî, Delâilü'n-Nübüvve, Haydarabat, 1369/1950.

(15) es-Süheylî, er-Ravdu'l-Unf, thk. Abdurrahman el-Vekîl, I-VII, Kahire, 1387/1967.

(16) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fî't-Tarih, I-XII, Beyrut, 1385/1965.

(17) İbn Seyyidinnâs, 'Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve'ş-Şemâil ve's-Siyer, I-II, Beyrut, ts.

(18) İbnu'l-Kayyım, Zâdü'l-Meâd, I-II- Mısır, ts.

(19) İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XIV, Beyrut, ts.

(20) İbn Haldun, Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtede' ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve men Âsârahüm min zevi's-Sultâni'l-Ekber, I-VII, Beyrut, 1391/1971.

(21) Semhûdî, Vefâ, I-II, Mısır, 1329/1911.

talânî (ö. 924/1545)'nin **Mevâhib'i**[22], **Diyârbekrî** (ö. 990/1582)'nin **Hamis'i**[23], **Halebî** (ö. 1044/1643)'nin **İnsânü'l-Uyûn**'u[24], konumuzla ilgili farklı haberleri tesbit ve hadislerin sentez, analizinde faydalanılan muahhar kaynaklardandır.

Münafıkların, özellikle de İbn Ubeyy'in psikolojik yönden tahlilinde İbrahim Ali Sâlim'in[25], Kur'ân'a göre nifakın tesbitinde Dr. Sadık Kılıç'ın[26] eserleri ile, münafıkların hüviyetini ortaya çıkarmada Prof. M. Tayyib Okiç (ö. 1397/1977)'in[27], Hz. Peygamber'in münafıklara karşı tutumunu tesbitte İbrahim Canan'ın[28] ve Abdurrahman Küçük'ün[29]

(22) Kastalânî, Mevâhibü'l-Ledüniyye (Zürkânî Şerhi), I-VIII, Beyrut, ts.

(23) Diyârbekrî, Târihu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi'n-Nefîs, I, II, Beyrut, ts.

(24) Halebî, İnsânü'l-'Uyün fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn (es-Sîretü'l-Halebiyye), I-III, Beyrut, ts.

(25) İbrahim Ali Sâlim, en-Nifak ve'l-Münâfikûn fî 'Ahdi Rasûlillâh ve Devru'l-Yahûd, Kahire, 1970; Nifak ve münafıklar konusunda psikolojik ve sosyolojik yönden tahlile yer veren bu arapça eser umumî bir mukaddime ile yedi bölümden oluşur. Bu bölümler: Nifak, Münafıkların savaşlardaki durumu, İnsan Tabiatı ve Nifak unsurları, Münafıkların Muamelesi, Zandaka, Münafıkların Sıfatları, Münafıkların silâhları ve hileleri, Umumi bir arz ile biten eser 409 sayfadır. Eserden, münafıkların lideri İbn Ubeyy'in savaş ve barıştaki ruhi potresini çıkarmada faydalanırken, yer yer de yazarın yorumlarına katılmadığımız hususlar belirtilmeye çalışılmıştır.

(26) Sadık Kılıç, Kur'ân'a Göre Nifak, İstanbul, 1982; Eser, vahyin karşısında insan grupları, iman ve eylem bakımından itikâdî nifak ve amelî nifakın belirtilerinden ibarettir.

(27) M. Tayyib Okiç, "Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler", A.Ü.İ.F. Dergisi, XXVII, İstanbul, 1959; "İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı", A.Ü.İ.F. Dergisi, VI, Ankara, 1960.

(28) İbrahim Canan, "Hz. Peygamber'in Münafıklara Takip Ettiği Siyaset", Diyanet Dergisi, XVI, Ankara, 1977. Makale, münafıkların tavsifi, faaliyetlerinin muhtevası ve Hz. Peygamber'in münafıklara karşı tutumunu ihtiva eder.

(29) Abdurrahman Küçük, "Münafıklık ve Dönmelik Üzerine Bir Araştırma", A.Ü.İ.F. Dergisi, XXIV, Ankara, 1987 (ayrıbasım). Makalede münafıklık ve dönmeliğin ortak yönleri üzerinde durulmaktadır.

makaleleri bize ışık tutmuştur. Günümüzün değerli araştırmacılarından Prof. Dr. Muhammed Hamîdullah'ın eserlerinde[30] Hz. Peygamber devrine ait olayları en ince ayrıntılarına kadar ele alması, konumuzu araştırmada bize çok faydalı ipuçları vermiştir. Münafıkların nifak hadiseleri içindeki rollerini tesbit ve tahlilde Doç. Dr. Hüseyin Algül'ün eseri[31] yararlı olmuştur.

Araştırmamızla ilgili değişik rivayetlerin çoğunu eserinde toplayan **M. Asım Köksal**'ı[32], hadisçilerin kullandıkları hadis tenkidi metodunu İslâm Tarihi'ni yorumlamada kullanmaya çalışan **Prof. Dr. Ziyâ Umerî**'yi[33], eserinin müstakil bir bölümünde konumuzu inceleyen Derveze'yi[34], ünlü tarihçi **Cevdet Paşa**'yı[35], **Mevlânâ Şiblî**'yi[36], **Mahmut Esad**'ı[37], **Dr. Ramazan el-Bûtî**'yi[38], **Prof. Dr. Hassan İbrahim Hassan**'ı[39] da burada zikretmek gerekir.

Araştırmamızın, özellikle "Giriş" bölümünü yazarken, Râgıb el-İsfehânî (ö. 502/1108)[40], İbnü'l-Esîr (ö. 606/

(30) M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, trc. M. S. Mutlu-S. Tuğ, İstanbul, 1966; Hz. Peygamber'in Savaşları, trc. S. Tuğ, İstanbul 1973; İslamın Hukuk İlmine Yardımları, İstanbul, 1962.
(31) Hüseyin Algül, İslâm Tarihi, I-III- İstanbul, 1986; İslâm Tarihinde İlk Siyâsî ve Dinî Fırkaların Zuhuru (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1983.
(32) M. A. Köksal, Hz. Muhammed (A.S.) ve İslâmiyet, I-XI, İstanbul, 1969-1982
(33) Ekrem Ziyâ Umerî, Medine Toplumu, trc. Nurettin Yıldız, İstanbul, 1988.
(34) Muhammed İzzet Derveze, Sîretü'r-Resûl, I-II, Kahire, 1384/1965.
(35) Ahmed Cevdet (Paşa), Kısâs-ı Enbiyâ, İstanbul, 1331.
(36) Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet, trc. Ö. Rıza (Doğrul), I-X, İstanbul, 1928-1935.
(37) Mahmut Esad, Tarih-i Din-i İslâm, İstanbul, 1316-1329.
(38) Ramazan el-Bûtî, Fıkhu's-Sîre (Peygamberimizin Uygulamasıyla İslâm), trc. A. Nar-O. Aktepe, İstanbul, 1986.
(39) Hassan İbrahim Hassan, Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi, trc. İ. Yiğit-S. Gümüş, I-VI, İstanbul, 1985.
(40) Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân, Beyrut, ts.

1209), İbn Manzur (ö. 711/1311)[41], Zebidî (ö. 1205/1790)[42] vb. dil bilginlerinden ve Asım Efendi (ö. 1235/1819)[43]'nin Kâmûs Tercümesi'nden yararlandık. Ayrıca, Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı[44], Eyyub Sabri Paşa'nın Mir'ât-ı Medine[45], Ömer Rıza Kehhâle'nin Mu'cemu Kabâili'l-Arab[46] adlı eserleri Medine'nin İslâm'dan önceki siyasî ve sosyal yapısını tesbitte faydalı olmuştur.

Watt[47], F. Bulh[48], Wellhausen[49], Bernard Lewis[50], James Robson[51], Philip Hitti[52], araştırmamız sırasıda bize ayrı bir bakış tarzı kazandıran batılı bilim adamları arasındadır.

B- Nifak Konusunda Genel Bilgi

Nifak, Tarifi, Umumî ve Hususî Mânâları

" ن–ف–ق " kök harflerine sahip olan "nifak" kelimesi

(41) İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, Beyrut, ts.
(42) Zebidî, Tâcü'l-Arûs, Mısır, 1888.
(43) Asım Efendi, Kâmûs Tercümesi, I-IV, İstanbul 1305. Ayrıca, Şemseddin Sâmî (ö.1322/1905). Kâmûs-i Türkî, İstanbul, 1317; Hayrettin Karaman, Arapça-Türkçe Kâmûs, İstanbul 1976; Mevlut Sarı, Arapça-Türkçe Lugat, İstanbul, 1980.
(44) Neşet Çağatay, İslâm Öncesi arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara, 1982.
(45) Eyyub Sabri (Paşa), Mir'ât-ı Medine, İstanbul, 1304.
(46) Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu Kabâili'l-Arab, I-V, Beyrut, 1402/1982.
(47) Montgomery Watt, Mohammed at-Mecca, Oxford, 1953; Mohammed at Madina, Oxford, 1956; Prophet Muhammed and Statesman, London, 1961.
(48) F. Buhl, "Münafık" mad., İ. A., VIII, 870.
(49) Julius Wellhausen, Arap Devleti ve Sükûtu, trc. Fikret Işıltan, Ankara, 1963.
(50) B. Lewis, Tarihte Araplar, trc. H. D. Yıldız, İst., 1979.
(51) J. Robson, "Hypoctrites" mad., A Dictionary of Comperative Religions, nşr. S. G. F. Brandon, London, 1970.
(52) Philip Hitti, Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, trc. Salih Tuğ, I-IV. İstanbul, 1980.

mufâale babından mastardır. Menşei hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür:

Dil bilginleri[53], "nifak"ın "nâfikâ': نافقاء " dan türediğini rivayet ederler. "Nâfikâu'l-Yerbû': نافقاء اليربوع ", köstebek[54] yuvası veya köstebeğin ininden yeryüzüne çıktığı yer anlamına gelir. Bu hayvanların yer altında iki yuvası veya yuvasına inen iki yolu vardır. Bunlardan bir tanesi tamamen yeryüzüne açık, diğeri kapalıdır. Kapalı olan delik -köstebek hafifçe kafasıyla vurduğu zaman- yeryüzüne açılacak durumdadır. İşte, dışarıdan görünmeyen bu deliğe "nâfikâ'" denir. Hayvan bu deliği daima gizler, diğerinden girip çıkar. Avcı, "Kâsı'âu'l-Yerbû': قاصعاء اليربوع" denilen diğer açık kanala gelirse, köstebek "nâfikâ'"yı gizleyip, "kâsı'a'"yı açık tutarsa; münafık da İslâm toplumu içinde küfrünü gizleyip imanını gösterir[55]. Bir başka ifade ile, münafık dinin bir kapısından girer ki, bu İslâm'a giriştir. Sözü edilen şahsın İslâm toplumuna dahil olduğunu herkes görür ve bilir. Ancak o diğer kapıdan çıkar. Çıktığı taraf gizli olduğu için hiç kimsenin haberi olmaz. Peşine düşüldüğünde izini bile bulmak mümkün değildir.

Zebidî ise, bu kelimeyi Arapların daha önce bilmediklerini[56] ve "nifak"ın İslâmî devirde bir terim olarak or-

(53) Râgıb el-İsfehânî, el Müfredât, "n.f.k." mad., s.766;İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, "n.f.k." mad., X, 359; Zebidî, Tâcü'l-Arûs, "n.f.k." mad., VII, 79. Râgıb el-İsfehânî'ye göre nifak; in, dehliz, tünel, menfez anlamına gelen نافقاء"en-Nefeku: النفق" dan gelmiştir. "Nâfikâ': "nın da aynı kelimeden türediği ve "Nâfikâ'u'l-Yerbû': نافقاء اليربوع " sözünün bu anlamda kullanıldığını ifade eder. Bkz. el-Müfredât, "n.f.k." mad., s. 766.

(54) Bu isim, yerine, aynı sıfatları taşıyan; tarla faresi, Arap tavşanı, yaban çöl sıçanı, keler gibi hayvanların ismi de geçmektedir. Bkz. Âsım Efendi, Kâmûs Tercümesi, III. 1021; Şemseddin Sâmî, Kâmûs-i Türkî, s. 1547; Hayrettin Karaman, Arapça Türkçe Yeni Kâmûs, s. 448; Mevlut Sarı, Arapça Türkçe Lügat, s. 1544, 1691.

(55) Kurtûbî, Tefsir, I, 195; İbn Kesîr, Tefsir, I, 47-48.

(56) İbnü'l-Esîr'e göre, münafık kelimesinin aslı İslâmdan önce vardı, fakat bugünkü hakîkî mânâsında kullanılmıyordu. Bkz. İbnü'l-Esîr, en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs, V, 198. İslâm Ansiklopedisi'nde kelimenin Habeşçe'den geldiği fikrine yer verilir. Krş. F. Buhl, "Münafık" mad., İ. A., VIII, 800.

taya çıktığını belirtir[57]. Kur'ân-ı Kerim'de "nifak", "münâfikûn" ve "münâfikât" kelimeleri geçmektedir[58]. İslâm Ansiklopedisi'ne "münafık" maddesini yazan F. Buhl ise, bu kelimenin "râfizî" anlamını taşıyan "münâfek"den veya ayrılmak, kararsız olmak, müteredditolmak anlamalarını ihtiva eden "nâfeka"dan alındığını ve Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan mânâya en uygun düşenin de bu olduğunu ileri sürer[59].

Neticede bütün bu tariflerde ortaya çıkan ortak nokta -ki biz, ıstılâhî mânâsını açıklarken bundan hareket edeceğizşudur: "Girişi belli olan, fakat çıkışı bilinmeyen bir delik, tünel. Yer altında kalmayan, istediği zaman kolayca görünmeden dışarı çıkabilen ve eylemini gizlice sürdüren bir varlık. Ve saklandığı yer olan in, hücre, tünel..."

Arapçadan dilimize geçmiş olan "münâfık" kelimesinin ıstılâhî mânâsına gelince; İçinden kâfir olup, dışından müslüman görünen kimsedir[60]. Bir başka deyişle münâfık, "kendini mü'min göstererek sözde îmânlı olduğunu savunup Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere düşmanlığını gizleyen kimsedir"[61]. "Nâfıkâ'" denilen deliğin dışı nasıl dümdüz, yeryüzü gibi görünür ve aslında içi delik ise, münafığın da dışı başka içi başkadır. "Nefak"ın yer altındaki kanal, tünel anlamını gözönüne aldığımızda münafığın da İslâm perdesi altında gizlendiğini görürüz. Kararsız ve müteredditir[62];

(57) Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, "n.f.k." mad., VII, 79; Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm, trc. A. Serdaroğlu, s. 94.
(58) Bkz. Bakara 2/8-20; Nisâ 4/138-142; Mâide 5/33; Tevbe 9/64, 74; Ahzâb 33/12-18, 48; Hadîd 57/13-14; Haşr 59/11; Münâfikûn 63/1-11.
(59) F. Buhl, a.g.m., İ.A., VIII, 800.
(60) Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VII, 79.
(61) Bakara 2/8, Âl-i İmrân 3/167, Mâide 5/41.
(62) Müslim, K. Sıfâtü'l-Münâfikûn, 16; Nesâî, K. İmân, B. 31: Ahmed b. Hanbel, II, 32, 47, 67, 82, 88, 102; Ayrıca bkz. Nisâ 4/142.

çünkü verdiği sözde ve imanda sebat etmez[63]. Hâsılı, münafık başkalarına içindekinin aksini göstermeye çalışan kimsedir[64].

Bu konuda çalışma yapan araştırmacılar[65], âyet ve hadislerin ışığı altında, umumiyetle nifakı iki grupta toplarlar:

a. İtikâdî Nifak

Kur'ân'da özelliklerinden bahsedilen[66], dünyada iken müslüman muamelesi görüp âhirette inançsızlığı ortaya çıkınca kâfirlerden daha kötü muameleye tâbi tutulmasına sebep olacak olan[67] "nifak" hali "Akîdenin hılâfına îmanda mürâîliktir"[68].

İtikâdî nifakın özelliklerini ortaya çıkarmada başvuracağımız en sıhhatli yol, Siyer-i Nebî'nin de ilk kaynağını teşkil eden Kur'ân'a müracaat olacaktır[69]. Bir bakıma bu

---

(63) Bakara 2/8, 13, 14, 18; Nisâ 4/60, 65, 81-82; Mâide 5/61; Tevbe 9/56, 62, 127; Nûr 24/47; Enfâl 8/20-24; Münâfikûn 63/1-3.

(64) Ayrıntılı bilgi için bkz. Râzî, Tefsîr, II, 68 vd.

(65) Sadık Kılıç, Kur'ân'a Göre Nifak, s. 32, 33; İbrahim ali Sâlim, en-Nifak vel-Münâfikûn fî 'Ahdi Rasûlillâh ve Devru'l-Yahûd, s. 1-30.

(66) İtikâdî nifakın ortak özelliklerini bildiren Kur'ân âyetleri: Bakara 2/8-20. 204, 206, 264, 265; Âl-i İmrân 3/10, 111-116, 154, 156, 161, 166-168, 179, Nisâ 4/14, 60-62, 64-66, 72, 73, 78, 81, 82, 89, 91, 138-146; Tevbe 9/42-58, 61-69, 73-85, 90, 96, 101, 107-110, 113, 124, 127; Hûd 11/5; Ra'd 13/18; Meryem 19/77-80; Nûr 27/19, 47-50, 53; Kasas 28/60; Ankebût 29/10-11; Ahzâb 33/1-3, 24, 48; Feth 48/6, 11-15; Hucurât 49/14-17; Muhammed 47/2-3, 16, 20-30; Hadîd 57/13-15; Mücâdele 58/8-20; Haşr 59/13-14, 16-17; Münâfikûn 63/1-8; Tahrîm 66/9; Hâkka 69/25-29; Câsiye 88/10; Leyl 92/8-11; Mâun 107/4-7; Hümeze 104/2-6.

(67) Nisâ 4/145.

(68) M. Hamdi Yazır, Tefsir, VI, 4997.

(69) Mustafa Fayda, "Siyer Sahasında ilk Te'lif Çalışmaları", s. 357; Hüseyin Algül, İslâm Tarihi, I, 22, 23; Ayrıca sîretle ilgili ayetler için bkz. Muhammed İzzet Derveze, Sîretü'r-Resûl, Kahire, 1965, II, 73 vd.

kaynaklar, asr-ı saadet itibariyle değerlendirildiğinde, "yaşanan tarih" olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Tezimizin çerçevesini asr-ı saadet teşkil ettiğine göre, itikâdî nifakın bir kısım özelliklerini bu kaynaklara dayanarak şöyle sıralayabiliriz:

Kur'ân-ı Kerim insanları üç grupta toplar: Mü'min, Kâfir, Münâfık[70]. Bakara sûresinin ilk dört âyeti mü'minler, iki âyeti kâfirler ve on üç âyeti de münâfıklar hakkındadır[71]. Bu âyetlerde ortaya çıktığına göre, nifak ehlinin en belirgin özelliği, imanlı görünüp içlerinde küfürlerini gizlemeleridir.

İnsanların en şerlisi ikiyüzlü olanıdır. Bunlar iki sınıf halk arasında bir kısmına bir yüzle gelirler, diğer bir kısmına da başka bir yüzle gelirler. İki sürü arasında gidip gelen müteredditkoyuna benzerler[72].

Toplum içinde fesatçıdırlar. "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz" derler[73]. "Müslümanların inandıkları gibi inanın" diye örnek verilince, "Biz de o beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız?" diye itiraz ederler. İnsanlarla yanyana gelince de, "Sizinle beraberiz" diyerek müslüman olduklarını söylerler. Fakat reisleri ve şeytanlarıyla başbaşa kalınca, "Biz onlarla alay etmekteyiz" derler[74].

İman ile küfür arasında bocalayan, kararsız nifak ehli, bazan Allah'ı hatırlar gibi davranırlar. Fakat Allah'a oyun etmek, gösteriş yapmak namaza üşene üşene kalkmaktan

(70) Bakara 2/1-20.
(71) Ebu'l-Fettâh el-Kâdî, Esbâb-ı Nüzûl, s. 12. "Bakara süresinde yüzden fazla âyet münafıklar hakkında da nazil olmuştur". Bkz. Süheylî, IV, 324.
(72) Buhârî, Menâkıb, 1; Ayrıca bkz. Edeb, 52, Ahkâm, 27; Müslim, Münâfikîn, 16, Birr, 98, 99; Ebu Davud Edeb, 34; Tirmizî, Birr, 78; Ahmed b. Hanbel II, 245.
(73) Bakara 2/9-13.
(74) Bakara 2/13-15.

kendilerini alamazlar[75]. İnsanları Allah yolundan döndürmek için yalan yere yemin ederler[76]. Kalpleri verimsiz toprak gibidir[77]. Hz. Peygamber'e muhalefette ve müslümanlarla alay konusunda Medine'deki münafıklar, evvelki Yahudi ve Hristiyan dinindeki münafıklara[78] benzerler[79].

Nifak ehli, menfaatine göre şekil alır, dönektir[80]. Kendilerine, "Peygamber'in yanına gelmeden önce sadaka verin de öyle gelin" denilince hemen kaçarlar[81]. Allah'ı unutup cimrilik yaparak ellerini yumarlar[82]. Felâketin dönüp kendilerini bulmasından korktuklarını, kendi aralarında fısıldaşırlar[83].

Olayların akışı münafıkların lehine gibi ise, itaatla koşa koşa Peygamber'in yanına gelirler[84]. Bunlar zâhiren iman edip kalpleriyle kâfir olanlardır[85]. Zira, bir taraftan da Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine haksızlık edeceğinden korku içindedirler[86].

Allah'a, Peygamber'e inandık, itaat ettik diyen[87] ehl-i nifak, diğer taraftan Peygamber'e isyanı, günahı, düşmanlığı fısıldaşırlar[88]. Aynen şeytanlara benzerler[89]. Onlar tabiatları gereği Allah'a ve Peygamber'e muhalefet üzeredirler[90].

---

(75) Nisâ 4/142-143.
(76) Mücâdele 58/14; Münâfikûn 63/2.
(77) A'râf 7/58.
(78) A'râf 7/175.
(79) Bakara 2/118; Ankebût 29/10-11.
(80) Nisâ 4/141; Ankebût 29/10-11.
(81) Mücâdile 58/12-13.
(82) Tevbe 9/67.
(83) Mâide 5/52, 53.
(84) Nûr 24/49.
(85) Bakara 2/8.
(86) Nûr 24/50.
(87) Nûr 24/47; Münâfikûn 63/1.
(88) Mücâdile 58/9-10.
(89) Haşr 59/16.
(90) Mücâdile 58/20.

Fakat, kalplerindeki gizlediklerini ortaya çıkaran âyetlerin inmesinden çok korkarlar[91].

Münafıklar, Hz. Peygamber'e çok soru sorarak[92] bilgiçlik taslamak suretiyle onu mahcup etmeyi düşünürler[93]. Medine içerisinde yalan-yanlış uydurma haber yayarlar[94]. Cihada çıkacaklarını yemin ile ifade ettikleri halde iş fiiliyata dökülünce kaçarlar[95]. Allah'a kötü zanda bulunan erkek ve kadın münafıklar[96], birbirlerinin tamamlayıcı parçasıdırlar. İnsanları kötülüğe çağırır, iyilikten vazgeçirmeye çalışırlar. Ebedî cehennemliktirler[97]. Özelliklerini tanıtıp haber verdiği nifak ehli için Allah, Peygamber'ini şöyle uyarmaktadır: "O münafıkların dış görünüşlerine aldanma. Onların liderlerini gördüğün zaman gövdeleri hoşuna gider. Konuşurlarsa güzel konuşurlar, dinlersin. İşte onlar sıra sıra dizili kereste gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar[98]. Hak söz tanımayan[99], âhirette topluca kâfirlerle bir araya gelecek olan nifak ehli için istiğfâr etsen de etmesen de birdir. Çünkü Allah bu fâsıkları affetmeyecektir[100].

Medine döneminde yahudilerle dostluk kuran[101], bu tür nifak ehline, mü'minlerin kesinlikle dost olmamaları[102] hatırlatılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'e, asıl düşmanın münafılar olduğu, onlarla savaş yapması ve onlara sert davranması vahiy yoluyla bildirilmektedir[103]. Münafıkların

(91) İnfitâr 82/4-5; Tevbe 9/64.
(92) Mücâdile 58/13.
(93) Muhammed 47/29-30; Derveze, Tefsir, IX, 233-235.
(94) Ahzâb 33/60-61.
(95) Nûr 24/53.
(96) Fetih 48/6.
(97) Tevbe 9/67-69.
(98) Münâfikûn 63/1-4.
(99) A'raf 7/58.
(100) Nisa 4/140; Münafıkûn 63/6.
(101) Âl-i İmrân 3/118. Tefsiri için bkz. Taberi, IV, 25; Nisâ 4/160; Mücâdile 58/14; Mâide 5/81.
(102) Mâide 5/51.
(103) Münâfikûn 63/1-8.

İslâm toplumu arasında bulunmalarından dolayı elde ettikleri menfaatlerin, âhiret hayatında da devamını isteyecekleri fakat bunun mümkün olmayacağı Kur'ân'da haber verilir[104].

İtikâdî nifakın özellikleriyle ilgili olarak Kur'ân'da oldukça çok âyet vardır. Bunların tümünü buraya almamıza gerek olmadığından sadece itikâdî nifakın bazı özelliklerini tesbit etmeye çalıştık. Asr-ı saadetteki münafıklar, ne gibi faaliyetlerde bulundular ki, bu haberlerin gelmesine sebep oldular? Bu hususun tetkiki, araştırmamızın ileriki bölümlerinde yapılacaktır.

b. Amelî Nifak

Bazı tutum ve davranışlarıyla itikâdî nifaka kısmî bir benzeyiş içinde bulunmakla beraber, inançlarında nifakın söz konusu olmadığı müslüman kişilerin durumudur. Hadislerde geçen münafık türü, amelî (ahlâkî) yönden olan nifaktır[105].

(104) "Ahirette münâfık erkek ve kadınlar iman etmiş olanlara, 'Bizi bekleyin, nûrunuzdan bir parça ışık alalım' diyecekler. O gün onlara istihzâ suretiyle, 'Dönün arkanızda bir nûr arayın' denilecek de neticede iman edenlerle aralarında bir duvar olduğunu görecekler. O zaman münafıklar mü'minlere şöyle seslenirler: 'Biz sizinle beraber değil miydik?'. 'Evet' diyecekler. Fakat kendinizi siz kendiniz yaktınız, kuruntunuz sizi aldattı". (Bkz. Hadîd 57/13-15). "Allah, herhalde münâfıklarla kâfirlerin hepsini cehennemde bir araya getiricidir" (Bkz. Nisâ 4/140).

(105) Münafığın alâmetleri hakkında pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan biri Ebu Hüreyre'den: "Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaad ettiğinde vaadinden döner, bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet eder". Tirmizî, K. İmân, B. 14. Bazı hadislerde münafığın alâmeti, yukarıdaki hadise ek olarak rivayet edilen "husûmet ettiği zaman haktan ayrılır" ifadeleri ile dörde çıkar. Bkz. Buhârî, K. İmân, 24: Müslim, K. İmân, 106; Tirmizî, K. İmân, B. 14; Nesâî, K. İmân, B. 20; Ebu Davud, K. Sünne, B. 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 189, III, 215. "...Namaz kılsa, oruç tutsa ve kendinin müslüman olduğunu iddia etse bile..." varyantı için bkz. Müslim, K. İman, 109, 110. Sahabe bu alâmetlerden insanların çoğunun sâlim olamayacağı korkusunu Rasûlullah'a bildirmesi üzerine, HZ. Peygamber, "Ko-

Aynı zamanda bu hadisler, itikâdî nifaka yaklaşılmaması için alınan tedbirler ve tenbihler mahiyetindedir. Zira amelî nifak çoğalınca, ileride müslümanın itikâdî nifaka yaklaşma tehlikesi doğabilir.

Tirmizi, hadislerde anlatılan nifakın amelî nifak olduğnu belirtir ve Hasan Basrî'nin şu rivayetini nakleder: "Nifak ikidir: Amelî nifak, tekzibî (itikâdî) nifak[106]. Kurtubî ise nifak, "kalpte olursa küfür, amelde olursa suçtur" der[107].

Watt'a göre münafıklar, Hz. Peygamber'in plânlarına karşı çıkan müslümanlardan bir gruptur. Bu yüzden Watt, münafıkları, "Hz. Peygamber'e muhalif müslümanlar" olarak isimlendirmektedir. Buna karşılık J. Robson, bu tür kişilere müslüman demenin çok zor olacağını ve münafıkların, hangi tarafın kazanacağı belli olmadan önce kendilerini belli etmekten çekinen, kendine has özellikleri olan bir grup olduğunu söyler[108]. Bernard Lewis ise, nifakta tarihî başlangıcı esas alarak şu görüşü ortaya atar: "...Medînelilerin din değiştirmesi çok daha sonraları tamamlandı. Hz. Muhammed'i destekleyenler hâdiselerde Ensar (yardımcılar) olarak tanınmış, ona muhalefet edenlere de "Münâfikûn" denilmiştir"[109].

Araştırmamızda daha ziyade Hz. Peygamber devrinde

---

nuştuğu zaman yalan söyler"i Münâfikûn 63/1, "Söz verdiği halde sözünde durmaz"ı Tevbe 9/75-76 ve "Bir şey emanet edilirse hıyanetlik eder" i Ahzâb 33/72 âyetleriyle açıkladığını Kurtubî, Tefsir'inde yer verir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubî, Tefsir, VIII, 213-214.

(106) Tirmizî, K. İmân, B. 14.

(107) Kurtubî, Tefsir, VIII, 212.

(108) J.Robson, "Hypocrites " mad.., A Dictionary of Comperative Religions, s. 341-342.

(109) Bernard Lewis, Tarihte Araplar, s. 43-44. Müsteşrik Leone Caetani'ye göre, "...Hz. Peygamber Medine'de müşriklere göz yummayı uygun bulup müşriklere ve gayr-i müslimlere "münâfikîn" namını vererek pek hakaretâmiz olmayan müphem bir tabir bulmuştur". Bkz. Leone Caetani, İslâm Tarihi, trc. Hüseyin Câhid, I-X, İstanbul, 1924-1927, II, 359-360. İlmî tarafsızlığını muhafaza edemeyen İtalyan yazar, yaptığı

nifak hareketlerini inceleyeceğimize göre; Arap toplumunda İslâm'dan önce kullanılmayan[110] nifak kelimesinin ıstılâhî anlamının açıklık kazanması için, o devirdeki kullanılışından yararlanmak gerekir. Nifakın zirveye çıktığı Tebük seferinde Ebu Hayseme nifaka düşmek üzereyken kurtulduğunu şu şiiriyle dile getirir:

لما رأيت الناس في الدين نافقوا أتيت التي كانت أعف و أكرما

"İnsanları dinde nifak etmiş olarak gördüğüm zaman, en şereflisini ve en iyisini yaptım"[111]. Burada nifak kelimesi, savaşa katılmamak, müslümanları tereddüde düşürmek, Hz. Peygamber'in yanında yer almamak, Medine'de ayrı bir topluluk kurmaya çalışmak, içeride ve dışarıda entrikalar çevirmek...[112] anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra, kendisini sevmeyen ve İslâmiyete meyilleri olmayan Medineliler ile Medine civarında ve hatta bâdiyede yaşayan bedevilerden ileri gelen bazı kimseler muhtelif sebeplerden[113] ve bilhassa siyâsî ve maddî

---

tarifte bir yanılgıya düşmüştür. Zira münafık kelimesi müphem değildir. Kur'ân'da en ince teferruatına kadar tarif ve tavsif edilmiştir. Kur'ân'a göre münafığın cezası müşrikler ve gayr-i müslimlerden daha ağırdır. Bkz. Nisâ 4/145. Hz. Peygamber'e gelen vahiyde, asıl düşmanın münafıklar olduğu ve onlarla savaşması, sert davranması istenmektedir. Bkz. Manâfikûn 63/1-8. Münafık kelimesinin İslâm literatüründeki yerine tam vakıf olamadığı, müsteşrikin tarifinden anlaşılmaktadır. Caetani'ye yazılan reddiye için bkz. M. Asım Köksal, Müsteşrik Caetani'nin Yazdığı İslâm Tarihi'ndeki İsnad ve İftiralara Reddiye, Ankara, 1961.

(110) Zebîdî, VII, 79; Ahmed Emin, 94. Kur'ân-ı Kerim'de münafıklar, İslâm'dan önceki Yahudi ve Hıristiyan münafıklara benzetildiğine dair bilgi için bkz. A'râf 7/175; Bakara 2/118; Tevbe 9/69.

(111) İbn Hişam, IV, 164 (trc. Hasan Ege, IV, 221).

(112) Bkz. Tevbe 9/42, 48, 63, 66, 79, 86, 87, 90, 93, 96; Taberî, Tefsir, X, 141, 146, 170-173, 196-198; İbn Hişam, IV, 159-177.

(113) Nifakın doğuşuna tesir eden ictimâî, siyâsî, iktisâdî, kültürel ve psikolojik sebepler, araştırmamızda bir başlık altında değil de, tezin içersine serpiştirilmiş olup yeri geldiğinde değinilecektir.

sebeplerden dolayı İslâmiyeti zâhiren kabul etmekle kendileri için bir menfaat mülahaza etmişlerdi. Bunlardan bazıları bulundukları muhit içinde gözden düşmemek için bu yolu tercih etmişler ve böylece maddî menfaatlarını da sağlamışlardı. İhlâs ve samimiyetten uzak, ne tam anlamıyla mü'min, ne de tamamiyle kâfir görünen bu kimselere münafık ismi verilmiştir[114].

Araştırmamızda, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in İslâm toplumu arasındaki varlığını haber verdiği münafıklar[115] ve nifak konusuna İslâm Tarihi zaviyesinde bakılmaya çalışalacaktır. Dolayısıyla, Kelâm, Fıkıh, Akâid ve psikolojik yönüyle nifak ve münafığın hususiyetlerine girilmeyecektir.

C- Hicretten Evvel Medine'nin Siyâsî ve İctimâî Durumu

İslâm toplumu içinde nifak grubunun ilk ortaya çıkışını

(114) M. Tayyib Okiç, "Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler", 62-68.

(115) "...Çevrenizde bedeviler içinde münafıklar ve Medineliler içinde de münafıklıkta direnenler vardır. Onları siz değil Biz biliriz. Kendilerine iki defa azab edeceğiz; onlar sonra da büyük azâba uğratılırlar". (Tevbe 9/101); "Münafıklar, kalblerinde nifak hastalığı bulunanlar, şehirde bozguncu haber yayanlar; eğer bundan vazgeçmezlerse, andolsun ki, seni onlarla mücadeleye davet ederiz; sonra da çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar. Lânetlenmiş olarak, nerede bulunurlarsa yakalanır ve hem de öldürülürler. Allah'ın böyle onlara geçmişte uyguladığı yasası budur. Ve Allah'ın yasasında bir değişme bulamazsın". (Ahzâb 33/60, 61, 62). İbn Kesîr, söz konusu âyetlerin tefsirinde, münafıkların öldürülmediğini, ancak ıslah edildiğini ifade eder. Bkz. İbn Kesir, Tefsir, I, 49. "Dilesek biz onları (münafıkları) sana gösteriverirdik de kendilerini bütün simâlarıyla tanırdın. Fakat mutlaka sen onları lakırdılarının edâsından tanırsın. Allah ise bütün yaptıklarınızı bilir". (Muhammed 47/30); Bu ayetin tefsiri için bkz. İbn Kesir, Tefsir, I, 49 vd. Aynı konuyla ilgili olarak da Müsned'de geçen bir hadis şöyledir: "Muhakkak ashabım arasında münafıklar vardır". Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 273.

tesbit için Medine'nin hicretten evvelki siyasî ve ictimâî durumuna göz atmak uygun olacaktır.

Arap tarihinde Medine, İslâm'dan önce "Yesrib"[116] diye anılırdı[117]. "Yesrib" lugatte fesat anlamı ifade ettiğinden Hz. Peygamber, halkın Medine'ye "Yesrib" demelerini hoşgörmemiş, "O Medine'dir"[118] buyurmuştur. Tebük dönüşünde ise, "İşte Tâbe" demiştir[119]. Ayrıca, "Tâbe" ve "Tayyibe" isimlerinin Medine'ye Allah tarafından verildiği rivayet edilmiştir[120]. Bunun yanında kaynaklarda, Medine'ye verilen isimlerin sayısının doksan dörde ulaştığı[121] ve anlamlarının kötülük ifade eden "Yesrib" ile hiç alâkası olmadığı görülmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, müslümanları bu şehri yeni adıyla anmaya teşvik etmiş, hatta bu maksatla, "Medine'ye bir defa Yesrib diyen, on defa Medine desin. Medine'ye Yesrib diyen kimse Allah'tan af dilesin"[122] buyurmuştur.

Me'rib Seddi yıkılıp[123] (542-543) yurtları seller altında kalan Evs ve Hazrec'in ataları, Medine'nin civarına yerleşmişlerdi[124]. Daha sonra Evs ve Hazrec'in büyük babası Sa'lebe b. Amr, sayıca çoğalıp kuvvetlenince[125] Yahudileri

---

(116) "Yesrib: O haksızlık yapıyor, fesat..." anlamları için bkz. İbn Manzûr, "s.r.b." mad., I, 235; İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, V, 292; Halebî, II, 242; Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 378; "Yesrib" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de münafıkların sözünü hikâye şeklinde geçer. Bkz. Ahzâb 33/13; Halebî, II, 241. Ayrıca yine Kur'ân'da "Medine" olarak da geçer. Bkz. Tevbe 9/101, 120.

(117) Süheylî, IV, 291; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, I, 655.

(118) Ahmed b. Hanbel, VI, 412.

(119) Buhârî, K. Zekât, B. 54, Fedâilü'l-Medîne, 3; Ahmed b. Hanbel, V, 425, VI, 412.

(120) Ahmed b. Hanbel, V, 89, 94, 96-98, 102, 106, 108.

(121) Semhûdî, I, 7-19.

(122) Halebî, II, 241; Semhûdî, I, 8.

(123) Sebe' 34/15-17.

(124) İbn Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, I, 13; Muhammed Ahmed, Eyyâmü'l-Arab fi'l-Câhiliyye, 62.

(125) Belâzurî, Futûhu'l-Buldan, 22; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, I, 655 vd.

şehrin dışına sürüp kendileri şehrin içine yerleştiler.

Bir zamanlar Yahudilerin başına Fıtyevn isminde zalim, ahlâksız bir hükümdar geçmişti. Bu şahıs, evlenecek her kızın, yanında bir gece kalmasını istemeye kalkmıştı. Bu durumu Yahudilere kabul ettirdiği gibi, Evs ve Hazrec kabileleri halkına da tatbike başlamıştı. Fıtyevn, Mâlik b. Aclan'ın kızkardeşini getirtmek için haber gönderdiğinde Mâlik, kadın kılığına bürünüp yanında gizlediği kılıçla Fıtyevn'i öldürdü. Yemen hükümdarı Ebû Kerib, Tüban Ed'ad'a iltica etti. Yahudilerin kötülüklerinden bahsetti(126). Tüban, ilk önceleri Medine'yi yakıp yıkmaya ve halkını da kılıçtan geçirmeye karar verdiyse de, kısa bir süre sonra bir peygamberin gelip buraya yerleşeceğini Yahudilerden öğrenmesi üzerine bu kararından vazgeçti(127). İbn Sa'd, Tabakât'ında, Yahudilerin haber verip sıfatlarından bahsettikleri peygamberin Hz. Muhammed olduğunu kaydeder(128).

İslâm'dan önce Medine'de yaşayan beş kabilenin varlığından söz edilir. Bunlardan ikisi Arap olan Evs ve Hazrec'tir(129). Diğerleri ise Yahudi kabileleridir. "Medine site devleti anayasasında dokuz Yahudi kabilesinden bahsediliyor. Fakat tarihçiler sözü edilen kabileleri üç grupta topluyor: Benû Kaynuka, Benû Nâdir, Benû Kureyzâ. Bunlar büyük ve kudretli kabilelerdi. Bunların dışında küçük Yahudi kabileleri de vardı"(130).

---

(126) Ya'kûbî, I, 197; İbnü'l-Esîr, I, 656.
(127) İbn Hişam, I, 21; Ya'kûbî, I, 198; Taberî, Tarih, II, 105; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, I, 657; Süheylî, I, 156 vd.
(128) İbn Sa'd, IV, 385.
(129) Hz. Peygamber'in Medine'ye hicrette "Ensâr" diye adlandırdığı Hârise'nin iki oğlu olan Evs ve Hazrec kabileleridir. Evs ve Hazrec'in anneleri, Kâhil b. Uzre b. Sa'd kızı Kayle'dir. Şeceresi için bkz. İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, I, 655.
(130) Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 379. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, I, 655; Eyyub Sabri, Mir'ât-ı Medine, 293; Bernard Lewis, 42 vd.

Medine'deki halk, kabile nizamı üzere yaşıyordu. Her kabilenin ileri gelenleri ve reisleri, diğer kabilelere karşı kendi kabilesini müdafaa ediyor, haklarını savunuyordu. Sözü edilen kabileler bir devlet kuramadıkları gibi, kendi aralarında düşmanlık ve yersiz övünme içinde idiler. Medine tarihinde, ittifak grupları "hılf" oluşturuyorlar, bazan da ayrılıyorlardı[131]. Fakat, Yesrib hiç bir zaman istikrarlı bir hükûmet şekline sahip olamamıştır[132].

Medine'de Evs ve Hazrec'in arasındaki anlaşmazlıklardan çıkan savaşlarda Yahudilerin oldukça büyük rolleri oluyordu. Onlar devamlı bu anlaşmazlıkları körüklüyorlardı[133]. Anarşi hakimdi[134]. Basit bir sebepten çıkan savaşlar yıllarca sürüyordu. Bu savaşlarda bazan Evsliler Hazreclilere, bazan da Hazrecliler Evslilere galip geliyordu[135]. M. Hamidullah bu harplerin sonuna doğru Yahudi kabilelerinden Benû Kureyza ve Benû Nâdir'in Evs lehine, Benû Kaynuka'nın ise Hazrec lehine taraf olmasını dikkate alarak, "... farklı kabilelerle ittifak kurduklarına göre, Yahudilerin kendi aralarında da iç savaşlar olmalıdır"[136] görüşünü ileri sürmektedir.

Medine'de İslâm'dan önceki siyâsî hayatta her kabile müstakil bir otorite tanımıyordu[137]. İslâm'ın Medine'ye girmesinden 5-6 yıl önce, ortaya çıkan bir şahıs dikkati çekiyordu. Şeceresi ise şöyledir: Abdllah b. Ubeyy b. Mâlik b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm b. Avf b. el-Hazrec[138]. Babaannesi, Huzalılardan Selûl adında bir ka-

(131) Hamidullah, I, 379; Ayrıca bkz. Süheylî, II, 81.
(132) Lewis, 42-43.
(133) Neşet Çağatay, 97.
(134) Wellhausen, 3.
(135) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, I, 676 vd.; Ömer R. Kehhâle, I, 50, 342; Muhammed Ahmed, 62 vd.; Eyyub Sabri, Mir'ât-ı Medine, 293 vd.
(136) Hamidullah, I, 119.
(137) Hamidullah, I, 120.
(138) İbn Hişam, II, 446; Belâzurî, Futûh, 134; Eyyub Sabri, 326-327.

dındı. Ona nisbetle Abdullah b. Ubeyy b. Selûl ismiyle şöhret buldu. Annesi Benû Neccâr'dan Münzir b. Haram'ın kızı Havle idi[139]. Lakabı Ebû Hubâb'dır[140]. Çocukları; Ubâde, Cüleyha, Hayseme, Havellâ, Emâme, Abdullah'dır[141]. Arapça ve İbrânice yazı ile birlikte ok atmayı ve yüzmeyi bilenler arasında idi[142].

İleride münafıkların lideri olarak anılacak olan bu şahsın Medine'de hicretten önce kazandığı itibar tesbit edilirse, Medine'de zuhur eden nifakın siyâsî ve ictimâî sebepleri de ortaya çıkarılmış olur:

İbn Ubeyy b. Selûl'un ortaya ilk çıkışı, Evs-Hazrec harplerinden biri olan Yevm-i Sarâre'ye rastlar. Bu kişi mezkûr savaşta Hazreclilerin komutanı olarak Evs'e galibiyet sağlamıştı[143]. Ficar savaşlarından ilki olan "Yevmü'l-Fürs"te Evslilerin rehinelerinden bir şahsın öldürülmesi üzerine "Yevmü'l-Hadâık" savaşı zuhur etti. Bu savaşı Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'un planladığı söylenir[144]. Sözü edilen şahıs, her türlü desîse ve hîle ile Evslileri yenilgiye uğrattı. Evslilerin komutanı Ebû Kays b. Eslet'i birkaç yerinden yaraladı[145]. İbn Ubeyy'in Evslilere yaptığı bu tazyik, Evs kabilesini Mekkelilerle ittifak yapmaya sevketti. Ebû Cehil'in müdahalesi ve şartlarının ağır olması sebebiyle, Medine'ye geri dönen Evsliler gizlice Benû Kureyza ve Benû Nadir Yahudileriyle ittifak

(139) İbn Sa'd, III, 540; Ayrıca bkz. M. Asım Köksal, X, 414.
(140) Bkz. Buhârî, Tefsir Sûre-i Âl-i İmrân, 15.
(141) Abdullah hicreti müteakip İslâm'a girdi. Bedir, Uhud, Hendek savaşlarında bulundu. İbn Sa'd, III, 540. Ona el-Hubâb denilirdi. Hz. Peygamber onun bu ismini Abdullah'a çevirdi. Taberî, Tefsir, XXVIII, 113. Cüvasa savaşında Bahreyn'de şehit olduğu rivayet edilmiştir. Belâzurî, Futûh, 134.
(142) Evs ve Hazrec kabilesinden arapça yazan kâtipler azdı. Medineli çocuklar, Yahudilerden arapça yazıyı öğrenmişti. İbn Ubeyy de bunlar arasında idi. Belâzurî, 695.
(143) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, I, 662.
(144) İbnü'l-Esîr, I, 676; Eyyub Sabri, Mir'ât-ı Medine, 327-330.
(145) İbnü'l-Esîr, I, 676.

kurmayı tercih ettiler. Amr b. Numan'ın koruması altındaki Yahudi rehineyi öldürmesi üzerine Yahudiler Evsliler ile birleşerek Hazreclilerle savaş ettiler. Buna ikinci Ficar savaşları denir(146). Yalnız sözü edilen savaşa bazı Evsliler ve Hazrec'ten İbn Ubeyy katılmadı(147). Amr b. Numan'ın rehineyi öldürterek harbe sebep olmasından dolayı sinirlenen İbn Ubeyy, ona şöyle dedi: "Sen gaddarlık ettin". İbn Ubeyy böyle bir davranışla Evslilerin bir kısmının sempatisini kazandı. Evsliler de bu sayede Hazrec'in esirlerini ibn Ubeyy'in hatırına serbest bıraktılar(148).

Evs ve Hazrec arasındaki savaşların sonuncusu "Yevm-i Buas"tır. İkinci Ficar harbine sebep olan Amr b. Numan'ı Buas'ta Evsliler öldürmekle intikamlarını almış oldular. Sözü edilen savaşta İbn Ubeyy ve buna tabi olanlar ile Evs'in Hârise kolu tarafsız kalmayı tercih ettiler(149). Medine'de cereyan eden şiddetli savaşlar ve karışıklıklar içerisinde siyâsî otoritesini kurarak Evs ve Hazrec'in emirliğini yüklenme mevkiine kadar yükselen İbn Ubeyy'in Akabe bey'atlarına(150) gelmesi ümit edilmiştir. Nitekim Akabe bey'atlarında Abbas b. Ubade'nin Hazrec'liler içinde yaptığı konuşmadaki(151) gaye İbn İshak'ın Abdullah b. Ebî Bekir'den gelen şu rivayeti

(146) İbnü'l-Esîr, I, 678-679; Eyyub Sabri, 330.
(147) İbnü'l-Esîr, I, 679. İbn Ubeyy ve tarafsızlığını tesbit için ayrıca bkz. Watt, Muhammad at Mecca, 144, Prophet Muhammad and Statesman, 89, 113, 118. Medine'nin siyasî birliğe kavuşmasına şiddetle ihtiyacı olduğunu sezen İbn Ubeyy'in, savaşlarda Evs'e karşı üstünlüğü sağlamasıyla tarafsız, iyiliksever, adaletli görünerek siyasî yönden itibar sağlamaya başladığı görülür.
(148) İbnü'l-Esîr, I, 679; Eyyub Sabri, Mir'ât-ı Medine, 330 vd.
(149) İbnü'l-Esîr, I, 680; Eyyub Sabri, 334.
(150) I. Akabe bey'atı Peygamberliğin 12. senesi, II, Akabe bey'atı ise 13. yılı (622'de) yapılmıştır.
(151) Abbas b. Ubâde'nin sözü, "..Ey Hazrec topluluğu! Niçin bey'atlaştığınızı biliyor musunuz? ..Siz onunla insanların kırmızı ve siyahıyla harbetmek üzere bey'atlaşıyorsunuz.." İbn Hişam, II, 446; İbnü'l-Esîr, II, 99.

ile yorumlanır: "...Abbas bunu o gece ancak milleti geciktirip Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'un gelmesi için söylemişti ki mesele daha iyi pekişsin..."[152]. Böyle bir haber bize İbn Ubeyy'in, Medine'nin siyâsî sorumluluğunda önemli bir yere sahip olduğunu gösteriyor. Bu açıdan, Hz. Peygamber ile görüşmeden önce Evs ve Hazreclilerin kendi aralarındaki münasebetlerine ve İbn Ubeyy'in yaklaşımına göz atmakta yarar vardır.

Evs ve Hazrec arasında vuku bulan savaşlardan "Yevm-i Hadâık" diye adlandırılan savaşta Hazrec kabilesinin başında Abdullah b. Ubeyy b. Selûl vardı. Fakat, "Yevm-i Hadâık"tan sonra İbn Ubeyy tarafsız kalmış[153], bu sayede hem Evslilerin, hem de Hazreclilerin sevgisini kazanmıştı. Şu halde, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret edeceği sırada her iki kabile Abdullah b. Ubeyy'i kendilerine başkan yapmaya hazırlanmış durumda idi. Böyle bir olay, İbn Ubeyy'in Medine emiri olmasını sağlamaktaydı. Hatta kaynaklar, İbn Ubeyy için, boncuklardan dizili krallık tacının sipariş edildiğinden bile bahseder[154].

İbn Ubeyy'in İslâm'dan önce Medine'de siyâsî otoritesinin mevcudiyetini gösteren bir delil de, Yahudilerle kurduğu ittifak ve onun Mekke müşrikleriyle olan diplomatik temasıdır. Nitekim Akabe'de, Hz. Peygamber ile irtibat kurulduğu haberinin doğruluğu, Kureyşliler tarafından İbn Ubeyy'e sorulduğunda böyle bir şeyden haberi olmadığını söylediği rivayet edilmektedir[155]. Hatta İbn Ubeyy, "...Vallahi bu büyük bir iştir. Benim kavmimin böyle bir işi benden saklayacağını sanmıyorum.."[156] demiştir. Bu gelişme bizi; şayet Akabe'deki buluşmadan İbn Ubeyy'in haberi olsaydı,

(152) İbn Hişam, II, 446.
(153) İbnü'l-Esîr, I, 679, 680; Eyyub Sabri, Mir'ât-ı Medine, 334.
(154) İbn Hişam, II, 588; Süheylî, V, 21-22.
(155) İbn Hişam, II, 446; Süheylî, IV, 89.
(156) İbn Hişam, II, 448; Süheylî, IV, 89.

Kureyş ile birleşerek İslâm'ın Medine'ye girmesine engel olma yollarını henüz Akabe bey'atlarında iken deneyebileceği düşüncesine sevketmektedir. İşte, sözü edilen kişi İslâm dönemi Medine'sinde liderliğini devam ettirmeye çalışacak, muvaffak olamayınca da nifaka bürünecektir.

Asr-ı saadette, münafıkların ortaya çıkmasına sebep olan asıl âmil, Hz. Peygamber'in Medine'de kazandığı siyasi nüfuz, kurduğu siyâsî hâkimiyettir(157). Hz. Peygamber'e Medine'de ilk muhalefet edenler, siyâsî sebeplerden dolayı İslâmiyet'i zâhiren kabul eden ve bunda çeşitli menfaatlar bekleyen kişilerdi(158).

Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişi, reisliğe hazırlanan İbn Ubeyy'in siyâsî nüfuz kaybına yol açtı. İslâmiyet'in zuhuruyla Medine'de siyâsî mevkiini kaybeden Abdullah b. Ubeyy b. Selûl ve taraftarlarının siyâsî sahada teşkilâtlanmaya ve çıkan fırsatları değerlendirmeye çalıştıkları görülecektir. Bu sebeple, araştırmamızın ileriki bölümlerinde Medine'deki nifakın ilk bertileri, doğuşu ve tırmanışa geçişi incelenecek; bu arada nifakın ictimâî, siyâsî, kültürel, iktisâdî ve psikolojik sebeplerine, konunun târihî seyri içinde ve bir bütünlük halinde yer yer temas edilecektir.

(157) İbrahim Canan, a.g.m., XVI, 4, 241.
(158) M. Tayyib Okiç, a.g.m., XXVII, 63.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDİNE'DE NİFAKIN TEZÂHÜRLERİ
–Hicrî Birinci-İkinci Yıllar–

A- Mekke Müşriklerinin Medine'de Ferdî Nifak Hadiselerine Tesiri

Kureyş müşrikleri Mekke'de iken, Hz. Peygamber'in tebligâtına güçleri yettiği kadar engel olmuşlardı. Aynı doğrultuda, Mekke'ye gelen yabancıları Hz. Peygamber ile görüştürmemek ve İslâm'ın yayılmasını önlemek için ellerinden geleni yapmışlardı[1].

Mekke müşriklerinin İslâmiyet'i önleme çabaları açık olduğu için, Hz. Peygamber'in Akabe bey'atlarında Medineliler ile buluşması ve görüşmesi oldukça gizli ve sessiz geçmiştir[2]. Yine de Kureyş müşrikleri, kendilerine sızan haberlerin doğruluğunu öğrenmek için Evs ve Hazrec'in lideri durumunda olan İbn Ubeyy b. Selûl'u arayıp durumu ondan soruşturmuşlardı. İbn Ubeyy, kavminin sözkonusu hadiseyi kendisinden saklamayacağını, şayet böyle bir olay varsa, haberi olması gerektiğini[3] bildirmesi üzerine Mekke müşrikleri biraz rahatlamışlardı. Fakat akabinde hicret (1/622) vukû bulunca her şey ortaya çıkmıştı.

Kureyş, hicret olayı ile birlikte, kısa sürede Medine'de Hz. Peygamber'e karşı direnecek bir zümre hazırlama yoluna gir-

(1) İbn Hişam, II, 448. Örnek için bkz. İbn Sa'd, IV, 237; Ya'kûbî, II, 41.
(2) İbn Hişam, II, 448-449.
(3) İbn Hişam, II, 448-449; Süheylî, IV, 89 vd.

miş oldu[4]. Ayrıca, Medine'de zuhur edecek olan nifak hareketlerinde Mekke müşriklerinin yaptıkları tehdit ve tekliflerin oldukça büyük rolü olduğu görülmektedir.

Hicretin cereyan ettiği günlerde Ebu Süfyan ile Ubeyy b. Halef hemen Ensar'a bir mektup gönderdi. Mektuplarında, Hz. Peygamber'i Medine'ye davet edip O'na kucak açmakla kendilerine büyük bir düşmanlık yaptıklarını, bunun ciddi bir ayıp olduğunu, Hz. Peygamber ile aralarından çekilmelerini ve başbaşa bırakmalarını istediler. Ka'b b. Mâlik, Ensar'ın on iki nakîbini överek müşriklerin mektubuna cevap verdi[5].

Fakat Kureyş müşrikleri diğer taraftan, İslâm'a henüz girmemiş olan Evs ve Hazreclilere, özellikle İbn Ubeyy'e hicretten birkaç gün sonra şu mektubu gönderdiler: "...Ya o peygamberi öldürürsünüz yahut da Medine'den sürüp çıkarırsınız. Bu söylenenleri yapmadığınız takdirde sizin üzerinize yürür, sizinle savaşırız..."[6].

İbn Ubeyy'e bu mektup tesir etti. Çünkü onun da işine geliyordu. Zira elinden saltanatı gidecekti. Aynı zamanda kavmi (Evs ve Hazrec), Hz. Peygamber'i Medine'ye davet etmekle İbn Ubeyy'e de ihanet etmiş oluyordu. İbn Ubeyy bu mektup üzerine Medine'deki müşrikler ile bir toplantı yaparak Hz. Peygamber ile savaşma kararı çıkardı. Hz. Peygamber durumu öğrendiğinde şu sözleri ile onları savaştan vazgeçirdi:

"Kureyş'in sizi aşırı derecede tehdidini biliyorum. Kureyş bu teklifiyle size, şu anda kendinize yapacağınız kötülükten daha fazlasını yapacak değildir. Çünkü siz, bu durumda kendi evlât ve kardeşlerinizle çarpışmak istiyorsunuz..." Bu sözler üzerine İbn Ubeyy'in yanında toplananlar dağıldılar[7].

(4) Önekler için bkz. Ya'kûbî, II, 41; İbn Sa'd, I, 235-236; Diyârbekrî, I, 340; Halebî, II, 249-251.
(5) İbn Habîb, 271.
(6) Ebu Davud, K. Harac ve'l-İmâre, B. 23.
(7) Ebu Davud, K. Harac ve'l-İmâre, B. 23. Öte yandan, İbn Ubeyy'in dayısının oğlu Ebu Âmir, Mekke müşriklerinin tekliflerine, Evsli bir grupla Medine'yi terkedip Mekke'ye giderek Kureyş müşriklerine fiilî olarak olumlu cevap vermiştir. Bkz. Ebu Davud, K. Harac ve'l-İmâre, B. 23.

Kureyş müşriklerinin üçüncü olarak Medine içerisinde Yahudileri tehdit ettiğini görüyoruz[8].

İslâm Tarihi kaynaklarının verdiği haberlere göre, Hz. Peygamber, bu tehditler karşısında Medine'de hicretin ilk yıllarında çok nazik ve korkulu günler geçirmiştir[9]. Mâide sûresinin 67. âyeti nâzil oluncaya kadar Hz. Peygamber'in kaldığı yerde geceleri nöbet tutulup beklenmiştir[10]. Çünkü ilk zamanlar, Medine'de müslüman olanlar istisna edilirse, bütün Araplar bu dış tahriklerin tesiriyle Hz. Peygamber'e muhalefete yönelmişlerdi[11].

B- Medine'de Nifakın İlk Tezâhürleri ve Nifak Merkezlerinin Tesbiti

Mekke devrinde (610-622) münafık örneğine rastlamıyoruz[12]. Çünkü Mekke'de bir iman-küfür mücadelesi sözkonusu idi. Tevhid ehli şirk ehlinin siyâsî ve itikâdî baskısına maruz kalıyordu. Müslümanlar yer yer gizlenerek ibadet etmek, gizli gizli bazı evlerde toplanmak durumunda kalıyorlardı. Dolayısıyla müslümanların henüz siyâsî bir teşkilâtlanmaya giremediği bu ortamda nifak örneğine ve

(8) Mekke müşrikleri Medine'deki Yahudilere müracaat ederek, "...Kale ve istihkâm sahibi oldukları için Muhammed'e karşı savaşmalarını, aksi halde onların da yurtlarını istilâ ve kadınlarını ele geçireceklerini" bildirmişlerdir. Bkz. Ebu Dâvud, K. Harac ve'l-İmâre, B. 23; Mevlana Şiblî, Asr-ı Saadet, I, 227.

(9) Müslim, K. Fedâilü's-Sahabe, H. 39; Sa'd b. Ebî Vakkas Hz. Peygamber'in kapısında nöbet bekliyordu. Buhârî, K. Cihad, B. 70.

(10) "Ey Peygamber! Rabbin tarafından sana indirileni tamamen tebliğ et. Eğer tebliği tam yapmazsan elçilik görevini yerine getirmiş olmazsın. Allah seni insanlardan koruyacaktır...". Mâide 5/67; Tirmizî, K. Menâkıb, B. 27; İbn Sa'd, I, 171.

(11) Suyûtî, Lübab, 163.

(12) Nifakın Mekke döneminde değil de Medine döneminde zuhuru için bkz. Derveze, II, 73 vd.

münafık tipine rastlanamazdı. Şartlar ve yapı bu tiplerin ortaya çıkmasına mani idi[13].

Aynı zamanda, müslümanlar azınlıkta kaldığı için[14] kendilerinden fayda veya zarar beklenemezdi. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Mekke devrinde müslüman olanlar, imanlarında gayet samimi idiler. İmanlarını her şeyin üstünde tuttukları gibi, her türlü fedakârlığa da katlanıyorlardı.

İslâm tarihinde nifak hareketleri, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretini müteakip ortaya çıkmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de, münafıklarla ilgili âyetlerin Medine devrinde nâzil olması[15] bize, nifak hareketlerinin bu dönemde başladığını gösteren en kuvvetli delildir.

Nifak hareketlerinin ilki, Hicret hadisesinde Hz. Peygamber'in Kuba denilen mevkide konakladığı (12 Rebiülevvel 622, Pazartesi)[16] sırada tezahür etmiştir. Ya'kûbî, Tarih'inde, Kuba'daki Amr b. Avf oğulları[17] münafıklarının geceleri Hz. Peygamber'in kaldığı evi[18] taşladıklarından

(13) İbn Sa'd, III, 406; Seyyid Kutub, I, 57 vd. "Mekke'de Hz. Muhammed sadece bir vatandaş, Medine'de bir cemaatin baş idarecisiydi". Bkz. Bernard Lewis, 44. "Hz. Peygamber Mekke'de muhalefette, Medine'de iktidarda idi". Wellhausen, 3.

(14) Bkz. Enfâl 8/26.

(15) İbn Kesîr, Tefsir, I, 47.

(16) İbn Hişam, II, 492. Hz. Peygamber'in Kuba'ya geliş tarihi 8 Rebiülevvel Pazartesi veya 13 Rebiülevvel Perşembe (Cuma) günü olduğu rivâyet edilir. Bkz. Ya'kûbî, II, 41; İbn Abdilberr, İstiâb, I, 42; Süheylî, II, 10. Hz. Peygamber Kuba'da Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günü kalmıştır. Bkz. İbn Hişam, II, 494. Belâzurî'ye göre 23 gece kalmıştır. Belâzurî, Ensab, I, 263. Kuba Mescidi'ni yaptırıp içinde namaz kıldığı rivayeti için bkz. İbn Sa'd, I, 235, 236; Buhârî, Sahih, I, 111; Belâzurî, Ensâb, I, 263. İbnü'l-Esîr'e göre Hz. Peygamber Kuba'da Cuma günü iki rekat Cuma namazı kıldı ve hutbe irad etti. Bkz. İbnü'l-Esîr, Usdü'l-Gâbe, II, 92-93.

(17) Amr b. Avfoğulları mah. için Medine korkisine bkz.

(18) Hz. Peygamber, Medine'ye hicretten önce müslüman olan Külsum b. Hidm'in evinde misafir kaldı. İbn Sa'd, III, 623-624. Kuba'da kaldığı sürece, bekâr olan Sa'd b. Hayseme'nin evine gelir, orada konuşurdu. Bkz. İbn Hişam, II, 453; İbn Sa'd, I, 237.

bahsetmektedir. Kubalıların aşırı isteğine rağmen Hz. Peygamber'in, "...Himaye ve komşuluk bu mu?" diye Kuba'dan ayrıldığı rivayet edilmektedir[19].

Hz. Peygamber'e karşı yapılan bu hareketin sebebi nedir? Bir taraftan Hz. Peygamber'i canından daha üstün tutan bir topluluk, diğer taraftan O'na muhalefet edenler. Her ikisi de Amr b. Avf oğullarından ve Kubalı olduğu dikkatleri çekmektedir. Bu olay sosyal açıdan değerlendirildiğinde, birbirine zıt olan kuvvetli iki dava aynı yerde mücadeleye başladığı zaman, orada nifak hareketleri zuhur eder. Zira, iki taraftan hangisine katılacağını bilmeyen ve menfaatine düşkün birtakım kimseler, her iki kuvvete de yaranmak için nifaka başlarlar[20].

Kuba'daki bu olaya benzer bir olay da, yine Hicret esnasında Medine'ye girişte[21] vuku bulmuştu. Hz. Peygamber Medine'ye girerken yolun sağ tarafını tutup Hublâoğulları evinin

(19) Ya'kûbî, II, 41. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, I, 235-236. Hz. Peygamber'in anne tarafından akrabaları olan Necraoğullarının Hz. Peygamber'i Medine'ye götürmek üzere Kuba'ya gelişi için bkz. Buhârî, K. Menâkıbu'l-Ensâr, 46. Ayrıca bkz. Diyârbekrî, I, 339.

(20) Nedvî, 136, 137. Ayrıca bkz. Hac 22/11; Nisâ 4/143.

(21) Hadisenin yeri ve zamanını tesbit için, Hicret esnasında Medine'ye girişteki yol güzergâhlarını şöyle sıralayabiliriz: Cuma günü Sâlim b. Avfoğulları'nın oturduğu Rânûna vadisine geldi. Orada ilk cuma namazını kıldı ve hutbe okudu. İbn Hişam, II, 494. Namazı müteakip Medine'ye gelen güzergâh üzerine Sâlim b. Avfoğulları, Beyzâoğulları Hz. Peygamber'in yanlarına inmesini, aşırı derecede istediler. Bu arada Hublâoğulları evinin yanına geldikleri zaman İbn Ubeyy muhalefette bulundu. Diyârbekrî, I, 383. Daha sonra Saideoğulları, Hârisoğulları, Adiyy b. Neccaroğulları tarafından misafir edilmek istendi. Sonuçta, Hz. Peygamber'in bindiği Kusva adlı deve, Neccaroğulları'ndan iki yetim genç Sehl ve Süheyl'e ait olan arsaya çöktü. Hz. Peygamber, Ebu Eyyûb Ensârî'nin evine misafir oldu. Bkz. İbn Hişam, II, 495-496, 498-499.

yanına geldiğinde, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, köşkünün[22] önünde gururlu bir vaziyette oturuyordu. Aynı zamanda yanında da bir topluluk bulunuyordu. İbn Ubeyy, Hz. Peygamber'in kendisine inmek istediğini zannederek, "...git; sen, seni davet etmiş olanlara in!" diyerek Medine'de Hz. Peygamber'e karşı "ilk fiilî muhalefet"ini başlattı[23].

İbn Ubeyy bu hareketiyle, Medine'deki durumunu bütün açıklığı ile ortaya koymuş, Evs ve Hazrec'in henüz iman etmemiş olan kişileriyle hepsi bir arada, Hz. Peygamber'e karşı muhalefeti oluşturmaya başlamışlardı.[24]

Araştırmacı İbrahim Ali Salim, İbn Ubeyy hakkında şu görüşe yer verir:

"İbn Ubeyy, Medine'de ilk münafık değildir[25]. Çünkü, İbn Ubeyy'den önce nifak çıkarmak üzere İslâm'a girenler olmuştur[26]. Yalnız bunları İbn Ubeyy, İslâm toplumuna girmeden önce, perde arkasından idare etmesini çok güzel becermiştir. İlk nifak hareketine katılanlar İbn Ubeyy'in

(22) İbn Ubeyy b. Selûl'un evi, Benû Neccâr ile Benû Saîdelilerin evleri arasında idi. Bkz. İbn Hazm, Cemhere, 355; M. Asım Köksal, IX, 414.

(23) Diyârbekrî, I, 340; Semhûdî, I, 183; Ayrıca bkz. Halebî, II. 249-251.

(24) Sözü edilen muhalefetin sebebi siyasidir, Bkz, Okiç M. Tayyib, 63; Canan İbrahim, XVI, 4, 241.

(25) İbrahim Ali Sâlim, Medine'de İlk münafık İbn Ubeyy değildir derken, eserinde ilk münafığın kim olduğunu belirtmiyor. Tahmine dayalı bir yorum yapmaktadır. Bize göre İbn Ubeyy, Hz. Peygamber'e karşı oluşturulan Medine'deki muhalefetin ilk siyâsî lideri, nifak hareketlerinin baş sorumlusu ve organizatörüdür. İslâm toplumu içinde, siyâsî emeline ulaşmak için müslümanları kullanmasını becermiş, neticede İbn Ubeyy'e âlet olanlar iki grup olarak tarihe geçmiştir. Birinci grup, İbn Ubeyy'deki nifak unsurunu gözönünde bulundurmadan kabile taassubundan hareket edenler ki, bunların özürleri kabul edilmiş ve münafık ismiyle anılmamışlardır. Zamanla yaptıkları hatayı anlamışlar ve tevbe etmişlerdir. İkinci grup ise, gerçekten münafık olarak İbn Ubeyy'e yardım etmişlerdir. Bunların sayısı ve isimleri hakkında bilinenler azdır.

(26) İbrahim Ali Sâlim, 86-87.

kontrolünden uzak değillerdi. Fırsat düştükçe münafıkları müslümanların ileri gelenlerinin arasına yerleştiriyordu. Hz. Peygamber'i ve müslümanları yakından takip ettirmek suretiyle, organize bir şekilde haberler toplatıyor; toplattığı bu haberleri Medine'de nifak çıkarmada malzeme olarak kullanıyordu"[27]. Hatta bir ara, Hz. Peygamber, münafıkların mü'minlerle münakaşa etmek için Kur'ân-ı Kerim öğrenmek istemelerinden bile endişelenmişti[28].

Kısa bir süre sonra (Hicretin birinci yılında) İbn Ubeyy'in dayısının oğlu[29] Ebu Âmir[30], Medine'de Hz. Peygamber'e muhalefet etmekte gecikmedi. Rahiplik özentisi içinde bulunan Ebu Âmir, kendi kendine peygamber olmayı tasarlamıştı. Bu sebeple Hz. Peygamber'e derin bir kıskançlık duymakta[31], sorduğu soruda kendi bilgiçliğini ileri sürmekte idi[32]. Nitekim Ebu Âmir Hz. Peygamber'e, "getirdiği dinin ne olduğu"nu sorduğunda, "getirdiğim İbrahim dinidir" cevabını aldı. Ebu Âmir ise, "ben İbrahim dini üzereyim" diyerek İbrahim dinine sahip çıkmaya kalkıştı. Hz. Peygamber ise Ebu Âmir'in fâsık bir kimse olduğunu ve İbrahim dini üzere bulunmadığını açıkladı. Neticede Ebû Âmir kavminin çoğu müslüman olduğu için onlardan ayrılmış, Evs gençlerinden elli kişiyi yanına alarak Medine'yi terkedip Mekke'ye gitmiştir[33]. Cahiliye devrinde kaba elbise giyer, ruhbanlığa

(27) İbrahim Ali Sâlim, 86-87.
(28) Ahmed b. Hanbel, IV, 156.
(29) İbn Sa'd, III, 540.
(30) Evs kabilesinin Dubayaoğulları'ndan Ebu Âmir Abd-i Amr b. Sayfî b. Numan kavminin reisi idi. Bkz. İbn Haldun, II, 52.
(31) Belâzurî, I, 282; İbn Hişam, II, 584 vd.
(32) İbn Hişam, II, 584 vd. İslâm'dan önce ehl-i kitap olarak Yahudilerin, Evs ve Hazrec'in putperestliğini zayıflatıp Yahudi inançlarını empoze etmeye çalıştığından bahsedilir. Bkz. İbrahim Hassan, I, 124.
(33) İbn Hişam, II, 584-585, III, 71. Ebu Âmir, "Ey Muhammed! Sen Hanifliğe olmayanı ona soktun" dediğinde Hz. Peygamber, "Ben Hanifliğe son derece sâfîlik getirdim" buyurdu. Bunun üzerine Ebü Âmir, "Allah yalancıyı kovulmuş, garip, yapayalnız bir yerde öldürsün" diye beddua etti. Hz. Peygamber de, "Yüce Allah yalan söyleyeni öyle yapacaktır" dedi. Bkz. İbn Hişam, II, 584-585.

özenir, rahip diye anılırdı. Hz. Peygamber, "Ona rahip demeyiniz, fâsık deyiniz"[34] şeklindeki sözüyle ashabı uyarmıştır.

Ebu Âmir, önce Kubalı münafıkları teşkilâtlandırdı; sonra Mekke'ye gitti. Zira Kubalı münafıklar, "Biz merkep bağlanan taşlıkta mı namaz kılacak, secde edeceğiz? Hayır, Ebu Âmir gelinceye kadar biz ayrı bir yer edinir, namazımızı orada kılarız"[35] demek suretiyle müslümanların mescidine[36] uğramamışlardı. Bu durumda Ebu Âmir Medine'de, nifak merkezinin temelini atmış oluyordu.

Müslümanlar müşriklerin zulmünden kurtulmak için Hıristiyan hükümdarı Necaşi'ye sığınmak üzere Habeşistan'a giderken, hicretle birlikte Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesiyle rahipliğe özenen fâsık Ebu Âmir'in Mekke müşriklerinin yanına gitmesi dikkatleri çekmektedir.

Bu durumda İbn Ubeyy, Hz. Peygamber'e karşı muhalefet için Medine'nin içini seçerken, dayısının oğlu Ebu Âmir Medine dışını tercih etmiştir. Aynı zamanda, bu olaylarla her ikisi de Medine'deki nifak merkezlerinin karargâhını belirlemiş durumdadırlar.

Hicretin akabinde Mekkeli muhacirlere Medine'nin havası pek iyi gelmedi ve alışamadılar. Medine vebasına tutulan muhacirler, namazda ayakta duramayacak hale geldiler[37]. Münafıklar, "Yesrib'in humması muhacirleri perişan etti" demeye başladılar[38]. Nifak ehlinin yaptığı propagandalar, muhacirleri pek etkilemedi, ancak civar Arap kabilelerinden

(34) İbn Hişam, III, 71.
(35) İbn Seyyidinnâs, I, 221-222; Belâzurî, Futûh, 2-3.
(36) Hicret esnasında Kuba'da yapılan ilk mescit hakkında bkz. İbnü'l-Esîr, IV, 46; II, 92-93.
(37) İbn Hişam, II, 588 vd.; Mâlik, I, 104; Diyârbekrî, I, 349; Halebî, II, 281 vd.
(38) Diyârbekrî, I, 350.

bir grup, Resulullah'a gelerek müslüman olmuşlardı. Bir müddet sonra Medine vebasına tutulup hastalanınca, bu defa münafıkların propagandası tesirini gösterdi. Medine'ye gelenler pişmanlıkla geri döndüler. Bedevilerden, "Bizi eski halimize döndür" diye Hz. Peygamber'e müracaatta bulunanlar oldu. Medine'de estirilen bu nifak rüzgârı neticesi irtidat edenler bile oldu. Bu konuda müslümanlar da iki gruba ayrılmak üzere idi[39]. Hz. Peygamber Medine'den gidenler için, "Medine demirci körüğü gibidir. Temizi alıkor, pisi dışarı atar" buyurmuştur[40].

Medine'de vuku bulan hadiseleri istismara devam eden Yahudiler ile münafıklar, Hz. Peygamber'in yakın arkadaşı Es'ad b. Zürâre'nin vefatını (1/622)[41] fırsat bilerek dedikoduya başladılar. "Eğer o, Peygamber olsaydı, arkadaşı ölmezdi" diyerek müslümanların zihinlerini karıştırmaya çalıştılar. Hz. Peygamber'in bu konuda çok üzüldüğü, şu sözlerinden anlaşılıyor: "Ebu Ümâme (Es'ad b. Zürâre)'nin vefatı, Yahudiler ve münafık Araplara ne kötü bahane oldu... Ben, ne kendim, ne de arkadaşım için Allah'tan gelecek bir şeyi savacak kudrete sahip değilim"[42].

İbn Ubeyy'in evi, ilk zamanlar, Medine'de mü'minlerin dışında kalan grupların karargâhı oldu. Müteredditler grubu ve Yahudiler ile birlikte gizlice muhalefet oluşturmayı amaçlayan toplantılardan birine de Rasulullah rastladı:

---

(39) Nisâ 4/58.

(40) Suyûtî, Esbâb-ı Vürûd, 139.

(41) Ölüm tarihi İbn İshak'a göre, mescidin yapılış tarihine rastlar (1/622). Bkz. İbn Hişam, II, 507; İbnü'l-Esîr, ay ve gün belirtmeden hicretin birinci yılı olayları arasında zikreder. Bkz. İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 110.

(42) İbn Hişam, II, 507; Taberî, Tarih, II, 397-398; Ahmed b. Hanbel, IV, 138. Es'ad b. Zürâre'nin vefatıyla boşalan Neccaroğullarının nakibliğini (temsilciliğini), Hz. Peygamber kendi üzerine almakla münafık ve Yahudilerin istismarını önledi. Bkz. İbn Hişam, II, 507; İbn Sa'd, III, 611; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 110.

Rasulullah, Üsâme b. Zeyd terkisinde olduğu halde, Hâris b. Hazrec Mahallesi'ndeki[43] evinde hasta yatan sahabeden Sa'd b. Ubâde'yi ziyarete giderken İbn Ubeyy'i evinin gölgeliğinde toplantı halinde gördü. İbn Ubeyy burada müslümanlardan, Medineli müşriklerden ve Yahudilerden bazı kişilerle oturmakta idi. Hz. Peygamber yanlarına uğradığında İbn Ubeyy elbisesiyle bumunu kapadı. Yüzünü ekşiterek, "Üzerimizi tozlatma" dedi. Hz. Peygamber selâm verip merkepten indi. Orada bulananları Allah'ın birliğine davet etti ve Kur'ân-ı Kerim okudu. İyi davranışta bulunanların cennete, kötülük yapanların cehenneme gireceğini haber verdi. İbn Ubeyy hiç konuşmuyor ve devamlı susuyordu. Bir ara şunları söyledi: "...Ey kişi! Ben senin söylediklerinden bir şey anlamıyorum. Eğer söylediklerin doğru ise, bundan daha güzel bir şey olamaz. Fakat sen evinde otur! Bu söylediklerini sana gelenlere anlat. Sana gelmeyenlerin, senin söylediklerinden hoşlanmayanların toplantılarına gelip de rahatsız etme!" Orada bulunan Abdullah b. Revâha ve bazı müslümanlar, o güne kadar İbn Ubeyy'e yapmadıkları muhalefeti gösterdiler. Ortalık karıştı. Rasulullah müdahale etti ve münakaşanın büyümesini önledi. Okuduğu şiirlerle[44] İbn Ubeyy, ümitsizliğini dile getirdi. Sa'd b. Ubâde hadiseyi öğrenince, Rasulullah'a Medine'deki durumu arzetti. Onu affetmesini istedi ve şöyle dedi: "Allah'ın iradesi sana peygamberlik vermek suretiyle tecellî etti. Oysaki şu beldenin halkı, İbn Ubeyy'in başına tac giydirmeye, hükümdarlık sarığı sarmağa ve onu kendilerine hükümdar yapmaya hazırlanmıştı. Yüce Allah'ın seni bize Peygamber olarak göndermesi, onların bu düşüncelerini gerçekleşemez bir hale getirince İbn Ubeyy çok

(43) Hâris b. Hazrec Mahallesi için bkz. Medine krokisi.

(44) "...Senin kölen senin hasmın olduğu zaman, zelil olmaya devam edersin. Ve seninle güreş tutan kimseler seni yenerler. Hiç şahin kuşu, kanadı olmaksızın yerden kalkabilir mi? Ve eğer bir gün onun kanadı kesilirse, o mutlaka düşecektir". Bkz. İbn Hişam, II, 587 (trc. Hasan Ege, II, 314).

üzüldü. O çirkin hareketi bunun için yapmıştır"[45].

Bu olay, bundan böyle Medine'de cereyan edecek nifak hadiselerinin başlangıcını teşkil edecektir. Ayrıca nifak için seçilen merkezî bir yerin tesbiti de yapılmış durumdadır.

İbn Ubeyy, ilk seneler[46] İslâm'a girenlere de mânî olmaya çalışmıştır. Evs kabilesinin Vâil b. Zeyd kolundan Ebû Kays b. Eslet isminde şair bir zat vardı. Şiirlerinde Haniflikten ve gelmesi beklenen peygamberden bahsederdi. Hz. Peygamber ile görüşüp ayrıldıktan sonra yolda İbn Ubeyy'e rastladı. İbn Ubeyy nereden geldiğini sordu. Ebu Kays b. Eslet, Hz. Peygamber'in yanına geldiğini, beklenen peygamberde aranan vasıfların bulunduğunu ve O'na tâbi olacağını açıklaması üzerine İbn Ubeyy, "Vallahi, sen Hazrec ile harbe tutuşacaksın[47]. Sen, her defasında bizim harbimizden sığınacak yer aradın; bir ara Kureyş ile anlaşma yaptın. Bu defa da onlara karşı Muhammed'e mi tâbi olmak istiyorsun?"[48] diyerek, onun tekrar Hz. Peygamber'e gitmesine engel oldu.

---

(45) İbn Hişam, II, 584, 588; Buhârî, K. Tefsir Sûre-i Âl-i İmrân, 15; Müslim, K. Cihad, 116; Ahmed b. Hanbel, V, 203; İbn Sa'd, III, 541; Halebî, II, 249-251. Ayrıca bkz. Tecrîd, X, 127 vd. Sa'd b. Ubâde, İbn Ubeyy'in Medine'deki muhalefetinin sebebine vâkıf olduğu içindir ki, Hz. Peygamber hicreti müteakip 12. Sefer ayında Ebvâ ve Veddan gazvesine çıkarken yerine Sa'd b. Ubâde'yi vekil bırakmıştır. Bkz. İbn Sa'd, II, 8.

(46) İbnü'l-Esîr, Hicretin birinci yılı olayları arasında gösterir. Bkz. İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 112.

(47) İbn Sa'd, IV, 383-385.

(48) İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, V, 278; İbn Hacer, III, 161 vd. Ebu Kays b. Eslet'in ölüm döşeğinde iken kelime-i şehadet getirdiği (İbn Sa'd, IV, 385; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, V, 278-279) veya Hz. Peygamber'in, yanına sahabeden birini gönderip, kelime-i şehadet getirmesini istediğini ve eğer getirirse, kıyamette şefaat edeceğini bildirmesi üzerine son nefesinde müslüman olarak öldüğü (İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, V, 278; İbn Hacer, IV, 161) konusunda İslâm kaynaklarında muhtelif değerlendirmeler vardır.

Medine'de ilk nifak hareketlerinde münafıkların hedefi, fırsat düştükçe müslümanları Hz. Peygamber ve İslâm'dan soğutmaktı. Bu gayeye ulaşmak için, alay etme yolunu tutmuşlardı. Özellikle, ezan ile namaza davet yapıldığında ezanı alay konusu ediniyorlardı[49]. Kıblenin Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Haram'a çevrilmesiyle ilgili emir gelince[50], aynı münafıklar dinde çelişki olduğunu ileri sürmüşler, nifaklarını ise şu sözleriyle açığa vurmuşlardı: "Muhammed'e ne oluyor? Bizi bir o yana, bir bu yana çeviriyor!"[51]

Nifakın tezâhürleri ve nifak noktalarının tesbiti konusunda şöyle bir netice ortaya çıkarmak mümkün olabilir: Belâzurî'nin Fütûhu'l-Buldânı'nda verdiği haber değerlendirildiğinde, Ebu Âmir'in Medine'yi terkederken buradaki bozgunculara verdiği bir işaret var: Takvâ üzere kurulan mescidin[52] karşısına, münafıkların ayrı bir mescit yapmaları ve burada ibadete devam etmeleri. Yakın bir gelecekte de Ebu Âmir'in burada başkan olacağının kavmi tarafından ümit edilmesi ve bunun için önceden hazırlığa girişilmesi[53], neticede de sözü edilen yerin münafıkların birinci nifak merkezini teşkil etmiş olması ihtimaldir.

Diğer bir husus da, İbn Ubeyy'in henüz İslâm toplumuna dahil olmadan önce evinin nifak için karargâh teşkil etmesidir. İbn Ubeyy'in evi, Medine'de, ileride zuhur edecek nifak için ikinci gizli merkez durumundadır.

Vatandaşlık antlaşmasıyla, henüz fiilî bir durum göstermeyen, fakat her zaman gizli mücadelesini sürdüren Yahudiler, zaman zaman müslümanlarla alay ediyorlar; müs-

(49) Mâide 5/58; Taberî, Tefsir, IV, 291.
(50) Bakara 2/144; Buhârî, K. İlim, 30; Tirmizî, K. Salât, 255; İbn Hişam, II, 550, 606; İbn Sa'd'e göre Hicretten 16-17 ay sonra kıblenin tahvili emri gelmişti. Bkz. İbn Sa'd, I, 241.
(51) Taberî, Tefsir, II, 12.
(52) Tevbe 9/108, 109.
(53) Belâzurî, Futûh, 2.

lümanları dinleyip diğer Yahudilere aktarıyorlardı[54]. Bir defa Rasulullah onları birbirine sarılı vaziyette fısıldaşırken görünce hemen mescitten kovdu[55]. Bunlar Benû Kaynuka Yahudilerindendi[56]. Yalnız öyle anlaşılıyor ki, bu Yahudilerin yer yer Kureyş müşrikleri ile, bazan da münafıklarla Hz. Peygamber'e karşı muhalefete başladıkları ve aynı zamanda Medine'de üçüncü nifak merkezini meydana getirdikleri görülmektedir[57].

C- Bedir Gazasının Nifak Ehline Tesiri

Medine'deki gruplara ayrı ayrı tesir icra etmesi yönüyle Bedir Gazası (17 Ramazan 2/13 Mart 624), İslâm tarihinde dönüm noktası sayılmaktadır.

Bedir'e gidilirken, Medine'deki nüfusun bir değerlendirmesini yapmak çok faydalı olacaktır. Zira Bedir'den önce, Medine'de Hz. Muhammed'e muhalefet etmek isteyenlere Kureyş'in tehditleri ümit verici idi[58]. Aynı zamanda Mekke'nin dışarıdan yaptığı bu tehdit, Medine içindeki gruplara sosyal bütünlüğü bozmaları için[59] bir işaretti.

---

(54) İbn Hişam, II, 527, 528.

(55) Ahmed b. Hanbel, V, 273; İbn Sa'd, I, 176; Süheylî, IV, 320.

(56) İbn Hişam, II, 528. Kovulanların isimlerine kaynaklarda rastlanmamaktadır.

(57) Yahudiler Medine'nin yakınında kaleler içerisinde oturmaktaydı. Bu durum, onların gizlice toplanmalarına imkân sağlıyordu. Bkz. Abdülkuddûs, a.g.e., s. 64.

(58) İbn Hişam, II, 448-449; Ebu Davud, K. Harac ve'l-İmâre, B. 23.

(59) Hicretle birlikte Hz. Peygamber, Medine'deki birbirine muhalif grupları aynı idare altında topladı. Muhacir ve Ensarı kardeş ilân ederek, onlardan kuvvetli bir İslâm toplumu oluşturdu. Ayrıca müslim ve gayr-i müslim toplulukları tek bir idare altında, siyâsî ve ictimâî yönden teşkilâtlandırdı. Vatandaşlık antlaşmasıyla, herkesin hak ve sorumluluklarını belirledi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hamidullah, I, 122-134; Salih Tuğ, 31-40; Süheylî, IV, 240 vd.

Hicretten itibaren Bedir muharebesine kadar geçen zaman içersinde müşrik engeline ilâveten Medine içersinde ve dışında muhalefet grupları belirdi[60]. Bunlar:

1. Kararsızlar: Mekke müşriklerinin tesiri altında kalan, Medine'de beklentileri olan Evs ve Hazrec'in henüz imana girmeyen müteredditleridir ki, sayıları, ilk nüfus sayımına göre[61] 4500'ü bulmaktadır. Sözü edilip ortaya çıkan bu mevcut içerisinden, nifakı tercih edenlerin gizlice iki merkezde yuvalandıkları tesbit edilmiştir. Birincisi İbn Ubeyy'in evi, diğeri ise, takvâ üzere kurulan Kuba Mescidi karşısındaki nifak merkezi idi.

2. Yahudiler: Medine'de Evs ve Hazrec'e maddî ve manevî üstünlüklerini kabul ettirmişlerdi. Sayıları 4000'i buluyordu. Şimdilik muahedenin şartlarına riayet ediyorlardı. Ancak fırsat buldukça Rasulullah'a karşı muhalefetlerini, düşmanlıklarını; sordukları sorular, yaptıkları samimiyetsiz hareketleriyle ihsas ettiriyorlardı[62].

3. Hz. Peygamber'e karşı muhalif grupları kullanan Mekke müşrikleri[63].

4. Mekkeli münafıklar[64]: Mekkeliler ile ilgili nifak ha-

---

(60) Münafıkların, Kureyş müşrikleri, Ebû Âmir ve Medine'deki Yahudilerle kurdukları ittifak ikinci bölümde daha geniş tetkik edilecektir.

(61) Grupların sayısı için bkz. Hamidullah, İslamın Hukuk İlmine Yardımları, 21; İslâm Peygamberi, I, 118 vd. İlk nüfus sayımına göre Medine'nin nüfusu 10.000 idi. Bkz. M. Tayyib Okiç, "İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı", A.Ü.İ.F. Dergisi, VII, 11-20.

(62) İbn Hişam, II, 513, 519, 527 vd, 564, 587 vd.; Taberî, Tarih, II, 397 vd.; Ahmed b. Hanbel, IV, 138.

(63) İbn Sa'd, IV, 237 vd.; Ya'kûbî, II, 41; Diyârbekrî, I, 340.

(64) Mekke döneminde (610-622) köklü bir nifak hadisesinden bahsetmek mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerim'de Mekkî âyetler incelendiğinde bu durum açık olarak görülür. Mekke döneminde nâzil olan âyetler için bkz. Derveze, II, 73 vd. Ayrıca İbn Kesîr, Tefsir, I, 47.

disesinden ilk defa Kur'ân'ın Nisâ suresinin 97. âyetinde bahsedilir. Sözkonusu ayet, Mekke'de ikamet eden ve müslüman olduklarını söyleyen birtakım kimseler hakkında nâzil olmuştur. Onlar Medine'ye hicret etmeyip zâhirde iman etmiş görünürlerdi. Hakikatte nifaklarını gizlerlerdi. Bedir harbi açıldığı zaman da, sözü edilen kişiler müşriklerle beraber Mekke'den çıkıp müslümanlarla harbetmeye gelmişlerdi(65).

Kaynaklar bir de, Bedir'e gidilirken, kalplerinde hastalık bulunan Kureyş müşriklerinden bahsederler. Bunların müslüman olduklarını, fakat aileleri müslümanlarla temaslarına fırsat vermediği için İslâm'dan faydalanamadıklarını, şek ve şüphe içinde bocaladıklarını haber verirler. Sözkonusu kişilerden Ebu Kays b. Velid b. Mugîre, Ebu Kays b. Fake b. Mugîre, Hâris b. Zem'â, Ali b. Umeyye b. Halef, Âs b. Münebbih b. Haccac Bedir'e gelip ashabın azlığını görünce, "Bunları dinleri aldatmıştır" dediler(66).

Hz. Peygamber'e Medine'de gizli muhalefet yapanlar da, Bedir'e gidilirken müslümanların azlığına bakarak zafer kazanacaklarına hiç ihtimal vermiyorlar ve müslümanlara da tepeden bu gözle bakıyorlardı. Yine her şeyin eski haline (cahiliye devrine) dönebileceği ümidi sönmüş değildi. Bedir hareketini, "Müslümanların artık sonu geldi" tarzında yorumluyorlardı. Hatta bu haberi Medine'de yaymaya başlamışlardı. Bu duruma Kur'ân şöyle işaret eder: "...Münafıklar ve kalblerinde hastalık bulunanlar, müslümanları dinleri aldatmıştır, diyorlardı"(67).

Bedir ile ilgili bu ayette geçen duygu ve düşünceyi Medine'deki 1500(68) mü'minin dışında herkes paylaşmış ve ittifakla kabul etmişti.

---

(65) Ancak melekler, sözü edilen kişilerin yüzlerine çarparak ve omuz köklerine vurarak öldürmüşlerdi. Bkz. K. Miras, Tecrid, XI, 87-88. Öte yandan bu olayla ilgili isimlere kaynaklarda rastlanamamaktadır.

(66) İbn Hişam, II, 641; Vâkıdî, I, 72.

(67) Enfâl 8/49; İbn Hişam, II, 641; İbn Seyyidinnâs, I, 254.

(68) M. Tayyib, a.g.m., 11-20; Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 118.

Kur'ân'a göre Bedir seferinin gayesi, müşriklere karşı çarpışıp onların İslâmiyet'e olan mukavemetlerini kırmak, İslâmiyet'in tutunması ve yayılmasını sağlamak, müşrikliği ortadan kaldırmaktı[69]. Bedir'de bu gayeyi tahakkuk ettiren mü'minler, en büyük imtihanı başarıp İslâm tarihinde ilk İslâm toplumunu teşkil ederken, Bedir'e katılan sahabenin nifaka katılmayacağı Hz. Peygamber tarafından garanti edilmektedir[70]. Bedir'e iştirak edenler övülürken, katılmayıp nifak ile uğraşanların durumlarından Hz. Peygamber endişelenmiştir.

Hz. Peygamber Bedir'e giderken, Medine ve çevresindeki münafıklarla gizli-açık düşmanların arkadan herhangi bir kötülükte bulunabilecekleri tehlikesine karşı şu tedbiri almıştır: Ensar'dan Âsım b. Adiyy'i Medine'nin Kuba ve Âliye kısmında oturanlarla ilgilenmeye, Ebu Lübâbe b. Abdülmünzir'i Medine valiliğine, Hâris b. Hatıb'ı da Amr b. Avfoğulları'ndan sızan haberleri incelemek üzere görevlendirdi. Bu bölgelerdeki anlaşmazlık, kargaşa, şikak ve nifaka ait haberlerin gelmesi üzerine Hz. Peygamber görevlileri Revha'dan geri çevirdi[71].

Burada dikkatimizi çeken bir husus vardır. Araştırmamızın "Nifakın Tezahürleri" kısmında tesbit ettiğimiz nifak merkezleri, Hz. Peygamber tarafından da nifak açısından önemli görülmekte ve buralara görevliler bırakılmaktadır.

Ordu, Bedir'den dönmeden önce nifak ehli Medine'de yalan haber yaydılar. Çok ilginçtir ki, Hz. Ali'nin rahatsızlığı nedeniyle Rasulullah'ın Bedir'den geç dönmesini[72] fırsat bilen münafıklar, zafer haberini hezimete çevirerek Medine'de

---

(69) Enfal 8/7, 8.
(70) Süheylî, IV, 315.
(71) İbn Sa'd, II, 12 vd., III, 461-466, 547; Vâkıdî, I, 101; Diyârbekrî, I, 371; Cevdet Paşa, 193; Şiblî, I, 231; Mahmut Esad, cüz IV, 85.
(72) Rifâ'a b. Rafî' rivayeti için bkz. İbn Abdilberr, İstiâb, III, 1101.

yalan haber yaymaya başladılar. Şöyle ki:

Hz. Peygamber, Abdullah b. Revâha'yı Âliye ehline[73], Zeyd b. Hârise'yi de Kusvâ adlı devesiyle birlikte Sâfile ehline[74], Bedir zaferini müjdelemek için gönderdi[75]. Münafıklar, Zeyd'in oğlu Üsâme'ye, "Adamınız (Muhammed) ve O'nunla birlikte olanlar öldürüldüler" demişlerdi. Münafıklardan birisi de Medine valisi Lübabe b. Abdülmünzir'e, "Adamlarınız öyle dağıldılar ki, artık onlar bir daha bir araya toplanamazlar! Ali ve arkadaşları da öldürüldüler! Muhammed ve Ashabı öldürüldüler! Muhammed'in öldürüldüğünü bu devesinin gelmesinden biliyoruz! Zeyd korkusundan ne söylediğini bilmiyor! Muhammed sağ olsaydı gelirdi!" dediler. Ebu Lübâbe'nin bu şahsa cevabı ise, "Allah senin sözünü yalanlayacaktır" olmuştu[76].

Zeyd, Kusvâ ile Medine'ye geldiğinde, Yahudiler de, "Muhammed sağ olsaydı Zeyd yalnız gelmezdi" diyorlardı.

Üsâme, babasının etrafı tenhalaştığı zaman, babasına söylediğinin gerçek olup olmadığını sordu. Zeyd de, "Vallahi gerçektir" cevabını verince Üsâme, münafığa dönerek[77], "...Sen Rasulullah ve müslümanlar hakkında halkı sarsmak, şüpheye düşürmek istiyorsun. Hz. Peygamber gelince senin boynunu vuracağım" dedi. Münafık ise, "Ben bunu, başkaları konuşurken işitmiştim" diyerek suçu hemen kendi üzerinden attı.

Zeyd b. Hârise, Kusvâ ile bu haberi ulaştırdığında Ya-

(73) Amr b. Avfoğulları, Hatme ve Vâil, Vâkıf, Umeyye b. Zeydoğulları, Kureyza ve Nadiroğulları, Yahudilerin oturdukları semtin adı için bkz. M. Asım Köksal, II, 143.
(74) Medine'nin Âliye ve Sâfile kısmı için bkz. Medine krokisi.
(75) Pazar günü kuşluk vaktinde olduğu rivayeti için bkz. M. A. Köksal, II, 143.
(76) Vâkıdî, I, 115, 116; M. Asım Köksal, II, 143-144.
(77) Bu olayın geçtiği kaynakta münafığın adı verilmemektedir. Bkz. Vâkıdî, I, 116.

hudilerden Ka'b b. Eşref şöyle diyordu: "Muhammed bu isimleri sayılanları öldürdüyse, yerin altı üstünden daha iyidir"[78].

Bedir zaferi sonunda münafıkların, Medine'de yaptıkları menfi propaganda ve muhalefet, Bedir'in neticesinden bir şey götüremedi. İslâm'ın gücünden pek çok kabile haberdâr oldu. Evs ve Hazrec'in çoğu, Yahudilerden bazıları müslüman oldular[79].

Bedir'den önce Medine'de tarafsız kalmaya söz veren Yahudiler[80], müslümanların yükselmesini çekemediler. Bunun yanında, Medine içersinde tarafsız Evs ve Hazrecliler, artık İslâm toplumu içine girmeyi kendileri için en çıkar yol olarak görmüşlerdi. İbn Ubeyy b. Selûl ve onun grubunu oluşturan arkadaşları, Bedir zaferini, üstünlüğün müslümanlara yöneldiğini açıkça gösteren bir hadise olarak telakki edip Hz. Peygamber'e bey'at ettiler[81]. Bunların içinden de, sayıları mahdut, zayıf imanlı, kalbi hastalıklı kişiler, İslâm'ı kalkan edinerek gizlice münafıklık yaptılar[82].

---

(78) Vâkıdî, I, 115-116.

(79) Buhârî, K. Tefsir Sûre-i Âl-i İmrân, B. 15; İbn Hişam, II, 519-525, 527, III, 65: Belâzurî, Ensâb, I, 271, 272; İbn Sa'd, III, 540.

(80) Bkz. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 118-124.

(81) Buhârî, K. Tefsiru'l-Kur'ân, B. 15. Medine'de muhacirlerden münafık yoktur. Bkz. İbn Kesir, Tefsir, I, 47-48.

(82) İslâm tarihi kaynaklardan faydalanarak Medine'deki nifak grubunu oluşturan belli başlı kişilerin isimleri şöyle sıralanabilir: Hubeyoğulları'ndan Cüllâs b. Süveyd b. Sâmit, Hâris b. Süveyd, Levzânoğulları'ndan Nebtel b. Hâris; Dubâyâoğulları'ndan Ebu Habîbe b. Ez'ar, Abbâd b. Huneyf, Bahzec, Amr b. Hizam, Abdullah b. Nebtel, Kays b. Zeyd, Bicad b. Osman; Sa'lebeoğulları'ndan Câriye b. Âmir, Zeyd b. Câriye, Mücemmi' b. Câriye (Bu zatın sonradan münafıklığı bıraktığı ve iyi bir müslüman olduğu nakledilir); Ümeyye b. Zeydoğulları'ndan Hizam b. Halid, Bişr b. Zeyd, Rafi' b. Zeyd; Nebitoğulları'ndan Mirba b. Kayzî, Evs b. Kayzî; Zaferoğulları'ndan Hatıb b. Umeyye b. Râfi', Büşeyr b. Ubeyrik, Kuzman; Hazrec Neccaroğulları'ndan Rafi' b. Vedîa, Zeyd b. Amr, Amr b. Kays, Kays b. Amr b. Sehl; Hazrec Cüş 'emoğulları'ndan Cedd b. Kays; Hazrec Avfoğulları'ndan Ab-

Araştırmacılar, İbn Ubeyy b. Selûl'un müslüman oluş sebebini, Bedir savaşının müslümanlar lehine sonuçlanmasında aramaktadırlar(83). Ayrıca onun hakkında şu psikolojik tesbitleri yaparlar:

İbn Ubeyy b. Selûl'e, Hz. Peygamber'e gitmek oldukça zor geldi. Artık İslâm toplumu içersinde müessiriyetini gösterme çabasına başladı. İlk olarak, Bedir esirleri arasında bulunan Hz. Peygamber'in amcası Abbas için kendi gömleğini verdi(84). Kendisi iri yapılı uzun boylu biriydi. Ancak bunun gömleği Abbas'a olurdu. İbn Ubeyy, yaptığı bu hareketle müslümanların kalplerini kazanacağını ümit ediyordu(85).

Bedir'in nifak ehline tesirini tesbit ederken bir noktayı belirtmekte fayda vardır. Bedir zaferi sonucu, korkudan müslüman olanlardan bahsedilmektedir. Özellikle klâsik Siyer kitaplarında, Kureyş öncülerinin öldürüldüğü, geri kalanlarının elleri bağlı bir şekilde esir olarak Medine'ye getirildiği haberinin gelmesiyle etkilenen kişilerden de söz edilir. Aslında konuya bu açıdan bakmakla birlikte bir yandan Hz. Peygamber'in Medine'de kurduğu idâri nizam, öte yandan Bedir zaferinin getireceği maddî ve manevî kazançlar göz önünde bulundurulacak olursa, burada korku yerine ümidin hâkim olduğu düşünülebilir. Zira Hz. Peygamber, yaptığı antlaşmalarla Medine'de bulunan gruplara geniş bir hürriyet ortamı sunmuş, rahat bir hayat hakkı tanımıştır. Bu bakımdan, "korku neticesi İslâm'a girenler, ileride nifak grubunu oluşturmuşlardır" tezi yerine, "artık bundan böyle Bedir zaferiyle üstünlüğün İslâm'a geçmesi(86) neticesi, ileride bütün izzet

dullah b. Ubeyy b. Selûl ve arkadaşlarından Mâlik b. Ebî Kavkal, Süveyd, Vedîa, Dâis. Bkz. İbn Hişam, II, 519-527 vd.; Süheylî, IV, 305 vd.; Taberî, Tefsir, XXVIII, 106 vd.

(83) Talât Koçyiğit, "Abdullah b. Ubeyy b. Selûl" mad., İ.A., I, 139-140.

(84) K. Miras, Tecrîd, IV, 345.

(85) İbrahim Ali Sâlim, 100.

(86) Buhârî, K. Tefsir Sûre-i Âl-i İmrân, B. 15.

ve şerefin müslümanlara ait olacağı duygusundan hareketle, eski itibarlarını ve kavmi içindeki yerlerini korumak" veya "aşırı asabiyet duygusu ile İslâm'a girenler" tezini ileri sürmek daha tutarlı görülmektedir.

Zira ehl-i nifak daima, üstünlük duygusu ve maddî çıkarları doğrultusunda hareket eden, bunu bir başka yerde göreceğini bilse her an dönmeye hazır olan bir gruptur. Bu yöndeki siyâsî menfaat ve asabiyet duygusu, bir kişiyi sarmaya başlayınca, o kişinin gözü başka hiçbir şeyi görmez. Ve o zaman bütün duygular menfaat açısından çalışır, diğer insânî yollar kapanır. Siyâsî çıkarını elde etmek, hangi yoldan sağlanacaksa hemen ona dönmeye, onun icaplarını yerine getirmeye hazır bir duruma girer. İşte, Medine'deki nifak hareketleri de ilk önceleri böyle başlamıştı. Bu nifak hareketlerinin başlangıcı tamamen siyâsîdir denilebilir. Bu siyasetin amacı peşin olan dünya menfaatlerini elde etmeye yöneliktir.

Allah inancı, âhiret duygusu gizli olduğu için -kamufle etmek mümkün olduğundan- arka plândadır. Nitekim, itikâdî konu, kul ile Allah arasında olduğuna göre hemen müslüman görünmeleri dünyevî menfaat sağlayacaktır. Dolayısıyla korku da, ikinci ve arka plâna düşmektedir. Medine'de bu tür başlayan siyâsî nifak, ileride itikâdî yöne dönüşmüştür. Kur'ân âyetleri incelendiği zaman, uyarıların itikâdî nifaka ait olduğu ve bu noktayı vurguladığı görülür[87].

Bedir'in nifaka tesirinde korku duygusunun ön plânda olmadığını ispatlayacak ikinci ve en önemli husus Kaynukaoğulları Yahudilerinin Medine'de şımarmaları ve Hz. Peygamber'in kendilerine verdiği cezayı hafifletmesi için daha yeni müslüman İbn Ubeyy'in aracı olarak ortaya çıkma hadisesidir[88]. Bu olayda, İbn Ubeyy'in davranışlarını tahlil

(87) Sadık Kılıç, 47-129.
(88) Kaynukoğulları'nın Medine'den sürülüş tarihi, Zührî'ye göre Bedir savaşından sonra Hicrî ikinci yılın Şevval ayıdır. Bkz. Taberî, II, 479-480.

ettiğimizde, nifaktaki iki önemli husus ortaya çıkmaktadır. Birincisi, İbn Ubeyy'in gayet serbest, açıktan Hz. Peygamber'e muhalefet etmesi. İkincisi, bu muhalefetin de arkasında kendisini destekleyen bir gücün var olduğunu ihsas ettirmesi.

İbn Ubeyy'in Medine'deki kuvvetini araştırdığımızda, hâlâ kavminden kendine tâbi olan bir grubun varlığı sözkonusudur. Nitekim bu durumu göz önünde bulunduran Hz. Peygamber, İbn Ubeyy'e te'lif-i kalb için mescitte ayrı bir yer ayırmıştır[89]. Bu bilinenlerin ötesinde, müslüman olmadan önce münasebet halinde olduğu ve gizli üs olarak kullandığı, sıkışmadığı sürece açığa çıkarmayacağı, silâh deposu ve toplantı yeri (Dırar Mescidi)nin gizlice kurulmuş olması sözkonusu olabilir.

İncelememizin bu bölümünde Kuba'daki mescide karşı kurulan nifak merkezinden söz etmek belki tarih sırasına[90] göre erken gibi görünecektir. Ancak kaynakların verdiği haberler ve olaylar değerlendirildiğinde, bu konuyu burada zikretmenin uzak bir ihtimal olmadığı ortaya çıkmaktadır.

İslâm tarihi kaynaklarından istifade edilerek bu konu şöyle aydınlatılabilir: Siyer kitaplarında Mescid-i Dırar'dan, Tebük seferine giderken namaz kıldırması için nifak ehlinin Hz. Peygamber'e müracaat ettiğinden ve peygamberimizin de sefer dönüşünde uğrayacağına dair söz verdiğinden bahsedilir. Yalnız, eserlerde bu mescidin kuruluş tarihi ile ilgili pek malumat verilmez. Yapılan bu araştırmada ele geçen ipuçlarını şöyle değerlendirebiliriz:

Belâzurî[91] Tevbe sûresinin 107 ve 108. âyetlerinden

(89) İbn Hişam, III, 111; Vâkıdî, I, 318-319.

(90) Klâsik Siyer kitaplarında, Mescid-i Dırar, Tebük seferi sırasında gündeme getirilmektedir. Takvâ üzere kurulan mescit ise hicrette anılmaktadır. Bkz. İbn Hişam, IV, 173 vd.

(91) Belâzurî, Futûh, 2. Hz. Peygamber, hicret esnasında Kuba'da Benî Amr b. Avf'ın yanında pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri kalmıştı. Bu sırada Kuba mescidini inşâ etmişti. Bkz. İbn Hişam, II, 494.

bahsederken, bozguncuların, takva üzere kurulan mescitte namaz kılmak istemediklerini ve sebep olarak da, burayı Lebbe'nin merkebinin bağlandığı yer[92] olarak ileri sürdüklerini rivayet eder. Bu arada Ebû Âmir'in yeni kurulacak olan yer (Dırar mescidi) ile ilgileneceği sözkonusudur. Bozguncuların gizlice oluşturdukları bu nifak yuvasının Bedir savaşından önce varlığı görülmüş olmalı ki, Hz. Peygamber Bedir'e giderken, bu bozguncuların nifak ve şikakından kuşkulanarak Kuba ve Avâlî karyelerine Asım b. Adiyy Aclânî'yi âsâyişi temin için memur tayin ediyor. Bu olaylar Kuba'da, takvâ mescidinin açıktan, nifak merkezinin ise gizli olarak kurulduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Tevbe sûresinin 107-108. âyetlerinin peşpeşe gelmesi ayrı bir delil teşkil edebilir. Bütün bunların yanında dikkat edilirse, Hicrette Hz. Peygamber yine burada taşlanmıştı. Aynı zamanda Medine'ye doğru biraz ilerleyince, İbn Ubeyy Hz. Peygamber'in kendi evine inmemesi için çirkin harekette bulunmuştu.

Bu noktada şöyle bir sonuca ulaşmak mümkün olabilir: Bedir'den önce nifak ehli, üs olarak Kuba'ya kurduğu bu gizli nifak merkezinde faaliyete başlamıştır. Kur'ân'a göre, buradaki münafıkların faaliyetlerindeki gaye şudur: "...Müslümanlara zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını açmak, daha önce Allah ve Peygamberine karşı savaşanı beklemek üzere mescit kurmak..."[93].

Bu duruma göre; münafıklar, İbn Ubeyy'in dayısının oğlu Ebu Âmir'in Kuba'daki nifak ehline kurdurduğu bu nifak merkezini Hz. Peygamber'e muhalefette üs olarak kullanmışlardır. Burada yuvalanan nifak ehli, Bedir'den önce İbn Ubeyy'in idaresi altında sözü edilen yerde çalışmaya başlamış olabilir. Yalnız bu, ilk zamanlar gizli kalmıştır. Üstelik müslümanların Bedir'de kazandığı büyük zafer -gayelerini kısa zamanda tahakkuk ettirmek için- münafıkları daha gizli olmaya zorlamış olabilir.

---

(92) İbn Seyyidinnâs, I, 221-222.
(93) Tevbe 9/107.

D- Yahudilerin Medine'de Nifak Hadiselerine Tesiri ve Yahudi-Münafık İttifakı

Yahudi Karakterinin Nifaka Tesiri

Pedagog ve psikologlara göre insan karakteri, şahsiyetin teşekkülünde en etkili rolü oynar[94]. Çalışmamızın bu bölümünde Yahudi karakterinden bahsetmemizin sebebi, Medine'deki nifakta en etkili role sahip oldukları içindir.

Fert ve millet olarak nifaka meyyâl olan Yahudiler[95] ile münafıkları Kur'ân aynîleştirmiştir[96]. Ayrıca, toplumlar arasında harp kundakçılığı yapmakla ve fitne çıkarmakla vasıflandırmıştır[97].

Yahudi karakterini ortaya çıkarmada en önemli kaynak olan Kur'ân'da[98] geçen âyetlerin muhatapları, öncelikle Medine Yahudileridir. Mekke müşriklerinden geldiği gibi, Yahudilerden de eza ve cefanın geleceği Hz. Peygamber'e haber verilmekte ve sabretmesi istenmektedir[99]. Yalnız, Yahudilerden gelen eza ve cefanın çoğu, karakterlerinin bir îcabı olarak İslâm'a olan hasedleri, kinleri ve mağruriyetlerinin neticesidir. Bu bakımdan Yahudilerden çok azı müslüman oldular. Bunlardan bir kısmı da, sırf nifak çıkarmak için müslümanlığı tercih ettiler.

Müfessir M. Hamdi Yazır, Nisâ 137 ve 138 âyetlerinin tef-

---

(94) Bkz. Rasim Adasal, Psiko-Sosyal Yönleriyle Kişilik ve Karakter Portreleri, 20, 85.
(95) Nisâ 5/137, 138. Âyetlerin tefsiri için bkz. M. Hamdi Yazır, III, 1498.
(96) Lutfullah Cebeci, "Kur'an Sosyolojisi", İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara, 1987, sy. 3, 28; Ayrıca bkz. Haşr 59/11-17.
(97) Geniş bilgi için bkz. Tabbara, Kur'an Açısından Yahudi Menşei ve Karakteri. 52.
(98) Medine döneminde nâzil olan âyetlerden, 65'inde Yahudi, 9'unda İsrailoğulları, 1'inde de İsrâil sözü geçmektedir. Bkz. A. Fikri Yavuz, fihrist.
(99) Âl-i İmrân 3/186.

sirinde, Yahudilerin münafıklığından bahisle; münafıklar ile Yahudilerin benzeştiği şu noktaları tesbit etmiştir: "Münafıklar, zâhiren iman ederler, sonra gizli gizli küfürler yapar; mü'minleri görünce de, "İnandık' derler; müteâkiben şeytanlarını bulunca, 'Biz sizinleyiz' derler. Nifak ve fesatta ısrar ederler. Mâmafih, âyetin zâhiri, açıktan açığa imandan küfre, küfürden imana devamlı değişen ve küfürde karar kılan fertler ve topluluklar hakkındadır ki, münafıklar da bunlara mülhaktır. Rivayete göre bu âyetin sebeb-i nüzûlu Yahudilerdir..."(100).

Yahudi karakterinin ana çizgilerine baktığımızda, münafıklardaki hasletlerin çoğunun Yahudilerde bulunduğu, hatta münafıklara da bir kısım kötü alışkanlıkların onlardan geçmiş olabileceği ihtimali kuvvetlidir. Bütün bunlardan sonra, "Yahudi" denince, akla nifak ve dönekliğin geldiği anlaşılmaktadır(101).

Yahudilerin karakterlerindeki hasetten dolayı müslümanları, imanlarından sonra küfre döndürme hevesine düştükleri bildirilmektedir(102). Özellikle İslâmiyet, Medine'de hâkim olunca, belirtilen bu hased duyguları ortaya çıkmıştır. Ve dikkat edilecek en önemli özellikleri de, müslümanları dinlerinden döndürme çabası, dolayısıyla onları nifaka sürükleme hadisesidir. İşte bu duygu Medine'deki nifakı alev-

(100) M. Hamdi Yazır, III, 1498.

(101) Abdurrahman Küçük, "Münafıklık ve Dönmelik Üzerine Bir Araştırma", A.Ü.İ.F.Dergisi, XXIV, 357 vd. (ayrıbasım, Ankara, 1987). Yahudilerin kendi şeriatlarına muhalefet etmeleri (Âl-i İmrân 3/93; Taberî, Tefsir, IV, 1), cahiliye döneminde Araplardan emanet olarak aldıklarını vermemekte ve günah görmemeleri (Âl-i İmrân 3/75; Taberî, Tefsir, III, 312), Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir'i, kendilerinden borç mal istemeye gönderdiğinde istismar edip, 'Allah fakirdir, biz zenginleriz' demeleri (Âl-i İmrân 3/181; Taberî, Tefsir, IV, 193), karakterlerindeki değişkenliğin işaretleri sayılabilir.

(102) Bakara 2/109.

lendirmiştir. Böylece, Medine'de Yahudiler, bir yandan İslâm toplumu içinden nifak grubunu çıkarırken, öte yandan İslâm toplumu dışındaki güçleri Hz. Peygamber aleyhine teşkilâtlandırmışlardır.

Asr-ı saadette Yahudilerin karakterini en güzel sergileyen canlı bir örnek; Hz. Peygamber Medine'ye gelir gelmez müslüman olan(103), Kur'ân-ı Kerim'de işaret edilen(104) beş Yahudi âliminden biri Abdullah b. Selâm'ın(105) ırkdaşlarını tarif etmesidir. Abdullah b. Selâm, Hz. Peygamber'in evinde bulunduğu sırada, Peygamberimiz ile görüşmeye gelen Yahudilere kendini sormasını istedi. Yalnız, kavminin çok yalancı, iftiracı, zâlim ve haksız kimselerden oluştuğunu ispatlamak için bir tarafa gizlendi. Hz. Peygamber Yahudilere, "Abdullah b. Selâm nasıl bir adamdır?" diye sordu. Yahudiler, onun, âlimlerden ve en hayırlılardan olduğunu söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "O, müslüman oldu desem, ne dersiniz?" diye sorduğunda, "Allah öyle şeyden korusun!" dediler. Abdullah b. Selâm saklandığı yerden çıkıp müslüman olduğunu söyleyince, Yahudiler ona, kavimlerinin en şerlilerinden olduğunu söyleyerek türlü iftiralarda bulundular(106).

Böylece Yahudilerin karakterini bizzat Abdullah b. Selâm Hz. Peygamber'e tanıtmış oldu. Yalnız Abdullah b. Selâm ile birlikte, Sa'lebe b. Sa'ye, Useyd b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd ve bazı Yahudiler gerçek anlamda müslüman oldular. Kur'ân-ı Kerim, bu istisnâ kişilerin ibadetlerinden övgüyle bahseder(107).

---

(103) İbn Hişam, II, 516: İbn Sa'd, I, 235; Ahmed b. Hanbel, V, 451; İbn Abdilberr, II, 382.
(104) Şuarâ 26/197; İbn Sa'd, II, 353.
(105) Asıl ismi Husayn idi. Müslüman olunca Hz. Peygamber, Abdullah ismini verdi. İbn Hişam, II, 517; Tirmizî, K. Menâkıb, B. 37; Ahmed b. Hanbel, V, 451.
(106) İbn Hişam, II, 517; Buhârî, K. Enbiyâ, B. 1.
(107) Buhârî, Târih-i Kebir, I. kısım, I, 225; Âl-i İmrân 3/113;İbn Hişam, II, 557.

Medine'de Nifakın Yahudi-Münafık İşbirliği Halinde Başlaması

Yahudi ve münafıkların hedefi, Hz. Peygamber'in Medine'de tesis ettiği birlik ve beraberliği bozmaktı.

Yahudiler ve münafıklar, içinde yaşadıkları toplumun birlik ve tesanüd içinde bulunmasını kesinlikle istemezler. Çünkü onlar, toplumdaki birlik ve beraberlik ortamında kötü emellerini gerçekleştiremezler. Fitne ve fesat ortamı meydana getirerek kendi emellerinin tahakkukunu sağlarlar. Bunun için bozgunculuğu en tabiî görev sayarlar(108). Güçlü ve uyumlu bir devletin otoritesi altında ezilmemek için, toplumun güçsüz ve huzursuz olmasını daima isterler(109).

Vatandaşlık antlaşması sayesinde zaman kazanmak isteyen Yahudiler(110), İslâm'a karşı koymak için kesin kararını vermişlerdi. İşin askerî cephesini Kureyş'e bırakacaklar ve kendileri fikir plânında İslâm'a karşı koyacaklardı. İnsanları şüpheye düşürmek ve müslümanları dinden çevirmek için mücadeleye başladılar. Bu maksatla kaza-kader ve halkı ef'âl (yapılan işleri kimin yarattığı) gibi meseleler ortaya attılar(111). Kur'ân-ı Kerim bu tavırlarını bütün açıklığı ile ortaya çıkardı(112).

Yahudilerin yaptıkları iş bölümünde, İbn Ubeyy'e, "Medine içinde fiilî muhalefette bulunmak" görevi verilmekte idi. Zira karakter itibariyle münafıklığa en uygun tip Yahudiler olduğu için, Medine'de İbn Ubeyy ve grubuna fitne ve bozgunculuk hususunda hocalık yapmışlardır. Yahudiler kendilerini tehlikeye atmadan, başkalarını maşa olarak kullanıp emellerini gerçekleştirmede gayet ustadırlar. Bu sebeple İbn Ubeyy ve

(108) Bakara 2/11-12.
(109) Tabbara, 61, 63.
(110) M. Hulusi Bolay, "Asr-ı Saadetde Yahudiler", İslâm Medeniyeti Mecmuası, sy. 2, İstanbul, 1967, 4.
(111) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 414.
(112) Bakara 2/109; Âl-i İmrân 3/72; Nisâ 4/51-52.

grubuna gizli plân ve çeşitli entrikalarda Medine'de fiilî muhalefet görevi yüklemişlerdi. İslâm toplumuna karşı bu eylemlerini -Evs ve Hazrec'in münafıklarını kullanmak suretiyle- dışarıdan, müslüman görünerek veya müslüman olacaklarını vaad eden âlimlerini ileri sürerek içeriden muhalefeti, bizzat kendileri belirli bir süre devam ettirmişlerdi[113]. Bütün gayeleri, İslâm toplumunu içeriden ve dışarıdan çökertip yok etmekti.

İbn Hişam, "Sîre"sinde, Medine'de kötü maksatlarla müslüman olan Yahudi münafıklardan ve bunların biribiriyle olan dostluğundan bahseder. Ayrıca, Medine'deki münafıklara ait uzunca bir isim listesi de vermekte ve "Ensârın münafıklarından Yahudilerin yanında toplananlar" başlığı altında isimler sıralamaktadır[114]. Bu bilgiler, Yahudi ve münafıkların Medine'de birlikte, Hz. Peygamber'e karşı muhalefete geçtiklerinin açık delilleri sayılabilir.

Medine'deki Yahudi politikasını tetkik için biyografilerden ziyade Kur'an, bize yegâne mâlumat kaynağı olmaktadır[115], Bakara sûresinin baştan yüz âyet kadarı, Yahudiler ve münafıklar hakkında nâzil olduğu rivayet edilir[116]. Bunun yanında Medenî âyetlerin bir kısmı da Yahudi ve münafıklardan bahsetmektedir[117].

Medine'deki münafık topluluğunun içinde kötü maksatlarla müslüman olan Yahudiler de vardı: Kaynukaoğulları'ndan Sa'd b. Huneyf, Zeyd b. Lusayt, Numan b. Evfâ b. Amr, Osman b. Evfâ[118]. Yahudi âlimlerinin mü-

(113) Bkz. İbn Hişam, II, 519-588.
(114) İbn Hişam, II, 519 vd.; Süheylî, IV, 311 vd.
(115) Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 370.
(116) İbn Hişam, II, 530.
(117) Kur'ân-ı Kerim'e göre Benî İsrâil peygamberleri ve inançları için bkz. Ahmet Çelebi, I, 127-149.
(118) İbn Hişam, II, 527; Süheylî, IV, 321.

nafıklarından olan Râfi' b. Hureymele[119] de bunlara eklenebilir.

Hz. Peygamber'e ait haberleri Yahudilere ulaştıran Mâlik b. Ebî Kavkal[120], Rifâa b. Zeyd, Silsile b. Berham, Kinâne b. Sûriyâ kötü maksatlarla müslüman olan Yahudi âlimlerinin münafıkları arasında zikredilir. Sözü edilen münafıklar, kendi aralarında gizlice tertiplere başvuruyorlar ve "...Peygamber'e indirilen Kitab'a gündüzün evvelinden iman, âhirinde inkâr ediniz. Belki onlar dinlerinden dönerler.."[121] sloganı ile Medine'de nifak havası estirmek suretiyle İslâm'ın öngördüğü ictimâî bütünleşmeyi önlemeye çalışıyorlardı.

Yahudi nifakının sebepleri arasında, "Allah Teâlâ'nın Resûlünü Araplardan seçmesi[122] olayını da sayabiliriz. Çünkü Yahudi din âlimleri Medine'de İslâm'ın aktifliği karşısında harekete geçmişler, kin ve düşmanlıklarını artırmaya başlamışlar, bunun sonucunda, birtakım hile ve oyunlarla saf müslümanları dinlerinden döndürmek istemişlerdi[123].

Yahudiler, Medine'deki nifaklarını Hz. Peygamber'e çeşitli konularda çok karışık ve dolaşık sorular yönelterek başlattılar[124]. Âlimlerinin sordukları bu sorulardaki esas gaye, hakikatı öğrenip teslim olmak değil, bilâkis Medine'de fitne, fesat ve nifak çıkarmaktı. Bunlar arasında; ruh nedir?[125],

(119) Râfi' b. Hureymele öldüğünde Hz. Peygamber, "Bugün, münafıkların büyüklerinden biri öldü" diye haber vermiştir. Bkz. İbn Hişam, II, 528; Süheylî, IV, 322.
(120) Belâzurî, Ensâb, I, 285.
(121) Âl-i İmrân 3/72, 73.
(122) İbn Hişam, II, 160, 190, 220; Bk. Bakara 2/89.
(123) Âl-i İmrân 3/72.
(124) Süheylî, IV, 341 vd., 349 vd.
(125) İsrâ 17/85; Buhârî, K. İlim, B. 47, K. Tefsir Süre-i İsrâ, B. 13; Müslim, K. Sıfâtü'l-Münâfikîn, 32.

Musa'ya verilen dokuz âyet nelerdir?[126], peygamberlerden kimlere iman edelim?[127], Rabbini bize tarif et![128], Kıyamet ne zaman kopacak?[129] gibi soruların yanında: Allah'a söyle bizimle konuşsun[130], bize gökten kitap indir de okuyalım[131], ırmaklar akıt da görelim ve peygamberliğini de böylece tasdik edelim[132] türündeki istekleri vardı. Tükenmek bilmeyen isteklerine ilâveten, bizzat Hz. Peygamber'i kendi lehlerine hüküm vermeye zorlamaları[133], Cebrâil'e düşmanlıkları[134], Hz. Musa'dan sonra peygamber gelmediğini iddia etmeleri[135], Hz. İsâ'nın peygamberliğini inkâr etmeleri[136], Kur'ân-ı Kerim'deki kelimeleri değiştirmeye kalkışmaları[137] ve benzerlerini[138] sıralayabiliriz.

Yahudilerin Medine'de fikir plânında başlattıkları bu muhalefet, kısa zamanda Evs ve Hazrec'ten olan münafıklara da sirayet etti. Hemen, ölen babaları için, "babam nerede?" veya yitirdikleri develeri için, "devem nerede?" gibi alaylı ve kasıtlı sorular sormaya başladılar[139]. Bu hastalık neredeyse, ashabtan bazılarına da sirayet etmiş vaziyette idi[140].

(126) İsrâ 17/101; Ahmed b. Hanbel, IV, 239, 240.
(127) Bakara 2/236; İbn Hişam, II, 567.
(128) Zümer 39/67; İbn Hişam, II, 571.
(129) Âl-i İmrân 3/187; İbn Hişam, II, 569.
(130) Bakara 2/118; İbn Hişam, II, 548.
(131) Bu durumda nâzil olan âyette Yahudilerin Hz. Musa'dan daha büyüğünü talep ettikleri, hatta, "Allah'ı açıktan göstermesini" istedikleri vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e bildirildi. Bkz. Nisâ 4/153.
(132) Bakara 2/108; İbn Hişam, II, 548. Ayrıca bkz. Nisâ 4/153.
(133) Mâide 5/49, 50; İbn Hişam, II, 567.
(134) Bakara 2/97-102.
(135) Nisa 4/163, 164, 165; bk., İbn Hişam, II, 562.
(136) Maide 5/59.
(137) Nisa 4/46; İbn Hişam, II, 560.
(138) Diğer örnekler için bkz. İbn Hişam, II, 540-570.
(139) Buhârî, K. Tefsir Süre-i Mâide, B. 12.
(140) Müslim, K. Fezâil, 138.

Hz. Peygamber, hoşlanmadığı şeyleri halkın kendisine gelip sormaya başladığını görünce çok üzüldü[141]. Öğle vakti minbere çıkıp kıyametten söz açtı. O gün, pek çok şeylerin olacağını anlattı[142]. Sahabe pişmanlık içinde ağlıyordu. Hz. Peygamber tekrar tekrar, "haydi sorsanıza" diye hitap ettiğinde, Rasulullah'ın ashabına bu günden daha çetin bir gün gelmemişti[143].

Yahudilerin münafıklarla birlikte giriştikleri eylemlerden biri de, kıble konusuydu. Yahudiler, "Muhammed ve ashabı, biz gösterinceye kadar kıblelerininin de neresi olduğunu bilmiyorlar.." diye gizlice aleyhte propaganda yapıyorlardı. Hz. Peygamber'in bu durumdan sıkılması üzerine[144] gelen vahiyle kıble değişince, Yahudiler Hz. Peygamber'i fitneye düşürmek için şöyle bir teklifte bulundular: "Şimdiye kadar üzerinde bulunduğun kıblene dön de, sana tâbî olalım; seni tasdik edelim". Bu sözleri üzerine nazil olan âyette ise, Yahudilerin, Peygamber'i, kendi öz oğullarını tanıdığı gibi tanıdıklarını, fakat halkı gizlediklerini, hedeflerinin fitneye düşürmek olduğunu, eski kıbleye dönülse bile durumlarının değişmeyeceğini[145] ifade eden hususlar haber verilmektedir. Bu olaydan yararlanan diğer münafıklar ise dînî kaideleri alaya alıyor ve kıblenin değişmesinde, "Peygambere de ne oluyor? Bir o tarafa, şimdi de bu tarafa dönüyor"[146] diyerek Yahudiler ile nifak ve muhalefette birleşiyor ve diyaloga giriyorlardı.

İslâm tarihi kaynakları[147], münafıkların Yahudilerle bir-

(141) Müslim, K. Fezâil, 138; Buhârî, K. İlim, B. 28.
(142) Müslim, K. Fezâil, 138; Buhârî, K. Mevâkıt, B. 11.
(143) Müslim, K. Fezâil, 138.
(144) Taberî, Tefsir, II, 19.
(145) Bakara 2/142-147; İbn Hişam, II, 551 vd.; Süheylî, IV, 351.
(146) Süheylî, IV, 351-352; Taberî, Tefsir, II, 12.
(147) İbn Hişam, III, 50, 54, 99-200; İbn Sa'd, II, 29, 48, 57; Taberî, Tarih, II, 480, 552-554; Vâkıdî, I, 177-178; Diyârbekrî, I, 422, 460; Halebî, II, 493-560.

leştiklerine ve onların yardımına koştuklarına dikkati çekerler. Çoğu zaman bu birleşmeleri, aralarındaki dostluk ve yardımlaşma şeklinde ortaya çıkmıştır[148]. Bazan Yahudiler, müslümanlığı imha için siyâsî teşebbüslere de giriştikleri oluyordu.

İslâm kuvvetinin Evs ve Hazrec'e dayandığını ve bu iki kabile arasındaki eski rekabetlerin müslümanlık sayesinde kaldırdığını bildiklerinden, bunların arası tekrar bozulursa İslâm kuvvetinin târumâr olacağına kânî idiler. Yahudilerin fikrine göre, eski düşmanlıklar kolaylıkla uyandırılabilirdi. Bunun üzerine bir gün, Evs ve Hazrec mensupları bir arada otururken Yahudiler onların arasına girmişler, Buas muharebesinden bahse başlamışlardı. Bu bahis çok acı hatıratı canlandırmış, Evs ve Hazrec, birbirleriyle dil kavgasına tutuşmuş, bu da biraz sonra kılıçların sıyrılmasına sebebiyet vermişti. Hz. Peygamber bu olaydan haberdar olarak hemen hadisenin olduğu yere gelmiş ve iki tarafı da teskin etmişti[149]. Kur'ân-ı Kerim'in şu âyeti olaya şöyle işaret eder: "Ey iman edenler! Eğer siz kitap ehlinden olanların sözüne bakarsanız, onlar sizi iman ettikten sonra küfre çevirirler"[150].

Yahudiler, Ensar'ın arasına girerek açıktan böyle nifak çıkarırken öte yandan, gizlice dostluk kurduğu münafıklar ile de eylemlerini sürdürüyorlardı. Bedir zaferini müteakip Evs ve Hazrec'in müteredditleri, İslâm toplumu içine girdikten sonra Medine'deki nifakta daha çok hareketlenme görüldü. Fikrî plânda Yahudiler tarafından eğitilen münafıklar, mescit içinde ortalığı karıştırmaya ve İslâm aleyhinde ileri geri konuşmaya başladılar[151]. Münafıklar, mescide serbest girip

(148) Örnek için bkz. İbn Hişam, III, 50; İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 48: 552, 554; Vâkıdî, I, 172, 178, 368.
(149) İbn Hişam, II, 557.
(150) Âl-i İmrân 3/100; Taberî, Tefsir, IV, 24. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân 3/90, 105-107.
(151) İbn Sa'd, I, 76; Süheylî, IV, 322.

çıkarlar, müslümanların konuşmalarını dinleyip, sonra da eğlence ve alaya alırlardı[152]. Mescitte yüksek sesle konuşurlar, bazan da dedikodu yaparlardı. İslâm aleyhinde bu tür konuşmaları çoğalınca Hz. Peygamber, münafıkların mescit içinde gizlice çevirdikleri entrikaları açığa vurdu. Münafıklık yapanların ayağa kalkmasını, Allah'tan af dilemesini istedi. Kalkmadıklarını görünce, ayağa kaldırdı ve "Allah'tan korkunuz!" diye ihtar ettiği[153]; bir başka kaynakta da, isimleri sayılarak mescitten kovuldukları rivayeti vardır[154].

Fikrî plânda münafıkların birlikte Yahudilerin Medine'de çıkardıkları anarşi, o kadar geniş boyutlara vardı ki, Hz. Peygamber korkulu günler yaşadı[155]. Böyle bir durumda, münafık-Yahudi ittifakından doğan nifakta Kaynukaoğulları Yahudilerini Hz. Peygamber çok tehlikeli görmekte idi. Kaynukaoğulları Yahudilerinin münafıklarla irtibat kurması tehlikesi yanında, Medine'ye en yakın yerde oturmaları ayrı bir tehlike arzediyordu. Bu yakınlık onların münafıklara yataklık yapmalarına imkân veriyordu. Buas gününde Hazrec'in müttefiki olarak çıkışının ümidi Yahudilerde hâlâ vardı[156]. Bedir'de Kureyş'in hezimetiyle, askerî yönden Medine içinden müdahaleyi ilk üstlenenler de Kaynukaoğulları Yahudileri oldu. Yahudilerin en fazla güvendikleri güç, Medine içersinde oluşturdukları münafık-Yahudi ittifakı idi. Nitekim kısa zamanda Yahudilerin haklarını savunmak üzere İbn Ubeyy'in, Hz. Peygamber'in karşısına çıkması bunun açık bir delilidir[157].

Kaynukaoğulları Çarşısı'nda Yahudi kuyumcuya uğrayan

(152) İbn Sa'd, I, 76; Süheylî, IV, 322.
(153) Ahmed b. Hanbel, V, 273; İbn Sa'd, I, 76.
(154) İbn Hişam, II, 528-529; Süheylî, IV, 322, 414. Her iki kaynakta da kovulan Yahudilerin isimlerine yer verilmemektedir.
(155) Şiblî, I, 277.
(156) Tabbara, 103.
(157) İbn Hişam, III, 51 vd.; İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 480.

müslüman kadına sarkıntılık yaparak olay çıkaran Yahudiler[158], Bedir zaferinden sonra taşkınlıklarını ve kıskançlarını tamamen artırdılar[159].

Hz. Peygamber, diğer Yahudilerle olduğu gibi, Kaynukaoğulları ile de antlaşma yapmıştı[160]. Fakat bunlar, Yahudilerin en cesaretlisiydi. Hz. Peygamber, Kaynuka pazarına onları toplayıp tebligatta bulunduğunda verdikleri cevap oldukça ilginçti: "Ey Muhammed! Çarpışmayı bilmeyen, dağınık bir kavimle harbetmen seni aldatmasın. Vallahi biz harbetmenin erbabıyız! Bizimle çarpıştığında nasıl adamlar olduğumuzu görürsün!"[161]. Aynı konuda Yahudi âlimi Finhas'ın, "Bedir günü Muhammed'in Kureyş'i öldürmesi ve mağlup etmesi, Muhammed'i aldatmasın! sözü[162] üzerine âyet indiği rivayet edilir[163].

Medine'de yapılan muahedeyi ilk bozan Benû Kaynuka Yahudilerinden[164] Hz. Peygamber oldukça tedirgin oldu. Vahiy gereği[165] bunları on beş gün içinde muhasara edip teslim aldı. Elleri bağlı iken Yahudi dostu ve müttefiki İbn Ubeyy b. Selûl[166] sahneye çıktı. Peygamberimizin yanına gelerek[167], "Benim müttefikime lutuf ve iyilik et!" dedi. Peygamberimizin ağırdan alması üzerine, yakasına yapıştı. Peygamberimizin rengi değişti. İbn Ubeyy sözüne devamla, "Vallahi bırakmam! Beni, Hadâik ve Buâs günlerinde kızıl ve karalara karşı koruyan, bir sabahta kesip biçmek istediğin bu dostlarımdan 400 zırhsız, 300 zırhlı kimseye lutuf ve iyilk et-

(158) İbn Hişam, III, 51.
(159) İbn Hişam, III, 51; İbn Sa'd, II, 29.
(160) Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 131-134.
(161) İbn Hişam, III, 50.
(162) Suyûtî, Lübâb, 44.
(163) Âl-i İmrân 3/6; Semhûdî, I, 198.
(164) İbn Hişam, III, 50.
(165) Enfal 8/58.
(166) İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 480 vd.; Vâkıdî, I, 177.
(167) Vâkıdî, I, 178.

medikçe yakanı bırakmam! Bu kadar insanın yüzünden, felâketin senin aleyhine döneceğinden endişeliyim!" dedi[168]. Hz. Peygamber, onun bu ısrarı üzerine, "Çözünüz onları! Allah, onlara ve onlarla birlikte olanlara lânet etsin!" diyerek Kaynukaoğulları Yahudilerinin öldürülmelerinden vazgeçip Medine'den Şam'a sürülmelerini emretti[169].

Kaynakların bildirdiğine göre İbn Ubeyy, bununla da yetinmeyip tekrar Hz. Peygamber'e başvurup Kaynukaoğulları Yahudilerinin Medine'de kalmaları için konuşmak istediğinde, kapıda Uveym b. Saide'yi buldu. Uveym'i itip kapıdan içeri girmek istediğinde, Uveym İbn Ubeyy'i duvara çarptı ve yüzünü kanattı. Yanında bulunan Yahudiler bağrıştılar ve şöyle dediler: "Ey Ebu Hubâb! Biz, senin yüzünü bu hâle koyanların yurdunda kalmayız. Durumu değiştirmeye de gücümüz yetmez". İbn Ubeyy'in yüzünün kanı Yahudiler tarafından temizlenirken, İbn Ubeyy de aynı sözleri söylüyordu[170].

İbn Ubeyy ilk defa Yahudileri savunmak üzere Hz. Peygamber'in karşısına çıktığı bu hareketiyle, Yahudilerin bağlanan ellerini çözdürmeye muvaffak oldu. Fakat Medine'den sürülmelerine engel olamadı. Çünkü Kaynukaoğulları'nın Medine'den sürülüş nedeni, İslâmı kabul etmemeleri değil, Medine'nin iç huzurunu bozup düşmanlıklarını açığa vurmaları ve Rasulullah'ın, artık onlarla barış içinde yaşanamayacağını anlamasıdır[171]. Bu konuda Yahudileri dostedinen münafıkları kınayan âyet inmesine rağmen[172], İbn Ubeyy'in Yahudilerle olan eski ittifakını ısrarla sürdürme çabası içinde olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır[173].

---

(168) İbn Hişam, III, 51 vd.; Taberî, Tarih, II, 480 vd.; Vâkıdî, I, 177.
(169) İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 480.
(170) Vâkıdî, I, 177-178.
(171) Ekrem Ziyâ Umerî, 99.
(172) Mâide 5/51-53.
(173) Bkz. Vâkıdî, I, 177; İbn Hişam, III, 50 vd.; İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 480 vd.; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 66; Suyûtî, Lübâb, 44; Âl-i İmrân 3/6.

İKİNCİ BÖLÜM

NİFAKIN DOĞUŞU
–Hicrî Üçüncü Yılda–

Nifak sosyal bir hadisedir. Sosyal hadiselerin doğuşu da hareketle başlar.

Münafıklar, toplu olarak ilk defa Uhud (Şevval 3/Kasım 624)'da[1] ortaya çıkmışlardır. Uhud'da toplu olarak eyleme geçen Ebu Âmir, İbn Ubeyy ve diğer münafıkların nifakları önceleri ferdî idi. Nitekim İbn Ubeyy'in Kaynukaoğulları Yahudileri için yaptığı yardım ve savunma[2], kendi şahsına ait bir hareketti. İbn Ubeyy, Rasulullah'ın huzuruna bir topluluk adına değil, kendi adına çıkmıştı. Ancak isteği kabul edilmezse Hz. Peygamber'i tehdit etmesi[3] sözkonusu idi. O anda grup olarak varlığını göstermeye ihtiyaç yoktu, çünkü isteği kabul edilmişti[4].

---

(1) Uhud savaşının hangi gün olduğunda ihtilâf vardır. M. Hamidullah, tarih konusunda şöyle der: "Makrizî'ye göre, bu savaşın tarihi, 3. hicrî yılın Şevval ayının 7 veya 11, yahut 15. günlerine isabet eden bir cumartesi günüdür. Bunlardan sadece 11 Şevval bir cumartesiye isabet eder ki, bu Milâdi 1 Aralık 624'ü karşılar; mezkûr 7 ve 15 şevval günleri cumartesiye isabet etmez". Bkz. M. Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 69; Biz de araştırmamızda, geçen olaylar hakkında kaynakların verdiği günlere bakarak 11 Şevval/1 Aralık görüşünü tercih ettik.

(2) Bkz. İbn Hişam, III, 51; İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 480.

(3) Bkz. İbn Hişam, III, 51 vd.; İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 480 vd.

(4) İbn Ubeyy'in Kaynukaoğulları Yahudilerini ölümden kurtarması için bkz. İbn Hişam, III, 51; İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 480 vd.

Münafıkların ilk defa, Uhud'da kollektif engelleme hareketine geçmeleri sözkonusudur. Zira, Bedir'de Ebu Âmir[5], İbn Ubeyy ve Yahudilerin isimlerine rastlamıyoruz. Fakat Uhud'da her ikisi ve bunun yanında İslâm ordusuna, güyâ yardım amacıyla Yahudiler gündeme geliyor. Kaynaklardaki haberleri birleştirdiğimizde, bütün bu grupların art niyet taşıdıkları ve aynı ittifakı paylaştıkları anlaşılmaktadır.

A- Münafıkların Uhud Gazasındaki Faaliyetleri ve İlk Toplu Nifak Hareketi

Uhud, nifak hareketlerinin tomurcuklanmaya başlamasının ve münafıkların hilelerinin çoğalmasının ilk merhalesini teşkil eder. Bu sebeple nifak grupları Uhud savaşını âdetâ dört gözle bekliyorlardı. Nitekim Kureyş'in Medine'ye hücum haberi gelince, Yahudi ve münafıkların sevindikleri görüldü.

Abbas b. Abdülmuttalib, Mekke'den Kureyş'in hazırlık yaparak Medine'ye yürüdüğü haberini Hz. Peygamber'e ulaştırdığında, münafık ve Yahudilerin sözü şu olmuştu: "..Muhammed'e hiç de hoşlandığı bir haber gelmedi"[6]. Bu rivayetle, Hz. Peygamber'e hoşlanmadığı bir haber geldi ama, münafık ve Yahudilere de arzu ettikleri bir haber gelmiş gibi bir hal var. Böyle bir haberle, Yahudi ve Münafıklar, Kureyş'ten ziyade, kendilerinin Hz. Peygamber'i Medine'den çıkarabileceklerinden ümitli idiler. Özlemini çektikleri düzenleri ise, Ebu Âmir'in Mekke'den Medine'ye (kavmine) dönmesi, İbn Ubeyy'in tacın giyip kral olarak kavminin başına geçmesi idi. Neticede Yahudiler de, eski düzenlerini kurup devam ettirmek imkânını elde etmiş olacaklardı.

(5) Ebu Âmir'in müşrikler safında Bedir'e katıldığı rivayeti İbn Sa'd'ın Tabakat'ında yer almaktadır. Bkz. İbn Sa'd, III, 541. Bu rivayete diğer kaynaklarda tesadüf edilmez.
(6) Vâkıdî, I, 304; Belâzurî, Ensâb, I, 31; Diyârbekrî, I, 420; Halebî, II, 489-490.

Hz. Peygamber, Uhud için hazırlanan müşrik kuvvetlerinin çokluğu ve tehlikesi karşısında, ashabtan Evs ve Hazrec'in ileri gelenleri ile istişâre etti. Ayrıca İbn Ubeyy b. Selûl ile görüştü. Yalnız İbn Ubeyy'i ilk defa çağırmıştı[7].

Hz. peygamber Medine'de kalıp müşriklere karşı savunmayı uygun bulduğunu[8], buna karşı yine de görüşlerini açıklamaları için ashabıyla istişârede bulunmak istediğini söyledi[9]. İbn Ubeyy Hz. Peygamber'e görüşünü şöyle açıkladı: "Yâ Rasulallah! Medine'de kal. Sakın düşmana karşı çıkma! Çünkü biz ne zaman düşmana karşı Medine'den çıkmış isek, mutlaka mağlup olmuşuzdur. Aksine, ne zaman düşman Medine'ye girmişse mutlaka mağlup olmuştur. Eğer Kureyş üzerimize gelecek olursa, erkekler onlarla yüzyüze çarpışırlar; kadınlar ve çocuklar da kalelerden onların üzerine taş yağdırırlar. Eğer Medine'ye saldırmadan giderlerse, umduklarına eremeden geri dönmüş olurlar"[10].

Sözü edilen istişârede, Medine'nin dışında harbetmek isteği belirdi. Câbir b. Abdillâh'ın rivayetine göre Hz. Peygamber, "...Medine'de kalır ve onlar bizim üzerimize yürürler ise çarpışırız" demesi üzerine Ensardan bazıları şöyle dedi: "Yâ Rasulallah! Vallahi, onların cahiliye devrinde bile Medine'ye üzerimize yürümelerine meydan verilmemiştir. İslâmiyet devrinde onların Medine'ye üzerimize yürümelerine nasıl müsaade edilir?"[11].

Bedir'de bulunmayan gençler de, düşmanla şehir dışında karşılaşıp vuruşmayı arzu ettiler. Hz. Peygamber'in Medine dışına çıkmasını çok istediler[12]. Gençlerin bu isteğini sa-

(7) Taberî, Tarih, II, 502; Diyârbekrî, I, 421; Halebî, II, 491.
(8) İbn Hişam, III, 67; Taberî, Tarih, II, 502.
(9) Vâkıdî, I, 211 vd.; Taberî. Tarih, II, 502.
(10) İbn Hişam, III. 67-68; Vâkıdî, I, 209-210; Taberî, Tarih, II, 503.
(11) Ahmed b. Hanbel, III, 351; Vâkıdî, I, 209-210; İbn Sa'd, II, 45.
(12) Vâkıdî, I, 211.

habeden Hamza b. Abdülmuttalib, Sa'd b. Ubâde, Nu'man b. Mâlik, Evs ve Hazrec'ten bazı yaşlılar da desteklediler[13].

Hatta Sa'd'in babası Heyseme, Bedir'e iştirak etmek istediğinde kur'a çektiklerini ve oğluna isabet ettiğini, aynı savaşta da şehit olduğunu söylemiş, bir ara oğlunu rüyasında gördüğünü ve şehit olmak istediğini ısrarla talep etmişti[14]. Böylece sahabenin çoğu, Medine'nin dışında düşmanla karşılaşmak ve gerekirse şehit olmak istediklerini, yaptıkları samimi konuşmalarla dile getirdiler. Abdullah b. Cahş da bunlar arasında idi[15].

Bu kadar ısrar üzerine Hz. Peygamber 10 Şevval 3/30 Kasım 624 tarihinde, cuma günü hutbesinde, ashabına cihad için nasıl hazırlanacaklarını anlattı. Düşmana karşı sebat etmelerini, güçlüklere göğüs gerildiği takdirde Allah'ın yardımının müslümanlarla olacağı konusunda hitabede bulundu[16]. İkindi namazını müteakip Nabıtoğulları, Amr b. Avfoğulları ve toplulukları, diğer halk toplanmış, harbe hazırlanmış durumda idi. Hz. Peygamber onları görünce, Hz. Ebu Bekir ve Ömer ile birlikte evine girdi; zırhını kuşandı[17]. Tam bu sırada, Sa'd b. Muaz'la Useyd b. Hudayr'ı uyardı: "Acaba Hz. Peygamber'i Medine'den zorla mı dışarı çıkarmış olduk?" diye tereddütlerini belirttiler. Hz. Peygamber'in vahiyle hareket edeceği ümidiyle, ısrarları için özür dilediler: "Yâ Rasulallah! Senin hoşlanmadığın şeyi bizim istememiz uygun olmaz. Medine'de müdafaa yapmamızı istiyorsan Medine'de kalalım" diye pişmanlıklarını bildirdiler. Fakat Peygamberimiz, "Bir peygambere zırhını giydikten sonra, düşmanla çarpışmadan, zırhını çıkarması yaraşmaz"[18] buyurdu.

---

(13) Vâkıdî, I, 210 vd.
(14) İbn Kayyum, II, 96; Vâkıdî, I, 211 vd.
(15) İbn Sa'd, III, 91.
(16) Belâzurî, Ensab, I, 135.
(17) İbn Sa'd, II, 38.
(18) İbn Hişam, III, 68.

Medine'nin dışında harbetmek konusunda sahabe ile yapılan istişârede öyle bir kamuoyu oluşmuştu ki, yaşlılar ve gençler, hep birlikte Medine'nin dışında düşmanla çarpışmak konusunda imanlarının verdiği heyecanla harbe hazırlanmışlardı. En ilginç olan taraf da, Medine'nin içersinde kaldıkları zaman, Mekke'den gelen müşriklere karşı dışarı çıkmayınca, müslümanların korktuğu durumunun ortaya çıkacağına işaret edilmesidir. Ayrıca, düşmanın Medine'yi muhasara etmesine bile gönülleri razı olmamakta idi. Böylece içlerindeki iman gücü, korku ve endişeleri gidermişti. İkinci bir Bedir özlemiyle yola çıkıyorlardı[19].

Sözünü etmeye çalıştığımız hâlet-i rûhiye ve üstün moral gücüne sahip İslâm toplumunu Medine'de tutmak artık oldukça zordu. Böyle bir ortamda İbn Ubeyy'in dışarı çıkmak istemesindeki gaye, bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkacaktı. Zira, savaş meydanında mutlaka dövüşülecektir. Orada kendini kamufle etmek oldukça zordur. "Medine dışında harp" fikrini müslümanların ısrarla istemeleri ve Hz. Peygamber'in de bunların fikrine iştirak ederek savaşa çıkması, mü'minlerin üstün moral gücüne sahip olduklarına, münafıkların ise zaafına delâlet etmektedir.

Hz. Peygamber'in uygulayacağı, "Medine'den dışarı çıkma" plânında ağırlık taşıyan taraf, Medine'deki nifak engelidir. Zira, Hz. Peygamber önce münafık tuzağını bozdu; sonra Uhud'da Kureyş müşrikleri ile savaştı. Uhud savaşında Hz. Peygamber'in karşılaştığı engelleri ve problemleri önceden tesbit etmemizde fayda vardır. Bu engeller ve problemler şöyle sıralanabilir:

1. Mekkeli müşriklerin Medine ahalisinin tümüne karşı hususi bir garezlerinin olmayışı ve özellikle Hz. Peygamber'i hedef almaları[20].

(19) Bkz. Vâkıdî, I, 211 vd.; İbn Sa'd, III, 91; İbn Kayyım, I, 353.
(20) Taberi, Tarih, II, 512; İbnü'l-Esîr, II, 149.

2. Medine havalisinin topoğrafik durumu, Uhud'un, meydan savaşı yapılmasına müsait yer olmaması, dolayısıyla savaşı bahane ederek nifak gruplarının etkin rol oynayacağı.

3. Nifak merkezlerini oluşturan Kuba ve Avâlî mıntıkasında nüfusun yoğun olması.

4. Şarkta, Kuba'dan Uhud dağına kadar Yahudi köylerinin uzanması(21).

5. Savaşın Medine dışında yapılacağı haberinin belirmesi üzerine Ebu Âmir'in; müslümanların karargâhlarını kuracakları yere, gizli çukurlar kazdırıp üzerlerini kamufle etmesi. Onun bu tuzağından müslümanların haberinin olmayışı(22). Yine Ebu Âmir'in, harbi başlatmak üzere harekete geçmesi(23); kendi arazisi içine kadar Kureyş müşriklerini indirmesi(24) ve harp düzeni almaları. Ebu Âmir'in Medine'nin plânını iyi bilmesi.

6. İlk nifak grubunun başkanı İbn Ubeyy'in Hz. Peygamber'e karşı muhalefetini; Ebu Âmir, Yahudi ve müşriklerle kurduğu ittifakla kuvvetlendirmek istemesi.

Bu problemler karşısında Hz. Peygamber'in başlangıçta, düşmanı Medine içinde karşılamak düşüncesinde olmasında şu maksatların bulunduğu düşünülebilir:

1. İslâm toplumundaki kişilerin savaşa olan iştiyakını ölçmek; ayrıca kalplerdeki imanların tezahürünü ve derecesini tesbit etmek.

2. Hz. Peygamber, savaş için kendisi bizzat hazır olduğu halde, sahabenin de kısa zamanda hazırlanmasını istişâre yoluyla sağlamak.

---

(21) M. Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 74-75.
(22) İbn Hişam, III, 84; Diyârbekrî, I, 484.
(23) İbn Hişam, III, 71; Vâkıdî, I, 205-206.
(24) Vâkıdî, I, 170.

3. Münafıkların bu konudaki teklifi ve fikri alınarak bir noktada gizli emellerinin tahakkuku için Medine'nin içini seçtikleri görüşünün kendiliğinden ortaya çıkarılması.

Bu duruma göre Hz. Peygamber'in İbn Ubeyy ile istişâresi, tamamen siyâsîdir. İbn Ubeyy'in fikrini ve gizli emelini öğrenmek içindir, diyebiliriz.

Hz. Peygamber, İbn Ubeyy'in Medine içinde karşılanması yolundaki ısrarını görünce, "Niçin Medine dışını tercih etti?" sorusu da daha iyi izah tarzı bulacaktır.

Bu arada Hamidullah, Kureyş müşriklerinin, niçin Uhud'u seçtiklerinin sebebini araştırırken Mekke istikametinden gelen ordunun Medine'yi geçerek Uhud tarafını seçmesine dikkat çeker(25). Topoğrafik yönden elverişli olmayan Uhud tarafını seçmelerinin iki sebebi olabilir:

1. Savaşın neticesine kesin zafer gözüyle bakmaları,

2. Medine'deki nifak gruplarına çok güvenmeleri.

Öyle olmamış olsaydı, Mekke tarafından gelen bir ordunun Medine'nin etrafını dolaşarak karşı tarafa geçmeyi düşünmesi, izahı güç bir hareket olurdu. Aslında nifak gruplarının eylemi ve plânı araştırılırsa, bu muharebe için yer olarak niçin Uhud'un seçildiği daha iyi ortaya çıkmış olur.

İbn Ubeyy'in Uhud için yaptığı nifak plânının üç boyutu vardır:

1. İbn Ubeyy'in Ebu Âmir grubuyla ilgi kurmaya çalışması,

2. İbn Ubeyy'in müttefiki altı yüz kişilik Yahudi grubunu İslâm ordusuna katmaya çalışması,

3. İbn Ubeyy'in üç yüz münafık arkadaşıyla yolda ordudan ayrılması.

---

(25) "Mekkeliler zaferden o kadar emindiler ki, dönüş yollarını bile emniyete almayı akıllarına getirmediler". Bkz. M. Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 76-77.

Ebu Âmir grubuyla İbn Ubeyy grubunun Uhad'da ilişki kurmaları şöyle olmuştu: Ebu Âmir'in adamları arasında Kubalı münafıklar vardı. Sözü edilen kişilerin, Ebu Âmir'in Medine'yi terketmesiyle, ayrı bir mescit kurdukları tesbit edilmişti(26).

Ebu Âmir'in emri altında Kuba'da bulunan bu nifak grubu, gerçekten geçersiz ve dayanaksız bir sebep ileri sürmekte idiler. Bu olayın kökünde yatan, ayrı bir yerde nifak grubunu toplamak ve Ebu Âmir'in dışarıdan idaresine bağlanmak düşüncesi olabilir. Nitekim Ebu Âmir, Uhud'a gelmeden, "Ben kavmimin yanına varacak olursam, onlardan iki kişi bile bana aykırı davranmaz"(27) diyerek Kureyş'i ümitlendirmişti. Yanındaki elli kişiye de sözünün doğruluğunu tasdik ettirmişti. Bu sebeple Kureyş, Uhud savaşında Ebu Âmir'in yardımı dokunacağından çok ümitli idi(28).

Bu durumda Ebu Âmir'in en çok güvendiği Medine'deki nifak grubudur. Bu kadar kuvvetli söz vermesinin en büyük mesnedi, nifak grubuyla olan irtibatı olabilir.

Ebu Âmir'in Uhud'a gelmeden önce Kureyş'e verdiği sözü, gizli olarak tahakkuk ettirmiş olacağını, Amr b. Âs'ın rivayetinden anlıyoruz. Amr b. Âs, Uhud hakkında bilgi verirken, İbn Ubeyy ve grubunun Uhud'a gelmeden, yoldan ayrılıp Medine'ye gittiğinden haberleri olduğunu nakleder(29).

---

(26) Buna sebep olarak Sa'd b. Hayseme'nin merkebini bağladığı arsa üzerinde kurulan Kuba mescidi için, "Biz merkep bağlanan taşlıkta mı namaz kılacak, secde edeceğiz? Hayır, Ebu Âmir gelinceye kadar biz ayrı bir mescit edinir, namazımızı orada kılarız" fikrini ileri sürmüşlerdi. Bkz. Belâzurî, Futuh, I, 2-3; İbn Seyyid, I, 221-222.

(27) İbn Hişam, III, 71; Vâkıdî, I. 205-206.

(28) İbn Hişam, III, 71; Vâkıdî, I, 205-206.

(29) Vâkıdî, I, 299; Amr b. Âs, aynı zamanda Uhud için hazırlık yaparken Kureyş adına yardım propagandasına çıkanlardan idi. Bkz. Vâkıdî, I, 201; Belâzurî, Ensab, I, 312; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 149.

Bu haber, İbn Ubeyy'in Mekke'deki Ebu Âmir ve Kureyş ile olan ilişkisinin bir delili olabilir. Zira İbn Ubeyy de ordudan ayrılırken sebep olarak, birbiriyle çelişkili fikirler ortaya atmıştır. Bir yandan görüşünün kabul edilmeyişini[30], burada boş yere katledilmenin anlamsız olacağını ileri sürerken, Abdullah b. Amr yolda kendisine, geri dönerek ordunun yanına gitmesini ısrarla istediğinde, "Bir savaş olacağını zannetmiyoruz. Şayet savaş olacağını bilsek sizi yardımsız bırakmayız"[31] diye sudan bahaneler ileri sürmekteydi. Bize göre doğrusu, İbn Ubeyy'in Medine'de başlattığı siyâsî nifakı kuvvetlendirmek istemesi ve bu hareketi yaparken Mekke'deki Ebu Âmir grubuyla işbirliği içine girmesidir.

Ebu Âmir, Medine'deki olayları münafıklar kanalıyla zamanında haber alıyordu[32]. İbn Ubeyy grubunun tesiri altına alamadığı Uhud'a katılan diğer Medinelileri de savaş başlamadan önce savaştan vazgeçirmek için çaba sarfetmiştir. Fakat bu defa cevap verenler gerçek mü'minlerdir. Ebu Âmir'in kastettiği, ümit beslediği, dayısının oğlu İbn Ubeyy b. Selûl başkanlığındaki nifak grubudur. Yalnız bu nifak, ordunun üçte birinin dışında kalan İslâm toplumuna sirayet etmediği için Ebu Âmir'e verilen cevap, "ey fâsık!" şeklinde menfi olmuştur[33]. Böyle cevap veren kavmi için Ebu Âmir, "Benim kavmim bozulmuş"[34] demekten kendini alamamıştır. Ebu Âmir, aslında kavminin tamamından ümitli idi.

(30) İbn Hişam, III, 68.
(31) İbn Hişam, III, 68. Ayrıca münafıkların ileri sürdükleri mazeretleri şu âyette de geçer: "Eğer savaş olacağını bilseydik ardınızdan gelirdik". Âl-i İmrân 3/167.
(32) Bunun en büyük delili, Hz. Peygamber'in savaş için Medine dışını tercih etmesi üzerine, müslümanların karargâh kuracakları yere çukurlar açıp üzereni kapatmak suretiyle tuzak hazırlamasıdır. Müslümanların bu tuzaktan haberi yoktu. Nitekim Hz. Peygamber de bu çukurlardan birine düşüp yaralanmıştı. Bkz. İbn Hişam, II, 89.
(33) İbn Hişam, III, 71; İbnü'l-Esîr, II, 150.
(34) İbn Hişam, III, 71.

Ebu Âmir'e istediği doğrultuda eylemleri ile cevap vermiş olanlar, Medine'ye geri dönen İbn Ubeyy ve nifak grubu idi.

Ayrıca, Ebû Âmir hakkında Siyer kitapları, "Hz. Peygamber'den uzak kalmak için Medine'yi terkedip Mekke'ye gittiğini" yazarlar. Burada, "Hz. Peygamber'den uzak kalmak" görüşü pek uygun olmasa gerek. Zira, Ebu Âmir Medine'den çıkmadan önce Hz. Peygamber ile münakaşa ve mücadele etmiştir(35). Bunun sonucu elli kişilik bir toplulukla Medine'den çıkmıştır(36). Ayrıca, Kuba'daki nifak grubu Ebu Âmir'in emrinde çalışacağını, ayrı mescit kurarken ağızlarıyla itiraf etmişlerdir(37). Bu durum Ebu Âmir'in Mekke'de teşkilâtlanıp özellikle Medine'deki nifak grubuyla irtibat kuracağının açık bir işareti sayılmalıdır.

Yukarıda sayılan eylemleri nifak açısından değerlendirildiğinde, Ebu Âmir'in Medine'deki nifakta etkili olduğu ortaya çıkar. Ayrıca, mescid-i nifakın Kuba'da kurulan takvâ mescidi ile aynı yaşta olduğu kabul edilirse Ebu Âmir'in nifakla olan ilgisi kendiliğinden ortaya çıkmış ve böyle bir ittifakın ve ilginin ilk örneği de Uhud seferinde görülmüş olur.

Mekke müşrikleri ile Medine Yahudi ve münafıkları Hz. Peygamber'e karşı tek hedefte birleşmiş durumda görünüyorlardı. Bedir yenilgisinden sonra Kureyş müşriklerinin harp ilân edeceği açıkça belliydi. Fakat diğer grupların gayelerini tahakkuk ettirebilmeleri için plânlı ve programlı eyleme girmeleri dikkati çeken bir konudur. Yalnız bu güne kadar Uhud savaşı ile ilgili çalışmalarda daha ziyade Kureyş müşrikleri açısından konuya bakıldığı için münafık, Yahudi ve müşrik ittifakı derinliğine ele alınmamıştır. Biz, bu esnadaki nifak olayını detaylarıyla ortaya çıkarmaya ça-

(35) İbn Hişam, II, 584 vd.
(36) İbn Hişam, II, 584 vd.
(37) İbn Seyyid, I, 221-222.

lışacağız. Bu açıdan bir değerlendirme yaparak, İbn Ubey b. Selûl'un Uuhd'da başlattığı toplu nifak hareketinin plânları ve oynadığı rolleri üzerinde biraz daha durmak istiyoruz.

İbn Ubeyy, Hz. Peygamber'i Medine dışında savaşmaktan vazgeçirmeye muvaffak olamayınca, iki kademeli nifak eylemine girmeye niyetlendi. Bu doğrultuda ilk olarak, Hz. Peygamber'in yoldan geri döndürdüğü altı yüz silâhlı Yahudiyi, İbn Ubeyy kendi müttefiki olarak Medine'nin dışında toplanan İslâm ordusunun içersine yerleştirmeye çalıştı. İkinci olarak da, İbn Ubeyy, nifak grubunu teşkil eden üç yüz münafığın ordunun içinde kalmasını sağlayarak fitne çıkarıp, müslümanların[38] harbe gitmelerini engelleme yoluna girdi[39].

Hz. Peygamber Uhud savaşına giderken, Seniyye tepesi denilen mevkide iken arkasına dönüp baktığında, okçuların meydana getirdiği büyük bir askerî birlik gördü. "Kimdir bunlar?" diye sordu. "İbn Ubeyy'in müttefiki olan altı yüz kişilik Yahudi topluluğu!" diye cevap verdiler. Hz. Peygamber, "Onlar müslüman oldular mı?" diye sordu. "Hayır" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Gidip onlara söyleyiniz, geri dönsünler; çünkü, biz inanmayanları, inanmayanlara karşı yardımcı olarak kabul etmeyiz!" buyurdu[40].

Son devir İslâm Tarihi araştırmacılarından M. Hamidullah, Uhud savaşı konusunda Medine'deki Yahudiler üzerine dikkat çekerek şu tesbiti yapar: "Yahudilerden bir murahhas heyet, Kureyşlileri intikama davet gayesi ile Mekke'ye gitti; şüphesiz bu heyet, Mekkelileri Medine'de destekliyeceklerine

(38) Hz. Peygamber ile birlikte savaşmak için kalan 700 mü'min kastedilmektedir. Taberî, Tarih, IV, 73.

(39) İbn Ubeyy, Şeyheyn'de geceledi. Devekuşu gibi boynunu uzata uzata Uhud'a kadar geldi. Bkz. Vâkıdî, I, 209; İbn Sa'd, II, 39; Belâzurî, Ensâb, I, 315;

(40) İbn Hişam, III, 68, 74, 111; Buhârî, K. Megazi, B. 17; Müslim, K. Sıfatü'l-Münâfîkîn, 7; İbn Sa'd, II, 38-39, 48; Vâkıdî, I, 209 vd.; Diyârbekrî, I, 421, 423; Taberî, II, 502 vd.; Halebî, II, 490-494; İbn Seyyid, II, 4-5.

dair teminat vermiş olmalıdır... Andlaşmalara göre, Medine Yahudilerinin şehri müdafaa için müslümanların safında yer almaları lâzımdı. Fakat, onlardan ekseriyeti müsademenin bir cumartesi[41] için kararlaştırılmış olduğunu bahane ederek döğüşmeyi reddettiler. Bununla beraber az sayıda Yahudi hazır bulundu. Fakat, Hz. Peygamber, açıklanmayan sebeplerle onlardan şüphe ettiğinden, müslümanın karargâhlarına girmelerini kabul etmedi"[42].

Ka'b b. Eşref'in kırk kişilik Yahudi heyetini toplayarak Mekke'ye gitmesi ve müşrikleri harbe teşviki[43] ile başlayan Yahudi-müşrik diyalogu, Yahudilerin müşrikliği İslâmiyet'ten üstün göstermeye[44] kalkışmaları şeklinde sürdü. Ayrıca bu Yahudi heyeti, Ebu Süfyan ile antlaşma yaptı[45]. Heyet başkanı Ka'b b. Eşref'in, şiirleriyle müslümanları hicvetmesi ve düşmanlıkta çok ileri gitmesi üzerine[46], yer yer açık veya gizli olmak üzere düşmanlıklarını sistemli olarak artırdılar[47]. Zaman zaman davranışlarında uysallık bile görüldü[48]. Bununla beraber, tam bu sırada Yahudi-münafık ittifakının en üst seviyeye ulaştığını görüyoruz. Zira, İslâm toplumundan sayılan münafıklar ile ittifaka giren Yahudiler, Hz. Peygamber aleyhindeki gizli emellerini bu sayede tahakkuk ettirme yolunu seçtiler.

İbn Ubeyy'in başkanlığında yeni doğan nifak grubunun içine Yahudi ittifakının girmesi, Uhud harbi hazırlıkları dönemine rastlamaktadır. Zaten İbn Ubeyy, Yahudi dostu ve

(41) Uhud savaşının 11 Şevval 3/1 Aralık 624 tarihinde olduğu görüşünü kuvvetlendiriyor.
(42) Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 146.
(43) İbn Hişam, III, 54.
(44) Beyhakî, Delâil, III, 190-191; İbn Seyyid, I, 298.
(45) Diyarbekrî, I, 460, 480.
(46) İbn Sa'd, II, 33.
(47) İbn Hişam, III, 54.
(48) Önce bütün Yahudiler ayaklandılar, sonra açıktan düşmanlıklarını gizleyip yeniden sulh akdettiler. Bkz. Ebu Dâvud, K. Harac ve'l-İmâre, B. 22; İbn Sa'd, II, 34.

müttefiki olarak tanınmaktadır. Yahudilerin haklarını savunma görevini de üstlendiğini icraatından anlıyoruz. Ayrıca İbn Ubeyy'in, Hz. Peygamber'e, "Dışarı çıkmayıp Medine'yi içten savunalım" derken, Yahudi müttefiklerine güvendiği meydandadır. Hazreti Peygamber'in Medine dışında savaşa çıkılacağına dair verdiği kesin karar üzerine İbn Ubeyy, manevra yaparak yine hazırladığı hile ve tuzak ile altı yüz Yahudiyi İslâm ordusu arasına yerleştirmeyi başarmıştır. Asıl dikkatimizi çeken taraf, Yahudilerin de böyle bir eylem için hazır olmalarıdır. Anlaşılan, daha önceden verilmiş sözleri ve gizli antlaşmaları vardı(49).

Ayrıca, Medine toplumu içinde Hz. Peygamber'e karşı oluşturdukları muhalefet neticesinde, üç yıl içinde Yahudiler Medine'den teker teker sürülmüşlerdir(50). Sebebi, Medine içersinde huzur ve güven ortamını yok edip yerine anarşiyi kâim kılmak sevdasında olmalarıdır. Münafıklar, İslâm toplumu içinde yer aldıklarından, kendilerine siyaseten müslüman muamelesi yapılmıştır. Yahudiler de, münafıklar vasıtasıyla oluşan durumdan istifade etmişlerdir. Fakat Yahudilerin, Medine'den sürülmeleri neticesinde nifakta kemiyet ve keyfiyet açısından değişme görülmüştür.

Anlaşılıyor ki, İbn Ubeyy, nifak gayesiyle Yahudileri İslâm ordusu içine sokmak istiyor; bu tutmayınca kendi taraftarlarıyla bir süre (Uhud'a giderken) yola devam ediyorsa da, harbin vukûundan önce kendisi de şehre dönüyor(51).

---

(49) M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 146.

(50) Kaynukaoğulları Şevval 2/Mart 624, Nadîroğulları 4/626, Kureyzaoğulları Yahudileri ise 5/627'de Medine'yi terkettiler. Bkz. İbn Hişam, III, 50 vd., 199-201, 237, 245, 250, 252; İbn Sa'd, II, 29 vd., 57, 58; Halebî, 208, 263; Taberî, Tarih, II, 97, III, 36, 56; İbnü'l-Esîr, II, 137 vd., 173, 185.

(51) İbn Hişam, III, 68; İbn Sa'd, II, 39; Taberî, Tarih, II, 504 vd. Resulullah, bin kişilik bir ordu ile yola çıktı. Uhud ile Medine arasındaki düzlükte, İbn Ubeyy ordunun üçte biriyle Resulullah'tan ayrılıp Medine'ye döndü. Ayrılırken şu sözü söyledi: "Muhammed onların sözünü dinledi, beni dinlemedi. Ey insanlar! Burada niçin kendimizi öldürelim?". Bkz. İbn Hişam, III, 68.

Hicrî üçüncü yılda nifakın doğuşunu araştırırken, İbn Ubeyy'in hangi kritik safhada ordudan ayrılıp şehre döndüğü noktayı tesbitte fayda vardır.

Kureyş müşrikleri, çarşamba, perşembe ve cuma günleri konakladıkları yerde[52] kaldılar. Hz. Peygamber ise, cuma namazından sonra Uhud'a hareket etti[53]. Güneş batmadan önce, Şeyheyn'de orduyu teftiş etti. Buraya toplanan gönüllüler içersinden, yaşları 13-14 arasındaki küçükleri Medine'ye geri gönderdi. İbn Ubeyy, çocukların bile harbe gitmek için can attıklarını gördü. Hz. Peygamber, akşam ve yatsı namazını burada ashabına kıldırdı[54]. Geceyi Şeyheyn'de geçirdi[55]. Burada Muhammed b. Mesleme komutasında elli kişilik devriye kolu gece boyunca ordugâh çevresinde nöbet tutmakla görevlendirildi[56]. Hz. Peygamber gördüğü bir rüya üzerine[57] Ebu Heyseme'nin kılavuzluğunda Uhud'daki yerine indi[58]. Saf bağlatıp üzerindeki silâhlarla birlikte ashabına sabah namazı kıldırdı[59].

---

(52) Müşrikler Uhud'un Kanat vadisinde, Sebha ovasındaki Ayneyn (İkisu kaynağı) tepesine kadar ilerleyip vadinin Medine yamacındaki köşesine konakladılar. Bkz. İbn Hişam, III, 66.

(53) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 149. Vâkıdî'ye göre, İbn Ubeyy b. Selûl, münafıklar ve müttefikleriyle birlikte gelip İslâm ordusunun bir yanında yer aldılar. Bu arada İbn Ubeyy'e adamları şöyle dedi: "Sen O'na (Peygambere) atalarından beri gelen görüşünü bildirdin. Peygamber'in görüşü de senin görüşün gibi idi. Nedense O (Peygamber) görüşünden vazgeçip şu gençlerin görüşlerine uydu". Bkz. Vâkıdî, I, 208 vd.

(54) Vâkıdî, I, 216.

(55) Vâkıdî, I, 217; İbn Sa'd, II, 39.

(56) Halebî, II, 494.

(57) Halebî, II, 494.

(58) İbn Hişam, III, 68; Vâkıdî, I, 217; Halebî, II, 495.

(59) Vâkıdî, I, 219; İbn Sa'd, II, 39. Bu esnada Kaynaklar, Ebu Süfyan'ın Medinelilere, "Ey Evs ve Hazrec topluluğu! Bizimle amucamızın oğlu arasından çıkınız! Bizi O'nunla başbaşa bırakınız! Sizinle çarpışmak bize gerekmez" şeklindeki mektubunun Ensar tarafından sert bir dille cevaplandırıldığını kaydeder. Bkz. Taberî, Tarih, II, 512; İbnü'l-Esîr, II, 149. İbn Ubeyy, ordudan ayrılmakla bu mektuba fiilî yönden müsbet cevap vermiş oluyordu.

Fakat bu arada İbn Ubeyy, yol boyunca ektiği nifak tohumlarının ürününü almak üzere ordu içinde şu dedikoduyu yaymaya çalışıyordu: "Peygamber rey ve görüş sahibi olmayan toyların sözünü dinledi de, beni dinlemedi. Ey ahâli! Şuracıkta ne diye kendimizi öldüreceğimizi bir türlü anlayamadık..." Bu sözler ordunun üçte birine tesir etmişti(60).

Tarihî kaynakların konu ile ilgili verdiği bilgiler dikkate alındığında, İbn Ubeyy'in Uhud'da sergilediği nifak hareketlerinin şöyle bir değerlendirmesi yapılabilir:

1. İbn Ubeyy'in, savaşa iştirak edecekmiş gibi Uhud'a kadar gelmesinde samimi olmadığı meydandadır. Zira Hz. Peygamber'in Medine dışına çıkacağı belli olduğunda İbn Ubeyy görüşünde ısrarlı ise dışarı çıkmaması gerekirdi. Uhud'da ne işi vardı? Uhud'a kadar gidişindeki ana sebep; nifakı ve ilk nifak topluluğunu bölgeye daha fazla yaymaktı. Asıl gayesi bu olunca, gerek Uhud'a hazırlanırken, gerekse yola koyulurken sürekli nifak üzere hareket etmiştir. Kur'ân bunların gayesini açığa vurmuştur(61).

2. İbn Ubeyy, ordu içinde yürüttüğü nifak hareketinde çok başarılı olmuş, harbin başlayacağı âna kadar kendini ordu içinde kamufle edebilmiştir. Bu arada dayısının oğlu Ebu Âmir ve Ebu Süfyan ile kurduğu gizli irtibat Uhud'da ortaya çıkmıştır(62).

---

(60) İbn Hişam, III, 68; İbn Sa'd, II, 39; Taberî, Tarih, II, 504 vd.; Vâkıdî, I, 219; Halebî, II, 493, 494; Diyârbekrî, I, 423.

(61) "Münafıklara, 'geliniz, Allah yolunda çarpışma yapınız! Hiç olmazsa, düşmanın saldırmasını önleyiniz!' denilince, 'biz çarpışma olacağını bilseydik, elbette size tâbi olurduk' dediler. Onlar o gün imandan ziyade küfre yakındılar. Kalblerinde olmayanı, ağızlarıyla söylüyorlardı. Allah onların içlerinde gizlediklerini çok iyi bilendir". Âl-i İmrân 3/166-167; İbn Hişam, III, 125.

(62) İpucu olarak Ebu Süfyan'ın mektubu (Taberî, Tarih, II, 512) ve Ebu Âmir'in Kureyş'e verdiği söz (İbn Hişam, III, 71; Vâkıdî, I, 205-206) delil sayılabilir.

3. İbn Ubeyy'in, müttefiki olan altı yüz Yahudiyi harekete geçirmesi oldukça mânidardır. Tahminimize göre, Medine'den çıkışlarına sebep de, Yahudilere olan güveni idi. Çünkü ileride muhalefetin ordu içinde çoğunluğu sağlama imkânı olacaktı(63).

İbn Ubeyy, Uhud'da kendisine uyanları Medine'ye döndürmekle kalmadı, diğer müslümanları da etkilemeye çalıştı(64).

İbn Seyyid, Uyûnu'l-Eser'inde, Mûsâ b. Ukbe'den naklederek; İbn Ubeyy, Uhud'dan döndüğü zaman, müslümanlardan Hâriseoğulları ile Selimeoğulları'nın ellerinin yanlarına düştüğünden bahseder(65). Selimeoğulları Hazrec, Hâriseoğulları da Evs kabilesine mensuptu. İbn Ubeyy ise bunların lideri durumunda idi(66).

4. İbn Ubeyy'in nifak hareketi müslümanlar üzerinde gevşeme hâsıl etmesine rağmen, Kur'ân'a göre mü'minler dönmekten vazgeçtiler(67). Yalnız bu arada Abdullah b. Amr b.

(63) Medine'den ayrılırken bin kişilik olan orduya altı yüz Yahudi katılınca, mevcut bin altı yüze çıktı. Bu durumda, münafıklar müttefikleri Yahudiler ile birleşerek dokuz yüzü bulan mevcutları ile mü'minlerin sayısını -ki yedi yüz idi- aşmış olacaktı. Böyle kritik bir zamanda Kureyş müşrikleriyle birleşildiğinde Ebû Süfyân'ın Peygamber'i teslimini istemesi de gerçekleşmiş olacaktı. Mü'minlerin sayısı için bkz. Halebî, II, 494.

(64) Halebî, II, 493-494; Diyârbekrî, I, 42.

(65) İbn Seyyid, I, 4; Diyârbekrî, I, 423. "O zaman (Uhud günü), içinizden iki birlik (ordunun iki kanadını teşkil eden Selime b. Cüş 'emoğulları ile Hârise b. Nabıtoğulları) de savaş korkusundan geri durmak, Abdullah b. Ubeyy ile geri dönmek istemişlerdi. Halbuki onların yardımcısı Allah idi. O halde mü'minler yalnız Allah'a güvenmeli". Âl-i İmrân 3/122; İbn Hişam, III, 112. Ayrıca Uhud'da ayrılıp giden münafık grup hakkında müslümanlar ihtilâfa düştüler. Bkz. Nisâ 4/88; Buhârî, K. Megâzî, B. 17; Halebî, II, 494.

(66) Taberî, Tefsir, IV, 73; Evs'in başkanı Ebû Âmir (İbn Haldun, Tarih, II, 292), Kureyş müşrikleri ile beraber olduğu için Medine'de sadece halasının oğlu İbn Ubeyy lider olarak kalmıştı.

(67) Bkz. Âl-i İmrân 3/122-123; İbn Hişam, III, 112.

Haram, İbn Ubeyy ile geri dönenlerin arkasından yetişip, Uhud'a dönmeleri için yalvardığında, kötü niyetini kalbinde gizleyen İbn Ubeyy'in cevabı yine çelişkili ve gerçeğe aykırı olmuştur(68).

5. Uhud'da Kureyş müşrikleri ile İslâm ordusunun karşılaştığı gün nâzil olan âyetler, Uhud'daki esen nifak rüzgârının yönünü daha iyi belirlemektedir(69).

6. Uhud savaşının hazırlık safhasında, kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söyleyen münafıklar ile gerçek mü'minler ortaya çıkmıştır(70). Bu durum İslâm toplumunun yararına olmuştur. Zira, Uhud önlerinde samimi olan ile samimi olmayan, Hz. Peygamber'e gerçekten itaat eden ile muhalefet edeni ayrt ettirecek bir ortam mevcuttu. Şayet bu ayıklama

(68) "Eğer biz sizin çarpışacağınızı bilsek, muhakkak sizinle birlikte gider, müşriklerin size saldırmasını önlerdik. Lâkin biz çarpışma olacağını sanmıyoruz". İbn Hişam, III, 125; Ayrıca bkz. Âl-i İmrân 3/166-167. Abdullah b. Amr, İbn Ubeyy ve grubunu ikna edemeyip geri döndüğünde Hz. Peygamber, savaşa başlamak üzere müslümanların safını düzeltiyordu (Vâkıdî, I, 219; İbn Seyyid, II, 4). Bu durum İbn Ubeyy'in savaş başlamak üzere ayrıldığının bir işareti sayılabilir.

(69) "...İki ordu karşlaştığı gün size gelen musibet, Allah'ın emriyle idi. Mü'minleri ayırt etmesi, münafık olanları da açığa vurması içindi. Münafıklara, "geliniz, Allah yolunda çarpışma yapınız! Yahut hiç olmazsa düşmanın saldırısını önleyiniz' denilince, 'biz, çarpışma olacağını bilseydik, size tâbi olurduk!' dediler. Onlar o gün, imandan ziyade küfre yakındılar. Kalblerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı. Allah onların gizlediklerini çok iyi bilendir". Âl-i İmrân 3/166-167; İbn Hişam, III, 125.

(70) Hz. Peygamber Uhud savaşında, önce münafık tuzağını bozdu, sonra savaşın birinci safhasında düşmana karşı kesin üstünlük sağladı. Fakat daha sonra müslümanların aleyhine bir gelişme oldu. Sözkonusu bu olumsuz gelişmenin İbn Ubeyy ve grubuyla fazla alâkası olmadı. Bu menfî neticenin sebebi kaynaklarda, okçuların cahiliye âdetine kapılarak ganimet hevesine düşmeleri olarak gösterilmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 293; İbn Sa'd, II, 47; Buhârî, K. Cihad, B. 164; Hz. Peygamber'in, "Siz yerinizde durmazsanız biz galip olamayız" diyerek okçuları uyardığı rivayeti için bkz. Halebî, II, 496-497; Taberî, Tarih, II, 509; Vâkıdî, I, 224.

İslâm toplumunun teşekkülünün ilk yıllarında ortaya çıkmamış olsaydı, daha sonra vukubulacak olan Ahzab savaşında (Şevval 5/Ocak 637) Medine'nin savunulması mümkün olmazdı. Zira Medine'de İslâm toplumu, kendi içinden çökerdi.

1- Uhud'da Diğer Bazı Nifak Hareketleri

Uhud'da ferdî ve mevzî mahiyette görülen diğer bazı nifak hareketlerini şöyle sıralayabiliriz:

Birinci sınıf; Uhud'da, "...Bir zümre de canları sevdasına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliyye zannı gibi hakka aykırı bir zan besliyorlar ve 'bu işten bize ne?' diyorlardı. (Bunlar münafıklardı)[71]. De ki, (habibim), bütün iş Allah'ındır. Onlar, sana açıklamıyacaklarını içlerinde saklıyorlar. Diyorlar ki, 'Bize bu işten bir şey (pay) olsaydı, burada öldürülmezdik!'"[72] ayetinin muhatabı olan şahıslar. Bunlar ferdîdir. Toplu nifakta pek etkili değillerdir.

Rasulullah'ın öldürüldüğü haberini yaymak suretiyle orduda panik havası estirmek isteyenler, savaşta yer yer etkili olmuşlardır. Uhud'da yalan haberin yayılması, müslümanların inanç ve iradesini denemek bakımından önemlidir. Münafıklar, zayıf imanlıları kazanmak için bu haberi kendi lehlerine kullanacaklardı. Fakat durum ümit ettikleri gibi olmadı[73].

Uhud'da bulunan bazı münafıklar, müslümanları sıkışık zamanda Ebu Süfyan'dan eman dilemeye veya Medine'ye kaçmaya teşvik ettiler. Uhud kayalığına sığınan müslümanlar arasındaki münafıklardan, "Kâşki Abdullah b. Ubeyy'e gidecek bir adamımız olsa da, o bize Ebu Süfyan'dan bir eman alıverse!" diyenler olmuştur. Hatta, "Muhammed öldürüldü,

---

(71) Zemahşerî, I, 472.
(72) Âl-i İmrân 3/154; H. B. Çantay, I, 108.
(73) Ramazan el-Bûtî, 257.

artık Ebu Süfyan gelip sizi öldürmeden önce kavminizin yanına dönünüz!" diyerek müslümanlar arasında panik havası yaratmaya çalışanlar vardı[74].

Münafıkların bir kısmı da, harbe iştirak eden müslümanları teker teker dolaşıp, onları harp meydanından kaçmaya, irtidat ettirmeye yeltenmişlerdir. "Muhammed, peygamber olsaydı, öldürülmezdi. Dönünüz kardeşlerinizin yanına, eski dininize!"[75].

İkinci sınıf; harp zamanında müslümanların bozulmasını fırsat bilen bazı münafıklar da zuhur etti. Yalnız bunlar, fert seviyesinde kalmış, organize bir faaliyete girmemişlerdir. Müslümanların şerrini gözetmezler. Ancak, kendileri için bir pay çıkmasını beklerler. Bu sınıfa, aşağıda sıralayacağımız isimler örnek teşkil etmektedir:

Hâris b. Süveyd: Uhud'da ortalık karıştığı bir anda, cahiliye devrinde babasını öldüren Mücezzer b. Ziyad'ı savaşta fırsattan yararlanarak şehit etmiş ve Mekke'ye kaçmıştır[76].

Kuzman: Uhud'a iştirak eden tipik münafıklardandır. Kavmiyle beraber Uhud seferine çıkmaktan kaçınmıştı. Zaferoğulları kadınlarının ayıplaması üzerine savaşa katıldı. Kuzman, Uhud'a gittiğinde Hz. Peygamber harp için müslümanların saflarını düzeltiyordu. Kuzman, en ön safta yer aldı[77]. Uhud'da çok sayıda müşrik katletti. Çok güzel savaştı. Yaralanıp evine geldiğinde, sahabe onu tebrik etti. Kuzman, hemen içersindeki nifakını dışarı vurdu. Daha önce Kuzrnan'ın ismi anıldıkça Hz. Peygamber, "O ce-

(74) Taberî, Tarih, II, 520; Halebî, II. 504; Âl-i İmrân 3/144 ayetinin tefsiri için bkz. Zemahşerî, I, 468.
(75) Zemahşerî, I, 468.
(76) Vâkıdî, I, 304; İbn Hişam, III, 94-95; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, V. 65.
(77) Vâkıdî, I, 223-224.

hennemliktir!" buyurmuştu. Kuzman, büyük başarılarına karşılık tebrik edildiğinde, "Ben ne diye tebrik ve tebşir ediliyorum? Vallahi ben, kavmimin gayretinden başka bir maksatla çarpışmadım!" diyordu. Harpte aldığı yaraların sancısı şiddetlenince Kuzman, kolunun damarını keserek intihar etti (78). Kuzman'ın intihar ettiği Hz. Peygamber'e haber verildiğinde, "Muhakkak Allah bu dini, fâcir bir adamla da kuvvetlendirir"(79) buyurmuştu.

Mirba: Hz. Peygamber, Kureyş müşriklerine uğratılmadan kestirme yolu göstermek üzere Ebu Hayseme kılavuzluğunda Uhud'a giderken, Mirba b. Kayzî'nin bahçesinden geçti. Mirba, gözleri görmeyen bir münafıktı. Rasulullah'ın, bahçesinden geçmesine müsaade etmediği gibi, yerden toprak alıp üzerlerine atınca, müslümanlar öfkelendi. Mirba'yı öldürmeye koştular. Hz. Peygamber, "Onu öldürmeyiniz. O kördür; hem kalbi, hem gözü kördür" buyurdu. Ancak, Abdüleşheloğulları'ndan Sa'd b. Zeyd, Hz. Peygamber'in öldürme yasağından önce Mirba'yı yaralamıştı. Hâriseoğulları'ndan bazıları Sa'd b. Zeyd'e kızdılar. Abdüleşheloğulları'na karşı olan düşmanlıklarını söylediler. Useyd b. Hudayr söze karışarak, "Hayır, aramızda hiçbir düşmanlık yok. Sadece sizin münafıklığınız var. Hz. Peygamber'in kızmayacağını bilsem, Mirba'nın da, onun gibi düşünenlerin de boynunu vururum" dedi. Hz. Peygamber, Useyd b. Hudayr'a işaret ederek onu susturdu(80). Mirba ile ilgili olarak, Uhud'a giderken vuku bulan bu olay, nifak açısından dikkatleri çekmektedir(81).

---

(78) İbn Hişam, II, 525, III, 93; Taberî, Tarih, II, 531; Bu olayın, Hayber'de cereyan ettiğine dair rivayetler de vardır. Bkz. Tecrid, X, 267; Buhârî, K. Megâzî, B. 38.

(79) Belâzurî, Ensab, I, 281; Buhârî, K. Megâzî, B. 38.

(80) İbn Hişam, III, 69, 524; Vâkıdî, I, 221-222; Taberî, Tarih, II, 506; Belâzurî, I, 315-316.

(81) Hz. Peygamber, seher vakti kılavuz Ebu Heyseme'yi takip ederek Şeyheyn'den ayrıldı. Bkz. İbn Sa'd, II, 39.

Muattib b. Kuşayr: Uhud savaşında müslümanlarda uyku, münafıklarda kaygı başladığı zaman[82], Muattib b. Kuşeyr'in şu sözünü Zübeyr b. Avvâm'ın işittiği ve ezberlediği rivayet edilir: "Peygamber'in vaad ettiği ilâhî yardım bize verilseydi, şuracıkta öldürülmezdik"[83].

Üçüncü sınıf: Uhud neticesini istismar eden Yahudi ve münafıklar; Bu istismara devam eden münafıklar, aynı zamanda bu olayla, münafık ve Yahudi beraberliğini ortaya koymuş oluyorlardı. Müslümanlar, Uhud'daki şehitlerine ağlarken, sahabeyi Hz. Peygamber'den ayırmak için fırsat ve vesile saydılar. Bütün hainliklerini ortaya koydular. Medine, nifak kazanı gibi kaynadı[84].

Uhud'da şehit düşen sahabeler hakkında, "Eğer, onlar bizim yanımızda bulunsalardı, öldürülmezlerdi" dediler. Yahudiler de münafıkları şu sözlerle desteklediler: "Muhammed'in hükümdarlıktan başka bir maksadı yok. Hiçbir peygamberin bu şekilde, ne yenildiği ve ne de arkadaşlarının yaralandığı görülmüş şey değildir"[85].

Münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy'in oğlu Abdullah, Uhud'da yaralanıp gece yarısı dağlananlardandı. Oğluna, "Sen benim sözümü dinlemedin. Gençlerin görüşüne uyan Muhammed'le Uhud'a çıkmasaydın, bu felâkete uğramazdın. Ben işin sonuncunun böyle olacağını biliyordum" demesi üzerine oğlu Abdullah şöyle dedi: "Allah'ın, Rasulüne ve müslümanlara yaptığında bir hayır vardır"[86].

Yine münafıklardan Hatıb b. Umeyye, oğlu Yezid'in Uhud'da yaralanıp Zaferoğulları'nın evine getirildiğinde söylediği söz, münafıkların Uhud'dan sonra da aynı karakteri

(82) Bkz. Âl-i İmran 3/154; Taberî, Tefsir, IV, 133.
(83) İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, V, 225-226; Halebî, II, 505.
(84) İbn Kesîr, Bidâye, IV, 14-16.
(85) Vâkıdî, I, 317-318.
(86) Vâkıdî, I, 317.

devam ettirdiğini bize göstermektedir. Münafık Hatıb b. Umeyye, oğlunun etrafında oturan müslümanlara, "Siz kandırıldınız. Bana müjdelediğiniz şey ne? Cennet, cennet dediğiniz, içinde üzerlik otunun bittiği dünya değil mi?"[87].

2- Uhud Dönüşü İbn Ubeyy'e ve Münafıklara Verilen Ders

İbn Ubeyy b. Selûl, Uhud'dan önce, her cuma mescide gelir, hususi bir yerde otururdu. Kavmi arasındaki eski mevkiine hürmeten te'lif-i kalb için kendisinin bu hareketi hoş karşılanırdı. Hz. Peygamber cuma günü hutbe irad ettikten sonra oturunca, İbn Ubeyy ayağa kalkar, "Ey insanlar! Allah'ın, aranızda bulundurup sizi onunla şereflendirdiği Rasûlüne yardım ediniz, sözlerini dinleyiniz; O'na itaat ediniz" der, otururdu[88].

İbn Ubeyy'in Uhud günü, nifak grubunu oluşturduğu anlaşılmış, ona başkanlık yaptığı görülmüş ve Yahudiler ile olan ittifakı ortaya çıkmıştı. Bütün sahabe bu durumu gözleriyle görmüştü. İbn Ubeyy, Uhud savaşında sergiledikleri nifak eyleminden sonra münafıklığını yine devam ettirmek istedi. Bunu gerçekleştirmek için de, sanki hiçbir şey olmamış gibi Hamrâü'l-Esed[89] seferine iştirak etmeye niyetlendi. Fakat Hz. Peygamber, onun bu isteğini reddetti[90].

(87) İbn Hişam, II, 514; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, V, 484; Ayrıca bkz. Taberî, Tarih, II, 530.

(88) İbn Hişam, III, 111.

(89) Hamrâü'l-Esed, Medine'den Mekke'ye gidilirken 16. km.deki yerin adı. Hz. Peygamber, cumartesi günü Medine'ye döndü. Pazar günü sabah namazını kıldırdıktan sonra, düşmanın takip edilmesini emretti. Yalnız, Uhud'da çarpışmada bulunmayanları sefere almadı (Vâkıdî, I, 334; İbn Sa'd, II, 49). Böylece onları psikolojik bir abluka içine almış oluyordu. Bilâl-i Habeşî, Hz. Peygamber'in bu emrini ilân edince, sahabe koşarak emre icâbet ettiler. Bu arada İbn Ubeyy b. Selûl de Hz. Peygamber'e gelerek, "Ben de hayvanıma binip seninle birlikte geleyim mi?" diye sorunca Hz. Peygamber kabul etmedi (İbn Kayyım, II, 108).

(90) İbn Kayyım, II, 108.

Hamrâü'l-Esed seferinden dönüldükten sonra, İbn Ubeyy cuma günü eski âdetini icrâ etmek üzere Peygamber'e bağlılığını tekrarlamak ve kavminin reisliğini elinde tutmak için ayağa kalktı. Bunun üzerine müslümanlar elbisesinin eteğini çekerek, "Otur ey Allah düşmanı! Sen buraya lâyık değilsin. Sen yapılmayacak işler yaptın" dediler[91]. Ebu Eyyûb el-Ensârî, onu sakalından yakaladı. Ubâde b. Sâmit de boynundan ileri itti. Ona, "Sen buraya lâyık değilsin" denildi[92].

İbn Ubeyy mescitten çıkarken, Muavviz b. Afra'ya dert yanmaya başladı ve "Peygamber'in işini sağlamlaştırmak için ayağa kalkmıştım. Sanki büyük bir kabahat işlemişim gibi beni hemen oturttular. Beni itip çektiler dedi. İbn Ubeyy'in bu sözüne karşılık Muavviz, geri dönüp Hz. Peygamber'den özür dilemesini istediyse de İbn Ubeyy bunu reddetti[93].

İbn Ubeyy, oğlu Abdullah'ı görünce de, "Muhammed beni Sehl ve Sühely'in hurma kurutma yerinden çıkardı" diye dert yandı[94].

Yahudi ve münafık dedikoduları Uhud dönüşü hâlâ devam edince Hz. Ömer, Rasulullah'tan, "onların öldürülmesi için" izin istedi. Hz. Peygamber, "Ey Ömer! Allah dinini, peygamberini üstün kılacaktır.. Yahudiler, bizim emniyetlerini sağlamaya söz verdiklerimizdir.." buyurdu. Hz. Ömer, "Münafıklar için ne buyurulur?" dediğinde Rasulullah, "Onlar Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve benim de Allah Rasulü olduğuma şehadet ediyor, değiller mi?" demişti. Hz. Ömer bu söz üzerine, "Münafıklar kılıçtan korunmak için böyle söylüyorlar. Onlar bize kin beslemektedirler" deyince Hz. Peygamber, "Ben kelime-i tevhidi söyleyen kimseyi öl-

(91) İbn Hişam, III, 111.
(92) Vâkıdî, I, 118.
(93) İbn Hişam, III, 111; Vâkıdî, I, 318-319.
(94) Vâkıdî, I, 319; İbn Sa'd, III, 489.

dürmekten men olundum" buyurdu. Böylece Yahudi ve münafıkların öldürülmelerine izin vermedi[95].

İbn Sa'd, Hz. Peygamber'in, Uhud harbinden sonra düşmanın peşinden takibe çıkmazdan evvel, evinin himaye ve müdafaası için muhafız kuvvetleri ayırıp vazifelendirdiğine dair bilgi vermektedir[96]. Uhud'dan dönülünce Medine'de nifakın tehlikeli boyutlara ulaştığı sırada da Hz. Peygamber, Yahudi ve münafıkların öldürülmelerine izin vermedi. Fakat, onların psikolojik yönden cezalandırılması ve korkutulması konusunu da ihmal etmedi.

Hamrâü'l-Esed seferine Yahudi ve münafıkların alınmayışı, Medine'de estirilen nifak rüzgârının hızının kesilmesini sağladı. Ayrıca Hz. Peygamber, Hamrâü'l-Esed seferiyle bir yanda müşrikleri takip ederek müslümanların kuvvet ve cesaretini ortaya koyarken, diğer taraftan Medine içindeki Yahudi ve münafıklara da gözdağı veriyordu.

B- Münafıkların Nadîroğulları Yahudilerini Harbe Teşviki

Nadîroğulları gazasında (4/626)[97] münafıklar, Uhud'da olduğu gibi fiilî olarak bizzat savaşa girmediler. Müslümanlar arasında casusluk yapmak veya askerin arasına fitne sokmaya da uğraşmadılar. Bu defa değişik bir yöntem uyguladılar. Yalnız bu ittifakları, müslümanlara karşı doğrudan cephe alma şeklinde değil de dolaylı olarak tezahür etti. Müslümanlara karşı dolaylı cephe alma tarzında tezahür eden münafık-Yahudi ittifakı bu yeni usûlün esasını teşkil ediyordu.

---

(95) Vâkıdî, I, 317-319.

(96) M. Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 93.

(97) İbn İshak, hicrî dördüncü yılda (İbn Hişam, Sîre, III, 199), Vâkıdî ve İbn Sa'd ise isnadsız olarak hicretin otuzyedinci ayı olan Rebiülevvelde olduğunu (Vâkıdî, I, 363; İbn Sa'd, II, 57) rivayet ediyorlar. Siyer yazarlarının büyük bir kısmı İbn İshak'ın tarihine uyuyor. Bkz. Umerî, 103.

Kaynukaoğulları'nın Medine'den sürülmesiyle birlikte (Şevval 2/Mart 624), Medine'deki nifakta canlanma görüldü. Nadîroğulları Yahudileri, diğer Yahudi kabileleriyle beraber antlaşma yapmalarına rağmen, önce açıktan müşriklerle irtibata girerken, gizlice münafıklarla işbirliği oluşturdular. Bu sebeple, Nadîroğulları sürgününü tek bir olaya bağlamak yerinde olmaz kanaatindeyiz. Konuyu nifak açısından da incelemek yerinde olur.

Kaynaklar, Nadîroğulları'nın Hz. Peygamber'e iki defa suikast teşebbüsünde bulunduklarından bahsetmektedir(98). Birinci suikast olayında Kureyş'in Nadîroğulları'nı Hz. Peygamber'e karşı muhalefette baskısı sözkonusudur. Nitekim, İbn Ubeyy b. Selûl'ü de Kureyş sıkıştırmış ve Hz. Peygamber ile savaş etmelerini istemişti(99).

Kureyş müşriklerinin İbn Ubeyy'e yaptığı tehdit, netice vermeyince Nadîroğulları Yahudilerine gönderdikleri yazılı mektupta, "...Ya adamımızı öldürürsünüz; yoksa kadınlarınızla aramıza, bacaklarındaki halhallarından başka bir şey girip engel olamaz!.." diye tehdidi tekrarladılar. Bu mektubu alınca, Hz. Peygamber'i öldürmek hususunda ittifak ederek, uygun bir yerde buluşmak için haber gönderdiler ve şöyle dediler: "Bizden otuz kişi ortaya çıksın, sizden de. Senin söyleyeceklerini dinlesinler, eğer bilginlerimiz seni tasdik ederse hepimiz iman ederiz!". Hz. Peygamber, Nadîroğulları Yahudilerinin gönderdiği haberi inceledi ve art niyetlerini anladı(100).

---

(98) Diyârbekrî, I, 460; Halebî, II, 560.

(99) Durumdan Hz. Peygamber haberdar olunca İbn Ubeyy'e şöyle söylemişti: "...Kureyş'in sizi tehdidi son haddine ulaştı. Tavsiye ettikleri hileyi yapacak olursanız, kendi evlât ve kardeşlerinizle savaşmış olursunuz..." (Ebu Davud, K. Harâc ve'l-İmâre, B. 23 (3004, III, 156, 157). Bu söz üzerine İbn Ubeyy, Hz. Peygamber ile savaşmaktan şeklen vazgeçmiş, ancak içinden nifakına devanı etmekten geri kalmamıştı.

(100) Beyhakî, Delâil, III, 178-179.

Bazı kaynaklarda da[101] Nadîroğulları'nın Hz. Peygamber'i öldürmeyi tasarlayıp, üç Yahudi bilginine karşılık, üç sahabeyi çıkarmasını ve bilginlerin tasdik etmesiyle hepsinin iman edeceklerini vaad ettikleri kaydedilir. Yalnız üç Yahudinin yanlarına hançer aldığı böylece suikastçılardan Hz. Peygamber'in haberinin olduğu ifade edilir[102]. Hz. Peygamber, bu durum karşısında Yahudilerin mâbedine bir bayram gününde gidip onları bu konuda uyarmıştı[103].

Nadîroğulları Yahudilerinin, Uhud savaşında da Kureyş müşriklerinin yanına gizlice gidip müslümanların, şehrin askerî bakımdan mühim noktalarını düşmana haber vererek sosyal bütünlüğü bozmaya çalıştıkları da rivayetler arasındadır[104].

Hz. Peygamber'e ikinci suikast teşebbüsü, Bi'r-i Mâûne fâciasının akabinde, Amr b. Umeyy ed-Damrî'nin hata ile öldürdüğü, anlaşmalı iki şahsın diyetinde; anlaşma gereği yardımlarını istemek üzere Nadîroğulları'na gitmesinde meydana geldi. Duvarın dibinde Hz. Peygamber oturduğunda, çatıdan kaya parçası yuvarlayıp öldürmeyi plânlamışlardı. Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla bu suikast olayı haber verildi[105]. Rasulullah bu haber üzerine, bir hâcet için gidiyormuş gibi yerden kalkıp Medine yolunu tuttu[106]. Hz. Peygamber, ashabıyla Medine'de durumu görüştü. Nadîroğulları ile savaş yapmak üzere hazırlık yapılmasını emretti[107]. Muhammed b. Mesleme'yi, "Medine'yi terketmeleri" emrini iletmek üzere Nadîroğulları Yahudilerine gönderdi[108] ve on gün mühlet verdi[109].

---

(101) Diyârbekrî, I, 460; Halebî, II, 560 vd.
(102) Diyârbekrî, I, 460; Halebî, II, 560.
(103) Ahmed b. Hanbel, VI, 25.
(104) Beyhakî, Sünen, IX, 200.
(105) İbn Hişam, III, 199-200.
(106) İbn Sa'd, II, 57.
(107) İbn Hişam, III, 199-200.
(108) Taberî, Tarih, II, 552.
(109) Taberî, Tarih, II, 552; İbn Sa'd, II, 57.

Nadîroğulları Yahudilerinden Ka'b b. Eşref'ten başka kimse henüz cezasını bulmamıştı[110].

Böyle bir ortamda Nadîroğulları Yahudileri, yaptıkları hainliklerinin karşılığı olarak sürülmelerini normal karşılayıp göç etmek üzere hazırlık içinde iken[111] münafıklar harekete geçtiler.

İbn Ubeyy b. Selûl, arkadaşlarından Vedîa, Mâlik b. Ebî Kavkal, Süveyd ve Dâis'i Nadîroğulları Yahudilerine şu haberi iletmek üzere gönderdi: "Sakın yurdunuzu ve mallarınızı bırakıp gitmeyiniz. Kalenizde durunuz... Kavmimden iki bin kişi[112] sizinle birlikte kalenizden girerek yardım edecektir... Ayrıca, Kureyzaoğulları ve Gatafan'dan olan müttefiklerinizin yardımı sağlanacaktır[113].

İbn Ubeyy b. Selûl'un yaptığı bu teklif üzerine Nadîroğulları Yahudileri Medine'yi terketmekten vazgeçtiler. Liderleri Huyeyy b. Ahtab, kardeşi Cüdeyy b. Ahtab'ı Hz. Peygamber'e şu haberle gönderdi: "...Biz Medine'den çıkıp gitmeyeceğiz. Elinden geleni yap..."[114].

Sellâm b. Mişkem, Huyeyy b. Ahtab'ı, İbn Ubey'in yardımı konusunda şöyle uyarmıştı: "...İbn Ubeyy seni helâke sürükleyip Muhammed ile seni harbe tutuşturmak ister. Sonra kendi haline bırakır, evine çekilir ve oturur...". Fakat Huyeyy b. Ahtab, Sellâm b. Mişkem'in bu sözüne inanmayıp, Hz. Peygamber'i mağlup edeceğinden ve İbn Ubeyy'in kendisine çok şey vaad ettiğinden bahsetmektedir[115].

---

(110) İbn Hişam, III, 58; Diyârbekrî, I, 460. Vâkıdî'ye göre, hicretin yirmi beşinci ayı olan Rebiülevvel'in on dördünden sonra (Hicretin 3. yılı) Rasulullah'ın emriyle öldürüldü. Bkz. Vâkıdî, I, 184.
(111) Taberî, Tarih, II, 552.
(112) Taberî, Tarih, II, 553.
(113) Vâkıdî, I, 368; İbn Sa'd, II, 57; Taberî, Tarih, II, 554.
(114) İbn Sa'd, II, 57; Taberî, Tarih, II, 553.
(115) Vakıdî, I, 368-369; Taberî, Tarih, II, 553.

Hz. Peygamber, önce Kureyzaoğulları ile muahedeyi yeniledi, sonra Nadîroğulları'nı muhasara altına aldı[116]. Muhasara esnasında Nadîroğulları Yahudileri, münafıklardan yardım bekleyip durdularsa da, ne İbn Ubeyy ve ne de diğer arkadaşları Vedîa, Malik b. Ebî Kavkal, Süveyd, Dais gibi kişiler Yahudilere vaad etmiş oldukları yardımı yapamadılar[117]. Nitekim İbn Ubeyy b. Selûl, Nadîroğulları'na yardım için Kureyzaoğulları'ndan Ka'b b. Esed'e yaptığı müracaatta menfî cevap aldı. Ümidini kesti. Zira Kureyzaoğulları, Hz. Muhammed ile yaptıkları muahededen ayrılmayacaklarını söylediler[118].

Böylece Nadîroğulları Yahudileri İbn Ubeyy'in vaad ettiği yardımın gelmediğini gözleriyle görmüş oldular[119]. Hz. Peygamber'in kuşatması on beş gün sürdü[120]. Bu esnada geçen zamanda münafıkların Nadîroğulları gazasındaki durumunu Kur'ân bütün ayrıntılarıyla gözönüne sergilemektedir[121].

---

(116) Ebu Davud, 3004, III, 156, 157; Beyhakî, Delâil, III, 178-180.
(117) İbn Hişam, III, 200-201.
(118) Taberî, Tarih, II, 553.
(119) İbn Hişam, III, 200-201.
(120) İbn Sa'd, II, 58; Halebî, II, 561.
(121) "Ehl-i kitaptan o küfreden kardeşlerine (Nadîroğullarına), 'Andolsun! Eğer siz yurtlarınızdan çıkarılırsanız biz de muhakkak sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye ebedî itaat etmeyiz. Eğer sizinle harbedilirse muhakkak ve muhakkak biz, size yardım ederiz' diyen o münafıkları görmedin mi? Halbuki Allah şahitlik eder ki, onlar gerçekten yalıncıdırlar. Andolsun ki, Yahudiler çıkarılacak olurlarsa bu münafıklar onlarla beraber çıkmazlar. Eğer Nadîroğulları muharebeye tutuşurlarsa, münafıklar onlara yardım etmezler. (Bilfarz) onlara yardım etseler bile, andolsun ki, mutlaka arkalarına dönerler. Sonra da kendileri yardıma mazhar edilmezler... Yahudileri muharebeye teşvik eden münafıkların hâli şeytanın hâli gibidir. Çünkü şeytan, insana, 'küfret' der de, o küfredince, 'Ben gerçekten, senden uzağım. Çünkü ben, âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım!' der. Nihayet ikisinin de âkıbeti hakîkaten ateşin içinde ebedî kalıcı insanlar olmalarıdır...". Haşr 59/11-17. Ayrıca bkz. İbn Hişam, III, 204.

Nadîroğulları gazası konusunda, buraya kadar zikretmeye çalıştığımız rivayetler değerlendirildiğinde oldukça ilginç durumlar ortaya çıkmaktadır:

1. Kureyş müşriklerinin yaptığı tehdit neticesi İbn Ubeyy, Hz. Peygamber ile savaş yapmak için, ancak kavminden olanları bir araya getirip böyle bir işe girebilirdi. Fakat bu arada, İbn Ubeyy'in kavmi müslüman olmuştu. Bu durumda, müslüman olanlardan yardım isteme yerine, İbn Ubeyy, Yahudilerle ittifak kurma yoluna girmektedir. Dolayısıyla, savaş olduğunda İbn Ubeyy ve münafıklar müslümanları direkt öldürmeyecek, Nadîroğulları Yahudileri bu görevi üstlenmiş olacaktı. Bütün bu olaylar bize, İbn Ubeyy'in ince hesaplar peşinde olduğunu gösterir. İşin gerçek yüzü şu ki, İbn Ubeyy Yahudilerle dost olup, Medine'de çıkarılacak nifakta, onlardan istifade etmeyi teker teker deneme yolunu tutmuştur(122).

2. İbn Ubeyy ve beraberindeki münafıklar, Hz. Peygamber'in Nadîroğulları Yahudilerini Medine'den sürmesine rıza göstermediler. Bunun için İbn Ubeyy, bu Yahudilere Vedîa b. Sabit, Malik b. Ebî Kavkal, Süveyd ve Dâis aracılığıyla şöyle bir haber yolladı: "Yerinizde kalınız, müslümanlara karşı koyunuz, bulunduğunuz yerden çıkmayınız, biz sizinle beraberiz... Sizi, onlara teslim etmeyiz..., eğer onlarla savaşırsanız biz de sizinle oluruz. Eğer Medine'de çıkaracak olurlarsa, biz de sizinle beraber çıkarız..". Burada Yahudilere vaad edilen destek, İbn Ubeyy'in Medine'de uzun vadeli bir nifak peşinde olduğunu gösteriyor.

3. Yahudiler, münafıkların akıl vermesine, önceleri hemen sevindiler, dediklerini de süratle yaptılar. Huyeyy b. Ahtab'ın, İbn Ubeyy'in sözüne ikna olması çok düşündürücüdür. Zira, Buâs günlerinden bugüne kadar Hazrec, Nadîroğulları Yahudileri ile dost olmamıştı. Bugün İbn Ubeyy, Evs ve Haz-

(122) Bkz. İbn Sa'd, II, 58.

rec'ten oluşturduğu nifak grubuyla bütün Yahudileri dost edinme taktiğini uygulamaktaydı. İbn Ubeyy'in kullandığı bu taktik, Yahudilerin ileri gelenleri tarafından sezilmesine rağmen, İbn Ubeyy'in ustaca sergilediği plânlar bunu bir anlık örtmüştür.

4. Nifakla ilgili olarak gazanın sonucunu şöyle özetlemek mümkündür: İbn Ubeyy'in Evs ile harbettikleri Buâs günlerinden beri, Kureyzaoğulları ve Nadîroğulları Yahudileriyle olan düşmanlığı, şimdi gûyâ dostluğa dönüşmektedir. Bu gizli ittifakın, Kaynukaoğulları'nın sürülmesinden sonraya rastlaması da oldukça anlamlıdır. Tabiî bu antlaşma Medine'deki muahedeye muhalefet olarak yapıldı. Zira Nadîroğulları ve diğer Yahudiler, Hz. Peygamber ile olan muahedelerini yenilemişlerdi. Muahededе, müslümanların aleyhine olarak başkalarına yardım etmeyeceklerine söz vermişlerdi. Buna riayet etmediklerine göre, münafıklarla Yahudilerin, Uhud'da gizlice anlaştıklarını ve bu anlaşmalarının Nadîroğulları gazasında ortaya çıktığını göstermektedir(123). Gerek Uhud savaşı esnasındaki ve gerekse Nadîroğulları gazasındaki tutumları incelendiğinde, münafıkların, Yahudi unsurunu kullanarak yeni nifak örnekleri sergilemek istedikleri anlaşılmaktadır.

Nadîroğulları Medine'den sürüldükten sonra münafıkların ve Yahudilerin moralı bozuldu, gücü zayıfladı. Münafıklar, Nadîroğulları ile sarmaş-dolaş olmalarına rağmen, Medine'den, doğru Hayber'e gittiler. Ahdi bozmanın neticesinde olan bu sürgünden Kureyzaoğulları ürperdi. Ancak, korkmaları, münafık ve Yahudilerin hile, tuzak ve entrikalarını çevirmek için fırsat aramalarına mani olmadı. Medine'de çıkarılacak nifak için tetikte bekldiler.

Nadîroğulları sürgünden sonra ilk iş olarak, müs-

(123) Bkz. İbrahim Ali Sâlim, 159.

lümanların Bedru'l-Mev'id'e gidecekleri sırada (Şaban 4/ Ocak 626)[124], onları savaş hazırlığından vazgeçirmeye çalıştılar.

Uhud'dan ayrılırken Ebu Süfyan, Hz. Ömer'e Bedir'de çarpışmak üzere, gelecek yıl buluşmayı teklif etmiş ve buna dair söz vermişti[125]. Bu söz yerine getirilmek üzere Hz. Peygamber, Bedir'e çıkmaya hazırlandı[126]. Ebu Süfyan da Bedir'e gitmek üzere hazırlığını yapmasına rağmen, kararını değiştirip vazgeçti[127]. Müslümanların cesaretlenip kuvvetlenmemeleri için, Ebu Süfyan kiralık propagandacı olarak, henüz müslüman olmamış Nuaym b. Mes'ûd el-Eşcâî'yi seçti. Medineli olan Nuaym, Mekke'den dönünce müslümanlar arasında Kureyş müşriklerini övmeye, güçlerinin fazlalığını yaymaya başladı. Bu propagandacı, müslümanları Kureyş müşrikleriyle çarpışmaktan vazgeçirecek dereceye getirdi. Münafıkların da böyle kritik bir durumla, savaştan vazgeçirmek için olanca güçlerini harcadığını ve bu duruma sevindiklerini görüyoruz[128]. Münafıkların Kureyş müşriklerinin propagandacılarıyla beraber ortaya çıktıkları Hz. Ebu Bekir ve Ömer tarafından Rasulullah'a iletildi, Hz. Peygamber bu durum karşısında, "Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, yanımda hiç kimse gitmese de, ben tek başıma Bedir'e gideceğim" sözüyle müslümanları, münafıkların ve proapagandacıların tesirinden kurtardı. Bin beş yüz kişilik bir kuvvetle, sancağı Hz. Ali'ye vererek Medine'den Bedir'e hareket etti[129].

---

(124) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, (trc.), II, 165.
(125) İbn Hişam, III, 100; İbn Sa'd, II, 59.
(126) İbn Hişam, III, 220; İbn Sa'd, II, 559-560.
(127) İbn Sa'd, II, 59.
(128) Taberî, Tarih, II, 560.
(129) İbn Sa'd, II, 59; Taberî, Tarih, II, 560. Hz. Peygamber, İbn Ubeyy'in oğlu Abdullah'ı Medine'ye vali bıraktı. Bkz. İbn Hişam, III, 220.

C- Nifakın Medine Dışına Taşması

Uhud savaşının neticelerinden biri de, Medine çevresindeki arapların müslümanlara karşı cesaretlenmeleri şeklinde ortaya çıktı[130]. Medine içinden, münafık ve Yahudiler, Medine dışında da Kureyş müşrikleri, Uhud'un neticesini müslümanlar için hezimet olarak değerlendirip propaganda yoluyla civar kabilelere duyurdular. Hz. Peygamber'i öldürdükleri, müslümanları Uhud'da yere serdikleri ve bir daha toplanma ümitlerinin kalmadığı haberinin etrafa yayılması, bazı kabilelerin ayaklanmasına yol açtı. Yahudi, münafık ve müşriklerin Hz. Peygamber'e karşı başlattıkları toplu muhalefet neticesi, civardaki kabileler ayaklanıp Medine'yi basma teşebbüsüne geçtiler. Hz. Peygamber'e bu haber ulaştığında[131], Esedoğulları üzerine Ebu Seleme b. Abdülesed komutasında yüz elli kişilik askerî bir birlik gönderdi[132].

Yalan haber yaymak suretiyle Uhud neticesini yanlış aksettiren nifak grupları Arabistan'ı ayaklandırdılar. Onları Medine'yi basma teşebbüsüne sevkettiler. Esedoğulları'nın Katan seferinde itaat altına alınmasıyla iş bitmedi. Halid b. Süfyan'ın ayrı bir ordu topladığı ve bu orduyla Medine'yi basmayı amaçladığı haberi Hz. Peygamber'e ulaştı[133]. Bunun üzerine, onu ortadan kaldırma görevini Hz. Peygamber, Abdullah b. Üneys'e verdi[134].

---

(130) Umerî, 175.

(131) Vâkıdî, I, 341-342; Halebî, II, 581, 628, 657, 677, 679.

(132) Esedoğulları'nın Medine'yi basma teşebbüslerinin haberini getiren Velid b. Züheyr askerî birliğe yol gösterdi. Hicretin dördüncü yılı Muharrem ayında Katan'da yapılan çarpışmada Esedoğulları ve Medine'yi basma ve teşebbüsünde bulunan diğer topluluk dağıldı. Bkz. Vâkıdî, I, 341; İbn Sa'd, II, 50; Diyarbekrî, I, 450

(133) İbn Sa'd, II, 50.

(134) Arafat yakınındaki Urene vadisinde (Kastalânî, Mevâhib, II, 63-64; Halebî, III, 187), Abdullah b. Üneys, Hz. Peygamber'in tarif ettiği şekilde Halid b. Süfyan'ı buldu. Abdullah b. Üneys, Hz. Peygamber'den aldığı ruhsat ile ona uyguladığı siyaset neticesi,

Uhud neticesinde islâm toplumunun zaafından istifade ederek hile yoluna başvuran bazı münafıklar da oldu. Özellikle bu münafıkların Medine dışından olmaları dikkat çekmektedir. Medine içersinden estirilen nifak rüzgârları dışarıya da ulaştı ve oradaki münafıkları harekete geçirdi.

Abdullah b. Üneys, Halid b. Süfyan'ı öldürdüğü zaman, Lıhyanoğulları adal ve Kare kabilelerinin münafıkları[135], ile işbirliğine girdiler. Buradaki münafıklar vasıtasıyla intikamlarını alacaklardı. Aynı zamanda Mekkeliler, müslümanların başlarını Mekke'ye getirene para vereceklerini ilân etmişlerdi. Vaad edilen bu mükâfâtı da elde etmek istiyorlardı. Bu gayelerini şöyle tahakkuk ettirdiler:

Lıhyanoğulları, Adal ve Kare münafıklarından altı kişilik bir heyeti harekete geçirdi[136]. Heyet, Rasulullah'a geldiklerinde gayelerini şöyle açıkladılar: "Yâ Rasulallah! İslâmiyet, kabilemiz içinde yayılmaya başladı. Müslümanlardan bazılarını bizimle gönder de, bize dini iyice anlatsınlar, Kur'ân okutsunlar, İslâm'ı öğretsinler"[137].

Hz. Peygamber, Adal ve Kare kabileleri heyetinin isteğini yerinde görerek hicretin dördüncü yılı Safer ayında[138], Asım b. Sâbit başkanlığında on kişilik bir davetçi heyetini onlara göndedi[139].

Adal ve Kare münafıklarından biri, çeşitli bahanelerle ayrılıp Lıhyanoğulları'na irşad heyetinin Medine'de geldiğini

---

gece öldürdü. Sonra da Medine'ye geri döndü. Bkz. İbn Hişam, III, 267; İbn Sa'd, II, 51; Halebî, III, 187.

(135) "Münafık" tabirinin bu kişiler için kullanılmasıyla ilgili olarak bkz. Şiblî, I, 271.

(136) Vâkıdî, I, 254.

(137) İbn Hişam, III, 178; İbn Sa'd, II, 55.

(138) Safer 4/13 Temmuz-10 Ağustos 626. Bkz. İbnü'l-Esîr, (trc.), II, 157.

(139) İbn Sa'd, II, 55; Ahmed b. Hanbel, II, 194; Buhârî, K. Megâzî, B. 28.

haber verdi[140]. Bunun üzerine Lıhyanoğulları'nın okçuları ve eli kılıç tutanları Asım b. Sâbit ile arkadaşlarına dağın tepesinde kavuşup etraflarını sardılar[141]. Münafıkların hazırladıkları bu komployа müşrikler de katıldılar. Ölümü kabul edip müşriklere boyun eğmeyen İslâm fedâileri çarpışarak Râci' suyu başında şehit oldular. İçlerinde Hubeyb b. Adiyy, Zeyd b. Desinne, Abdullah b. Târık'ı taşla şehit ettiler[142]. Hubeyb ile Zeyd'i Mekke'ye götürüp sattılar[143]. Mekkeliler topluca satın aldılar[144]. Mekkeli müşrikler Bedir'in intikamını almak için halk mahkemesi kurup Hubeyb'i türlü işkencelerle öldürdüler. Allah yolunda ilk idam edilen müslüman Hubeyb ve sonra da Zeyd oldu. Bedir ve Uhud gazalarında da bu iki sahabi bulunmuşlardı[145].

Lıhyanoğulları, yaptıkları bu işle Mekke müşriklerinden vaad ettikleri mükafatı da bekliyorlardı[146].

Münafıkların tuzağı neticesinde vuku bulan bu olay üzerine Medine'deki münafıklar da, şu sözleriyle fesatçılıklarını sürdürdüler: "Yazık oldu şu işkenceye uğratılıp öldürülenlere! Onlar hiç huzur görmediler. Ailelerinin yanında sağ sâlim oturmadılar. Ne de adamlarının elçiliğini yerine getirebildiler"[147].

Raci' olayında, Medine dışındaki bazı münafıkların yine Mekke adına çalıştığını görüyoruz. Münafıklar, bütün teşebbüslerinde Yahudi ve Kureyş müşrikleriyle ittifaka giriyorlar. Özellikle Kureyş'i yine lider olarak görüyorlar, nifaklarını Kureyş müşrikleri adına sürdürüyorlardı. Bi'r-i

(140) Vâkıdî, I, 254.
(141) Ahmad b. Hanbel, II, 294; Buhârî, K. Megâzî, B. 28.
(142) İbn Hişam, III, 180; İbn Sa'd, II, 56.
(143) İbn Hişam, III, 180; İbn Sa'd, II, 56.
(144) Diyârbekrî, I, 454-456.
(145) İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, II, 286; Zehebî, A'lâm, I, 241, 246.
(146) Diyârbekrî, I, 451-452.
(147) Bakara 2/204; İbn Hişam, III, 183.

Mâûne faciası (Safer 4/Temmuz-Ağustos 625)[148], Ebu Süfyan'ın kiralık katili Medine'ye göndermesi[149], en belirgin örneğidir.

D- Münafıkların Hendek Savaşındaki Faaliyetleri

Hendek savaşına (29 Şevval 5/24 Ocak 627)[150] "Ahzab" isminin verilmesinin sebebi; Kureyş müşrikleri, Gatafanlar, Yahudiler ve diğer kabilelerin Hz. Peygamber ile çarpışmak üzere Medine'de toplanmış olmasıdır[151]. Ayrıca, Kur'ân'da geçen[152] Ahzâb'ı tasnif ettiğimizde; Hz. Peygamber'e karşı muhalefet edenleri iki gruba ayırmak mümkün olmaktadır:

1. İç düşmanlar: Bunlar, münafıklar ve vatandaşlık antlaşmasını bozan Kureyzaoğulları Yahudileri. Siyer kitaplarında son nifak ocağı olarak geçmektedir[153].

2. Dış düşmanlar: Kureyş müşrikleri, Hayber'de toplanan Yahudiler, Gatafanlar, Esedoğulları, Süleymoğulları, Ebahişler...

Münafıkların Medine içinden uyguladığı iki yüzlü siyaset,

---

(148) İbn Hişam, III, 193; Taberî, Tarih, II, 545; İbn Sa'd, II, 53, III, 514; Diyârbekri, I, 452-453; Fâcianın tarihi için bkz. İbnü'l-Esîr, (trc.), II, 160.

(149) İbn Sa'd, II, 93-94; İbn Seyyidinnâs, II, 112.

(150) M. Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 94 Hendek savaşının, hicrî beşinci yılda olduğu konusunda tarihçiler arasında ihtilâf yoktur. Sadece İbn Hişam, Uhud ile Hendek arasında bir yıl vardır, diyerek ayrı bir görüş ortaya atar. Bu görüşünü de Abdullah b. Ömer hadisinin zâhirî anlamına dayandırmaktadır. Rasulullah onu Uhud'a kabul etmemişti. O gün 14 yaşındaydı, Hendek'te ise 15 yaşındaydı; ancak Beyhakî, İbn Kayyım, Zehebî ve İbn Hacer, bu hadisi Uhud günü ondördün, Hendek günü de onbeşinci hicrî yılın başlarında idi, şeklinde yorumladılar. Siyer yazarlarının çoğunluğu da aynı görüşü paylaşır. Umerî, 189.

(151) Kastalânî, Mevâhib, II, 102.

(152) Bkz. Ahzâb 33/9-20.

(153) Nedvî, 185.

düşmanları Hz. Peygamber'e, karşı çıkışta birleştiriyordu. Böyle bir ortamda; Yahudi, münafık ve müşrik ittifakının kurulduğu görülmektedir. Nadîroğulları sürgününde, münafıklarca sağlanması vaad edilen Kureyzaoğulları yardımı ve Yahudi-münafık diyaloğu yine Ahzab savaşında tahakkuk edecekti.

Münafıklar, Nadîroğulları'nın Medine'den sürülmesine çok üzülmüşlerdi(154). Hz. Peygamber'e düşmanlığı devam eden Kureyş müşrikleri Bedru'l-Mevid'e gelecek gücü kendilerinde bulamamıştı. Müşriklerin randevularını iptal ettiği(155) bir anda, Medine'deki münafıklar da, müslümanları Bedru'l-Mevid'e gitmekten alıkoyma peşinde idi(156).

Zihnimize şöyle bir soru takılmaktadır: Acaba, Ahzâb savaşı için ilk hazırlığa niçin Nadîroğulları başlamıştı? Nadîroğulları sürgününde yardımlarına gelemeyen Kureyzaoğulları, kısa zamanda nasıl oldu da, Nadîroğulları'nın sözünü tutarak Kureyş müşrikleri safında yer almayı kabul etti?(157) İbn Ubeyy'in, Nadîroğulları sürgününde yardımını ümit ettiği Gatafanlar(158) ve diğer Arap kabileleri nasıl ayaklanmıştı? Hendek savaşında İbn Ubeyy niçin ortalıkta görünmüyordu?

Özellikle Nadîroğulları'nın savaş hazırlığına başlamalarıyla, bu muharebenin hazırlık safhasında düşman cephesi incelendiğinde münafıkların olaylardaki gizli teşvikçiliği, organizesi ve yeraltı faaliyetleri ortaya çıkar.

Hz. Peygamber, Nadîroğulları Yahudilerini Medine'den sürünce, Kureyş'in beklediği fırsat doğmuştu.

---

(154) İbn Sa'd, II, 58.
(155) Taberî, Tarih, II, 559.
(156) İbn Sa'd, II, 59; Taberî, Tarih, II, 559; Halebî, II, 579.
(157) Bkz. İbn Hişam, III, 231-232.
(158) İbn Sa'd, II, 57.

Hicretin beşinci yılı Şevval ayında[159] Medine'den sürülüp Hayber'de toplanan Yahudiler, Hz. Peygamber'i yok etmek için bir propaganda heyeti teşekkül ettirerek Mekke'ye gittiler. On dokuz kişilik Yahudi heyeti, gayelerinin Hz. Peygamber ile çarpışmak, O'nu öldürünceye kadar, Kureyş ve ona bağlı kabilelerle elbirliği yapmak olduğunu açıkladılar. Ebu Süfyan bu durumu çok hoş karşıladı[160]. Putların önünde secde ederek Yahudi heyeti ile Kâbe örtüsü altında antlaşma yaptı. Bu heyet, -Medine'de de vaktiyle yaptıkları gibi- müşrikliği İslâmiyet'ten üstün göstermeye teşebbüs ettiler[161].

Yahudi propaganda heyeti, kabileler arasında dağılarak Gatafanlar'a gittiler. Hayber'in bir yıllık hurma mahsulü karşılığında Gatafanlar'ın savaşa katılmasını sağladılar[162]. Gatafanlar da, Hz. Peygamber ile çarpışmak üzere müttefikleri Esedoğulları'na yazı göndererek onları ahzab savaşına iştirak ettirdiler[163].

Yahudiler, Süleymoğulları ve diğer Arap kabilelerine uyarak hepsini ayaklandırdılar[164]. Bir taraftan da Kureyş, aynı doğrultuda Süleymoğulları'nı savaşa iştirak etmeleri için yazı gönderdi[165]. Bazı Arap kabilelerini de ücretle kiraladılar[166].

Ebu Süfyan başkanlığında birleşen dış düşmanların sayısı on bin[167], müslümanların sayısı ise üç bin olduğu rivayet edilmektedir. Verilen bu sayılardan, Medine içersindeki düş-

(159) İbn Hişam, III, 224; İbn Sa'd'e göre Zilkâde ayında sürülmüşlerdi. Bkz. İbn Sa'd, II, 65.
(160) İbn Hişam, III 225.
(161) Bkz. Nisa 4/51-55; İbn Hişam, III, 225-226.
(162) İbn Hişam, III, 226; Vâkıdî, II, 443.
(163) Vâkıdî, II, 442-443.
(164) Vâkıdî, II, 442; Belâzurî, Ensâb, I, 343.
(165) Diyârbekrî, I, 480.
(166) Vâkıdî, II, 443.
(167) İbn Hişam, III, 230; Taberî, Tefsir, XXI, 129-130.

manlar arasında, Kureyzaoğulları ile münafıkların olup olmadığını tesbit etmek oldukça güçtür. Zira Medine dışından gelen ordular ayaklanınca, içerde bulunan Kureyzaoğulları ve münafıklar da düşman kuvvetleriyle birleşme durumuna uygun bir şekilde, kritik bir zamanda girdiler.

Yahudi kabilelerinden sadece Kureyzaoğulları, Medine'de vatandaşlık antlaşmasını yenileyip kalmıştı[168]. Muahede hükümleri gereği, müslümanlar ve Yahudiler Medine toplumunu teşkil ediyorlardı. Bu topluluk, Medine'ye taarruz vuku bulduğunda elbirliği ile Medine'yi dış saldırılardan koruyacaktı[169]. Hendek savaşında Kureyzaoğulları'nın, muahedeyi bozduğunu, nifak çıkardığını ve içte münafıklarla, dışta Nadîroğulları temsilcisi Huyeyy b. Ahtab ile ilişki kurduğunu görüyoruz. Nitekim Huyeyy, fırsattan istifade ile bir gece Kureyzaoğulları yurduna gitmeyi başarmış ve Ka'b b. Esed'in evini bulmuştu. Huyeyy'in yaptığı teklifleri ilk önce Ka'b'ın reddettiği rivayet edilirse de, neticede Huyyey'in, Kureyzaoğulları Yahudilerine, Hz. Peygamber ile olan vatandaşlık antlaşmasını bozdurduğunu görüyoruz[170].

Kureyzaoğulları Yahudileri, Ebu Süfyan ve Uyeyne b. Hısn'a yazdığı mektupta, "...Siz sabır ve sebat ediniz. Biz müslümanları şehirlerinde arkalarından vuracağız"[171]. Huyeyy b. Ahtab'a göre, "Kureyzaoğulları Yahudileri Hz. Peygamber'e karşı müşriklere yardım etmek ve fırsat kollamak amacıyla Medine'de bulunuyorlardı"[172]. Gerçekten Kureyzaoğulları'nın bulunduğu yer, Medine'de coğrafî konum itibariyle müslümanları arkadan vurmaya çok müsaitti[173].

(168) İbn Hişam, III, 231.
(169) İbn Hişam, III, 501 vd.
(170) İbn Hişam, III, 232.
(171) Ebu Nuaym, Delâil, 437-438.
(172) Vâkıdî, II, 455.
(173) Umerî, 197.

Kureyzaoğulları'nın Medine'de, aynı vatanda yaşadıkları müslümanları arkadan vurma haberi Hz. Peygamber'i ve müslümanları çok sarstı[174]. Hz. Peygamber Zübeyr b. Avvam'ı, bu durumun doğru olup olmadığını araştırmak için görevlendirdi[175]. Zübeyr b. Avvam, yaptığı incelemede Kureyzaoğulları'nın gerçekten de ihanet üzere olduğunu tesbit etti. Ayrıca, muahedenin yenilenmesi teklifini iletmek üzere giden elçilere kötü davranmaları[176] bu haberi doğruladı. Kureyş'in Medine'yi içerden vurmak için Kureyzaoğulları'ndan asker isteği ve ani saldırı düzenleme plânı[177] ortaya çıkınca müslümanların moralini Hz. Peygamber şu müjde ile düzeltti: "Allah'ın fetih ve yardımına sevininiz"[178].

Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da, münafıkların bu esnada ne yaptıklarıdır. Hendek savaşında orduların toplanmasında Kureyş ve Yahudiler kadar İslâm toplumundan sayılan münafıkların da faaliyet gösterdiğine inanıyoruz. Zira, eskiden beri münafıkların emeli Medine'yi içten çökertmekti. Kur'ân'da, münafıkların bu savaşa mü'minler safında katılmadığı haberi[179] verildiğine göre, münafıkları da savaşta muhalif gruplardan sayabileceğimiz kanaati kuvvetlenmektedir.

Hendek savaşında, münafıkların Medine içersindeki tavırlarını sergileyen âyetleri incelediğimizde[180], düşüncelerindeki yanlışlığın, davranışlarına da büyük ölçüde tesir ettiğini görüyoruz. Bu muharebe öncesinde, münafıkların hâlet-i rûhiyesi şöyle özetlenebilir:

"İç sıkıntı içinde idiler. Allah'a güvenmeme hâli vardı.

(174) İbn Sa'd, II, 67.
(175) Ahmed b. Hanbel, III, 314; İbn Sa'd, III, 106.
(176) İbn Hişam, III, 249-250.
(177) Diyârbekrî, I, 545.
(178) İbn Kesîr, Bidâye, IV, 104.
(179) Ahzâb 33/20.
(180) Bkz. Ahzâb 33/9-20.

O'na sığınma yerine cür'etkâr tavırlar sergiliyorlardı. Korku ve telaş içinde idiler. Bu telâş içinde sudan bahanelerle - gerçekte ise ölüm endişesiyle- Hz. Peygamber'den izin istiyorlardı. Başkalarını da buna teşvik ediyorlardı"[181]. Ahzab savaşındaki on bin üzerindeki ordularla Medine'nin içten ve dıştan sarıldığını görünce, münafıkların bu savaştaki tavırları kendiliğinden ortaya çıkmakta idi.

Hendek savaşı hakkında nâzil olan âyetleri ve diğer haberleri değerlendirdiğimizde, münafıkların entrikaları daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Hendek savaşında orduların Medine'yi doğudan ve batıdan sardığını Kur'ân-ı Kerim haber vermektedir[182]. Medine'nin üst (doğu) tarafından gelenler, Kureyzaoğulları Yahudileri ile Uyeyne b. Hısn komutasındaki Gatafanlar, Necidliler'den meydana gelen ordulardı. Medine'nin alt (batı) tarafından gelip kuşatanlar da Ebu Süfyan'ın komutasındaki Kureyş, Ehâbiş, Kinâne ve Tıhame birliklerinden kurulmuş olan ordulardı[183]. İçten ve dıştan gelen düşmanlar Medine'yi sardıkları zaman, "...Gözler çukurundan fırlamış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı. Allah'a türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte o zaman, münafıklarla, kalplerinde hastalık (itikad zayıflığı) bulunanlar: 'Allah ve Rasulü bize aldatıştan başka bir şey vaad etmemiştir' diyorlardı"[184].

Münafıkların bu sözleri Hz. Peygamber vasıtasıyla iletildiğine, "...Biz böyle bir şey söylemedik', iftira ediyorlar!" diye inkâr ettiler[185].

Münafıklar, İslâm ordusu içinde yerlerini almadıkları gibi, başka kabilelerden Hendek'te savaşacak müslümanları da

(181) Umerî, 194-195.
(182) Ahzab 33/10; İbn Hişam, III, 257.
(183) İbn Hişam, III, 257; Diyarbekrî, I, 484.
(184) Ahzâb 33/10-12.
(185) Taberî, Tefsir, XXI, 131-133.

fitne, nifak ile dağıtmaya çalıştılar. Onlara, "Ey Yesrib[186] halkı! Sizin için burada durmak imkânı yok. Hemen dönüp gidiniz" diyorlardı[187]. Münafıkların bu sözünden Elmalılı H. Yazır şu manaları çıkarmaktadır: "Geri dönün, Medine'ye, evlerinize dönün! Yahut Peygamber'e olan bey'atınızdan dönün de, onu düşmanlara teslim edin. Yahut, Yesrib'de size duracak yer kalmadı. Dönün kâfir olun ki orada durabilesiniz"[188].

Münafıklar, İslâm'a bağlılıklarında samimi değillerdi. Kur'ân, Ahzab savaşı dolayısıyla bu durumu şöyle tesbit etmiştir: "...Eğer Medine'nin etrafından üzerlerine girilmiş olup da İslâmiyet'ten şirke dönmeleri, müşrikler tarafından istenilmiş olsaydı, bu isteği yerine getirmekte gecikmezlerdi..."[189].

Ahzab savaşındaki dış düşmanlar üzerinde Siyer kitaplarında çok durulmasına rağmen, iç düşmanlardan pek bahsedilmemektedir. Aslında düşmanların en çok ümitli olduğu kuvvetler, iç düşmanları teşkil eden münafık ve Yahudilerdir. Bu sebeple, münafık ve Yahudilerin bu sırada Medine'de çevirdikleri entrikaları iyi tesbit etmek gerekmektedir.

Hendek'te, Hz. Peygamber'e karşı muhalefeti, sanki münafıklar idare ediyormuş gibi bir hava ortaya çıkmış, dış düşmanlar da Medine üzerine yürürken Yahudiler ile beraber bunlara güvenmişlerdi. Sadece münafıklar plânlarını gizliyorlardı. Yahudileri tahrikleri de bu plânın diğer bir yönüydü[190]. Ahzab ile alâkalı Kur'ân âyetleri[191] in-

(186) Bu ismin kullanılmasını istemeyen Hz. Peygamber'e muhalefet olsun diye, münafıklar tarafından kullanıldığına işaret vardır. Bkz. M. Hamdi Yazır, VI, 3881.
(187) Ahzab 33/13.
(188) M. Hamdi Yazır, VI, 3881.
(189) Ahzab 33/14; Taberî, Tefsir, XXI, 137.
(190) Bkz. İbn Hişam, III, 224 vd.
(191) Bkz. Ahzâb 33/12-20.

celendiğinde bu durum bütün açıklığıyla ortaya çıkmaktadır. Ahzab'da münafıklar asıl plânlarını gizli yürütmekle beraber açığa vuran bazı davranışları onları ele veriyordu. Nitekim Hz. Peygamber ve ashab, -kıtlığın doğurduğu sıkıntılara rağmen- hendeği kazmak için bütün gayretlerle çalışırken, onlar bir bahane ile ayrılıyorlardı(192).

Ayrıca savaşın çok zor geçeceğini, düşman kuvvetlerinin ezici bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia ederek müslümanlardaki cihad azmini yıkmak istiyorlardı. Bir kısmı da, "Evlerimiz açık kalmıştır!" diye yalan yere mazeret uyduruyorlardı. "...Halbuki onların evi açık değildir, onlar kaçmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı"(193).

Hâriseoğulları'ndan Evs b. Kayzi ve diğer münafıklar, Hz. Peygamber'e gelerek, evlerine dönmek için izin istediklerinde, gerekçe olarak asılsız mazeretler ileri sürdüler(194). Bunun üzerine Sa'd b. Muâz, münafıkların şifresini çözerek Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "...Biz ne zaman daralsak, musibete uğrasak hep böyle yaparlar..". Bu söz üzerine Hz. Peygamber izin vermedi(195).

Hendek kazılırken Hz. Peygamber'in verdiği mucizeli müjdeleri de istismar edip mü'minlerin morallerini bozmaya çalışan münafıklar şöyle diyorlardı: "Biz canımızı kurtarmak için hendeklere sığınırken, Peygamber bize, Fars ve Rum ülkesinin köşklerini vaad ediyor"(196).

Medine içersinde korkulu havalar estiren münafıklar, emniyetsizlikten bahsederek, mü'minleri şu sözleriyle etkilemek istiyorlardı: "Muhammed, Kisra ve Kayser'in hazinelerinden

(192) Bkz. Nûr 24/62-64; İbn Hişam, III, 226-227.
(193) Ahzab 33/13; Taberî, Tefsir, XXI, 135.
(194) Savaştan kaçmak için, "Evlerimiz açık kaldı mazeretini uyduran Hariseoğulları'ndan Evs b. Kayzî idi. Ahzâb 33/13; İbn Hişam, II, 523-524.
(195) İbn Hişam, III, 233; Taberî, Tefsir, XXI, 135-136.
(196) İbn Kesir, Bidâye, IV, 79 vd.

yararlanacağımızı vaad ediyor. Halbuki bugün hiçbirimiz abdest bozmaya gidip de sağ döneceğimizden emin bulunamıyoruz"[197].

Münafıklar, Medine'yi saran orduların Hz. Peygamber'i ortadan kaldıracağına; mü'minler ise Allah'ın, Peygamber'ini galip getireceğine kuvvetle inanıyorlardı. Dolayısıyla Hendek savaşı, gerçek mü'min ile münafığı ayırdetmekte bir kıstas olmuştu. Bu arada, Kurayzaoğulları'nın ihaneti ile münafıkların şehir içinde can güvenliğini tehlikeye düşürmesi sebebiyle Hz. Peygamber, bütün kadınları ve çocukları kalelere ve hisarlara yerleştirmişti[198].

Hendek savaşında Medine'yi saran dış düşmanlar, hiçbir şey yapamadan döndüler[199]. İç düşmanlara gelince; Cebrâil'in getirdiği haber üzerine[200] Hz. Peygamber, Kureyzaoğulları Yahudilerine gereken cezayı verdi[201]. Bu arada münafıklar, yine Yahudilere olan dostluğunu açıklamaktan geri durmadılar. Fakat, Kureyzaoğulları'nın, gereken cezaya çarptırılmalarından sonra Medine'de müslümanlara karşı münafıklar yalnız kalmış oluyorlardı.

(197) İbn Hişam, III, 233.
(198) İbn Hişam, III, 237; İbn Sa'd., II, 72.
(199) Ahzab 33/25; Taberî, Tefsir, XXI, 148-149.
(200) Ahmed b. Hanbel, VI, 56; Buhârî, K. Megâzî, B. 30.
(201) Kuşatma Zilkade-Zilhicce 5/Nisan-Mayıs 627 tarihleri arasında 25 gün sürdü. Neticede Sa'd b. Ubâde'nin hükmünü açıkladığı ceza infaz edildi. ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hişam, III, 245-250; İbn Sa'd, II, 74-77; Diyârbekrî, I, 493.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİFAKIN TIRMANIŞI
–Hicrî Altıncı ve Onuncu Yıllar Arası–

A- Mustalikoğulları Gazasında Münafıkların İç Savaşı Başlatma Teşebbüs ve Plânları

Münafıkların reisi İbn Ubeyy, Yahudi dostlarının ve ittifaka dahil olan münafıkların, Medine'den sürülmesine çok üzülmüştü[1]. Artık, eylemini, İslâm toplumu içinden yalnız başına münafık arkadaşlarıyla birlikte sürdürecekti.

Büreyde b. Husayb, Mustalikoğulları'nın reisi Hâris b. Ebî Dırar'ın Hz. Peygamber ile çarpışmak üzere hazırlık yaptığı haberini, verilen emir üzerine araştırmasını sağladı. Haberin doğruluğu ortaya çıkınca, Hz. Peygamber askerî birlik hazırladı[2]. Hazırlanan yedi yüz kişilik[3] birlik içine, çok sayıda münafık da katılmıştı. Bu zamana kadar hiçbir gazaya bu kadar çok sayıda münafık katılmamıştı[4].

Mustalikoğulları gazası[5] için hicretin altıncı yılının Şaban ayında[6], Hz. Peygamber, yerine Zeyd b. Hârise'yi vekil bırakarak Medine'den yola çıktı[7].

---

(1) Bkz. Haşr 59/11-17; İbn Hişam, III, 199-200.
(2) İbn Sa'd, II, 63; Halebî, II, 583-584.
(3) İbn Kesîr, Bidâye, IV, 156.
(4) Vâkıdî, I, 405; İbn Sa'd, II, 63.
(5) Mustalikoğulları gazasına "Müreysî Gazası" da denir. Mustalikoğulları, Huzâ'a kabilesine bağlı bir kabilenin adıdır. Müreysî ise, sahile doğru uzanan Kudeyd nahiyesinde Huzâ'alılar'a ait su kuyularından birinin adıdır. Bkz İbn Hişam, III, 302; Diyârbekrî, I, 528; Halebî, II, 583.
(6) Müreysî gazasının tarihi için bkz. Umerî, 179; İbnnü'l-Esir, gazayı hicrî altıncı yılı olayları arasında sıralar. Tarih olarak da Şaban 6/16 Aralık 628-13 Ocak 629 olarak belirtir. Bkz. İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, (trc.), II, 179.
(7) İbn Sa'd, II, 63.

Hz. Peygamber'in, gideceği yeri gizli tutması[8], bize, o günkü İslâm toplumunun içersinde, henüz yeni koptukları cahiliye asabiyetinden arınmayıp, nifak için malzeme olabilecek kişilerin (münafıkların) varlığına işaret sayılabilir. Zira Hz. Peygamber, önce Şam'a doğru gidiyor izlenimi verdi, sonra da Tıhame tarafına yöneldi ve asıl hedefe doğru süratle ilerledi[9].

İslâm tarihinde, Müreysî gazasında, Mustalikoğulları ile yapılan savaştan ziyade, münafıkların çevirdikleri entrikalar dikkatimizi çekmektedir. Nitekim, Müreysî gazasında müslümanlar zafer elde edince, münafıklar da İslâm toplumu içersinde iç savaşı başlatmak amacıyla iki yoldan eyleme giriştiler.

Önce Ensar ve Muhacirler'in arasını açıp fitne çıkarmak ve cahiliye devrinde olduğu gibi iç savaş başlatmak istediler. Sonra da bu gayretleri boşa çıkınca, Hz. Peygamber'in şahsına ve ehl-i beytine iftira kampanyası başlattılar.

1- Ensar-Muhacir Arasında Fitne Çıkarıp İç Savaşı Başlatmak İstemeleri

Hz. Peygamber, Müresyî Kuyusu başındaki ordugâhta iken, muhacirler ile Ensar arasında münakaşa oldu. Hz. Ömer'in Gıfaroğulları'ndan ücretle tutmuş olduğu seyisi Cahcah b. Mes'ud ile Benî Avf b. Hazrec'in müttefiki Sinan b. Veber el-Cühenî, kuyudan su çekerken münakaşa ettiler[10]. Sinan, İbn Ubeyy'in müttefiki idi[11]. Cahcah ile Sinan kuyudan su çekerken kovaları karıştı. Yukarı çekilen Sinan'a ait kova idi. Fakat Cahcah, "Vallahi o benim" deyince anlaşmazlık çıktı. Cahcah vurunca Sinan'ın yüzünden kan ak-

(8) Vâkıdî, I, 305.
(9) Vâkıdî, I, 305.
(10) İbn Hişam, III, 303; Taberî, Tefsir, XXVIII, 177 vd.
(11) Nesefî, Tefsir, IV, 258.

maya başladı[12]. Bu sırada Sinan, "Yetiş Ey Ensar topluluğu!" diye bağırdı. Cahcah da, "Yetişin ey Muhacir topluluğu!" diyordu[13].

Bu seslenme usûlü, cahiliye âdetini andırırken, iç savaş da başlamak üzereydi. Ensar ve Muhacirler'den bazılarının içlerinden yeterince söküp atamadığı cahiliye tansiyonu birden yükseldi. Nitekim, bu olay üzerine Muhacirler, Evs ve Hazrec'ten olanlar hemen geldiler. Rivayete göre iki taraf kılıçlarını bile sıyırmışlardı[14].

Müslümanların iç huzuru, tesanüd ve birliği, sarsılma tehlikesi geçiriyordu. Münafıkların bozgunculuğu, işi bu noktaya kadar getirebilmişti. Nitekim Muhacirlerle Ensar'ın ileri gelenleri bu konuda çok endişelendiler. Yatıştırıcı ve uyarıcı konuşmalar yaptılar[15]. Ancak bu arada, baş münafık İbn Ubeyy b. Selûl için beklediği fırsat doğmuştu. Hemen nifak açısından değerlendirme yolunu tuttu. Cahcah'ın, "Ey Kureyş topluluğu!" diye seslendiği sırada İbn Ubeyy, münafık arkadaşlarından Mâlik, Dâis, Süveyd, Evs b. Kayzî, Muattıb b. Kuşayr (veya Kays), Zeyd b. Lusayd, Abdullah b. Nebtel ile oturuyordu. Bu sesi duyunca çok kızdı. Derhal şu sözlerle Ensar'ı kışkırtmaya başladı: "Ey Evsoğulları! Ey Hazrecoğulları!" Ben size, dostunuz ve müttefikiniz Sinan b. Veber el-Cühenî'ye yardımcı olmanızı tavsiye ederim"[16].

İbn Ubeyy bununla kalmadı. Ensarı şu sözleriyle tahrike devam etti: "Muhacirlerin yaptıklarını gördünüz mü? Kendi yurdumuzda bize galebe çaldılar, bizi tanımadılar. Eskilerin darb-ı meseli vardır: Köpeği besle (semirt), seni yesin"[17].

---

(12)Halebî, II, 594-595.
(13)İbn Hişam, III, 303; Zemahşerî, IV, 110.
(14)İbn Sa'd, II, 65.
(15)İbn Sa'd, II 65; Ahmed b. Hanbel, III, 392-393.
(16)Taberî, Tefsir, XXVIII, 113-116.
(17)İbn Hişam, III, 303; Taberî, Tefsir, XXVIII, 110 vd.; Zemahşerî, IV, 110.

İçindeki nifakı bu sözlerle dökmeye devam eden İbn Ubeyy, kendine ve münafık arkadaşlarına, özellikle çıkaracakları nifaka güvenmiş olacak ki, Medine'ye dönüldüğünde resmen harp yapacağını şöyle ilân etti: "Yemin olsun! Eğer Medine'ye dönecek olursak, en izzetli ve kuvvetli olan, en zelil ve zayıf olanı şüphesiz Medine'den sürüp çıkaracaktır"[18].

İbn Ubeyy, bu sözlerin ardından kavmine dönüp sitem etti: "Siz kendi elinizle bunu yaptınız. Onlara peşkeş çekip yurdunuzu bölüştünüz. Şayet yüz vermeseydiniz, onlar da çekip giderlerdi"[19].

Ensar'ın müslümanlar safında savaşa katılmalarını da başlarına kakan İbn Ubeyy şöyle demişti: "Onlar (Muhacirler) çoğaldı, siz azaldınız. Bu arada, tabii ki evlâtlarınız da yetim kaldı"[20].

İbn Ubeyy, Muhacirler'e yaptıkları maddî yardımın da kesilmesi hususunda Ensar'a şu direktifleri veriyordu: "Müslümanların Medine'den dağılıp gitmeleri için Muhacirler'e zekât ve sadaka vermeyin ki, dağılıp gitsinler"[21].

Neticede baş münafık İbn Ubeyy tarafından Medine içersinde yapılacak eylemler teker teker ortaya döküldü. Bu plânları gerçekleştirebilmek için, şimdi istismar edilecek bir olay vardı; o da, Cahcah ile Sinan'ın münakaşasıydı. Hz. Peygamber, münafıkların yaptıkları bu gizli faaliyetlerden vahiy yoluyla haberdar edildiği[22] için hemen duruma el koydu. Yapılan bu hareketleri, "cahiliye âdeti ve murdarlık"

(18)Münafikûn 63/8. âyetin tefsiri için bkz. İbn Hişam, III, 305; M. Hamdi Yazır, VII, 4494; Taberî, Tesfîr, XVIII, 106-116; Zemahşerî, IV, 110.
(19)İbn Hişam, III, 303; Zemahşerî, IV, 110.
(20)Buhârî, K. Tefsir Sûre Münâfikûn, B. 2; İbn Sa'd, II, 65. Ayrıca bkz. Münafikûn 63/7.
(21)Buhârî, K. Tefsir Sûre Münâfikûn, B. 2; İbn Sa'd, II, 65.
(22)Bkz. Münâfikûn 63/1-8; Buharî, K. Tefsir, B. 2.

olarak nitelendirdi. Hatta böyle kişilerin, namaz kılsa, oruç tutsa, müslüman olduğunu söylese de cehenneme atılacağını haber vermesi üzerine[23] sonuçta Rasulullah'ın müdahalesiyle bu iki kişi barıştı[24].

Müreysî gazasında çevirdiği nifakla ilgili sözlerin Zeyd b. Erkam tarafından kaydedildiğini anlayan İbn Ubeyy, "şaka ettim" diyerek yaptıklarını örtbas etmeye çalıştı[25]. Fakat Zeyd, bütün söylenenleri, doğru olarak duyduğu şekilde Hz. Peygamber'e iletti. Hz. Peygamber, söylenenleri işitince çok üzüldü[26]. Fakat münafıkların gayelerini iyi bildiği için, onların üzerine gayet temkinli gitti. Olayları büyütmek istemedi. Aksine, münafıklar ise olayı büyütmek istiyorlardı.

Münafıkların sözü bütün orduya yayıldı. Hatta Ensar'dan bir topluluk, Zeyd b. Erkam'ı tevbeye davet etti. "(İbn Ubeyy'i kastederek), Sen kavminin büyüğüne, söylemediği şeyleri söyledi, demekle zulüm ettin. Akrabalık bağlarını kopardın" diye Zeyd b. Erkam'ı sıkıştırdılar. Dolayısıyla İbn Ubeyy'i doğrulamak istediler. Zeyd b. Erkâm ise, işittiklerinin doğruluğunda ısrar etti ve şöyle dedi: "Vallahi İbn Ubeyy'in söylediğini Rasulullah'a iletirdim". Zeyd, vahiy yoluyla doğrunun açıklanacağına inanıyordu. Ancak, sanki asılsız bir söz peşinde gidiyormuş gibi zannedilmenin ezikliğini taşıyordu.

Bu arada ikinci bir fitne çıkmak üzere idi. Hz. Ömer tarafından, münafıkların idamı teklifi gündeme getirildi. Sözü edilen teklif tahakkuk ettirilirse, iç savaş başladı demekti. Nitekim Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in teklifine karşılık şu cevabı verdi: "Ey Ömer! Olmaz öyle şey! İşin iç yüzünü bilmeyen halk, Muhammed ashabını öldürüyor diye konuşmaya başlarsa durum nice olur"[27].

---

(23)Buhârî, K. Menâkîb, B. 8; Halebî, II, 595.
(24)İbn Sa'd, II, 65.
(25)Diyarbekrî, I, 471; Zemahşerî, IV, 110.
(26)Diyarbekrî, I, 471.
(27)İbn Hişam, III, 303; Taberî, Tefsir, XXVIII, 109 vd.

Hz. Peygamber, hadiselerin daha da kötüye gitmemesi ve nifakın söndürülmesi için tedbir aldı. O günün sıcak bir saatinde orduyu yola çıkardı. Medine'ye dönmelerini sağladı[28]. Yolda giderken, ordu, yorgunluk ve uykusuzluktan dolayı uykuya daldılar. İbn Ubeyy'in çıkardığı nifak, unutturulmaya çalışıldı ve bunda da başarılı olundu.

Hz. Peygamber, Zeyd b. Erkâm'ın getirdiği haber üzerine İbn Ubeyy'i sorguya çektiğinde, İbn Ubeyy inkâr etti. Hz. Peygamber'e ulaşan sözlerin sahibinin kendisi olmadığını söyledi. Yanından birkaç kişiyi de şahit gösterdi[29].

Useyd b. Hudayr'a Hz. Peygamber, İbn Ubeyy'in söylediği, "Medine'ye dönünce, en aziz ve kuvvetli olan, en zelil ve zayıf olanı Medine'den çıkaracaktır" sözünü hatırlattı. Bunun üzerine Useyd Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Yâ Rasulallah! İstersen sen, onu Medine'den çıkarırsın. Asıl zelil ve zayıf olan odur. Aziz ve kuvvetli olan sensin. Yâ Rasulallah! İbn Ubeyy'e iyilikle muamele et. Vallahi, sen bize geldiğin zaman, kavmi ona krallık tacı hazırlamıştı. O, elinden çıkan saltanatını, senin aldığını sanmaktadır"[30].

Mustalikoğulları'nda Bak'a'da su başında ordu konakladığı zaman fırtına çıkmıştı. Bu arada Hz. Peygamber, büyük bir düşmanın ölümünden haber verdi. Bu şahıs, münafıkların sığınağı ve ümit kaynağı olan, Yahudi büyüklerinden Rifâ'a b. Zeyd b. Tâbut idi[31].

Ubade b. Sâmit, Kaynukaoğulları'ndan Yahudi Rifa'a b. Zeyd'in ölüm haberini işitince İbn Ubeyy'e şöyle dedi: "Ey Ebu Hubab! Dostun öldü!" İbn Ubeyy, "Hangi dostum?" diye sorduğunda Ubade b. Samit, "Ölümü, İslâmiyet ve müslümanlar için bir fetih ve inkişaf olan kimse" diye cevap

(28)İbn Hişam, III, 303; Taberî, Tefsir, XXVIII, 109 vd.
(29)Zemahşerî, IV, 110; Vâkıdî, III, 303 vd; Diyarbekrî, I, 474.
(30)Vâkıdî, II, 419.
(31)İbn Hişam, III, 304.

verdi. İbn Ubeyy, ölen şahsın Zeyd b. Rifâ'a b. Tâbût olduğunu öğrenince çok üzüldü ve elleri yana düştü[32].

Bu hadiseyi değerlendirdiğimizde, münafıkların, hâlâ Yahudilerden beklediklerini ve İslâm'ın aleyhine ümitlendiklerini görüyoruz. Ayrıca kurdukları ittifak ve dostluk, İbn Ubeyy'in sözlerinden anlaşılmaktadır. Müreysî gazasında İbn Ubeyy'in, Hz. Peygamber'in Medine'den sürüp çıkarmak için kimlerden güç alacağı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

İbn Ubeyy'in nifakı ordu içersinde iyice belirince, oğlu Abdullah Hz. Peygamber'e şöyle bir müracaatta bulundu: "Ey Allah Rasûlü! Abdullah b. Ubeyy öldürülecekse, onu ben üstleneyim; korkarım ki, öldürmeyi, benden başkasına emredersin de, nefsim, babam Abdullah b. Ubeyy'in kâtilinin halk arasında gezip dolaştığını görmeye beni bırakmaz, tahammül edemez de bir mü'mini öldürmüş olurum".

İbn Ubeyy'in oğlu Abdullah'ın bu sözlerine karşılık Hz. Peygamber'in verdiği cevap oldukca ilginçtir: "Hayır! Ona karşı yumuşak davranırız. Aramızda yaşadığı sürece, onunla iyi geçiniriz. iyi arkadaşlık yaparız"[33].

Hz. Peygamber bu sözleriyle, münafıkların kesinlikle hedefine ulaşmayacaklarını da belirlemiş oluyordu. Zira, karşıdaki düşmanın hedefi belli olunca, olayları ona göre çözümlemek gerekmektedir. Şayet münafıkların hedefi bilinmeden olaylar üzerine gidilmiş olsaydı durum ne olurdu?

Nitekim Hz. Peygamber, Hz. Ömer'i bu konuda uyardı. Hz. Ömer'in İbn Ubeyy hakkındaki öldürme teklifini hatırlattı: "Gördün ya Ömer! Eğer, onu öldür, dediğin gün öldürülmesine izin verseydim, şüphesiz onun yüzünden ortalık sarsılırdı (yer yerinden oynardı)". Hz. Ömer de bunun üze-

---

(32)Vâkıdî, II, 423; Halebî, II, 600.
(33)İbn Hişam, III, 305; Diyarbekrî, I, 472; Taberî, Tefsir, XXVIII, 106 vd.

rine, "Anladım ki, Rasulullah'ın işinde, benim işimden daha büyük hayır var" dedi[34].

Hz. Peygamber bu olayla nifak konusunda, aynı zamanda sahabeyi de uyarmaktadır. İbn Ubeyy'in yaptığı bu tür hareketin sebeb-i hikmetini de izah ederek, nifakın hedefini çizmektedir. Bir yerde fitne ve nifak zuhur etmeye başlayınca, o toplumda kendisine sirayet etmedik, ilgilendirmedik kimse kalmayacağı içindir ki, Hz. Peygamber, "ortalık sarsılırdı" buyurmuştur. Böylece Hz. Peygamber, nifaka karşı tedbir aldıkça, münafıklar isteklerine ulaşamamakta idiler.

İbn Ubeyy'in oğlu Abdullah, Hz. Peygamber'in çok mülâyim davranması karşısında mahcup olmuş olacak ki, babasının peşini bırakmadı. Müreysî'den dönüşte babasının önünü kesip devesini çöktürdü[35] ve şöyle dedi: "İzzet ve şerefin Allah ve Rasûlüne ait olduğunu itiraf edinceye kadar senden ayrılmayacağım"[36].

İbn Ubeyy, oğlunun bu davranışını çok yadırgadı ve "Demek sen beni Medine'ye bırakmayacaksın" dedi. Oğlu Abdullah ısrarla, "Evet, bugün, bu insanlar arasında en aziz kimdir? En zelil kimdir? Sana öğretinceye kadar seni Medine'ye bırakmayacağım"[37] dedi. İzzet ve şerefin Allah'a ve Rasûlüne ait olduğunu babasına ikrar ettirdi. Hz. Peygamber, yaptığı bu işten dolayı Abdullah'a dua etti ve babasının yolunu açmasını emretti[38].

Hz. Peygamber, İbn Ubeyy ile olan alâkasını kesmedi. Onunla konuşmaya ve ilgilenmeye devam etti[39]. Fakat sa-

---

(34)İbn Hişam, III, 305; İbn Sa'd, II, 65; Taberî, Tarih, III, 64 vd.; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 194.
(35)Halebî, II, 602; Diyarbekrî, I, 472; Taberî, Tefsir, XXVIII, 109 vd.
(36)İbn Sa'd, II, 65; Diyarbekrî, I, 472; Taberî, Tesfir, XVIII, 113.
(37)Semhudî, I, 224-225; Zemahşerî, IV, 110; Diyarbekrî, I, 472.
(38)Zemahşerî, IV, 110.
(39)İbn Sa'd, II, 65.

habe, Mustalikoğulları gazasında münafıkları biraz daha yakından eylemleriyle tanımış oldu. Özellikle, Müreysî gazasında münafıkların yaptıklarını anlatan Münâfikûn sûresinin[40] inmesiyle, bütün müslümanların dikkati çekildi. Sonuçta müslümanlar, bu tür olaylar karşısında daha dikkatli davranmak gerektiğini düşündüler.

Münâfikûn sûresinin sebeb-i nuzûlu hakkında müfessirler Mustalikoğulları gazasını gösterirler. Bu surede, münafıkların niyetleri, iç ve dış yapıları bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkarılmaktadır. İbn Ubeyy ve yandaşlarının bütün eylemleri, tutum ve davranışları, Müreysî gazası sebebiyle nâzil olan âyetlerle şöyle bildirilmektedir[41]:

"Ey Rasûlüm! Münafıklar sana geldiği zaman, şehadet ederiz ki, "Sen muhakkak Allah'ın Peygamberisin' dediler. Allah da bilir ki, sen doğrusu O'nun Peygamberisin, fakat Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduğuna da şahitlik yapar. Münafıklar, yeminlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan saptılar. Gerçekten münafıkların yaptıkları ne kötü şeydir! Böyle yapmaları da münafıkların zâhiren mü'min, kalben kâfir olmaları yüzündendir. Münafıkların kalblerinin üzerine küfür mührü basıldığından, imanın hakikatını anlayamazlar. Sen, o münafıkları gördüğün zaman, belki kalıpları, gösterişleri hoşuna gider. Söz söylemeye başlarlarsa sözlerini dinlersin. Halbuki onlar, direk olmuş keresteler gibidirler. (Asker arasında Çıkan) her gürültüyü, (korkularından) kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşman onlardır. Onun için münafıklarından sakın. Emniyet etme; Allah gebertsin onları! Haktan nasıl çevriliyorlar? Münafıklara, 'Geliniz, Allah'ın Rasûlü sizin için mağfiret dileyiversin! denildiği zaman başlarını çevirdiler. Gördün ki,

(40)bkz. Münâfikûn 63/1-8; Taberî, Tefsir, XXVIII, 106-117.
(41)Tefsiri için bkz. M. Hamdi Yazır, VII, 4994 vd.; İbn Hişam, III, 305; H. Basri Çantay, III, 1047-1048; Zemahşerî, IV, 110.

onlar özür dilemeyi bile kibirlerine yediremiyerek hâlâ yüz döndürüyorlar. Sen, münafıklar için mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları katiyyen yarlıgamaz. Şüphesiz Allah, fâsıklar gürûhunu doğru yola iletmez. O münafıklar öyle kimselerdir ki, 'Allah'ın Peygamberi yanındaki kimselere harcayıp yedirmeyin; tâ ki dağılıp gitsinler!' diyorlar. Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır, fakat münafıklar anlamazlar. Münafıklar diyorlar ki, '(Eğer bu savaştan) Medine'ye bir dönersek, kuvvet ve şerefi çok olan bizler, zayıf ve düşük olanı (mü'minler topluluğunu) oradan çıkaracaktır. Halbuki, kuvvet ve üstünlük Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler'(42).

Münâfikûn sûresinin bu ilk ayetleri nâzil olduğunda İbn Ubeyy'e, "Ey Ebu Hubab! Senin hakkında şiddetli âyetler nâzil oldu. Rasûlullah'a git de, senin için Allah'tan af dilesin" dediklerinde İbn Ubeyy'in şöyle bir itirazda bulunduğu nakledilir: "Benim iman etmemi istediniz, İman ettim. Malımın zekâtını vermemi emrettiniz, zekâtımı verdim. Şimdi de Muhammed'e secde etmemi mi istiyorsunuz?"(43).

Zeyd b. Erkâm bu olayda, kulağıyla vazifesini yapan genç olarak tarihe geçti. Çünkü, Zeyd'in getirdiği haberlere münafıklar, "Yalan söylüyor" diye itiraz ediyorlardı. Halbuki nâzil olan âyetler Zeyd'i doğruladı. Münâfikûn sûresi nâzil olunca, Hz. Peygamber, Zeyd b. Erkam'ın kulağını tuttu; sonra da, "İşte Allah yolunda kulağıyla vazifesini yerine getirmiş olan genç budur. Ey Zeyd! Allah seni tasdik etti"(44) buyurdu.

Müreysî gazasında münafıkların sergiledikleri nifak hadiseleri ile İslâm tarihinde ilk defa, islâm toplumu birbirine

(42)Münafikün, 63/1-8; İbn Hişam, III, 305; M. Hamdi Yazır, VII 4994; Taberî, Tefsir, XXVIII, 106-117.
(43)Taberî, Tefsir, XXVIII, 106-117.
(44)İbn Hişam, III, 305; Zemahşerî, IV, 110.

karşı kılıç çekme durumunun eşiğine getirilmiştir. Araplarda kılıç kınından sıyrıldığı zaman, bir daha savaş yapmadan kınına girmezdi. Rasulullah'ın üstün başarısıyla, münafıkların birinci plânda sergiledikleri nifakları hedefine ulaşamadan söndürüldü.

2- İfk Olayı

Mü'minlerin annesi(45) Hz. Aişe, Rasulullah ile beraber Mustalikoğulları gazasına çıkmıştı(46). Gazadan dönüşte konakladığı yerden, kaza-i hâcet için gittiği zaman gerdanlığını kaybetmişti. Bunu farkedince, gerdanlığını almak üzere geri döndü. Ancak bu sırada, -Hz. Aişe Hevdecin içindedir- diye topluluk yola koyulmuştu. Böylece Hz. Aişe döndüğünde, ordunun çoktan gitmiş olduğunu farketmişti.

Her zaman ordunun ardında bir kişi kalır, ortalığı araştırırdı. Bu gazada Safvan b. Muattal es-Sülemî ordunun arkasında kaldığından Hz. Aişe ile karşılaştı. Safvan, Hz. Aişe'yi devesine bindirdi ve kendisi de yularından tutarak orduya yetiştirmeye çalıştı(47). Nihayet Safvan, konak yerine Hz. Aişe'yi getirdi(48).

Bu durum münafıkların lideri İbn Ubeyy b. Selûl için yeni bir fırsat elde etmesine imkân tanımıştı. O da hemen iftira kampanyasına başladı.

Safvan b. Muattal, Hz. Aişe'yi deve üzerinde getirirken, İbn Ubeyy'e rastlamıştı. O da, kabilesinden bir toplulukla oturuyordu. "Kimdir bu?" diye sordu. "Aişe'dir" denildiğinde, "Vallahi, ne Aişe o adamdan dolayı kurtulur, ne de o adam

(45)İslâm itikadına göre, "Peygamber, müslümanların öz nefîslerinden evlâdır. Ve O'nun zevceleri de mü'minlerin analarıdır" hükmündedir. (Bkz. Ahzâb 33/6). Hatta Peygamber'den sonra zevcelerinden herhangi birini nikahlamak bile yasaktır. (Bkz. Ahzâb 33/53).
(46)Buhârî, K. Şehâdet, B. 15; K. Megâzî, B. 34.
(47)Buhârî, K. Megâzî, B. 34; Ahmed b. Hanbel, IV, 195.
(48)İbn Hişam, III, 311.

Aişe'den dolayı kurtulur"[49] diyerek içindeki nifakı döktü. Bu şekilde, hemen yaygarayı koparmaya başlayan ibn Ubeyy, daha sonra alay ederek şöyle devam etti: "Peygamber'in ailesi bir adamla gecelemiş, sabaha kadar kalmış. Demek, sonra da adam devesinin yularından tutup onunla yanınıza gelmiş!"[50].

Hz. Aişe humma hastalığına yakalanmış, evde yatıyordu[51]. Bu yüzden iftiracıların nifaklarından, hadisenin istismarından ve baş münafıkın iftira kampanyasından haberi yoktu[52]. Yalnız, Hz. Peygamber'den, eskiden gördüğü iltifatı göremiyordu[53].

Hastalığından 20 gün sonra, ihtiyaç için dışarı çıktığında, anasının Mıstah'a beddua ettiğini işitince Hz. Aişe sebebini sormak lüzumunu hissetti. Bunun üzerine Mıstah'ın anası Hz. Aişe hakkındaki söylentileri ve Mıstah'ın da bunu naklettiğini[54] söyleyiverdi. Böylece Hz. Aişe'nin hastalığına yeni bir hastalık katılmış oldu. Üzüntüsünden ağlayarak evine döndü ve hastalığı tamamen arttı[55].

Hz. Aişe, tedavi olmak üzere annesinin yanına gitmek için izin istedi ve Hz. Peygamber de izin verdi[56]. Hz. Aişe'yi annesi Ümmü Rumman ve babası Ebu Bekir teselli etmesine rağmen, sabahlara kadar ağladı ve yanından ayrılmadılar[57]. Hatta bir ara baygınlık da geçirmişti[58].

---

(49)Zemahşerî, III, 52; Nesefî, III, 134.
(50)Taberî, Tefsir, XVIII, 89; Zemahşerî, III, 52.
(51)Ahmed b. Hanbel, VI, 367.
(52)Buhârî, K. Megâzî, B. 34; Ahmed b. Hanbel, VI, 195; Müslim, K. Tevbe, 56; İbn Hişam, III, 311.
(53)Buhârî, K. Megâzî, B. 34; Ahmed b. Hanbel, VI, 195; İbn Hişam, III, 311.
(54)Buhârî, K. Megâzî, B. 34; Ahmed b. Hanbel, VI, 59-60, 195; Müslim, K. Tevbe, 56.
(55)İbn Hişam, III, 312.
(56)İbn Hişam, III, 311.
(57)Buhârî, K. Megâzî, B. 34; Ahmed b. Hanbel, VI, 195; Müslim, K. Tevbe, 56.
(58)Buhârî, K. Megâzî, B. 34.

Hz. Peygamber de iftira rüzgârının estirildiği bu günlerde, vaktinin çoğunu evde geçirmişti[59].

Bu konuyu açıklığa kavuşturacak olan vahyin gecikmesi üzerine Hz. Peygamber, ashabına durumu danıştı. Sahabenin içersinden Hz. Ömer, durumu en iyi teşhis edenlerdendi. Kanaatini şöyle açıkladı: "Bunu sana nikâhlayan Allah, sana karşı hiçbir şeyi gizlemez. Hâşâ, bu büyük bir bühtan ve iftiradır. Kesin olarak inanıyorum ki, bu, münafıkların yalanıdır"[60].

Hz. Peygamber, sahabenin ileri gelenlerinden Hz. Ali, Osman[61], Berîre[62], Üsâme b. Zeyd[63], Zeyneb bt. Cahş[64], Ümmü Eymen[65], Ebu Eyyub el-Ensârî'nin[66] görüşlerini sordu. Daha sonra da istişareyi genişleterek, bu konuda yardımcı olmalarını ashabından isteyerek şöyle hitap etti: "Aileme iftira edip töhmet altında tutan münafık kişiler hakkında yapılması gerekeni bana açıklayınız. Allah'a yemin ederim ki, ailem hakkında hiçbir kötülük bilmiyorum". Bundan sonra Hz. Peygamber, İbn Ubeyy hakkında konuşacağını ve mazur görülmesini isteyerek şöyle dedi: "Ailem hakkında iftira edip beni üzüntüye düşüren İbn Ubeyy'e karşı bana kim yardım eder? Ben ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Münafıklar öyle bir adamın adını da ortaya attılar ki, onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum[67].

---

(59)Halebî, II, 624; Diyarbekrî, I, 476.
(60)Halebî, II, 613.
(61)Halebî, II, 624-625; Diyarbekrî, I, 476.
(62)Buhârî, K. Tefsir, Sûre-i Nûr, B. 6, 11; Müslim K. Tevbe, 56; Ahmed b. Hanbel, VI, 60, 119, 196.
(63)Müslim, K. Tevbe, 56; Ahmed b. Hanbel, VI, 196; İbn Hişam, III, 313.
(64)Ahmed b. Hanbel, VI, 197; Buhârî, K. Tefsir, Sûre-i Nûr, B. 6.
(65)Vâkıdî, II, 430-431.
(66)İbn Hişam, III, 315.
(67)Buhâri. K. Megâzî, B. 34; Müslim, K. Tevbe, 56; Ahmed b. Hanbel, VI, 196.

Onun bir kötülüğüne şahit olmadım[68]. Hiçbir zaman ben evde olmadığımda, evlere bile girmemiştir"[69].

Hz. Peygamber'in münafıklara karşı yardım isteğine Sa'd b. Muâz hemen icâbet etti ve şöyle dedi: "Yâ Rasulallah! Sana ben yardım edeceğim. Eğer o iftiracı Evs kabilesinden ise, onun boynunu vururum! Eğer Hazrec kardeşlerimizden ise, bize emredersiniz, emrinizi derhal yerine getiririz". Sa'd b. Muâz'ın bu konuşması üzerine dayanamayıp ayağa kalkan, Hazrec'in ileri gelenlerinden Sa'd b. Ubâde, bir an kabile taassubuna kapılarak şöyle dedi: "Vallahi sen yalan söylüyorsun. Sen İbn Ubeyy'i öldüremezsin. Gücün yetmez[70]. Eğer iftiracılar Evs kabilesinden olsalardı, onların boynunun vurulmasını istemezdin[71]. Sen bize cahiliye devrindeki davayı tutuşturup aramızı yeniden ayırmak mı istiyorsun"[72].

Nifak, yeniden alevlenmek üzere idi. İbn Ubeyy, koordineli bir şekilde bu nifak hareketini organize ediyordu.

Useyd b. Hudayr, Sa'd b. Ubâde'ye karşılık vermek üzere ayağa kalktı ve şunları söyledi: "Sen yalan söylüyorsun. Biz istesek onu öldürürüz. Sen münafıksın ki, münafıklar hesabına bizimle mücadele ediyorsun"[73].

Vâkıdî, "Megâzî"sinde, Useyd b. Hudayr'ın, "Eğer Rasulullah'ın, İbn Ubeyy'in öldürülmesini istediğini bilseydik, o münafığın başını kendisine getirirdik. Fakat, Rasulullah'ın böyle bir şey arzu ettiğini bilmiyorum, duymadım" dediğini rivayet eder[74].

---

(68)Buhârî, K. Tefsir, Sûre-i Nûr, B. 11; Müslim, K. Tevbe, 56.
(69)İbn hişam, III, 312.
(70)Buhârî, K. Tefsir, Sûre-i Nûr, B. 11; Tirmizî, K. Tefsir, B. 25.
(71)Buhârî, K. Tefsir, Sûre-i Nûr, B. 6; Müslim, K. Tevbe, 56; Ahmed b. Hanbel, VI, 196.
(72)Vâkıdî, II, 431.
(73)Buhârî, K. Tefsir, Sûre-i Nûr, B. 6; Müslim, K. Tevbe, 56; Ahmed b. Hanbel, VI, 196.
(74)Vâkıdî, II, 431.

İbn Ubeyy müslümanlar tarafından hedef seçilmişti. Ancak Rasulullah onun öldürülmesini istemiyordu. Zira İbn Ubeyy'in öldürülmesi, iç savaşın fiilen başlaması demekti. Neticede, çıkan bu nifakı önleyebilmek oldukça güç bir işti. Hz. Peygamber istememesine rağmen, konu İbn Ubeyy üzerinde döndürülmekte ve kargaşalık çıkması münafıklar tarafından istenmektedir.

Sa'd b. Ubâde, işi iddiaya koydu. Useyd b. Hudayr'a, "Sen yalan söylüyorsun; onların boyunlarını vuramazsın. Yemin olsun ki, sen iftiracıların Hazrec kabilesinden olduğunu bildiğin için böyle konuşuyorsun. Eğer iftiracılar senin kabilenden olsaydı, bunları söylemezdin[75]. Ey Evs hanedanı! Siz ancak bize cahiliye devri davasını sürdürtmek istiyorsunuz. Size bunları anmak gerekmez. Vallahi, o zaman kimin galebe çaldığını biliyorsunuzdur. Fakat Allah, cahiliyet davalarını İslâmiyet ile yok etti"[76].

Evs ve Hazrecliler'in arasındaki münakaşa giderek büyüdü. Her iki taraf birbirine ağır sözler söylediler. Eski Buas günlerini hatırlatmaya kadar işi götürdüler.

Sa'd b. Ubâde'nin, "Ey Hazrec hanedanı!" diye seslenmesi üzerine Hazrecliler, etrafında sıralandılar. Sa'd b. Muâz da aynı şekilde seslenerek Evsliler'i kendi yanında sıraladı. Böylece müslümanlar, münafıkların çıkartmak istediği iç savaşa bir kez daha ramak kalmıştı. Evs ve Hazrecliler'in ayaklandığı sırada Evsliler'den Haris b. Hazme kılıcını çekip, "Münafıkların başı ve sığınağı İbn Ubeyy'in boynunu vuracağım" diyerek fırladı. Hemen Useyd b. Hudayr, Haris'in arkasından koşarak onu yatıştırdı ve kılıcını bıraktırdı. Kılıcın ancak Rasulullah'ın emri ile taşınacağını ve O'nun, İbn Ubeyy'in öldürülmesi ile ilgili emri olmadığını hatırlatması üzerine Haris b. Hazme geri döndü[77].

(75)İbn Hişam, III, 313.
(76)Vâkıdî, II, 431-432.
(77)Vâkıdî, II, 431-432.

Evs ve Hazrecliler'in birbirlerine karşı Buas günleri usûlü sıralanışı üzerine derhal Hz. Peygamber duruma müdahale etti ve iki kabile halkına, işaret yoluyla susmalarını belirtti. Kendisi de konuşmayıp bir süre sustu[78].

İftira meselesinin başlangıç noktasıyla, en son ulaştığı durum değerlendirilecek olursa; Medine'de nifak çıkarmak için bütün malzemelerin münafıklar tarafından kullanılmakta olduğu anlaşılır. Fakat bu sırada nifaka malzeme durumunda olanlar içersinde ise, nifakla (münafıklıkla) ilgisi olmayan, fakat hadiselerin sürükleyerek içine çektiği kişiler de vardı. Böylece münafıklar, Ensâr ve Muhâcirûn'un güzide kişilerini de nifak içersine çekmeyi başarmış durumda idiler. Nitekim baş münafık İbn Ubeyy'in başlattığı bu iftira olayına katılan isimler arasında, Hassan b. Sâbit Mıstah b. Usase, Hamne bt. Cahş ve halktan bazı kişiler vardı[79].

Bu arada, kendisine iftira edilen Safvan b. Muattal, kendisine isnad edilen iftirayı iştince, "Sübhanallah! Allah'a yemin olsun ki, ben daha hiçbir dişinin eteğini kaldırmış değilim" dedi[80].

Bir taraftan da şair Hassan b. Sâbit, şiirinde Safvan'ı ve onun kavmi Mudarlar'dan müslüman olanları alaya alıyordu[81]. Bundan haberdar olan Safvan, Hassan'ın önüne geçip, kılıç darbesiyle onu yaraladı[82]. Hz. Peygamber, Hassan ile Safvan'ı muhakeme etti[83]. Bir süre sonra da ba-

(78)Buhâri, K. Tefsir, Süre-i Nür, B. 6; Müslim, K. Tevbe, 56; Ahmed b. Hanbel, VI, 196.
(79)Bkz. Buhârî, K. Tefsir, Süre-i Nûr, B. 6; Müslim, K. Tevbe, 56; Ahmed b. Hanbel, VI, 196; İbn Hişam, III, 313; İftiracıların sayısı 10'dan 14'e kadar varır. Baş münafık İbn Ubeyy, Zeyd b. Rifâ'a, Hassan b. Sâbit, Mıstah b. Usâse, Hamne bt. Cahş ve diğerleri için bkz. Nesefî, III, 134.
(80)Buhârî, K. Megâzî, B. 34; K. Tefsir, Süre-i Nûr, B. 11; Ahmed b. Hanbel, VI, 198; Tirmizî, K. Tefsir, B. 25.
(81)İbn Hişam, III, 317.
(82)İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, III, 30.
(83)İbn Hişam, III, 318.

rışmalarını sağladı[84].

Ortalık iyice karışmıştı. İslâm toplumu bir imtihandan geçiyordu. Özellikle kalplerinde hastalık bulunanların nifakı, etrafa sıçramak üzere idi. Böyle bir durum karşısında bütün gözler vahy-i ilâhîye yönelmişti. Aradan geçen süre oldukça uzun gelmişti. Nihayet, böyle bir olay karşısında, müslümanların gönüllerinden geçmesi istenilen sözün şu olduğuna dair emir geldi: "Niçin herkes 'bu büyük bir iftiradır' demediler"[85].

Bu konu ile ilgili nâzil olan diğer âyetlerde ise durum şöyle açıklandı: "O uydurma haberi getirenler, içinizden bir topluluktur. Onu kendiniz için bir şey" saymayın. Belki o, sizin için bir hayırdır. Bu olaydan herkesin kazandığı günah vardır. Yine bu olaydan günahın büyüğünü yüklenenler de vardır[86]. Ne olurdu, onu işittiğiniz zaman, erkek ve kadın mü'minler, kendi nefislerine kıyas ederek hüsn-i zan besleseler di, 'Bu apaçık bir iftiradır' deselerdi ya! O iftiracılar, bana dört şahit getirselerdi ya! Şahitleri getiremeyince de, onlar Allah katında muhakkak yalancıdırlar. Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın fazl ve rahmeti üzerinizde bulunmasaydı, içine daldığınız o iftiradan dolayı, sizi herhalde büyük bir azap çarpardı. Ortaya atıldığı zaman, siz o iftirayı dillerinizle birbirinize yetiştiriyordunuz. Hiçbir bilginiz olmayan şeyi ağızlarınızla söyleyiveriyor ve bunu kolay sanıyordunuz. Halbuki Allah katında büyük bir vebaldi"[87].

---

(84)İbn Hişam, III, 318-319; Halebî, II, 623.

(85)Nûr 24/16.

(86)Taberî'ye göre, büyük günah yüklenenler İbn Ubeyy ve onun evinde toplanan münafıklardır. Bkz. Taberî, Tesfîr, XVIII, 89.

(87)Nûr 24/11-20. Bu ayetler nâzil olduktan sonra Mıstah b. Usase, Hassan b. Sâbit ve Hamne bt. Cahş'a hadd-i kazf icrâ olundu (İbn Hişam, III, 315). İftiracılara vurulan had seksener kamçı idi (Diyarbekrî, I, 589). İbn Ubeyy b. Selûl'e hadd-i kazf uygulanıp uygulanmadığı hususu kesinlik kazanmamıştır. Zira kaynaklarda, sadece yukarda isimleri sıralanan üç kişiden bahsedilmektedir. İbn Ubeyy hakkında bir açıklık görülmemektedir. Bkz. Umerî, 185; M. Asım Köksal, V, 83; Ramazan, 301.

Bu ayetlerde münafıklarca iftiraya girişme durumlarında müslümanların uyanık olmaları, birbirleri hakkında hüsn-i zan besleyerek ehl-i nifakın oyununa gelmemeleri ihtar ediliyor.

Bu olaydan aşırı derecede etkilenen Hz. Ebu Bekir, akrabalığından ve fakirliğinden dolayı nafaka vermekte olduğu Mıstah b. Usâse'nin nafakasını kesmeye karar vermişti. Çünkü Mıstah, Hz. Aişe'ye iftirayı söz ile yayanlardandı. Bu durum üzerine nâzil olan ayette: "Sizden, işinizde fazilet ve servet sahibi olanlar, akrabalara, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere vermemek (yedirmemek) üzere yemin etmesinler. Kusurlarını bağışlasınlar, aldırmasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz?"(88) deniliyordu. İnen bu ayeti müteakip Hz. Ebu Bekir yardımına devam etti.

İfk konusunda münafıkların kısa ve uzun vadeli amaçlarını özet olarak şöyle sıralamak mümkündür:

1. Hz. Peygamber'in şerefine leke sürerek müslümanlar üzerindeki müessiriyetini kırmak, tebliğ kuvvetini zayıflatmak.

2. Hz. Ebu Bekir'in şerefi ile oynayarak, İslâm'ın ilk günlerinden beri oluşturduğu itibarı zedelemek, nüfuzunu kırmak ve Hz. Peygamber ile arasını açmak.

3. Hz. Aişe'nin şerefini lekeleyerek onun İslâm kadınları arasında, dînî, fıkhî, ilmî konulardaki öğreticiliğinin etkisini azaltmak ve Hz. Peygamber'in gözünden düşürmek.

4. Hz. Peygamber'in zevceleri ve ehl-i beyt'i arasında ikilik ve ihtilâf çıkartarak İslâm'ın öteki İslâm aileleri üzerindeki yol gösterici tesirini zayıflatmak.

5. Genel olarak müslümanların, din kardeşliğinden doğan cemiyet ve millet birliğini yıkmak, İslâm toplumundaki dayanışmayı sarsmak.

---

(88)Nûr 24/22.

6. Uzun vadeli amaçları ise, hayata gittikçe daha müessir olarak hükmeden İslâm dininin yayılış hızını azaltmak[89].

B- Hicrî 6-8. Yıllar Arası Bazı Nifak Hadiseleri (Bedevîler, Müellefe-i Kulûb ve Mekkeli Münafıklar)

Hicretin altıncı yılından itibaren, islâm toplumu içinde zuhur eden nifak olaylarına bedevîler ve müellefe-i kulûbdan bazı kişilerin de katıldığı görülmektedir.

Arabistan sâkinleri iki ana grupta toplanmaktadır. Göçebe hayatı sürdüren bedevîler ve yerleşik halk. "Bedevîlerde şahsını düşünme son derece belirgindi"[90]. Hayatını yağma, vurgun gibi yollarla sağlayan bedevîlere[91] helâl ve haram kavramlarını anlatmak pek kolay olmamıştır. Bu yüzden bedevîlerin İslâm'a girişlerinde zorluklar yaşanmıştır. Bedevîlerden bir kısmı, zamanla ıslah olmuşsa da, içlerinde maddî menfaatlarını ön plânda tutanlarda nifak görülmüştür[92].

Câhiliye döneminde Arapların sahip oldukları kültür seviyesinin nifakta büyük tesiri vardır. Kültür açısından bedevîler ile yerleşik halk arasında bile oldukça büyük fark olduğu görülmektedir. "Değişiklik, gelişme, tekâmül bedevîlerin derhal itaat edip tâbî olacağı konular arasında değildir[93].

Bu duygu ve düşüncede olan bedevîlerin küfür ve nifaklarının daha şiddetli olacağı Kur'ân'da[94] haber verilir.

---

(89)H. Algül, I, 432-433.
(90)Philip Hitti, I, 144-145; Bernard Lewis, 26.
(91)Bkz. Ahmed Emin, 9; Eyyub Sabri, Mir'ât-ı Cezîretü'l-Arab, 11-13.
(92)Bkz. İbn Sa'd, II, 63; IV, 245-246; Halebî, II, 528 vd.
(93)Philip Hitti, I, 46.
(94)"Bedevîler küfür ve nifak bakımından daha beterdirler. Allah'ın, Peygamber'ine gönderdiği hükümleri bilmemek ve tanımamak onlara daha lâyıktır. Bedevîlerden Allah yolunda sarfettiklerini angarya sayan ve sizin başınıza belâlar gelmesini bekleyenler vardır". (Tevbe 9/97-98). Bedevîler konusunda ayrıca bkz. İbrahim Hassan, I, 256-257.

Bedevîlerdeki bu şiddetli tepkinin kaynağını, herhalde kültür yapıları ve hayat tarzları oluşturuyordu. Zira bedevîler, tamamen hür ortamda yetişmiş, bir medeniyet kuramamış göçebe topluluklardır. Hz. Peygamber ise Medine'de, her yönüyle yeni bir medeniyet kurma amacındaydı.

İslâm'ın -sadece nazarî olarak değil, amelî olarak dayağma, baskın, adam öldürme, hırsızlık gibi menfur hareketleri yasaklaması(95) ve müslümanlar arasında huzur sükûn, kardeşlik tesis etmesi(96), birtakım kabileler arasında yadırganmıştır. Bu husus, özellikle bedevîler için başka bir anlam taşımıştır. Bedevîlerin geçiminin yağmacılık ve baskın olduğu göz önünde tutulursa, bunların yürürlükten kalkması, başlıca gelir kaynaklarının kaybolması anlamına gelecektir. İşte, islâm'ın iktisâdî alandaki bu yeni değer ölçüleri yönünden mevcudiyetlerinin kaybolacağını zanneden bedevîler, ilk iş olarak nifaka başvurmuşlardır.

Bedevîlerin Hz. Peygamber'e kaba davranmaları, İslâm'ın inceliklerine geç vâkıf olmaları, bazı görevlerde yanlış telakkîleri neticesi anormal davranışları(97) ayrı bir hususiyet arzeder.

Nâzil olan âyetlerde, "...fitneden eser kalmayıncaya ve dinin de yalnız Allah'ın oluncaya kadar..."(98) Hz. Peygamber'in müşriklerle savaşması istenmektedir. O güne kadar şefaatlarını ümit ettikleri putlar bir anda atılacaktı. Böyle bir ortamda bazı zayıf imanlılar tereddüte girdiler. Kendilerini olayların akışına bıraktılar. Neticede menfaatlarına

(95)Bkz. Bakara 2/178; Nisâ 4/29, 92, 93; Mâide 5/32, 38; En'am 6/151; İsrâ 17/33; Furkân 25/68; Ahzab 33/59; Yusuf 12/73-77.

(96)Bkz. M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 113-131; Umerî, 52, 56-67. Ayrıca bkz. Nisâ 4/25; Âl-i İmrân 3/103; Hucurât 49/10, 13; Mâide 5/32; Bakara 2/83.

(97)Hucurât 49/1-5. Tefsiri için bkz. M. Hamdi Yazır, VI, 4444 vd.; İbn Hişam. IV, 122, 127; Ahmed b. Hanbel, IV, 84.

(98)Bakara 2/193; Taberî, Tefsir, II, 194-195.

göre şekil aldılar. Eski bâtıl inançları onları bırakmadı. Durumları öyle bir hal aldı ki, inanmadıkları halde "inandık" demeye kadar işi götürdüler[99]. Hatta kültürel yönden tam tatmin olmayıp dilleriyle " آمنا : inandık" diyen bu kişilere Kur'ân'da " أسلمنا : teslim olduk, İslâm olduk" deyiniz şeklinde emir geldi[100]. Bunun anlamı, "İslâm toplumu içersine girdik ama, hâlâ kalbimiz cahiliye taassubu ile doludur" demektir[101].

Hicretin altıncı yılı Zilkâde ayında[102], Peygamber, gördüğü bir rüya[103] üzerine umreye niyetlendi[104]. Medine çevresindeki bedevî Araplar[105], kalplerindeki hastalık sebebiyle sefere katılmaktan kaçındılar. Çocuklarını bahane ettiler. Kureyş müşriklerini kuvvetli görerek Hz. Peygamber'in Kureyş'e galip gelemeyeceğini, özellikle "Bedir'de öldürülmüş adamları için öç almaya and içmiş bir kavmin üzerine gidiyorlar" diye şaşırdılar, zaaf gösterdiler[106]. Hatta Kureyş müşriklerinin Ka'be'yi ziyarete engel olacağına inanıyorlar ve sefere katılmayıp ağırdan alıyorlardı[107]. Bu durum üzerine nâzil olan âyette şöyle buyurulur:

"(Henüz iman, kalplerine yerleşmemiş olduğundan Hudeybiye seferinden) geri kalan bazı bedevîler Peygamber'e şöyle diyeceklerdir: 'Mallarımız ve ailelerimiz bizi, (seninle Hudeybiye seferine çıkmaktan) alıkoydu. Onun için bize

(99)Bakara 2/14.
(100) Hucurât 49/14.
(101) M. Hamdi Yazır, VI, 4481.
(102) İbn Hişam, III, 321: İbn Sa'd, II 96; Taberî, Tarih, II, 596. Zilkade 6/13 Mart-11 Nisan 628'de yola çıkıldı. Bkz. İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, (trc.), II, 185.
(103) Fetih 48/27.
(104) İbn Hişam, III, 321; İbn Sa'd, II, 95; Ahmed b. Hanbel, IV, 323.
(105) Cüheyne, Müzeyne, Bekiroğulları. Bkz. Taberî, Tefsir, XXVI, 77.
(106) Vâkıdî, II, 574-575.
(107) İbn Hişam, III, 322.

mağfiret dile'. Onlar kalplerine olmayan şeyi ağızlarıyla söyleyecekler. (Ey Rasûlüm sen onlara) de ki: Eğer Allah, size bir zarar dilerse yahut size bir fayda dilerse, artık onun dilemesinden sizi kim koruyabilir? Doğrusu Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdar bulunuyor. Daha doğrusu siz (ey münafıklar), zannettiniz ki, Peygamber ve mü'minler bir daha ailelerine dönmeyecekler. Bu zan da kalplerinizde yerleşti. (Allah, Peygamber'e zafer vermez diye) kötü zanda bulundunuz da helâke düşen bir kavim oldunuz"[108].

Diğer taraftan, aynı sefer esnasında münafıklar da nifaklarından geri durmuyorlardı. Nitekim müslümanlar Hudeybiye'de su sıkıntısı çekmeleri üzerine Hz. Peygamber'e müracaat ettiler[109]. Suyu çekilen Hudeybiye kuyusu[110] ve Semed çukurundan su fışkırma mucizesi[111] karşısında münafıklardan İbn Ubeyy b. Selûl ve Cedd b. Kays, nifaklarını açığa vurmaktan geri durmadılar. Bu esnada ashab arasında Evs b. Havliye, "Ben bunun gibisini görmüşümdür" diyen İbn Ubeyy'e Rasulullah, "Ey Ebu Hubab! Bu gün görmüş olduğun şeyin benzerini nerede görmüştün?" diye sorduğunda İbn, Ubeyy, "Hiçbir zaman bunun gibisini görmedim!" diyerek sözünü çevirmiştir. Hz. Peygamber, İbn Ubeyy'e, "O sözü niçin söyledin?" diye sorduğunda İbn Ubeyy, suçunu itiraf edip tevbe ve istiğfar dilemiştir. Hatta oğlu Abdullah, Hz. Peygamber'den özür dileyip babasının affını istemiştir[112].

(108) Fetih 48/11-12; A. F. Yavuz, 513. Umre ziyaretine katılıp Mekke'ye gitme cesaretini bulamayan bedeviler, ilerde Huneyn ganimetinin bölüştürülmesinde en ön safta yer alacaklardır. Sözkonusu ganimetlerin taksimi esnasında Hz. Peygamber'in ridasını çekip yırttıkları, çok kaba davranışta bulundukları rivayet edilmektedir. Bkz. İbn Hişam, IV, 134-135; Ahmed b. Hanbel, IV, 84; Taberî, Tarih, III, 86 vd.

(109) İbn Sa'd, II, 96; Abdurrazzak, Musannef, V, 332.

(110) Buhârî, K. Megâzî, B. 35; Ahmed b. Hanbel, IV, 290.

(111) İbn Hişam, III, 324; İbn Sa'd, IV, 314-315.

(112) Vâkıdî, II, 588-589; Halebî, II, 694.

Rivayete göre, umre seferine çıkıldığında Hudeybiye'de konakladığı zaman umreye niyet etmeyen, hatta ihrama bile girmeyen münafıkların olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim, Hudeybiye'de su darlığı ile karşılaşıldığı sırada Cedd b. Kays'ın, "Biz Kureyş'in yanına boşa gidiyoruz. Susuzluktan öleceğiz" dediğini Ebu Katâde işitir ve sefere niçin çıktığını sorar. Cedd cevap olarak, kavminin yola çıktığını, ancak umre amacıyla çıkılmadığını ve ihrama dahi girilmediğini söyler. Bir süre sonra Cedd, su mucizesi karşısında, sudan istifade ettiği bir sırada söyledikleri sözler kendisine hatırlatıldığında, "Şaka etmiştim. Sakın söylediklerimi Rasulullah'a haber vermeyin" diye yalvardığı bildirilmektedir(113).

Cedd b. Kays da, İbn Ubeyy gibi kavminin reisi idi. Cedd, Allah tarafından yerilmiş ve kovulmuşlardan olduğu için(114) Benî Selemeler'in başkanlığından düşürülüp, yerine Bişr b. Berâ b. Ma'rûr, Hz. Peygamber tarafından başkan yapılmıştı. Cedd'in evinin önündeki seki ve sofalar Bişr b. Berâ'nın evinin önüne taşınmıştı(115). Davranışlarıyla İbn Ubeyy'e benzeyen Cedd b. Kays'ın yaptığı münafıklığı Ebu Katâde, Hz. Peygamber'e haber verdiği için, Cedd çok kızmış ve toplum içersindeki yüksek mevkie sahip olduğunu, gurur ve kibirini şu sözleriyle ifade etmişti: "Kavmimizden olduğu halde bizim şerefimizi, yaşımızı tanımayan çocuklarla yaşıyoruz. Bugün bizim için yerin altı, üstünden daha hayırlıdır"(116). Böyle bir hâlet-i rûhiye içinde bulunan Cedd b. Kays'ın, bey'attan kaçındığı da görülür. Umre seferinde, Hz. Osman'ın Mekke'ye elçi olarak gidişi ve geri dönmesinin gecikmesi üzerine çıkan, "Öldürüldü" haberi(117), müslümanları telâşa düşürmüştü. Müşriklerle savaşmak, kaçmamak, gerekirse bu yolda ölmek

(113) Vâkıdî, II, 590-591.
(114) Bkz. Münâfikûn 63/1-8.
(115) Vâkıdî, II, 590-591.
(116) Vâkıdî, II, 588-589; Halebî, II, 694.
(117) İbn Hişam, III, 329; Ahmed b. Hanbel, IV, 325.

üzere[118], müslümanların Hz. Peygamber'e söz verip bey'at etmek için koştuğu bir anda, münafıkların Cedd b. Kays'ın devesinin altına saklanıp bey'attan kaçtığı bildirilmektedir[119]. Kendisine, niçin kaçtığı sorulduğunda, duyduğu acaip bir gürültüden korktuğunu söylemekle[120] yetinmiştir.

Hudeybiye'de aktif rol oynayan baş münafık İbn Ubeyy b. Selûl, natüralistliğini de ilân etmişti. Yağan yağmur için, "Bu, güz mevsimi yıldızının işidir! Şi'ra yıldızından dolayı bize yağmur yağdı!"[121] demişti. Bu söz, Hz. Peygamber tarafından kınanmış ve reddedilmiştir[122].

Araştırmada vurgulamaya çalışılan, İbn Ubeyy'in müşriklerle olan alâkası, umre seferinde bir kez daha ortaya çıkmıştı. Umre seferinde, Hz. Peygamber, Kureyş müşriklerine elçi olarak Hz. Osman'ı göndermiş ve Ka'be'yi ziyaret etmek için izin istemiş; müşrikler ise bu teklifi reddetmişlerdi[123]. Kureyş müşrikleri bir ara İbn Ubeyy b. Selûl'a, Ka'be'ye gelip tavaf etmek isterse gelebileceğine dair haber gönderdiler. İbn Ubeyy'e Kureyş'ten özel davet geldiği sırada oğlu Abdullah da yanında idi. Hemen duruma müdahale ederek şöyle dedi: "Babacığım! Sana Allah'ı hatırlatıp yemin ederim ki, Rasulullah, Ka'be'yi tavaf etmeden, sen tavaf edip de bizi her yerde rezil mi edeceksin?". Bu söz üzerine İbn Ubeyy, tavaftan vazgeçti. Hz. Peygamber, baş münafığın oğlu Abdullah'ın babasına söylediği sözü işitince çok memnun oldu[124].

Hudeybiye muahedesiyle müslümanlar Medine'ye dönünce[125], münafıklar, "Peygamber'in rüyası nerede

(118) İbn Haldun, Tarih, II, 34; Diyarbekrî, II, 20.
(119) İbn Hişam, III, 330.
(120) Vâkıdî, II, 591.
(121) Vâkıdî, II, 590.
(122) Buhârî, K. Megâzî, B. 35.
(123) Ahmed b. Hanbel, IV, 117.
(124) Vâkıdî, II, 605.
(125) Bkz. İbn Hişam, III, 334 vd.; Taberî, Tarih, II, 600.

kaldı?"[126] diye dedikodu yaymaya başladılar[127]. Hatta münafıklardan Abdullah b. Nufeyl, Rifâ'a b. el-Hâris ve İbn Ubeyy'in, "Vallahi, saçları ne kazıttık, ne küçülttük, ne de Mescid-i Haram'ı gördük" diyerek nifaklarını sürdürmeleri üzerine haklarında âyet nâzil olmuştur[128].

Hz. Peygamber, Hayber'in fethi (Zilhicce 7/12 Nisan-10 Mayıs 628)[129] için hazırlıklara giriştiği sırada, İbn Ubeyy b. Selûl, Yahudi dostlarıyla da irtibat kurmayı ihmal etmedi. Eskiden olduğu gibi, İbn Ubeyy, Yahudiler ile olan dostluğunun devam ettiğini, onlara gönderdiği şu haber ile ispatlamış oldu: "Muhammed size doğru geliyor. Tedbirinizi alınız. Mallarınızı kalelerinize koyunuz. Çarpışma için dışarı çıkarsınız. Sizin hazırlığınız ve sayınız onlardan çoktur. Bundan dolayı korkmayınız"[130].

İbn Ubeyy b. Selûl, Hayber Yahudilerine gönderdiği bu haber ile, münafıklığını tescil ettirirken, diğer taraftan Mekke müşriklerine Hz. Peygamber'in hazırlığını haber veren Hatıb b. Ebî Beltea ise Rasulullah'ın huzurunda berat etmiştir. Bu olayla nifak hareketlerinde, niyetin en etkin rol oynadığı da belirtilmiş olacaktır.

Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi (Ramazan 8/Aralık 628)[131] için hazırlıklarını gizli sürdürüyordu. Bir ara Hatıb b. Ebî Belteâ, Hz. Peygamber'in hazırlık içinde olduğunu bildiren bir mektubu, Sâre adındaki bir kadınla ücret karşılığında gizlice Mekke'ye gönderdi. Hz. Peygamber durumun tetkiki ve yolda kadının yakalanıp elinden mektubun alınması için Hz. Ali'yi gönderdi. Verilen emir üzerine yolda Sâre yakalandı, ifadesi alındı; mektup saçlarının arasından çı-

(126) Bkz. Taberî, Tefsir, XXVI, 107.
(127) Taberî, Tefsir, XXVI, 107.
(128) Fetih 48/27; M. Hamdi Yazır, VI, 4437.
(129) İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, (trc.), II, 216.
(130) Diyarbekrî, II 43; Halebî, II, 730.
(131) Bkz. M. Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 120.

karıldı. Hatıb sorguya çekildiğinde, şöyle bir mazeret ileri sürdü: "Ben, Kureyş toplumu içinde kabilesi olan biri değilim. Çocuklarım da onların yanında[132]; Kureyş'e iyilk edeyim, minnet altında bırakayım da ev halkını korusun diye yaptım. Yoksa, dinimi değiştirdiğimden değil"[133].

Hz. Peygamber, Hatıb b. Ebî Belteâ'nın doğru söylediğini tasdik etti[134]. Bu olay üzerine Hz. Ömer, kendini tutamayıp Hatıb için, "Bu adam Allah'a, Rasulullah'a ve mü'minlere hainlik etmiştir[135]. Yâ Rasûlallah! Bırak beni de şu münafığın boynunu vurayım"[136] demişse de Hz. Peygamber, "İzin verecek olsam, gerçekten Hatıb'ı öldürecek misin?" diye sorduğunda, Hz. Ömer, "Evet, bana izin verirsen öldürürüm" dedi[137]. Peygamberimiz, Hz. Ömer'in bu isteğini reddetti ve Hatıb b. Ebî Belteâ için şöyle dedi: "O, Bedir savaşında bulunmuştur. Bedir savaşında bulunan bir adamı nasıl öldürürsün![138]; ne bilirsin ki, belki Allah, Bedir savaşına katılmış olanlara Bedir günü bakıp, 'Siz cenneti hak etmişsinizdir' buyurmuştur". Bu sözleri dinleyen Hz. Ömer'in gözleri doldu ve "Allah Rasulü daha iyi bilir" dedi[139].

Hâtıb b. Ebî Belteâ'nın tutum ve davranışı ile ilgili nâzil olan âyette, mü'minlerin müşriklerle dost olmamaları istenmiştir[140].

Hicrî 6-8. yıllar arasında bedevîlerin yanında, bir de müellefe-i kulûbdan olan bazı kişilerin münafıklığı ortaya çıkmaktadır.

---

(132) İbn Hişam, IV, 40-41; Taberî, Tarih, III, 48 vd.
(133) Ahmed b. Hanbel, I, 80; Buhârî, K. Tefsir, Süre-i Mümtehine, B. 1; Müslim, K. Fedâilü's-Sahabe, 161; Ebu Davud, K. Cihad, III, 47; Tirmizî, K. Tefsir, B. 61.
(134) Ahmed b. Hanbel, I, 105.
(135) Ahmed b. Hanbel, I, 105.
(136) İbn Hişam, IV, 41; Buhârî, K. Tefsir, Süre-i Mümtehine B. 1; Müslim, K. Fedâilü's-Sahabe, 161; Tirmizî, K. Tefsir, B. 61.
(137) Ahmed b. Hanbel, I, 109.
(138) İbn Kesîr. Bidâye, IV, 263.
(139) Ahmed b. Hanbel, I, 105.
(140) Mümtehine 60/1-9; İbn Hişam, IV, 40-41; Taberî, Tarih, III, 48; Taberî, Tefsir, XXVIII, 60.

Müellefe-i kulûbdan olan bazı kişilerin, İslâm tarihinde, yine maddeyi ön plânda tuttukları bir gerçektir. Zayıf imanlarının madde ile takviyesi, onları tatmin etme yolu olarak görülmektedir. Bunlar, menfaatları kesilirse, yine eski cahiliye hallerine dönebilecek durumda görünüyorlardı. İslâm tarihinde, müellefe-i kulûb uygulamasının Hz. Ömer tarafından kaldırılmasında, nifakın azalmasının rolü büyüktür. Zira Hz. Ömer, ictihadında, konuyu nifak tehlikesi açısından değerlendirmiştir(141).

Muhammed Abduh, fakihlerin müellefe-i kulûbu, müslümanlar ve kâfirler diye iki gruba ayırdıklarını, müslümanların da kendi aralarında dört sınıf olduğunu söyler ve konumuzla ilgili olan bir sınıfı şöyle izah eder: "Müslümanlardan imanı zayıf olup da kavmi arasında sözü tutulan kimselere, bol miktarda maddî yardımda bulunmakla imanlarının kuvvetlenmesi ümit edilirdi. Nitekim Hz. Peygamber, münafık ve zayıf imanlı olanlara Hevâzin ganimetinden(142) bol miktarda vermiş ve sonunda bazılarının imanı sebat bulmuştu"(143).

Medine döneminde bazı zayıf imanlı kişilerin savaşlarda elde edilen ganimetlerden pay alabilmek için müslüman oldukları ve savaşa bu gaye ile katıldıkları görülür(144). Ni-

(141) Uyeyne b. Hısn, Akra' b. Hâbis vb. için bkz. İbn Sa'd, II, 63; İbn Abdi'l-Berr, III, 16; Halebî, II, 582 vd.; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, IV, 331.

(142) Şevval 8/22 Ocak-19 Şubat 630. İbnü'l-Esir (trc.), II, 229.

(143) Muhammed Abduh, X, 574-575.

(144) Tevbe 9/42; Taberî, Tefsir, XIV, 271; Âl-i İmrân 3/19; Fetih 48/15; Bedevîler arasında mal sevdasında en ileri gidenlerden, Zü'l-Huveysıra (Hurkus b. Züheyr)'den bahsedilir. Ganimetlerin Cîrâne'de taksim edildiği gün, Hz. Peygamber'e adaletli olmasını isteyen bu şahıs ileride Hâricîlerin reisi olmuştu. Bkz. İbn Hişam, IV, 139; E. Ruhi Fığlalı, "Hâricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler", A.Ü.İ.F.Dergisi, XX, 219-247; Bir de Ebu'l-Cûvaz adlı bir münafığın ganimet taksiminde aşırı gittiğinden bahsedilir. Bkz. M. Hamdi, IV, 2571; Tevbe 9/58-59.

tekim bu maksatlarla müslüman olup, Huneyn gazasında ilk kaçanların, İslâm'a yeni girmiş ve henüz nifak dairesinde kalan Mekkeliler olduğu sanılmaktadır[145]. Hz. Peygamber, münafıkların ganimet heveslisi olduklarını bidiği için, Hayber ganimetlerini Hudeybiye'ye katılanlara dağıtacağını vaad edip onları ganimetten mahrum bırakarak cezalandırmıştı[146].

Kur'ân'a göre, zayıf imanlıların bir zarara, belâ ve sıkıntıya uğramaları, menfaat duygularını harekete geçirip nifaka düşmelerine sebep olmaktadır[147].

Münafıklardan Sa'lebe b. Hatıb ve Muattıb b. Kuşeyr, menfaat duygusunu şöyle dile getirmişlerdir: "Eğer bize Allah, fazlından verirse Muhammed'i tasdik ederiz ve elbette sâlihlerden oluruz"[148].

Hz. Peygamber ganimet mallarından, Kur'ân'da işaret edildiği üzere, müellefe-i kulûba hisselerini dağıtmıştı. Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olan bu kişilerin bir bölümü, gerçekten müslüman olmuş, ancak bazıları da, görünüşte müslüman, kalben münafık idi. Tarihçiler, müellefe-i kulûbu üç kısma ayırırlar[149]:

1. Kalpleri İslâmiyet'e ısındırılmak, alıştırılmak için kollananlar: Safvan b. Umeyye gibi.

2. Yeni müslüman olup henüz İslâmiyet'te sebatları sağlanmak üzere kollananlar: Ebu Süfyan b. Harb gibi.

3. Dıştan müslüman, içten münafık olup şerlerinden selâmette kalınmak için kollananlar: Uyeyne b. Hısn, Abbas b. Mirdas, Akra' Habis[150] gibi. Ancak sözü edilen isimler

(145) Umerî, 258; Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi, I, 405.
(146) Taberî, Tefsir, XXVI, 79; Feth 48/15.
(147) Ankebût 29/10.
(148) Tevbe 9/75; İbn Hişam, II, 522; M. Hamdi Yazır, IV, 2592.
(149) Bkz. Diyarbekrî, II, 114.
(150) Diyarbekrî, II, 114; Ayrıca bkz. Halebî, III, 89.

arasında Uyeyne b. Hısn'ın nifakı üzerinde biraz durmak gerekecektir.

Uyeyne b. Hısn, kavminin reisi olduğu için, İslâm'a girmede geç kaldığını bahane ederek, elinden giden liderliğe üzülüyordu[151]. Böyle bir hâlet-i rûhiye içinde iken hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethinden biraz önce Harîs b. Avf'ın teşviki ve Ferve b. Hubeyre ile konuştuktan sonra Medine'ye gelip müslüman oldu[152].

Uyeyne b. Hısn müslüman olduktan sonra İslâm toplumu içersinde problem olmaktan geri durmadı. Nifak hareketlerinin bazı örneklerini verdiği görüldü. Bunların birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Necid'de ev halkının yanında otururken, Hz. Peygamber'in birçok Arap kabilesi ile toplanıp bir tarafa gitmek üzere olduğu haberini duyunca, Uyeyne b. Hısn hemen Medine'ye geldi ve Rasulullah'a, hangi tarafa gitmek istediğini sordu. Fakat Peygamber, gideceği yeri haber vermedi. Buna rağmen Uyeyne, Rasulullah ile birlikte gitti[153]. Hz. Peygamber Kudeyd'e gelip konakladı. Kabilelere sancaklar ve bayraklar bağlandığı sırada Uyeyne b. Hısn, canının sıkıntısından parmaklarını ısırmaya başladı. Hz. Ebu Bekir, "Yoksa geldiğine pişman mı oldun?" diye sorduğunda Uyeyne, "Hayır! Kavmimin Muhammed ile birlikte olmadığına üzülüyorum" dedi. Uyeyne, Hz. Ebu Bekir'e, "Muhammed nereye gidiyor?" diye sorduğunda, Hz. Ebu Bekir, "Allah nereye gitmesini dilerse oraya gidecektir" diye cevap verdi[154].

Bu hadisede, ilk önceleri Hz. Peygamber ve sahabenin, Uyeyne b. Hısn'a karşı tedbirli davrandıkları görülmektedir.

---

(151) Vâkıdî, II, 731.
(152) İbn Abdilberr, III, 167; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, IV, 391.
(153) Vâkıdî, II, 802-804.
(154) İbn Sa'd, II, 135; Vâkıdî, II, 801-804.

Çok geçmeden Uyeyne b. Hısn ile Abbas b. Mirdas, Mekke fethine giderken yolda kavimlerinin üstünlüğü konusunda münakaşaya giriştiler. Ancak Hz. Peygamber'in işaretinden sonra tartışmayı kestiler[155].

Hz. Peygamber, Uyeyne b. Hısn'ın yalancılığını Taif seferinde ortaya çıkarmıştır. Taif muhasarası esnasında Uyeyne b. Hısn Hz. Peygamber'den, Taifliler ile konuşmak, onları İslâm'a davet etmek[156] için izin aldı. Uyeyne, Taiflilerin yanına vardığında nifakını şu sözlerle ortaya döktü: "Muhammed sizin gibisiyle karşılaşmadı. Kaleniz sağlam olduğu için direniniz. Bol akarsularınız vardır. Korkmayınız"[157]. Uyeyne'nin bu sözlerini taifliler şüphe ile karşıladılarsa da, ebu Mihcen, Uyeyne'yi iyi tanıdığını ve Peygamber'e olan düşmanlığının kuvvetli olduğunu söylemesi üzerine inandılar[158].

Uyeyne dönünce Hz. Peygamber neler söylediğini sordu. Onları İslâmiyet'e davet ettiğini, cehennem ile korkutup cennete teşvik ettiğini[159] söylemesi üzerine Hz. Peygamber, Uyeyne'yi yalanladı. Taiflilere söylediği sözleri birer birer nakletti[160]. Uyeyne de yalan söylediğini ikrar edip özür diledi. Hz. Ömer o anda devreye girip, "Bırak beni yâ Rasulallah! Şunun boynunu vurayım" dediğinde, Hz. Peygamber, "Hayır! İnsanlar arasında, Peygamber, ashabını öldürüyor diye lâf dolaşmaya başlar" cevabını vererek Hz. Ömer'i teskin etti[161]. Ayrıca Hz. Ebu Bekir de Uyeyne'ye şu ağır sözleri söyledi: "Demek sen devamlı bâtıl üzere ısrar edip duracaksın! Bir zaman Nadîroğulları, Kureyzaoğulları ve Hayber günlerinde karşımıza çıktın. Kılıç çekip bizimle çar-

(155) İbn Sa'd, IV, 271-272.
(156) Halebî, III, 81.
(157) Vâkıdî, III, 932.
(158) Vâkıdî, III, 932.
(159) Vâkıdî, III, 933.
(160) Vâkıdî, III, 933; Halebî, III, 81.
(161) Vâkıdî, III, 933; Halebî, III, 81.

pıştın. Şimde ise gûyâ müslüman oldun! Düşmanımızı bize kışkırtmaktan geri durmuyorsun". Bu sözler üzerine Uyeyne, Hz. Ebu Bekir'e, tevbe ettiğini belirtti ve bir daha böyle yapmayacağına dair söz verdi(162).

Uyeyne b. Hısn, Taif muhasarası kaldırıldığı sırada bir ara Sakîf kabilesini müslümanlara karşı övmeye başlayınca sahabe çok kızmıştı. Sahabenin tepkisi üzerine Uyeyne, savaşa iştirakinin sebebini şöyle açıklamıştı: "Vallahi, ben sizin yanınıza Sakîflilerle çarpışayım diye gelmedim. Fakat Muhammed'in Taif'i fethetmesi neticesinde Sakîfliler'den bir kız ele geçirip evlenmeyi ve ondan bir erkek çocuk sahibi olmayı istedim. Çünkü Sakîfliler çok zeki bir kavimdir"(163). Hz. Ömer tarafından Uyeyne'nin bu sözleri Hz. Peygamber'e aktarılınca Hz. Peygamber gülümsedi(164).

Müellefe-i kulûbdan olan münafıkların maddî konularda çok katı tutumlara girdikleri ve maddeperestlik yaptıkları görülmektedir. Hevâzin temsilcileri müslüman olup(165), esir olan akrabalarını istedikleri zaman Hz. Peygamber, Muhacir ve Ensar'ın, hisselerine düşen esirleri bağışlarken(166), Uyeyne b. Hısn, Akra' b. Habîs ve Abbas b. Mirdas'ın, hisselerini bağışlamaktan kaçındıkları rivayet edilir(167).

Taif gazasında Hz. Peygamber'in, askerî bir tedbir olarak üzüm asmalarından bir kısmının kesilmesini emrettiği haberini Ya'lâ b. Mürretüssakafî, Uyeyne'ye ilettiğinde, Uyeyne Ya'lâ'ya, "Bunu kesmekle, sanki bana ecir mi var?" deyince Ya'lâ, "Evet" dedi. Uyeyne Ya'lâ'ya, "Sana ancak cehennem var" dedi. Hz. Peygamber bunu işitince, "Uyeyne ce-

(162) Vâkıdî, III, 933; Halebî, III, 81.
(163) İbn Hişam, IV, 127; Taberî, Tarih, III, 81.
(164) Vâkıdî, III, 937.
(165) İbn Hişam, IV 131; İbn Sa'd, II, 153.
(166) Ahmed b. Hanbel, IV, 326.
(167) İbn Hişam, IV, 131-132; Buhârî, K. Vekâlet, B. 7; Taberî, Tarih, III, 86, 135.

henneme, Ya'lâ'dan daha müstehaktır" buyurdu[168].

Hz. Peygamber, Huneyn ganimetlerini dağıtırken, müellefe-i kulûbdan Uyeyne b. Hısn ve Akra' b. Habîs'e yüzer deve[169] vermişti. Bu arada Abbas b. Mirdas'a dört deve verince, Abbas buna itiraz etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Bilâl-i Habeşî'ye, Abbas b. Mirdas'ın dilini kesmesini emretti. Abbas da, gerçekten dilinin kesileceğinden korkmuştu. Bilâl-i Habeşî, Abbas'ı götürüp elbise giydirdi ve kendisine istediği kadar deve verdi[170]. Bu arada Medineli münafıkların da Rasulullah'a dil uzatmaya başladığı görülüyordu. Nitekim Muattıb b. Kuşeyr, Hz. Peygamber'e, "Bu dağıtımda Allah'ın rızası gözetilmiyor" sözünü söylemişti. Rasulullah, Muattıb'ın bu sözünü işitince çok üzüldü ve şöyle dedi: "Allah, Musa'ya rahmet etsin. O, bundan daha çok eza gördüğü halde sabredip katlanmıştı"[171].

Münafıkların ganimet dağıtımında çıkardıkları huzursuzluk bir ara Ensar'a da sirayet etmişti. Ancak Hz. Peygamber'in, "Onlar, kalplerinde aldıkları malların sevgisiyle Medine'ye dönerken, sizler Rasulullah'ın sevgisini kazanmış olarak dönmenizi istemez misiniz?" sözü bu problemi çözmeye yetti[172].

Mekkeli Münafıklar

Hicretin sekizinci yılında (630) Mekke fethedildi. Mekkeliler İslâm'a girdiler. Ama bunların hepsi kalben iman ettikleri için İslâm'a girmiyordu. Bir kısmı başka bir imkânı olmadığı için, bir kısmı da müslümanların, müşriklerle ve

(168) Vâkıdî, III, 928-929.
(169) İbn Hişam, IV, 135-136; İbn Sa'd, II, 152-153; Taberî, Tarih, III, 87.
(170) İbn Hişam, IV, 137; İbn Sa'd, IV, 273
(171) Buhârî, K. Megâzî, B. 56.
(172) Bkz. İbn Hişam, IV, 142; Buhârî, K. Megâzî, B. 56; Ahmed b. Hanbel; III, 76; 77; Taberî, Tarih, III, 88; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 272; Ayrıca bkz. Tevbe 9/58-60; Taberî, Tefsir, X, 100-101, 157.

Yahudilerle yaptıkları savaşlarda elde ettikleri ganimetlerden pay alabilmek için müslüman olmuştu. Böylece münafıklar güruhuna, Mekke münafıkları da katılmış oldu. Bunlar, Mekke'nin fethinden sonra cereyan eden Huneyn gazasında ilk kaçanlardır(173).

Huneyn savaşında, Hevazinliler'in ilk saldırısı neticesi, öncü birlikler içinde ilk kaçanlar, suçları bağışlanmış ve kendiliklerinden orduya katılmış bulunan iki bin kadar Mekkelidir(174). Rivayete göre, yeni müslüman olan bu Mekkelilerden bazıları, o sırada nifak çıkarmaktan geri durmuyorlar ve Hz. Peygamber hakkında şöyle diyorlardı: "Tam zamanıdır. O'nu yalnız bırakınız"(175). Kaçarak geldikleri Mekke'de, müslümanların bozguna uğradıklarını haber vererek halkı sevindirmeye çalışyorlardı. Kureyşlilerden Safvan b. Umeyye'nin ana bir kardeşi olan Kelede b. Hanbel(176), Huneyn'de ashabın bozguna uğradığını Mekkelilere müjdeleyenler arasında idi. Safvan'a şunları söylemişti: "Vallahi onlar bir daha düzelmezler(177), artık bugün sihir bozuldu"(178). Huneyn'den kaçanlar arasında şöyle diyenler bile vardı: "Artık Araplar, atalarının dinine dönebilirler"(179).

Bu arada Hz. Peygamber ile birlikte Huneyn seferine gelen Kureyş'ten bazıları, kalplerindeki nifakı dile getirmekten geri durmadılar. Meselâ, Ebu Süfyan b. Harb, çantasından fal oklarını çıkararak, Hevazinliler'in müslümanları yeneceği ümidiyle şöyle diyordu: "Artık onların bu bozgunları denize varıncaya kadar sürer, sona ermez"(180). Ebu Süf-

(173) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 405.
(174) Taberî, Tefsir, X, 100.
(175) Halebî, III, 65.
(176) İbn Hişam, IV, 86.
(177) Halebî, III, 70.
(178) İbn Hişam, IV, 86; Taberî, Tarih, III, 74.
(179) Halebî, III, 70.
(180) İbn Hişam, IV, 86; Taberî, Tarih, III, 74.

yan'ın, Hevazinliler'in müslümanları yeneceğine dair yemin etmesi üzerine Safvan b. Umeyye, "Ağzına taş, toprak dolsun!" diye karşılık verdi[181]. Eslemliler'den Ebu Makît de, "Eğer Rasulullah seni öldürmeyi yasaklamasaydı, hemen burada seni öldürürdüm" dedi[182].

Mekke fethini müteakip İslâm toplumuna dahil olan Mekkeliler'den bazılarının -Medine'de olduğu gibi- Hz. Peygamber'e muhalefet etmeye niyetlendikleri görülmektedir. Özellikle bunların bazı davranışları, hicretle birlikte Medine'de münafıkların muhalefetini andırmaktadır. Bu durum, bilhassa Mekke'deki siyâsû nüfuz ve itibarının düştüğü, iktidarın elden gittiği hırsıyla hareket eden kişilerde sıkça görülmektedir. Mekke'de oluşan bu muhalefetin kaynağı bir bakıma islâm öncesi Emevî-Hâşimî rekabetine kadar uzanıyordu[183].

C- Münafıklar ve Tebük Seferi

Münafıkların toplu olarak güç gösterisinde bulundukları en son gaza olması ve nifakta kuvvetleri itibariyle en üst düzeye tırmanmaları sebebiyle bu bölümün adı "Nifakta Zirve" olarak da düşünülebilir. Medine döneminde nifakın Tebük'te zirveye ulaştığı görüşüne bizi götüren sebepleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Münafıklar hakkında, Kur'ân ayetlerinin en çok Tebük seferinde nâzil olması[184] ve bu ayetlerin İslâm toplumu

(181) Halebî, III, 70.
(182) Vâkıdî, III, 910.
(183) İslâm tarihinde Emevî-Hâşimî rekabetinin, daha sonraki dönemlerde, iktidarı ele geçirmek tarzında devam ettiği görülmüştür. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Makrizî, en-Nizâ ve't-Tehâsum fî mâ beyne Benî Umeyye ve Benî Hâşim, Mısır, 1937; Hüseyin Algül, İslâm Tarihinde İlk Siyâsî ve Dînî Fırkaların Zuhuru, 50-60; Mevdûdî, Hilâfet ve Saltanat, 126 vd.
(184) Tevbe sûresi, baştan 28, sonda 2 ayet hariç tamamı. Bkz. H. Basri Çantay, 270 vd.

içindeki münafıkların yerini, kesin hatlarla ayırması. Böylece münafıklarla mü'minlerin arasında perdelerin gerilmesi, eskisi gibi onlarla olan ilişkilerin hoşgörüye dayandırılmayıp ayırıcı bir tavrın ölçü olması[185].

2. Tebük gazasının bir adı da, "Gazvetü'l-Fâdıha: Rüsvaylık gazvesi"dir. Bu ismin verilmesinin sebebi, Tebük seferi kadar hiçbir gazada, münafıkların melanetlerinin Kur'ân ayetleriyle günü gününe, bu kadar geniş teşhir edilmemiş olmasıdır. Bu cihetle, münafıkların iç yüzlerinin ve kötülüklerinin teşhir edildiği gaza demektir[186]. Ayrıca Tebük'te münafıklar, nifaklarını olanca güçleriyle ortaya dökmüşler, fakat hiçbir başarı sağlamayarak rezil rüsvay olmuşlardır. Bundan kinâye olarak ve münafıkların bu seferde rezil olduklarını belirtmek için "Fâdıha gazası" adı verilmiştir[187].

3. Tebük'teki nifaktan etkilenip güçlük zamanında eğrilmek üzere iken doğrulup kurtulanların[188] yanında, nifakları ortaya çıkan kişilerin bir daha İslâm toplumu içinde sefere katılmalarının kesinlikle yasaklanması[189].

4. Münafıkların karargâhı durumunda olan, Yahudi asıllı Süveylim'in evinin yaktırılması[190].

5. Özellikle, münafıkların Hz. Peygamber'e karşı Medine'de oluşturdukları muhalefetin iç yüzünün açıklanması ve savaşa katılmak isteseler de casusluk yapacaklarını[191], Tebük seferi vasıtasıyla Kur'ân-ı Kerim'de hatırlatılması[192].

6. İslâm tarihinde ilk defa, münafıkların tescili de-

(185) Umerî, 283.
(186) Kâmil Miras, Tecrid, X, 420.
(187) H. Algül, II, 17.
(188) Tevbe 9/117.
(189) Tevbe 9/83.
(190) İbn Hişam, IV, 160; Diyarbekrî, II, 124.
(191) Tevbe 9/47.
(192) Tevbe 9/48; H. Basri Çantay, I, 284. Ayrıca bkz. Taberî, Tarih, III, 103.

nilebilecek toplu hareketin zuhur etmesi. Bu olay, Tebük seferi için İslâm ordusunun hazırlandığı sırada, İbn Ubeyy'in, bütün müttefikleri ile birlikte Hz. Peygamber'in ordugâhından ayrı, Zübab tepesinin hizasında münafıklardan oluşan bir karargâh kurmasıdır(193).

7. "Tebük seferinin mü'minleri nifak illetinden berî kılması, münafıkların esrarını fâş etmesi, onları kaçırıp terzîl berbâd etmesi, yüreklerini deşip tenkîl etmesi, üzerlerine hışım yağdırması"(194).

8. Nifakın Medine'de kalmayıp, çevredeki çöl halkına da sıçraması(195). Kur'ân'a göre, bedevî münafıkların, yerli münafıklardan daha şiddetli ve kalplerinin daha katı olması(196).

9. Münafıklar zümresi, bütün maharetlerini kullanarak ikiyüzlülüklerini gizlemişlerse de, Tebük seferi vasıtasıyla kemiyet, keyfiyet ve isimleri yönüyle tanıtılması.

10. Hz. Peygamber'e Tebük seferi dönüşü, münafıkların suikast teşebbüsünde bulunmaları(197).

11. İbn İshak'ın, "İbn Ubeyy komutasında Zübab tepesinde Hz. Peygamber'in karşısında ayrı bir yerde toplanan nifak grubu mevcudunun, Hz. Peygamber'in yanında toplananlardan az olmadığı" rivayeti(198).

12. Medine'deki nifakta münafıkların üs olarak kullandıkları Mescid-i Dırar'ın ilâhî vahiy gereği yaktırılması(199).

13. Bütün bu olayların akabinde, münafıkların lideri İbn Ubeyy'in dayanamayarak vefatı(200).

---

(193) İbn Hişam, IV, 162; İbn Sa'd, II, 165; Taberî, Tarih, III, 103.
(194) M. Hamdi Yazır, IV, 2442.
(195) Tevbe 9/101.
(196) Tevbe 9/97.
(197) Tevbe 9/74; H. Basri Çantay, I, 290; Ahmed b. Hanbel, V, 453; İbn Kesîr, V, 20-21.
(198) İbn Hişam, IV, 162. Ayrıca bkz. Taberî, Tarih, III, 103.
(199) Tevbe 9/107; Taberî, Tefsir, XI, 24 vd; Tarih, III, 111.
(200) Şevval 9/Ocak 630'da hastalandı. Zilkâde ayında vefat etti.

14. Bundan böyle münafıkların cenaze namazının kılınmaması[201].

Tebük seferinde nifakın, niçin doruk noktasına ulaştığının sebeplerini ortaya koyduktan sonra, münafıkların çevirdikleri entrikaları tarihî seyri içinde açıklamak, münafıkları tanıma açısından faydalı olacaktır.

Hz. Peygamber Tebük seferinde farklı bir metod uyguladı: Herhangi bir gazaya çıkacağı zaman maksadını doğrudan açıklamazdı, ancak Tebük'te durum böyle olmadı. Tebük seferi için halka hazırlanmalarını, gidilecek yerin uzaklığını, zamanın yokluk ve kıtlık zamanı olduğunu, hatta düşmanın çokluğunu, Rumlar üzerine gidileceğini, buna göre hazırlıklarını yapmalarını açıkça bildirdi[202]. Bu durumda, münafıklar için önemli bir fırsat doğmuştu. Gidilecek yeri, Hz. Peygamber'in açıktan ilânı ve durumun zorluğunu açıkça dile getirmesi üzerine münafıklar, İslâm aleyhindeki oyunlarını daha açık sergilemeye koyuldular. Böyle bir ortamda münafıklar, estirdikleri nifak rüzgârıyla mü'minleri tesir altına aldılar. Bunun üzerine nâzil olan âyetler onları şöyle uyarıyordu:

"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, 'Allah yolunda gazaya çıkınız" denildiği zaman yere yapışıp ağırlaştınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat bu dünya hayatının faydası, ahiretin yanında pek azdır. Eğer emrolunduğunuz bu cihada fırlayıp çıkmazsanız, Allah sizi elem verici bir azaba uğratır. Ve yerinize başka bir kavim getirir. Siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir. Eğer siz, Rasulullah'a yardım etmezseniz. etmeyiniz. Kâfirler, O'nu Mekke'den çıkardıkları zaman, bizzat

(201) Tevbe 9/84.
(202) İbn Hişam, IV, 159; İbn Sa'd, II 165; Ahmed b. Hanbel, III, 457; Taberi, Tarih, III, 102.

Allah, O'na yardım etmişti. Yine de eder. Hani o zaman, Rasulullah iki kişinin ikincisiydi. Allah'tan başka yardımcısı yoktu. O zaman onlar Sevr dağının tepesindeki mağarada idiler. Peygamber, arkadaşına, "Tasalanma! Allah bizimle beraberdir!" diyordu. Allah onun üzerine sekîneti indirmiş, O'nu görmediğiniz ordularla desteklemiş, kâfirlerin kelimesini alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise, o, çok yücedir. Allah, kudretiyle, her şeye üstün gelen Azîz, hikmetiyle her yaptığını yerli yerince yapan Hakîmdir. Sizler gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak seferber olunuz! Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad ediniz! Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır"(203).

Yukarıda zikredilen uyarı neticesi yapılan bağışları bu defa da münafıklar dedikodu çıkarmak suretiyle eğlenceye başladılar. Özellikle, dört bin dirhem bağışta bulunan Abdurrahman b. Avf ile yüz vesk hurma tasadduk eden Asım b. Adıyy için, "Bunların yaptıkları gösterişten başka bir şey değildir!" dediler(204). Diğer taraftan Hz. Ömer, malının yarısını getirdiğinde, "Sen gösteriş mi yapıyorsun!" diye soran münafıklara şu cevabı verdi: "Allah ve Rasulüne karşı ise, evet; başkalarına karşı ise, hayır"(205).

Münafıkların samimiyetsizliklerini öyle ortaya koydular ki, Ebu Âkıl'in gece boyu sırtında su çekmesi karşılığında iki sâ' hurmanın yarısını ailesine bırakıp, kalanının tamamını bağışlamasını bile, "Şu miskinin azıcık hurmasına Allah'ın ne ihtiyacı var?" diyerek hafife aldılar(206).

Bağışta bulunan mü'minleri alaya alan münafıklar, bir taraftan da Tebük seferine katılmamak için Hz. Peygamber'den izin istemeyi ihmal etmiyorlardı. "Şu sıcakta sakın cihada

(203) Tevbe 9/38-41.
(204) Taberî, Tefsir, X, 196.
(205) Taberî, Tefsir, X, 197.
(206) Taberî, Tefsir, X, 164-196.

çıkmayın"[207] diyen münafıklardan, seksenden fazlası hiçbir özrü olmadan, Hz. Peygamber'den izin almayı başardı[208]. Bu durumdaki münafıklar hakkında şu âyet nazil oldu: "Allah'ın Rasulüne muhalefet için gazadan geri kalan münafıklar, yurtlarından çıkmayıp oturmalarıyla ferahladılar. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad etmekten hoşlanmadılar ve 'bu sıcakta gazaya çıkmayınız' dediler. De ki, cehennemin ateşi daha sıcak! Anlayabilselerdi. Artık onlar kazandıkları günahın cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar"[209].

Hz. Peygamber, sefer hazırlığı ile uğraştığı günlerde Selimeoğulları'ndan münafık Cedd b. Kays, şöyle bir mazeret ileri sürdü: "Ya Rasulallah! Bana izin ver de, Asfaroğulları'nın kadınlarını görürsem, dayanamam da günaha girerim"[210]. Cedd ve diğer münafıklar hakkında şu âyet nâzil oldu: Onlardan kimi de, 'bana izin ver de beni fitneye düşürme diyor. Haberin olsun ki, onlar zaten fitne çukuruna düşmüşlerdir. Cehennem ise onları çepeçevre kuşatıcıdır"[211].

Cedd b. Kays'ın oğlu Abdullah, babasının yaptığı harekete çok üzülmüş ve kınamıştı. Cedd, bir ara oğlunun müdahelesine sinirlenerek yüzüne ayakkabıyı çarpmıştı. Daha sonra şöyle demişti: "Ben evimde oturacağım. Sen git, onlarla savaş!" Abdullah, Bedir harbine de katılmıştı. Babasının yaptığı bu çirkin hareketi münafıklık olarak nitelendirmişti[212].

Yerli ve bedevî münafıkların Tebük seferi esnasındaki kötü tutum ve davranışlarını, nâzil olan âyetler bütün teferruatıyla ortaya dökmüştür[213].

---

(207) Taberî, Tefsir, II, 102-103.
(208) İbn Hişam, IV, 160; İbn Sa'd, II, 165.
(209) Taberî, Tefsir, 9/81-82.
(210) İbn Hişam, IV, 160; Taberî, Tarih, III. 101.
(211) Tevbe, 9/49.
(212) Vakıdî, III, 992-993.
(213) Bkz. Tevbe 9/42-49. 63, 64, 79, 81-83, 90, 93-96.

Yahudilerden Süveylim'in evi, münafıkların karargâhı olmuştu. Yahudi Süveylim'in Cas'um mevkiindeki evinde toplanıp, Tebük seferine katılacak halkı caydırmak için plân hazırlıyorlardı. Hz. Peygamber, münafıkların Medine'de nifak çıkarma hazırlıklarını haber alınca, ashabdan Talha b. Ubeydullah ve bazı sahabileri Süveylim'in evini ateşe vermek üzere görevlendirdi. Görevliler, en kısa zamanda Süveyilm'in evini ateşe verdiler. Dahhak b. Halife, evin damından yere atlarken ayağı kırıldı. İbn Ubeyrık ve diğer münafıklar damdan atlayıp kaçtılar(214).

Münafıklar bir taraftan da Hz. Peygamber'in ordugâhının aşağısına, Zübab tepesinin hizasına doğru İbn Ubeyy başkanlığında ayrı bir karargâh kurdular(215). İbn Ubeyy'in Yahudi müttefikleri ve münafık arkadaşlarından oluşan bir topluluk, İslâm tarihinde ilk kez ayrı bir grup olarak, bağımsız bir biçimde ortaya çıkmıştı. Bu durum, İslâm toplumu içindeki nifak açısından araştırmaya değer. Zira, münafıklar artık eylemlerini açıktan sürdürmek hususunda kendilerini güçlü görüyor olmalılar ki, Tebük'te ayrı bir güç ve topluluk olarak ortaya çıktılar. Bu hareketleriyle İslâm toplumu içindeki varlıklarını tescil ettirmek istediler. Böylece, münafıkların, asr-ı saadette bir grup faaliyeti olarak ortaya çıkışları, Tebük'te doruk noktasına ulaşmıştır.

Böyle tehlikeli bir durumda Hz. Peygamber, ordugâhta Hz. Ebu Bekr'i namaz kıldırmakla vazifelendirdi(216). Seniyyetü'l-Vedâ'ya kadar gelen(217) Hz. Ali'yi, Medine'de vekil bırakınca(218), münafıklar bu durumu hemen istismar ederek nifak rüzgârı estirmeye başladılar. Hz. Ali için, "Herhalde Peygamber, yüksündüğü için seni geri bırakmıştır" diyerek

(214) İbn Hişam, IV, 160; Diyarbekrî, II, 124.
(215) İbn Hişam, IV, 162; Taberî, Tarih, III, 103.
(216) İbn Sa'd, II, 165.
(217) Ahmed b. Hanbel, I, 170.
(218) İbn Hişam. IV, 163; Taberî, Tarih, III, 103-104.

tahrik ettiler[219]. Hz. Ali bunları işitince, silâhını alıp yola çıktı. Cürf'te Hz. Peygamber'e yetişti[220]. Ve şöyle dedi: "Yâ Rasulallah! Münafıklar, senin beni önemsemediğini söylüyorlar". Hz. Peygamber de, "Onlar yalan söylemişlerdir. Ben, seni arkamda bıraktıklarıma vekil tayin ettim. Hemen geri dön. Yâ Ali! Bana göre sen, Musa'ya göre Harun gibi olmaya razı değil misin? Ancak benden sonra peygamber yoktur" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ali, Medine'ye döndü[221].

Münafıkların reisi İbn Ubeyy'i, Tebük'te mü'minlerin maneviyatını sarsmak isterken görüyoruz. Tebük'e giderken Zübab tepesine kadar gelip ayrı bir karargâh kurmuş, ordu yola koyulunca münafık arkadaşlarıyla sefere iştirak etmedikleri gibi, şu sözleri söyleyerek, savaşa katılanlara mani olmaya çalışmıştır: "Muhammed bu güç ve sıcak durumda Asfaroğulları'yla savaşacak. Buna yetecek gücü yok! Asfaroğuları'yla savaşmayı oyuncak sayıyor. Vallahi, O'nu ve arkadaşlarını bir sabah ipe bağlanmış olarak görür gibiyim!"[222].

Münafıkların bir kısmı sefere katılmayıp Medine'den kalmayı tercih ederken, bir kısmı da harbe iştirak etmeyi düşündüler. Gayeleri yolda nifak çıkarmak, kendi aleyhlerine olabilecek gelişmelerden haberdar olmak ve ganimet elde etmekti. Üstelik tam bir disiplinle birbirine bağlı idiler. Nitekim, sefer süresince entrikalarını şöyle sergilediler:

Tebük'e giderken yolda aşırı derecede su sıkıntısı çekilmişti[223]. Münafıklar hemen fırsattan istifade ile şu sözleri söylemeye başladılar: "Muhammed eğer gerçekten peygamber ise, Musa Peygamber'in Allah'tan yağmur dileyip

(219) İbn Hişam, IV, 163; Taberî, Tarih, III, 103-104.
(220) İbn Hişam, IV, 163; Taberî, Tarih, III, 103-104.
(221) İbn Hişam, IV, 163; Taberî, Tarih, III, 104; İbn Kayyım, III, 103..
(222) Vâkıdî, III, 995-996.
(223) İbn Hişam, IV, 165; Taberî, Tarih, III, 104; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 279.

yağdırdığı gibi, O da aynısını yapabilirdi"[224]. Çok geçmedi, Hz. Peygamber'in duası üzerine bol bol yağmur yağdı[225]. Hıcr'daki susuzluk had safhaya ulaştığında, yine yağmur yağması için Rasulullah'ın dua etmesi üzerine halk suya kanmıştı. Fakat münafıklar bu durum karşısında, "Bu iş, gelip geçen bulutun işidir"[226] diye meseleyi geçiştirmek istediler.

Münafıklar Tebük'te Hz. Peygamber'i adım adım takip ediyorlardı[227]. Aynı zamanda bütün ashap, münafıkları tanıyorlar ve onlara muamelelerinde dikkat ediyorlardı. Sefere katılan sahabiler, münafıkları devamlı kontrol altında bulunduruyor, yapılan nifak hareketlerini anında Hz. Peygamber'e haber veriyorlardı.

Nitekim, Tebük seferine, münafıklardan bazılarının katılması üzerine Asım b. Ömer b. Katade, Mahmud b. Lebid'e şunu sormuştu: "Halk içindeki münafıkları tanır mıydı?" Bu soruya, Mahmud b. Lebid, "Vallahi! İnsan kardeşini, babasını, amcasını kabile içinde nasıl tanırsa, münafıkları da öyle tanırlar; sonra da bunları birbirinden gizlerlerdi"[228].

Hz. Peygamber, Hıcr'dan kalkıp Tebük'e giderken, konakladığı yerde devesi Kusvâ kaybolunca -harekete geçen münafıklardan Kaynukaoğulları Yahudilerden iken müslüman olan- Zeyd b. Lusayt adındaki münafık şöyle dedi: "Kendisinin Peygamber olduğunu haber veren, gökten haberler getiren, devesinin nerede olduğunu bile bilemiyor!". Hz. Peygamber bu olay üzerine, "Vallahi, Allah bildirmedikçe bilemem! Fakat Allah şimdi onu bana gösterdi" deyip kaybolan devenin yerini tarif etti ve işaret edilen yerde bulundu[229].

---

(224) İbn Kayyım, III, 3 vd.
(225) İbn Hişam, IV, 165; Taberî, Tarih, III, 104.
(226) İbn Hişam, IV, 166; Taberî, Tarih, III, 105.
(227) İbn Hişam, IV, 166; Taberî, Tarih, III, 105.
(228) İbn Hişam, IV, 166; Taberî, Tarih, III, 105.
(229) İbn Hişam, IV, 166-167; Taberî, Tarih, III, 105.

Zeyd b. Lusayt, Uman b. Hazm'ın konvoyunda olduğu için, Uman, hemen harekete geçip Zeyd'i, nifakından dolayı konvoyundan kovmuş ve arkadaşlıktan reddetmişti[230].

Münafıkların başkanı İbn Ubeyy'in Tebük'e iştirak etmeyip ayrıldığı sırada söylediği[231] sözlerin benzerini de yolda münafıklardan bir grup tekrar etmeye başladı. Hedefleri, sefere iştirak eden mücahidlerin maneviyatını bozmaktı. Toplu olarak bu nifak hareketine katılan münafıklardan Amr b. Avfoğulları'nın kardeşi Vedîa b. Sabit, Selemoğulları'nın müttefiki Eşcalılar'dan Mahşiyy b. Humeyr[232], Cüllas b. Süveyd b. Sâmit, Sa'lebe b. Hatıb[233], mü'minleri korkutup maneviyatlarını sarsmak için, Hz. Peygamber'e işaret ederek birbirleriyle şöyle konuşuyorlardı: "Asfaroğulları'yla (Rumlar) çarpışmayı, Arapların birbirleriyle çarpışması gibi mi sanıyorsunuz? Vallahi, biz sizi, bir sabah iplere ikişer ikişer bağlanmış olarak görür gibi oluyoruz"[234].

Münafıklardan Mahşiyy b. Humeyr[235] ise, söylenilen bu sözler üzerine, "Hakkımızda Kur'ân âyeti inmekten kurtulmak için herbirimize yüzer kamçı vurulması hükmünün verilmesini arzu ederdim"[236] diye telâşlanmıştı.

Vedîa b. Sâbit, "Sanırım şu hafızlarımız, karınlarına en

(230) İbn Hişam, IV, 166-167; Taberî, Tarih, III, 105; Ayrıca Zeyd b. Lusayt'ın, sonradan tevbe ettiği ve nifakının devam ettiğine dair çelişkili bilgiler için bkz. İbn Hişam, IV, 167; Taberî, Tarih, III, 106; Vâkıdî, Harise b. Zeyd b. Sâbit ile Zeyd b. Lusayt'ın tevbe ettiğini kabul etmez. Ölünceye kadar nifaktan geri durmadığını kaydeder. Bkz. Vâkıdî, III, 1010. İbn Ubeyy'in münafık kardeşlerinden en büyükleri olarak Amr b. Avfoğulları'ndan kardeşi Rifâ'a b. Zeyd b. Tâbût İslâm'a tuzak kuran elebaşlardandı. Bkz. Taberî, Tarih, III, 103.
(231) Vâkıdî, III, 995-996.
(232) İbn Hişam, IV, 168; Taberî, Tarih, III, 108.
(233) Vâkıdî, III, 1003.
(234) İbn Hişam, IV, 168; Taberî, Tarih, III, 108.
(235) Vâkıdî'ye göre Cüllas b. Süveyd. Bkz. Vâkıdî, III, 1004.
(236) İbn Hişam, IV, 168.

düşkün olanlarımız, dilleri en yalan söyleyenlerimiz, düşmanla karşılaşınca da en korkaklarımızdır"[237].

Cüllas b. Süveyd de, "Vallahi, eğer Muhammed peygamberlik davasında sadık ise, biz eşeklerden daha beter olalım"[238] dedi. Cüllas'ın üvey oğlu Umeyr, bu sözden etkilenip şöyle demiştir: "Sen bana insanların en sevimlisi idin. Şimdi ise öyle değil. Bu sözünü Rasulullah'a duyursam, sen rezil rüsvay olursun. Duyurmasam, ben helâk olurum. Herhalde birincisi benim için daha hafiftir"[239].

Tebük seferine giderken, münafıkların yolda oluşturdukları bu nifak grubunun sözleri, Hz. Peygamber'e malûm olmuştu. Derhal Ammar b. Yâsir'e, o topluluğa gitmesini ve söylenilen sözleri kendilerine aktarmasını istedi. Şayet itiraz ederlerse şunları söylediklerini hatırlatmasını istedi. Ammar, münafıkların yanına gidip durumu anlatınca, hemen özür dilemek için Hz. Peygmber'e geldiler[240]. Böyle bir şey söylemediklerine dair yemin ettiler[241]. Münafıklar geldiklerinde Hz. Peygamber devesinin üzerinde bulunuyordu. İçlerinde Vedîa b. Sabit, Hz. Peygamber'in devesinin yularına sarılıp, "Yâ Rasulallah! Biz lâfa dalıp şakalaşıyorduk" dedi. Bu olay üzerine nâzil olan âyette, "Şayet kendilerine sorsan, andolsun ki, biz yol zahmetini duymamak için lâfa dalmış bulunuyor, şakalaşıyorduk, derler. Onlara de ki, siz Allah ile onun âyetleriyle, onun Rasulü ile mi eğleniyorsunuz?"[242]. "Siz boş yere özür dilemeye kalkmayınız. Siz iman ettiğinizi söyledikten sonra küfür ettiniz. İçinizden birtakımını affetsek[243] bile, diğer birtakımını -

(237) Vâkıdî, III, 1005.
(238) Belâzurî, Ensâb, I, 275.
(239) Vâkıdî, III, 1005.
(240) İbn Hişam, IV, 168-169; Taberî, Tarih, III, 108.
(241) Taberî, Tefsir, X, 173.
(242) Tevbe 9/65 İbn Hişam, IV, 169; Taberî, Tarih, III, 108.
(243) Suçu affedilen münafıklardan, Mahşiyy b. Humeyr olduğu ve isminin Abdurrahman'a çevrildiği rivayet edilir. Bkz. Taberî, Tefsir, X, 172; İbn Hişam, IV, 169.

onlar cürümlerinde direnen kimseler oldukları için- azabımıza uğratacağız"[244].

Hz. Peygamber Tebük'te on dokuz gece[245] kaldıktan sonra Medine'ye dönüşünde Müşakkak diye anılan vadideki kayanın dibinde akan su sızıntısı vardı. Hz. Peygamber, buradaki suyun yanına kendinden önce gitmemesini, şayet gidecek olurlarsa suya dokunmamalarını hatırlattı. Münafıklardan bir grup, Hz. Peygamber'in emrini dinlemeyerek suya dokundular. Herkesten önce suya ulaşan münafıkların isimleri Vâkıdî'ye göre şunlardır: Muattıb b. Kuşeyr, Haris b. Yezidetü't-Tâî, Vedîa b. Sabit ve Zeyd b. Lusayt[246].

Hz. Peygamber, suyun başına geldiğinde sudan eser yoktu. Buraya kendinden önce kimin geldiğini sorduğunda, isimler sıralandı. "Ben size men etmemiş miydim?" diye hatırlatınca, münafıklar, "Yapılan duyuruyu biz işitmemiştik" diye özür dilediler. Hz. Peygamber bunların özrünü kabul etti[247]. Hz. Peygamber'in mucizesi olarak, kaynağı gürleşen sudan bolaca istifade eden münafıklardan Vedîa b. Sabit'in, "Bunun benzeri daha önce de yapılmıştı" dediği rivayet edilir[248].

Tebük seferinde istediklerini bulamayan münafıklar, en son dönüşte Hz. Peygamber'e suikast tertiplemeye kadar işi vardırdılar. Bu olay, münafıkların bundan böyle Hz. Peygamber'i doğrudan hedef seçtiklerinin işareti sayılabilir. Münafıklar, ellerinden gelen bütün entrikaları ve nifak oyunlarını sergilediler. Bu yüzden onlar biliyorlardı ki, bu hadiseler, Hz. Peygamber'in bundan sonra münafıklar hakkında alacağı tedbir ve kararlar için dönüm noktası teşkil edecektir. Zira

(244) Tevbe 9/66; İbn Hişam, IV, 169; Taberî, Tarih, III, 108.
(245) İbn Hişam, IV, 170; Taberî, Tarih, III, 109.
(246) Vâkıdî, III, 1039.
(247) Bkz. Ahmed b. Hanbel, V, 391.
(248) Vakıdî, III, 1039.

nâzil olan âyetler, Hz. Peygamber'in münafıklara karşı fiilî olarak kesin tavır takınmasını istemektedir. İşte böyle bir durumda münafıklar çareyi Hz. Peygamber'i öldürmekte görüyorlardı. Münafıkların düşünüp de tahakkuk ettiremedikleri suikast eylemi şöyle gerçekleşmişti:

Hz. Peygamber Tebük dönüşü Akabe'den[249] geçiyordu. Dar bir boğaza rastalıynca, orduya geniş vadi içinden geçmelerini[250], kendisinin ise boğazdan gececeğini haber verdi. Bunun üzerine[251], hadd-i zatında böyle bir suikast kollamakta olan münafıklar, bir anda toplandılar. Geceleyin maskeli vaziyette kritik bir mevkiye yerleştiler. İlâhî uyarı neticesi Hz. Peygamber gayet tedbirli idi[252]. Beraberindeki Ammar b. Yâsir, Hz. Peygamber'in devesinin yularını tutuyor, Huzeyfe b. Yeman ise arkadan geliyordu[253]. Hz. Peygamber, suikastçıların karartılarını görünce meseleyi Huzeyfe b. Yeman'a anlattı ve münafıkları dağıtmasını söyledi. Huzeyfe'nin elindeki sopayla, münafıklar üzerine saldırmasıyla birlikte, maskeli münafıklar tanınmamak için ordunun içine dağıldılar, kendilerini kamufle ettiler[254]. Münafıklar, Hz. Peygamber'i, devesi üzerinden düşürüp, uçuruma yuvarlayarak öldürmeyi tasarlamışlardı. Münafıkların, amaçlarına erişemedikleri konu ile ilgili olarak nâzil olan âyette şöyle tesbit edildi: "Münafıklar, başaramadıkları bir cinayete de yeltendiler"[255].

Ertesi gün, münafıkların çevirdiği entrikalar ordu içinde duyulunca, ashab, münafıkların cezalandırılmasını, hatta

(249) Buradaki Akabe, Ensarın bey'at ettikleri Mina'daki Akabe değil, Tebük yolu üzerindeki bir yerdir. Müslim, K. Sıfatü'l-Münâfikîn, 11.
(250) Diyarbekrî, II, 129-130; İbn Kayyım, III, 8.
(251) Ahmed b. Hanbel, V, 453.
(252) Ahmed b. Hanbel, V, 453.
(253) Ahmed b. Hanbel, V, 453.
(254) Ahmed b. Hanbel, V, 453.
(255) Tevbe 9/74.

Useyd b. Hudayr gibi bazılarının da idamını istedi. Fakat Hz. Peygamber, kelime-i tevhîdi söyleyen kimsenin öldürülemeyeceğini açıklaması üzerine durum sükûnete kavuştu(256).

D- Mescid-i Dırar Meselesi ve Münafıkların Lideri İbn Ubeyy'in Ölümü

Hicrî birinci yılda Ebu Âmir'in Medine'yi terketmesiyle birlikte, nifak faaliyetlerinin merkezi olan Kuba'daki bir yerden, araştırmamızın "Nifakın Tezahürleri" bölümünde bahsetmiştik.

İslâm tarihçilerinin Tebük seferinde gündeme getirdikleri Mescid'i Dırar'ın, fonksiyon itibariyle tarihçesi hicrî birinci yılda başlamıştır. Münafıklar, dokuz yıllık faaliyetlerinin neticesini almak üzere, üs olarak kullandıkları binaya mescit hüviyeti kazandırmak istediler. Neticede, hedefleri mescit yapıp içinde namaz kılmak değil, bilâkis nifak faaliyetlerine güç kazandırmak, kendi sosyal varlıklarını Medine'de kabul ettirmek istemeleridir. Bu durum, münafıkların hicretten itibaren nifakta hangi noktaya ulaştıklarının bir göstergesi sayılabilir.

Ebu Âmir'in Medine'yi terkederken verdiği emir üzerine kurulan Kuba'daki bu nifak merkezinin gayesi, fonksiyonu ve tarihçesi hakkında Hz. Peygamber'e şu haber geldi:

"Müslümanlara zarar vermek için, küfür için, mü'minlerin arasına tefrika sokmak için daha evvel Allah ve Rasûlü ile harbedenin gelmesini iştiyak ile beklemek ve gözetmek için

---

(256) Vâkıdî, III, 1043; İbn Kesîr, Bidâye, V, 20-21; İbn Kayyım, III, 8. İbn Kesir'in Tefsir'inde açıkladığına göre, Akabe'deki suikastçılar şunlardır: Muattib b. Kuşeyr, Vedîa b. Sabit, Cedd b. Abdillah b. Nebtel b. Haris, Haris b. Yezid et-Tâî, Evs b. Kayzî, Haris b. Süveyd, Sa'd b. Zürâre, Kays b. Nehd, Süveyd b. Dâis, Kays b. Amr b. Sehl, Zeyd b. Lusayt, Sülâle b. el-Berham. Bkz. İbn Kesîr, Tefsir, IV, 122.

bir bina yapıp onu mescit edinenler ve "Bununla iyilikten başka bir şey kasdetmedik" diye yemin edecek olanlar vardır. Allah şâhitlik eder ki, onlar şeksiz şüphesiz yalancıdırlar"[257]. Ayette belirtilen kişiler kimlerdi? Yukarıda zikredilen gayelerini, kimlerle irtibat kurarak tahakkuk ettireceklerdi? Önceden kurulan binanın, sonradan mescide dönüştürülmesi nasıl oldu? Ayette işaret edilen[258] Ebu Âmir'in Medine'deki nifak faaliyetleri ve münafıklarla olan alâkasını kısmen birinci ve ikinci bölümde tesbit etmiştik.

Ebu Âmir, cahiliye devride ruhbanlığa özenir ve "rahip" diye anılırdı. Kendi kendine peygamber olmayı da tasarlamıştı. Bu yüzden Hz. Peygamber'e karşı derin bir kıskançlık duymaktaydı[259]. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle, Ebu Âmir'in kıskançlığı gittikçe arttı ve Medine'yi terkedip Mekke'ye gitti[260]. Ebu Âmir'in, bir yandan Hz. Peygamber ile Haniflik konusunda tartışması[261], öte yandan rahipliğe özenmesi[262], buna ilâveten Mekke müşriklerinin safına geçmesi, itikadındaki tezatların bir delili sayılmalıdır[263].

---

(257) Tevbe 9/107; H. Basri Çantay, I, 297.

(258) Tevbe 9/109; M. Hamdi Yazır, IV, 2616-2617.

(259) Belâzurî, Ensab, I, 282. Ebu Âmir, Hz. Peygamber'in yanına gelerek getirmiş olduğu dinin ismini sordu. Hz. Peygamber de, Hanif olan İbrahim dinini getirdiğini söyledi. Ebu Âmir, kendisinin de o din üzerinde bulunduğunu iddia etmesine karşılık Hz. Peygamber, "Sen o dinde değilsin!" dedi. Ebu Âmir, "Ey Muhammed! Sen Haniflikte olmayanı ona soktun" dediğinde, Hz. Peygamber, "Ben Hanifliğe son derece sâfilik, duruluk getirdim" buyurdu. Bunun üzerine Ebu Âmir, "Allah yalancıyı, kovulmuş, garip yapayalnız bir halde öldürsün! diye beddua etti. Hz. Peygamber de, "Yüce Allah, yalan söyleyeni öyle yapacaktır" dedi. Bkz. İbn Hişam, II, 584-585; M. Asım Köksal, II, 9.

(260) İbn Hişam, III, 71; İbn Sa'd, II, 40; Taberî, Tarih, II, 512.

(261) İbn Hişam, II, 584-585, III, 71; Belâzurî, Ensab, I, 282.

(262) Mekke müşrikleri içinde bu türden Hz. Peygamber'e muhalefet edenlere pek rastlanılmaz.

(263) Uhud ve Hendek savaşı için teşviki konusunda bkz. İbn Hişam, III, 71; Vâkıdî, II, 441.

Ebu Âmir'in Hz. Peygamber'e karşı başlattığı muhalefeti, Medine dışından sürdürmeyi tercih etmesinin sebeplerini şu üç noktada toplamak mümkündür:

1. Medine içindeki muhalefet görevini, halasının oğlu İbn Ubeyy b. Selûl'e bırakması.

2. Hz. Peygamber'in, terkedip geldiği yer olan Mekke'ye gidip Kureyş müşrikleriyle ittifaka girmek ve hazır müşrik gücünden istifade etmek istemesi.

3. Müşrik ve Yahudilerle işbirliği içine giren münafıklar, Hz. Peygamber'in Medine'den sürülmesini sağlayamazlarsa(264), Ebu Âmir'in dışardan Hıristiyanlar ile kolayca diyaloğa ve ittifaka girebilmesi. Hedefine ulaşması için en son imkânı kullanması.

Hz. Peygamber'e karşı Ebu Âmir'in başlattığı muhalefet, Kubalı münafıklar tarafından devam ettirilmiş, ayrı bir mescit kurarak, orada Ebu Amir'in gelmesini beklemişlerdi(265).

Ebu Âmir'in akrabası olan İbn Ubeyy(266), Bedir zaferinden sonra müslüman olup(267), muhalefetini İslâm toplumu içersinden sürdürmeyi tercih etmiş, bu arada Ebu Âmir de Medine dışına çıkmıştı(268). Görev yerleri ayrı olmasına rağmen Ebu Âmir ile İbn Ubeyy'in hedefi bir idi. Birleştikleri ana nokta, Hz. Peygamber'i ve Muhacirleri Medine'den çıkartmaktı(269). Gayelerini tahakkuk ettirmek için her ikisi

(264) 9/631 yılına kadar buna muvaffak olamadılar.
(265) Kuba'da hicretin ilk senelerinde Sa'd b. Hayseme'nin merkebini bağladığı arsa üzerine bir mescit kurulmuştu. Ebu Âmir'in adamı olan Kubalı münafıklar, "Bir merkep bağlanan taşlıkta mı namaz kılacak, secde edeceğiz? Hayır, Ebu Âmir gelinceye kadar biz ayrı bir mescit edinir, namazımızı orada kılarız" dyerek müslümanların mescidinden ayrılmışlardı. Bkz. Belâzurî, Futûh, I, 2-3.
(266) İbn Sa'd, III, 540.
(267) Buhârî, K. Tefsir Sure-i Âl-i İmrân, B. 15.
(268) İbn Hişam, III, 71.
(269) Taberî, Tefsir, XI, 24.

anlaşmış olacaklar ki, Bedir savaşında görülmüyorlar[270], fakat Uhud'da aktif görev üstleniyorlardı. Ebu Âmir, Uhud savaşı hazırlıkları esnasında Kureyş müşriklerine kavminin kendisini görünce karşılarına çıkmayacaklarına dair ümit veriyordu. Bu sözlerin doğruluğu için de beraberinde Medine'den giden arkadaşlarını da şahit gösteriyor ve tasdik ettiriyordu[271]. Ebu Âmir, Kureyş müşriklerine verdiği sözü deneme safhasına geçmeden (Uhud savaşı başlamadan) evvel[272], İbn Ubeyy daha yolda iken önemsiz bir sebepten, bir topluluk ile ayrılıyordu[273]. Bu ayrılış yetmiyormuş gibi, Ebu Âmir, bir yandan harbe iştirak eden müslümanlara sesleniyor, fakat münafıkların dışında kalan Uhud'daki İslâm ordusundan, "Sana, ne merhaba, ne de selâm!"[274], "Allah senin gözünü aydın etmesin, ey fâsık!"[275] cevabı oluyordu. Bu durum karşısında Ebu Âmir, "Ben içlerinden çıktıktan sonra kavmim çok bozulmuş!" demekle yetindi[276]. Ebu Âmir'in hesabına göre bozulmayanlar; halasının oğlu İbn Ubeyy'in başkanlığında toplanıp aldığı emirle yoldan ayrılan ve savaşa katılmayan münafıklar idi. Olaylar arasındaki bağlantılar dikkate alındığında, Ebu Âmir'in, baş münafık İbn Ubeyy ile gizlice irtibat kurduğu sonucu ortaya çıkmıştı.

Diğer taraftan İbn Ubeyy'in Hendek savaşında ve diğer zamanlarda Medine içersinde yaptığı muhalefet, Yahudilerle kurduğu dostluk göz önünde bulundurulup Ebu Âmir'in buna

(270) İbn Sa'd, Tabakatında, hernekadar Ebu Âmir'in Bedir'e katıldığını rivayet ediyorsa da, diğer kaynaklarda bu bilgiye rastlanmamaktadır. Bkz. İbn Sa'd, III, 541; Katılmadı görüşü için bkz. Vâkıdî, I, 206.
(271) İbn Hişam, III, 71; Vâkıdî, I, 161.
(272) Uhud savaşını bizzat Ebu Âmir başlatmış ve topluluğu ile ilk ortaya çıkan o olmuştu. Bkz. Taberî, Tarih, II, 512.
(273) Bkz, İbn Hişam, III, 68; İbn Sa'd, II, 39; Taberî, Tarih, II, 504 vd.
(274) İbn Sa'd, II, 40.
(275) İbn Hişam, III, 71.
(276) İbn Hişam, III, 71; İbn Sa'd, II, 40.

paralel çalışmasına bakılırsa, İbn Ubeyy'den geri kalmadığı, İbn Ubeyy ile devamlı irtibat halinde olduğu görülmüştü. Nitekim, Kureyş müşrikleri safında çalışması, Mekke'nin fethine kadar devam etmiş, Mekke'den Tâif'e giden Ebu Âmir, Tâif'in müslüman olmasıyla birlikte dışardan yaptığı muhalefete yeni bir şekil vermiş ve Hıristiyanları Hz. Peygamber'e karşı ayaklandırmaya teşebbüs etmiştir. Mescid-i Dırar konusu da İslâm tarihinde, bu dönemde gündeme gelmektedir. Ebu Âmir'in, Mescid-i Dırar'ın açıktan faaliyetleri ile ilgili direktifi esnasında, Hz. Peygamber de, Hıristiyanlara savaş ilân etmek mecburiyetinde kalıp, Tebük seferine hazırlanmıştı(277). Ebu Âmir, ancak her şeye rağmen can korkusuyla Medine'ye giremediğini şöyle açıklıyordu: "Ben mirbedinize (Kuba mescidi) giremem. Muhammed'in ashabı beni görürler ve bana hoşlanmadığım bir şey eriştirirler".

Münafıklar ise Ebu Âmir'in bu sözüne karşılık, "Biz bir mescid yaparız; sen onun içinde yanımızda oturur konuşursun" dediler(278). Ebu Âmir ise hemen şu talimatı verdi: "Öyle ise siz kendi mescidinizi kurunuz. Gücünüz yetebildiği kadar kuvvet ve silâh hazırlayınız! Ben Rum hükümdarı Kayser'e gideceğim. Rumlardan asker getirip Muhammed ve Ashabını Medine'den çıkaracağım"(279).

Ebu Âmir'in Medine'deki münafıklara verdiği bu tâlimatı, Hz. Peygamber'in Tebük seferi için hazırlığa girdiği döneme rastlamaktadır. Bu sebeple Ebu Âmir'in Medine'deki münafıklarla olan irtibatının nifak açısından değerlendirilmesi faydalı olacaktır:

1. Ebu Âmir'in, Şam'dan Medine ile irtibat kurduğu sene,

(277) Tebük seferinin sebepleri bu doğrultuda düşünülürse, Ebu Âmir'in Hıristiyanlık âlemini Hz. Peygamber'e karşı ayaklandırmasını görebiliriz.
(278) Vâkıdî, III, 1049.
(279) Taberî, Tefsir, XI, 24.

hicretin dokuzuncu yılı idi[280]. İslâm'ın Medine'de yayılmaya başladığı tarihten itibaren geçen yıllar içinde münafıklar türlü eylemlere karıştılar. Bu eylemlerin, gizli olan kısımlarının plânlarını, nüfusun yoğun olduğu Kuba'da kurulan nifak merkezinde tahakkuk ettirdiler. Araştırmamızda, nifak merkezlerini tesbit ederken, bunlardan birinin de Kuba'da oluşturulan, önceleri gizli, fakat sonraları Tebük'te resmiyet kazandırılmak istenen Mescid-i Dırar olduğuna işaret etmiştik. Şimdi ise burada şöyle bir konu ortaya çıkmaktadır: "Yeraltı faaliyetlerini yürüten Kuba'daki münafıklar[281], yer üstünde görünüp mescit kuruyorlar ve Hz. Peygamber'i davet edip kendi faaliyetlerini gizleyecek olan mescidin küşadını yaptırmak istiyorlar".

2. Hz. Peygamber'in Tebük seferi için hazırlandığı bir dönemde, münafıkların Mescid-i Dırar'ı gündeme getirmeleri, tamamen Ebu Âmir'in işaretiyle olmuştur. Bu durum, âyet ile sabittir[282]. Böylece Medine içinde İbn Ubeyy ve münafıklar, Medine dışında da Ebu Âmir, nifak açısından tehlike arzetmektedirler. Bu yolla münafıklar, bir yandan Hz. Peygamber'e sûret-i haktan görünüyorlar, öte yandan ise gizli bir nifaka girişiyorlardı.

3. Çok zor şartlar altında Hıristiyan Araplara karşı büyük bir ordu hazırlamanın sıkıntısı içinde iken, münafıkların Ebu Âmir'in emriyle bina ettikleri mescitte Hz. Peygamber'e namaz kıldırması için teklifte bulunmaları[283] çok mânidardır. Çünkü Hz. Peygamber, nifakın zirveye çıktığı bir dönemin sıkıntısının tesiriyle mescide gitmeyeceğini söyleyecek olsa, münafıklar ayaklanacak, İslâm toplumu kendi

(280) Bkz. İbn Hişam, IV, 159.
(281) Allah, Kur'ân'da, nifak grubuyla ilgili olanları yererken, Kuba'da maddî ve mânevî temizliği ile örnek olan mü'minlerden övgüyle bahseder. Bkz. Tevbe 9/108.
(282) Bkz. Tevbe 9/107.
(283) İbn Hişam, IV, 173.

içinden parçalanacak, hatta iç savaş çıkma tehlikesi bile olabilecekti. Zira, ortada kesin bir delil, ilâhî bir uyarı da yoktu. Fakat Hz. Peygamber, buranın nifak yuvası olduğunu hissediyordu. Nitekim, Dırar mescidini yaparken Bahzec'e Hz. Peygamber şunu sormuştu: "Yazıklar olsun sana! Şu gördüğün şeyle sen ne yapmak istiyorsun?". Bahzec de, "Yâ Rasulallah! Vallahi, iyilikten başka bir şey düşünmüyorum!" demişti[284].

Ayrıca, münafıkların ayrı bir mescit yapmak için ileri sürdükleri, "Yağmurlu ve kış gecelerinde hâcet sahibi kimselerin namaz kılmaları için bir mesit yaptık"[285], "Sel geldiğinde, Kuba mescidi ile aramız kesildiğinde namaz kılmak için bir yer yaptık; sel çekilince onlarla beraber kılacağız"[286] gibi mazeretler, inandırıcı değildi. Bunun arkasında bir nifak olayının varlığı seçkin sahabe tarafından da seziliyordu. Nitekim, Tebük'e gitmeye hazırlandıkları sırada Mescid-i Dırar'da namaz kıldırma teklifine Hz. Peygamber'in cevap vermesini sahabeden Asım b. Adiyy çok yadırgamış ve şöyle demişti: "Vallahi, şu mescidi nifakıyla tanınmış münafıklardan başkası yapmaz". Hatta Tebük seferinden dönünceye kadar vahy-i ilâhînin geleceğini ümit ediyorlardı[287]. Böyle bir anda Mescid-i Dırar'ın Ebu Âmir ile ilgisini keşfetmek oldukça zor bir işti. Ancak nâzil olan âyet[288] ile durum aydınlığa kavuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Tebük dönüşü, akşam ile yatsı arası[289], Benî Sâlim b. Avf'ların kardeşi Mâlik b. Duhşum ile Benî Aclan'ların kardeşi Asım b. Adiyy'i çağırdı ve şöyle buyurdu: "Halkı zalim olan şu mescide gidiniz, yıkınız, yakınız". Bu sırada Mescid-i

(284) Taberî, Tefsir, XI, 24.
(285) Taberî, tarih, III, 109.
(286) Taberî, Tefsir, XI, 26.
(287) Vâkıdî, III, 1048.
(288) Bkz. Tevbe 9/107.
(289) Vâkıdî, III, 1046.

Dırar topluluğu içerde oturuyordu. Burası verilen emir üzerine yakılıp yıkıldı ve cemaati de dağıtıldı[290].

4. Ebu Âmir'in münafıklarla olan alâkası, gayet sessiz ve gizli idi. O günün imkânlarına göre, Medine'deki nifak olaylarını Ebu Âmir adım adım takip ediyordu. Ayrıca münafıklar, dışarıya haber sızdırıyorlar, ajanlık yapıyorlardı. Tebük seferine doğru Medine'deki münafıkların illegal örgütleri çok güçlenmişti. Nitekim Hıristiyan âlemi ile de münafıklar ve Ebu Âmir irtibat kurmuş olmalı ki, Tebük seferine katılmadıkları gibi, mazereti kabul edilecek olan gerçek mü'minlerden Ka'b b. Mâlik'e de[291], Medine içindeki münafıklar, nifak yolunu tercih etmesini öğütlerken, Medine dışından da Gassan kralı, Haris b. Şemir'e[292] ipek bez parçasına yazılmış bir mektup gönderiyordu. Mektupta, "...Bundan sonra derim ki; bana haber verilmiş olduğuna göre, sahibin[293] sana eziyet ediyormuş. Allah seni, ne horlanacak, ne de zâyi edilecek bir mevkide yaratmıştır. Sen hemen bizim yanımıza gel ve kavuş. Biz sana gereken iyiliği yaparız" diyordu. Ka'b b. Mâlik mektubu okuyunca nifaka düşmedi, ilâhî bir imtihandan geçmekte olduğunu anladı ve mektubu yırtıp attı. Nifaka sürüklemek isteyenlerin varlığını şu sözüyle dile getirdi: "Benim içine düştüğüm hali haber alan müşriklerden biri hakkımda umuda düşmüş!"[294].

(290) İbn Hişam, IV, 173-174; Taberî, Tarih, III, 109.

(291) Hz. Peygamber, Tebük seferinden geri kalanların mazeretlerini dinlerken, içlerinden Ka'b b. Mâlik ve iki arkadaşı hiç yalana sapmadan doğruca itirafta bulundular. Haklarında ilâhî emir gelinceye kadar, halkın kendileriyle ilişki kurmamasını psikolojik boykot ilân etmesini Hz. Peygamber emretti. Gözyaşları içinde acıklı, sıkıntılı kırk günün devamında hanımlarından bile ayrı kalmaları emrine de sabreden Ka'b b. Mâlik ve arkadaşlarının ellinci gün çileleri doldu. Tevbelerinin kabul edildiği ilâhî vahiyle bildirildi (Tevbe 9/117-119). Ayrıca bkz. İbn Hişam, IV, 175-180; Ahmed b. Hanbel, III, 458.

(292) Vâkıdî, III, 1051.

(293) "Sahibin"den kasıt Hz. Peygamber'dir.

(294) İbn Hişam, IV, 179; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, III, 458.

Ka'b b. Mâlik'in bu sözüyle kasdettiği kişi Ebu Âmir olabilir. Zira bu dönem, Ebu Âmir'in ümitlerinin suya düştüğü bir zamandı. Nitekim Ka'b b. Mâlik, bir şiirinde Ebu Âmir-i Sayfi'yi şöyle hicveder: "...Derim ki, sen daha önce imanı küfür ile sattın"[295].

5. Tebük'teki münafıkların şımarık hareketlerine bakılırsa, gayet açık olarak şöyle bir durum tesbiti yapılabilir: Ebu Âmir'in Rum hükümdarı Kayser'den kuvvet almaya[296] teşebbüs ettiği anda, Hz. Peygamber'in de Hıristiyanlara harp açma zaruretinin ortaya çıktığı görülür[297].

Mevsim ve şartlar müsait olmamasına[298] rağmen Hz. Peygamber, kuvvetli bir İslâm ordusu hazırladı. Fakat bu sırada hazırlıkların gerçekleşmemesi için münafıklar, ellerinden gelen entrikayı çevirirler; sanki bu durumlarıyla münafıklar, "Medine'de savaş hazırlığına mânî olmaları için bir direktif almış gibidirler. Münafıkların, harbe gidilmemesi konusunda niçin bu kadar ısrarlı ve kararlı oldukları Ebu Âmir'in, Mescid-i Dırar'la ilgili gönderdiği haberden[299] daha iyi anlaşılıyor. Bu arada, Tebük seferine giderken münafıkların Hz. Peygamber'in önüne geçip silâh deposu yaptıkları yeri mescit olarak tescil ettirmek istemelerindeki gaye de ayrıca kendiliğinden ortaya çıkıyor.

6. Hâl-i hazırda hicretle birlikte takvâ üzere kurulan[300] bir mescit var iken, münafıkların ikinci bir ibadet yerini ihtiyaç gösterip Mescid-i Dırar'ı bina etmeleri eylemlerine dînî bir görünüm vermeleri içindir. Zira, o dönemlerde mescidin

(295) İbn Hişam, II, 586.
(296) Taberî, Tefsir, XI, 24.
(297) İbn Hişam, IV, 159 vd.; İbn Sa'd, II, 165; Ahmed b. Hanbel, III, 457; Taberî, Tarih. III, 102.
(298) İbn Hişam, IV, 159 vd.; İbn Sa'd, II, 165; Ahmed b. Hanbel, III, 457.
(299) Taberî, Tefsir, XI, 24.
(300) Tevbe 9/108.

idârî ve siyâsî fonksiyonları vardı[301]. Münafıklar da bu durumu göz önünde tutarak kendilerine idârî bir merkez olarak Mescid-i Dırar'ı seçmişlerdi. Zaten ayette, Mescid-i Dırar'ın takvâ üzere kurulan mescide karşı kurulduğu açıkça belirtilmektedir. Bunun için Medine'de muhalefeti oluşturan münafıklar kendilerine idârî yer olarak Mescid-i Dırar'ı seçmişlerdi. Aynı zamanda Mescid-i Dırar, ibadet için toplanılan, ayrıca idârî hüviyeti bulunan mescidi, üs olarak kullanmak, muhalefetin eylemlerini yer altından yer üstüne çıkarmak için en güzel bir fırsattı. Bu isteklerini tahakkuk ettirmek için, Hz. Peygamber'in Medine'ye girerken kullandığı taktiği, münafıkların da kullanmak istemeleri çok mânidardır. İslâm toplumu içinde, müslümanları ikiye ayırıp kendi meşrûiyetlerini ilân etmek gayesiyle münafıkların Hz. Peygamber'i, kurdukları nifak yuvasına namaz kıldırmaya davet etmeleri, Mescid-i Dırar'a bir nevi dokunulmazlık getirecekti. Dolayısıyla münafıklar, Ebu Âmir'in verdiği, "Gücünüz yettiği kadar kuvvet ve silâh hazırlayınız" emrini gerçekleştireceklerdi.

İslâm ordusunun Medine'yi boşalttığı bir sırada, Hz. Peygamber'e namaz kıldırtmak istemelerinin sebebi, Mescid-i Dırar'a askerî techizat ve mühimmat yığınağı yapmak olabilir. Fakat Hz. Peygamber'in, münafıkların isteklerini, dönüşte yerine getireceğini belirtmesi, münafıkların bu oyunlarını da bozmuş oluyordu.

Mescid-i Dırar hakkında münafıkların konuştuklarının yalandan ibaret olduğunu bir ayetin haber vermesi, bizi çok yönlü bir araştırmaya sevketmiştir[302]. Bu sebeple, "...Allah şahittir ki, münafıklar şüphesiz yalancıdır. Sen onun içinde namaza durma" (Tevbe 9/107-108) ayetinde belirtilen Mes-

(301) Bkz. M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 81; H. Algül, II, 190
(302) Tevbe 9/107-108.

cid-i Dırar, "...Müslümanların kalplerinde temelli bir şüphe ve nifaka sebep olacaktı" (Tevbe 9/107). Hz. Peygamber'in hedefi, münafıkları nifak hastalığından kurtarmaktı; münafıkların elebaşılarının gayesi ise, çevirdikleri entrika ve plân ile münafıkları çoğaltıp, Hz. Peygamber'i Medine'den çıkarmaktı. Konuya biraz açıklık getirmek gerekirse, münafıklar, Evs için Ebû Âmir'i, Hazrec için de İbn Ubeyy b. Selûl'u, Medine'de kabilelerinin başına reis olarak döndürmek istiyorlardı. Bu açıdan konu incelendiğinde, Medine'deki nifakın esas kaynağının siyâsî olduğu ortaya çıkıyor.

İşte, Medine'deki bu siyâsî nifak, Mescid-i Dırar'la netice kazanacaktı. Cebrail'in kesin emri[303], ile Hz. Peygamber'i uyarması, münafıkların plânını altüst etti. Buna ilâveten, ayetin, Tebük dönüşü nâzil oluşu münafıkları tamamen hayal kırıklığına uğrattı. Şayet Hz. Peygamber, Tebük'e giderken nifak yuvası olan bu mescitte namaz kılsaydı, ayrı bir tehlike doğacaktı. Namaz kılmayacağını belirtmiş olsaydı, yine Medine'deki asayiş temelinden bozulacaktı. Oysa ki durum tamamen aksine zuhur etti. Münafıkların kurduğu bütün engeller birer birer aşıldı ve sonuca şöyle ulaşıldı:

Hz. Peygamber'in önce, "dönüşte namaz kıldıracağını" söylemesiyle münafıklar ümitlendi. Eylemlerini seferin sonuna kadar erteleldiler. Seferin sonunda da İslâm ordusu, sağ-salim Medine'ye dönünce, Hz. Peygamber, nâzil olan ayetin verdiği azim ile Mescid-i Dırar'ı yerle bir etti. Böylece Tebük seferine giderken Zübab tepesinde ayrı bir ordu kurup yoldan geri dönen münafıkların tehlikesi de ortadan kalkmış oldu. Hz. Peygamber'in, mescidi yıktırması ise psikolojik yönden münafıkları tamamen sindirdi. Şayet sefere gitmeden önce mescide girmeyeceğini belirtmiş olsaydı; Tebük seferinin iptali, Medine'de iç savaşın başlaması gibi tehlikeli bir

(303) Tevbe 9/107.

durum doğurabilirdi. O zaman Hz. Peygamber, Tebük için hazırladığı İslâm ordusuna Medine'de ayrı bir grup oluşturan münafıkları hedef göstermiş olacağından, durum çok tehlikeli boyutlara ulaşırdı. Oysa ki böyle bir hal, Hz. Peygamber'in şimdiye kadar münafıklara uyguladığı siyasete tamamen ters düşmüş olurdu(304).

Asr-ı saadetteki nifak hareketlerinin lideri durumunda olan İbn Ubeyy b. Selûl, Mescid-i Dırar'ın yakılmasından sonra fazla yaşamadı. Hicretin dokuzuncu yılı Şevval ayının

(304) Kaynaklara göre, Mescid-i Dırar'ı bina eden münafıkların isimleri şunlardı: Hizam b. Halid (Umeyye b. Zeydoğulları'ndan). Amr b. Avfoğulları'ndan olan bu şahsın evinden Mescid-i Dırar'a çıkılırdı. Hz. Peygamber, "Yular Hizam'dan, kamçı da Bicad'dan daha iyidir" buyururdu. Sâlebe b. Hatıb (Umeyye b. Zeydoğulları'ndan), Muattib b. Kuşeyr (Duba'ya b. Zeydoğulları'ndan), Ebu Habibe b. Ez'ar (Duba'ya b. Zeydoğulları'ndan), Sehl b. Huneyf'in kardeşi Abbad b. Huneyf (Amr b. Avfoğulları'ndan), Câriye b. Âmir (Duba'yaoğulları'ndan), Zeyd b. Câriye. Mücemmi' b. Câriye, Dırar mescidi imamıydı. Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında, Amr b. Avfoğulları, halifeden Mücemmi' b. Câriye'nin kendilerine imamlık yapmasına izin vermelerini istediler. Fakat o, buna karşılık şöyle demiştir: "Hayır! Bu şahıs Mescid-i Dırar'ın imamı olarak tayin edilmiş değil midir? Ona görev yoktur!". Mücemmi', halifenin bu sözüne karşı şöyle dedi: "Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Hakkımda hüküm vermede acele etme! Vallahi, onlara namaz kıldırdım. Fakat Allah biliyordu ki, gizledikleri şeyi (nifakı) bilmiyordum. Onların, nefislerindeki şeyleri bilmediğim için yaptığımın günah olduğunu sanmıyorum. Bunun üzerine Hz. Ömer onun mazeretini kabul ederek tasdik etti. Amr b. Avfoğulları mescidinde imamlık yapmasına izin verdi (İbn Hişam, II, 522). Nebtel b. Haris, Bahzec, Bicad b. Osman, Vedîa b. Sâbit diğer münafıklardandı (İbn Hişam, IV, 174; Vâkıdî, III, 1047; Taberî, Tarih, III, 106, 111). Hz. Peygamber Nebtel b. Haris için, "Kim şeytanı görmek isterse, Nebtel b. Haris'e baksın" buyurmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'i sözleriyle incitenlerden olduğu âyetle sabittir (Bkz. Tevbe 9/61; İbn Hişam, II, 519-521). Vâkıdî'ye göre Abdullah b. Nebtel, Yezid b. Câriye de bunların içindedir. Abdullah b. Neb'tel'in, Hz. Peygamber'in yanına gelip, sırları münafıklara taşıyan bir kişi olduğunu Cebrail haber vermiştir (Vâkıdî, III, 1047).

sonuna doğru hastalandı. Hastalığı yirmi gün sürdü[305]. Rahatsızlığı süresince Hz. Peygamber, İbn Ubeyy'e gidip onu yoklardı[306]. İbn Ubeyy, bir gün Hz. Peygamber'in gelmesi için haber gönderdi[307]. Hz. Peygamber onun öleceği gün yanına vardı[308]. Ölmek üzere olduğunu anlayınca, "Ben, seni Yahudileri sevmekten men eder dururdum[309]. Yahudi sevgisi nihayet seni helâk etti"[310] buyurdu. İbn Ubeyy ise, "Es'ad b. Zürâre, onlara kin besledi de, kendisine ne faydası oldu?"[311] dedi şu isteklerde bulundu: "Yâ Rasulallah! Şimdi kınama ve azarlama zamanı değil, ölme zamanıdır![312], Beni azarlayasın diye değil, benim için yarlıganmak dileyesin diye çağırttım[313]. Ölürsem gaslimde yanımda bulun, bana gömleğini ver[314]. Cenaze namazını kıl, affedilmem için Allah'a dua et!"[315]. (İbn Ubeyy'in bu isteklerini oğluna vasiyet ettiği rivayeti de vardır)[316].

Münafıkların lideri İbn Ubeyy b. Selûl ölünce, oğlu Abdullah, Hz. Peygamber'e gelip şöyle dedi: "Yâ Rasulallah! Abdullah b. Ubeyy öldü. Gömleğini ver de kefenleyeyim[317]. Onun cenaze namazını kıl ve yarlıganması için Allah'a dua et!"[318].

Hz. Peygamber, sırtından gömleğini çıkarıp Abdullah'a verdi. Cenaze hazırlanınca kendisine haber verilmesini ve

---

(305) Vâkıdî, III, 1057.
(306) Vâkıdî, III, 1057.
(307) Taberî, Tefsir, X, 206.
(308) Vâkıdî, III, 1057; Ebu Davud, III, 184.
(309) Vâkıdî, III, 1057; Ebu Davud, III, 184.
(310) Taberî, Tefsir, X, 206; Diyarbekrî, II, 140.
(311) Vâkıdî, III, 1057; İbn Kesîr, Bidâye, V, 34.
(312) Müslim Şerhi, XI, 162.
(313) Taberî, Tefsir, X, 206; Diyarbekrî, II, 140.
(314) Vâkıdî, III, 1057; İbn Kesîr, Bidâye, V, 34.
(315) Vâkıdî, III, 1057;.
(316) İbn Mâce, K. Cenâiz, B. 31.
(317) Ahmed b. Hanbel, II, 18.
(318) Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, B. 10.

namaz kıldıracağını bildirdi[319]. Hz. Peygamber, cenaze namazını kıldırmak üzere ilerlerken Hz. Ömer ridasını tutup çekti[320]. İbn Ubeyy'in o güne kadar yaptığı bütün kötülükleri ve nifakını anlattıktan sonra, "Allah düşmanı üzerine mi namaz kıldıracaksınız?" dedi. Hz. Peygamber gülümseyerek Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Bana Allah tarafından; 'Onlar için mağfiret ister dile, ister dileme! Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de, Allah onları yarlıgamayacaktır'[321] buyuruldu. Ben, iki şeyden birini tercih etmekte serbest bırakıldım ve ben de tercihimi yapmış bulunuyorum. Eğer yetmişi artırınca bunun yarlıganacağını bilseydim, şüphesiz artırır, yarlıganmasını sağlardım"[322]. Hz. Peygamber daha sonra İbn Ubeyy'in cenaze namazını kıldı[323]. Ashab da beraber kıldı[324]. Hz. Peygamber, İbn Ubeyy'in tabutunun yanında kabre kadar yürüdü[325]. Cenaze gömülünceye kadar kabrin başında durdu[326]. İbn Ubeyy'in oğlu Abdullah'a başsağlığı dileyen Hz. Peygamber, oradan ayrıldı[327].

İbn Ubeyy'in cenazesinden hemen sonra Allah, Rasulüne şu ayeti indirdi: "Münafıklardan ölen hiç kimseye dua etme! Kabrinin başında durma! Çünkü onlar, Allah'ı ve Rasulünü inkâr ile kâfir oldular. Fâsık kimseler olarak öldüler"[328]. Bu

(319) Ahmed b. Hanbel, II, 18.
(320) Buhârî, K. Tefsir, sûre-i Tevbe, B. 12; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, B. 10.
(321) Tevbe 9/80.
(322) İbn Hişam, IV, 196-197.
(323) İbn Hişam, IV, 196-197; Ahmed b. Hanbel, II, 16; Tirmizî, Tefsir, B. 10.
(324) Buhârî, K. Tefsir, sûre-i Tevbe, B. 13.
(325) İbn Hişam, IV, 197; Ahmed b. Hanbel, II, 16.
(326) Oğlu Abdullah, Sa'd b. Ubâde b. Sâmit ve Evs b. Havlî Kabre girdiler. Ceset, Hz. Peygamber'in işaretlerine göre kabre yerleştirildi. Bkz. Vâkıdî, III, 1058.
(327) İbn Hişam, IV, 197; Ahmed b. Hanbel, II, 16. İbn Ubeyy'in kızı Cemile'nin kabre kadar geldiği ve dönüşünde Evs ve Hazrec kadınlarının başsağlığı dilediği rivayet edilir. Bkz. Vâkıdî, III, 1058.
(328) Tevbe 9/84.

ayetten sonra, Hz. Peygamber vefat edinceye kadar hiçbir münafıkın cenaze namazını kılmadığı ve kabrinin başında durmadığı kaynaklarda bildirilir[329].

Hz. Peygamber'in İbn Ubeyy'e gömleğini vermesi ve cenaze namazını kılmasının sebebi sorulduğunda, şöyle bir açıklama getirmişti: "Gömleğim ve onun üzerine kıldığım namazım, kendisini Allah'tan gelecek azaptan kurtarmayacaktır. Fakat ben, bu sayede onun kavminden bir kişinin müslüman olmasını (nifaktan kurtulmasını) umuyorum[330]. Nitekim Hz. Peygamber'in İbn Ubeyy'e yaptığı bu hareketten dolayı Hazrec'ten bin kişinin nifaktan kurtulduğu rivayeti vardır[331]. Bu durumu gören Hz. Ömer, cenazede yaptığı işten dolayı pişman olmuş ve şöyle demiştir: "Bundan sonra, Rasulullah'a karşı cür'etime şaştım. Allah ve Rasulü daha iyi bilir"[332].

İbn Ubeyy'in ölümü ve cenazesindeki olayların vehameti, özellikle bundan böyle münafıkların cenaze namazlarının kılınması yasağının kesinleşmesi üzerine, İslâm toplumunun içindeki münafıkların toplu eylemi kurudu. Ferdî nifak hareketleri de söndü. Hz. Peygamber devrindeki nifak faaliyetlerinin hızı birden kesildi ve Hz. Peygamber'e karşı muhalefet yok denecek derecede azaldı.

Hz. Peygamber'in irtihaliyle birlikte kapanan bu anlamdaki nifak tabiri, daha sonraki İslâmî yönetimlerde yerini fitne çıkarmaya terkedecektir. Neticede asr-ı saadette nifak olarak değerlendirilen olayların benzerleri daha sonraları "fitne" kelimesi ile anılacaktır.

---

(329) İbn Hişam, IV, 197; Ahmed b. Hanbel, II, 16; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, B. 10.
(330) Taberî, Tefsir, X, 206.
(331) Diyarbekrî, II, 140-141.
(332) İbn Hişam, IV, 197; Tirmizî, K. Tefsiru'l-Kur'ân, B. 10.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN MÜNAFIKLARA UYGULADIĞI SİYASET

Siyaset; devlet idare etme tarzı, dünya ve ahirette necatlarına sebep olacak bir yola insanları irşad ile beşeriyetin salâhına çalışmak[1], ülke yönetimi[2] anlamlarına gelir. Siyasetçi ise, devlet işlerini düzenleme ve yürütmekle uğraşan kimse[3] demektir.

"Siyâsî fikirler ve uygulamaları konusuna gelince; siyaset en az iki ayrı platformda düşünülebilir. Fikirler ve uygulamaları... Ne var ki, siyâsî fikirler ve uygulamaları genellikle iç içedir... Siyaset, bir bakıma toplumla, bu toplumun bütün alt ve üst yapı kurumları ile iç içedir. Devlet, hukuk ve adalet kavramları, siyâsî düşüncenin odak noktaları, hatta varlık sebepleri sayılabilir..."[4]. "Medine'de Hz. Muhammed'in idaresi ilk zamanlar ciddî güçlüklerle karşılaştı. Kendisini gerçekten destekleyenler sayıca azdı; taraftarları Muhacirûn ve "Münafıklar"ın faal muhalefetine karşı koymak zorunda bulunan Ensâr'dan ibaretti. Bu muhalefet siyâsî olup, "münafıklar" daha sonra kendilerine maddî faydalar sağlayan yeni dinle uzlaşıncaya kadar korkulacak derecede idi"[5].

(1) Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, 1372. "Hz. Peygamber'in bedenen ve ruhen, gece-gündüz tahakkuku için çalıştığı gaye, her iki dünyada insanın saadet ve iyiliğine matuf çalışmalardır." Bkz. M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 270.
(2) Kâmûs-ı Türkî, 1210.
(3) Kâmûs-ı Türkî, 1210.
(4) Aydın Kezer, 187 vd.
(5) Bernard Lewis, 44.

"Rasulullah, hicretle birlikte, Medine'ye yerleşip oradaki müslümanları siyâsî bir teşkilâta kavuşturarak, devlet reisliği pozisyonunu fiilen kazanmasından itibaren, diğer sahalarda olduğu gibi siyâsette de temâyüz etti. Fakat O, alelâde politikacılardan şu özelliği ile ayrılır: O'nun siyâseti, tamamen insanlığın hayrı şeklinde bir sebep ve sâik üzerine müessesdi ve O, ne kendisinin şahsen yükselip ilerlemesi ve ne de diğer zümrelerin meşrû hakları aleyhine olarak kendi câmiasının fayda ve istifadesi peşinde koşuyordu"(6).

Araştırmacılar tarafından Hz. Peygamber'in takip ettiği siyâsetin temel umdeleri şu esaslara bağlanmaktadır: "İslâm'ın tebliğ edilmesi, her şeyden evvel ahlâkîlik ve adalet, insanların eşitliği, dâhilde tesânüd ve sulh-u sukûn, toparlanma ve yayılma, insan kanına hürmet ve saygı. Teknik gelişme, haber alma hizmeti, iktisâdî baskı, düşmanın dost ve müttefiklerini kendi tarafına toplamak, düşmanı kendi düşmanlarıyla kuşatmak, diplomatik savaş, düşman arasına tefrika sokmak, düşmanın bir kısmının yakınlığını kazanmak, yeni mühtedilerin haysiyet ve şereflerini koruma"(7).

Hz. Peygamber'in idarede takip ettiği siyâsetin temel umdeleri göz önünde tutularak meseleye bakıldığında, İslâm toplumundaki münafıkların hasmâne faaliyetlerine karşı davranışı, diğer gruplara karşı olan davranışlarından bir hayli farklı olduğu ortaya çıkar. Meselâ, Mekke hayatında müşriklere karşı son derece sabretmiş, müslümanların her çeşit mukabele taleplerine şiddetle karşı koyarak sabrı, sabredemeyenlere hicret etmeyi tavsiye etmiş iken, Medine hayatından sonra, gelişen yeni şartlara uygun olarak taktik değiştirerek, gerek müşrikler ve gerekse Yahudiler karşısında enerjik ve aktif bir siyâset takip etmiştir. Hz. Peygamber bazan sabretti ise de, çoğu kere tavır takındı. Hasmâne olan

(6) M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 281 vd.
(7) M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 270 vd.

her ciddî harekete karşılık verdi. Yıkıcı faaliyetleri ileri götüren fertleri tenkil etti. Hülasa, burada "mukâbele-i bi'l-misl" siyâsetini esas ittihaz etti. Fakat münafıkların faaliyetlerinin Yahudi ve müşriklerin faaliyetlerinden daha az yıkıcı ve zararlı olmamasına, hatta, "müşriklerden daha fena"[8] telakkî edilmiş olmasına rağmen bunlara karşı aşırı bir müsamaha[9] gibi görünen, aslında böyle denilmeyecek ince ve gayet ihtiyatlı, temkinli bir siyâset takip etti[10].

"Hz. Muhammed, bir kimsenin şahsen çok yüksek vasıf ve faziletlerle mücehhez olup diğer fertleri kendi başlarına ve kendi yaşayışlarına bırakma siyasetinin hiç de gerçek bir tolerans ve müsamaha olmadığı, aksine bunun tehlikeli bir hilekârlık olduğu netice ve kanaatini taşıyordu. Etrafımızda cereyan eden olay ve hâdisât üzerine eğilmeden, bunların kendiliğinden iyiye ve doğruya yöneleceğini asla düşünemeyiz. İnsanlık "iyi" ve "kötü" olmak üzere iki meleke ve kuvveti bir arada nefsinde cemetmiştir. Ve kötülük sadece daha yaygın değil, aynı zamanda daha cazip ve çekicidir. Her zaman için zayıf ve nahif olan "iyi"nin serbestçe gelişip revaç bulabilmesi için, ziraat yapılan topraklarda, ekilen nebattan daima daha kuvvetli ve arsız vasıfla zararlı otların temizlenip atıldığı gibi, kötünün de kuvvet ve zor kullanılarak önünün alınması ve kökünün kazınması icab etmektedir"[11].

Yukarıda ifade edilen düşünceler doğrultusunda Hz. Peygamber, münafıklara karşı müsamaha yerine, onlara has bir siyâset uyguladı. Hedefi, toplumun nifaktan kurtulması ve özellikle siyâsî nifakın, itikâdî nifaka dönüşmesini önlemek,

---

(8) Bkz. Münâfikûn 63/1-7; Ahzâb 33/1-3.
(9) İ. Canan, 246.
(10) Ayetlerin gösterdiği şekilde Yahudi ve müşrikler, Hz. Peygamber'in uyguladığı harp metodunu, münafıklara uygulamayıp onlara ayrı bir tavır takınması ve sebepleri için bkz. Derveze, II, 78-82.
(11) M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 282-283.

aynı zamanda siyâsî mahiyetteki münafıkların arkasında bulunan insan gücünü İslâm'a kazandırmak, onlara ayrı bir grup olma fırsatı vermemekti. İslâm toplumu içinde nifak ve anarşi çıkarmadan toplum içindeki hastalıkları kaynağından teşhis edip tedavi etmek en büyük emeliydi.

Hz. Peygamber'in münafıklara karşı şeklen "müsamaha"yı andıran ince bir siyaset uyguladığı söylenebilir. Müsamaha politikası içerisine giren, serbestiyet, özürlerin kabulü, ihtiyat, psikolojik baskı, kendi aralarında bir araya gelmelerini önleme şeklindeki hareketler aslında, Hz. Peygamber'in münafıklara müsamaha değil, ince bir siyaset uyguladığının işaretidir. Esasen zikredilen bu muameleyi müsamaha şeklinde anladığımızda, Hz. Peygamber'in nâzil olan âyetlere zıt düşme tehlikesi ortaya çıkabilir. Bu sebeple, "Hz. Peygamber siyaset uygulamış, belirli bir noktaya kadar sabretmiş, ihtiyatı elden bırakmadan hedefine ulaşmak için onlara gayet dikkatli davranmıştır" görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Hz. Peygamber'in belirli konularda münafıklara izin vermesi, suçlarından dolayı affetmesi, müsamaha gösterdiğinden değildir. Bilâkis onlara uyguladığı hususi bir siyasetinden dolayıdır. Zira, zamanı gelince hepsinin hesabı sorulacak ve cezası verilecektir. Hz. Peygamber bu konuda aceleci değildir. İtidâl ile hareket etmektedir. Nâzil olan âyetlerde, münafıklara verilecek cezanın çok acı olacağı da sık sık vurgulanmaktadır(12). İşte, Hz. Peygamber, münafıkların elebaşılarına, arkasında bulunan toplulukları kazanmak için belirli bir program dâhilinde siyâset uygulamış ve hedefine ulaşmıştır. Şayet, siyasetsiz bir müsamaha uygulasaydı, artık onların arkası gelmez, nifak daha da kuvvetlenerek istenmeyen boyutlara ulaşırdı. Hatta, münafıklar Medine'deki siyâsî hedeflerine erişirlerdi. Münafıkların siyâsî

(12)Ahzâb 33/60-62.

hedeflerine ulaşmasıyla da Hz. Peygamber Medine'deki fonksiyonunu yitirirdi. Bu sebeple Allah, Kur'ân'da Rasûlüne, "Kâfirlere de münafıklara da itaat etme! Onların ezalarına aldırışetme!"[13] emrini verir. Elmalılı H. Yazır âyeti şöyle tesir eder:

"Kâfirlere ve münafıklara itaat etme! Davet emrinde onlara mudara etmekten, tebliğde yumuşak davranmaktan, inzarda müsamaha göstermekten nehiy buyuruluyor. Zecr-ü tenfirde mübalağa ile tehyiç için bu mânâ, itaattan nehiy suretinde ifade edilmiş ve Allah'ın emirlerini tebliğde cüz'î bir müsamaha kâfirlere ve münafıklara itaat etmek manasında olduğu anlaşılmıştır"[14].

Nifak hareketlerini engellemede Hz. Peygamber'in kullandığı metodlar; tedricî bir yayılma, insan haklarına azamî derecede rivayet, Kur'ân dinletme, düşünme payı bırakma, örnek nesil yetiştirme, başkan olarak adaleti ikâme, aceleciliği terk, âyetlerin kontrolü altında nifak olaylarını önleme, itidal ile muamele, hususi bir siyâset uygulama şeklinde özetlenebilir. Bunlar arasında Hz. Peygamber'i münafıklara gayet temkinli ve hassas bir siyâset uygulamaya sevkeden âmil, münafıkların Medine'de ortaya çıkmasına sebep olan âmildir. Bu da, Hz. Peygamber'in Medine'de kazandığı siyâsî nüfuz ve kurduğu siyâsî hâkimiyettir[15]. Hz. Peygamber'in idaredeki hedefi, toplumun birliğini sağlamaktı. Dinî ve siyâsî birliği tesis, temin ve korumadaki gayretlerini ve bilhassa münafıklara karşı uyguladığı esasları üç ana başlıkta incelemek mümkündür.

---

(13)Ahzâb 33/48. "Ey Peygamber! Kâfirler ve münafıklarla cihad et!" (Tevbe 9/73). Hz. Peygamber'in münafıklara karşı davranışında itidal yolunu seçtiği konusunda bkz. Nevzat Aşık, "Hz. Peygamber ve İtidal", 64.

(14)M. Hamdi Yazır, VI, 3911.

(15)İ. Canan, 246.

A- Münafıklara Karşı –Devlet Otoritesini Kullanma Yerine– Alınan Tedbirler

Medine'de kaybettikleri siyâsî nüfuzu kazanmak için nifaka başvuranlara karşı, Ensar'ın uyarısı[16] üzerine Hz. Peygamber, doğrudan devlet otoritesini kullanmadı. Özellikle, münafıklara zâhirde İslâm muamelesi yaptı. Bu şekilde onların zararlarını önlemeyi amaçladı.

Hz. Peygamber'in başarısının sırrı, münafıklara karşı devlet otoritesini doğrudan kullanmayıp, onların aşırı nifaklarına karşılık şeklen İslâm muamelesi yapmasında görülür: Onların hukukunu çiğnemiyor, onlara verdiği sözden asla caymıyordu. Onlara hiçbir zaman bir müşrik veya bir mürted muamelesi yapmamıştır. Hatta, münafıkların lideri İbn Ubeyy b. Selûl'un bazı isteklerini bile yerine getirmiştir[17]. Bir münafığın nifakı kesin olsa bile, ona yine de müslüman muamelesi yapılmıştır. Bunun sebebi, İslâmî hükümlerin iki yönden oluşmasıdır: Bir bu dünyada uygulanma yönü. Müslümanlar, kendi aralarında ve kendi toplumlarında bunu tatbik etmekle mükelleftirler. Bunun denetimini idareci halife veya devlet başkanı üzerine alır. Diğer yönü ise, âhirette tatbik edilenidir ki, o da yalnız Allah'a kalmıştır. Birincisi dünyevî olup, maddî ve duyularla anlaşılabilen kazâî deliller üzerine kurulur. Çünkü bu hükümlerin neticelerinden yalnızca zâhiren icabı ne ise o yapılır. Sözü edilen işte vicdânî delillerin ve istintac edilen karinelerin hiçbir etkisi yoktur. İkincisi ise, vicdânî kanaate dayanır. Bu konudaki karar Allah'a havale edilir. Bu kaideyi belirtmek maksadıyla Rasulullah şöyle buyurur: "...Şimdi biz, amellerinizin bize görünen yanıyla sizi değerlendiriyoruz..." Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir[18]. Buhârî ile Müslim'in rivayet ettiği diğer hadiste,

(16)İbn Hişam, II, 584; Buhârî, K. Sûre-i Âl-i İmrân, 15; Müslim, K. Cihad, 116; Ahmed b. Hanbel, V, 203.
(17)İbn Hişam, II, 51; İbn Sa'd, II, 29; Taberî, Tarih, II, 480.
(18)Buhârî, K. Mezâlim, B. 16.

"...sizler davalarınızı bana arzediyorsunuz. Bazınız (haksız iken) delilini baha düzgün ifadeyle anlatır ben de ona göre (doğru zannederek) onun lehine hükmedebilirim. Binaenaleyh, kimin lehine, bir müslüman kardeşinin hakkıyla hükmetmiş isem, sakın bu hakkı üzerine almasın. Ancak o ateşten bir parçadır..."(19). Bu kaidenin meşrû kılınışındaki hikmet, insanlar arasında adaletin, tam bir güven içinde, haklar ihlâl edilmeden icrâ edilmesidir. Çünkü, bazan bir kısım hakimler, nefsânî ve şahsî ihtiyaçlarına kapılarak, bazı kişilere haksız yere zarar verme yolunu tutabilirler.

"Bu şer'î kaidenin uygulanması olarak; Resulullah münafıkların içlerinde gizledikleri ve görünürde bulunan birçok hallerini bilmesine ve Allah katından kendisine vahiyle bildirilmesine rağmen, münafıklara ahkâm-ı şer'iyyede hiçbir ayırım yapmadan; müslümanlara yaptığı muamelenin aynısını yapıyordu... Bu durum, müslümanların, münafıklara karşı daima dikkatli olmalarına ve onların davranışları karşısında tam bir uyanıklık içinde bulunmalarına aykırı değildir. Bu, her yerde ve her zaman müslümanların başta gelen görevlerindendir"(20).

Hz. Peygamber'in münafıklara karşı devlet otoritesini kullanmamasının sebepleri incelendiğinde konu biraz daha açıklığa kavuşacaktır:

Hz. Peygamber'in münafıklara karşı devlet otoritesini kullanmamasının en önemli sebebi; İbn Ubeyy ve kavmi Hazrec'i meşhur etmek istemeyişidir. Münafıkların muhalefet yapacağı, hicretin henüz ilk günlerinde anlaşılmıştı. Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesiyle birlikte muhalefet durumunda kalan İbn Ubeyy'in, iktidarı elde etmek için yapacağı ilk iş nifaka başvurmaktı. Çünkü, kavmi de müslüman olmuştu. Kaleyi içten fethetmek için siyâsî bir nifak

(19)Müslim, K. Ezkiye, 5; Ahmed b. Hanbel, IV, 308.
(20)Ramazan el-Bûtî, 243-244.

başlatacaktı. Bu durumda, İbn Ubeyy, Hz. Peygamber'in ilk olarak devlet otoritesini kullanacağı şahıs olarak görünüyordu. Fakat Hz. Peygamber böyle bir uygulama yapmamıştır. Çünkü; Hz. Peygamber, münafıkları meşhur etmemek, İslâm toplumu içindeki itibarlarını kaybettirmek suretiyle, onların unutulmamalarını sağlamaya çalışmıştır. Münafıklara karşı müeyyide uygulamayışındaki siyâsetin başta gelen hikmeti budur. İslâm devletinin gittikçe güçlenmesinde bunun tesiri büyük olmuştur. Hz. Peygamber, Uhud'da, Hendek'te, Mustalikoğulları gazasında, Tebük'te, İfk hadisesinde çıkardıkları nifak hareketlerine karşı, ânında ceza vermiş olsaydı, münafıklar kısa zamanda meşhur olabilirlerdi. Çünkü, Kur'ân'da belirtildiğine göre, Medine içinde ve dışında münafıklar nifaklarında ısrar etmekte idiler[21]. Medine içindeki münafıklara devlet otoritesini kullanma durumu gündeme gelseydi, hemen Medine dışındaki bedevîleri de emellerine alet edebilirlerdi. Hatta, ileride Medine münafıklarının Mekkeli münafıklarla da irtibat kurma ihtimali düşünülürse, Hz. Peygamber'in Medine'de çok güç durumda kalması söz konusu olurdu.

Hz. Peygamber, münafıkları meşhur etmemek için onlara toplumda fazla etkinlikleri olmadıklarını ihsas ettirmeye çalışmıştır. Bundan hareketle, onların kendi nifakları içinde mahsur kalmalarını sağlamıştır. Nitekim Uhud'da İslâm ordusunu terkedip geri dönmelerine karşı, münafıkların üzerlerine hiç düşmemiş, savaşa katılmalarına bile ısrar etmemiştir[22]. Zira, Hz. Peygamber bu hususta ısrar etseydi, münafıklar kendilerinde bir kuvvet olduğunu zannedecekler, tamamen şımaracaklardı. Zaten Allah Kur'ân'da, Uhud başarısızlığını münafıkların savaşa giderken yoldan ayrılmasına

(21)Tevbe 9/101; Ahzâb 33/60-62.
(22)Bkz. Âl-i İmrân 3/166-167; İbn Hişam, III, 125; Ayrıca bkz. Tevbe 9/17.

bağlamıyor[23]. Ayrıca, âyetlerde de münafıkların savaşa katılmalarının İslâm toplumuna fayda getirmeyeceği haber veriliyor[24]. Hendek'te müslümanların moralini bozmalarında [25], Mustalikoğulları gazasında iç savaşı başlatmak istemelerinde, ifk hadisesinde, Tebük'te Hz. Peygamber, münafıklar üzerine fazla eğilmemiş, böylece onların İslâm toplumu içinde meşhur olmalarını, unutulmalarını sağlamıştır. Sanki, onlar toplumda hiç yokmuş gibi davranmış, elebaşlarını da kendi nifakları içinde mahpus etmiştir.

Hz. Peygamber, münafıklara müslümanlar içinde ayrı bir toplum hüviyeti kazandırmamaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'in münafıklara devlet otoritesi kullanması, onlara ayrı bir kimlik kazandırabilirdi. Aslında, münafıkların bir fikir veya düşünce etrafında birleşmelerinin mümkün olmadığı âyette sâbittir: "Sen onları birlik sanırsın. Oysa kalpleri birbirinden ayrıdır"[26]. Bu durumda Hz. Peygamber devlet otoritesini kullanmış olsaydı, onların belki de bâtıl davalarında, nifaklarında bir araya gelmelerini sağlamış olacaktı. O zaman da münafıklar Medine'de güçlenmiş olurdu.

Hz. Peygamber'in, münafıklara devlet otoritesini kullanmamasının sebeplerinden biri de, asabiyet davasını söndürmek, onu tekrar alevlendirmemekti. Çünkü, münafıkların lideri İbn Ubeyy'in nifaktaki ilk hareket noktası asabiyet olmuştur. Câhiliye döneminden daha yeni kurtulmuş olmaları sebebiyle, toplumun hemen eski âdetlerine dönme tehlikesi her an mevcuttu. İbn Ubeyy bu durumu bildiği için, Hazrec'ten olanları etrafında toplamaya çalışmış, zaman zaman çıkan olaylar bahanesi ile onları tahrik etmiş, eski âdetlerine dönmeye dâvet etmiştir. Hatta, toplumda çıkardığı nifaktan

(23)Bkz. Âl-i İmrân 3/152.
(24)Bkz. Münâfikûn 63/1-8; Tevbe 9/47.
(25)Ahzâb 33/10-12; Taberi, Tefsir, XXI, 131-133.
(26)Haşr 59/14.

güç alarak Hz. Peygamber'i ve diğer müslümanları Medine'den süreceğine dair yemin bile etmişti[27]. Hz. Peygamber, İslâm toplumunda kardeşliği tesis edip asabiyeti söndürmeye çalıştıkça, münafıklar bunun aksine cahiliye duygusunu canlandırmaya çalışıyorlardı. Nitekim bir ara, İbn Ubeyy'in cezalandırılmasından bahsedildiğinde Evs ve Hazrec'in çekişmeye, hatta birbirlerine kılıçları sıyırmaya çıktıkları görülür[28]. Kezâ, Ensar ile Muhâcirler arasında asabiyet unsurunu kullanarak sık sık iç savaş tahrikçiliği yapmışlardır. Hz. Peygamber, ince bir siyasetle onların asabiyet davasında tekrar birleşmelerini önlemeyi başarmıştır. Münafıkların çıkarmak istedikleri iç karışıklıklarda Hz. Peygamber, devamlı şu cümlelerle toplumu teskin etmiştir: "Hâlâ câhiliye taassubu ve âdetleri üzerinde mi ısrar ediyorsunuz?"[29].

Hz. Peygamber, münafıklara İslâm muamelesi yapmış, onları toplumdan ayrı düşünmemiştir. Bu düşünceden hareket edilmeseydi, münafıkların lideri İbn Ubeyy'in ekmeğine yağ sürülmüş olacaktı. Zira, onun isteği, münafıklara Medine'de ayrı bir hukukî statü kazandırmaktı. Fakat, Hz. Peygamber'in münafıklara karşı sert müeyyideler kullanmayışı, münafıkları bu isteklerine ulaşmaktan alıkoymuştur.

Medine savunmasına katılmamak, harpten kaçmak, mü'minleri savaştan alıkoymak, Yahudi ve müşriklerle - müslümanlar aleyhine- dostluk ve ittifak kurmak, münafıkları Medine'den sürmek için yeterli sebep sayılabilirdi. Ancak Hz. Peygamber'in, münafıkların yaptığı vatan hainliğine karşı da devlet otoritesini doğrudan kullanmadığı görülür.

Hz. Peygamber, münafıkları Medine'den sürme yerine, dışa karşı uyguladığı siyasette, İslâm devletini ve müs-

(27)Münâfikûn 63/8.
(28)İbn Sa'd, II, 65.
(29)Buhârî, K. Menâkıb. B. 8; Halebî, II, 595; İbn Sa'd, II, 65.

lümanları güçlü göstermeye çalışmıştır. İslâm toplumunu bir bütün olarak değerlendirmiş, Yahudi ve müşriklere karşı güçlü görünme siyâseti uygulamıştır.

Hz. Peygamber, İslâm toplumunun iç problemlerini dışarı sızdırmamak azmindeydi. Nitekim, münafıkların cezalandırılması, hatta idamı için müracaat edenlere karşı, "Peygamber, arkadaşlarını öldürtüyor, dedirtemem"(30) cevabını vermişti. Bu olay toplumun birliğini koruma azmiyle beraber, İslâm toplumunun nifaka düşmesini, bölünmesini bekleyen müşrik ve Yahudilere karşı da İslâm devletini güçlü gösterme siyâsetine işaret sayılabilir.

Münafıklara devlet otoritesinin doğrudan uygulanmamasının sebeplerinden biri de nâzil olan âyetlerin tesiridir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de, münafıklara cezanın dünyada değil, âhirette verileceği düşüncesi ağır basmakta idi: "Geçmiş kavimlerin peygamberlerine münafıklık yaparak eziyet ettikleri gibi, siz de münafıklıkta devam etmeyin. İslâm iyi şeyleri yaymak için gelmiştir. Hz. Muhammed'i zor durumda bırakmayın. Kötü haberler yayarak ortalığı karıştırmayın. Şayet ortaklığı karıştırıp huzur bozacak olursanız, geçmiş milletlerin âkıbetine uğrarsınız. Oysa ki biz, şimdilik onlara yaptığımız muameleyi size yapmıyoruz. Çünkü gerek peygamberimiz ve gerekse biz dünyada azâbı murad etmedik"(31).

Münafıkların savaşa katılmalarının sakıncalı olacağı İlâhî vahiyle haber verilmişti. Bu durum, Hz. Peygamber'in münafıklar hakkında müeyyide uygulamayışını resmen tescil ediyordu. Harpten kaçan bir mü'mine uygulanan müeyyide

(30)Buhârî, K. Menâkıb, B. 8; Müslim, K. Birr, 63; Ahmed b. Hanbel, III, 393; "Hz. Peygamber, ortaya çıkaracağı zarar, faydasından daha çok olabilecek fiilleri terkederdi". Misal için bkz. Selman Başaran, "Fiilî Sünnetin Delil Değeri", 18.
(31)Bkz. Ahzâb 33/60-62.

münafıklara uygulanmıyordu. Çünkü matlup olan, zaten onların savaşa katılmaması idi. "...Münafıkların sizinle birlikte savaşa çıkması size bir şey sağlamaz. Ancak fesad getirir...aranıza girer, kulağınız duya duya sizi fitne aramaya sevkederler...Halbuki Allah zalimleri çok iyi tanır..."(32).

Ayrıca Hz. Peygamber, iç savaşa sebebiyet vermemek için münafıklara karşı sert muamele yapmıyordu. İslâm toplumundaki münafıklar tarafından nifak hareketlerinin tırmandırıldığı zamanlar olmuştur. Bunu körükleyen münafıklara, doğrudan müeyyide uygulanmış olsaydı, bir iç savaş çıkabilirdi. Özellikle Mustalikoğulları gazasında Ensâr-Muhâcirûn arasını açmaya çalıştıklarında ve ifk olayında sert ceza verilseydi veya İbn Ubeyy öldüğünde Hz. Peygamber, gömleğini vermeseydi, cenaze namazını kıldırmamış olsaydı, ortaya çıkacak tablo daha başka olabilirdi.

Hz. Peygamber, nifak hareketlerine karşı devlet otoritesi kullanma yerine bazı tedbir almıştır. Sözkonusu tedbirlerin başında, suçun ortaya çıkarılması ve tedrîcî muamele gelir.

Medine'de Hz. Peygamber'e muhalefet edenlerin başlattıkları toplu nifak, Uhud'da ortaya çıktı. Bilhassa siyâsî nitelikte olan bu davranış, bütün sahabe tarafından hayretle karşılandı. Öyle olmasına rağmen, kesinlikle, açıktan bir tepki gösterilmedi. Fakat zamanla, münafıkların lideri İbn Ubeyy, yavaş yavaş İslâm toplumundaki itibarını yitirmeye başladı. Böylece suçlu, kendiliğinden ortaya çıkmış ve suçunun niteliğinin de nifak olduğu belirlenmişti. Bu durumda Hz. Peygamber, ilk tedbir olarak, Uhud'dan kaçan münafıkların Hamrâülesed seferine iştirak etmelerini yasakladı.

Ebu Âmir ile olan ilişkisinde Hz. Peygamber, çıkacak muhtemel muhalefet için, suçluya "rahip" demeyiniz, "fâsık" deyiniz diye ashabı uyarmış, Uhud'da karşılarına çıktığında

(32)Tevbe 9/47. Ayrıca bkz. Ramazan el-Bûtî, 429.

öğretilen şekliyle karşılık verilmiştir[33].

Medine'de İbn Ubeyy'in başkanlığındaki nifak hareketinde tedrîcî bir gelişme olduğu görülmektedir. Buna mukabil Hz. Peygamber de, münafıklara tedrîcî bir metod uygulamıştır. Öyle bir an gelmiştir ki, İbn Ubeyy'in ve diğer arkadaşlarının suçları kendiliğinden ortaya çıkmış, nifak olayı tiksindirici bir hal almış, bunun yanında ashab, artık, İbn Ubeyy'e de zanlı gözüyle bakmıştır. Buna karşılık İbn Ubeyy'de bir değişiklik olmamış ama ona tâbî olanların imânı kurtarılmıştır.

Hz. Peygamber, kritik zamanlarda derhal suçluların cezalandırılması cihetine gitmeyip, münafıkları kendi hataları içinde mahkum etmiştir. Onları, hemen cezalandırmak suretiyle ucuz kahraman olmalarına fırsat vermeyip, İslâm toplumu tarafından, tedrîcî bir şekilde safdışı edilmelerini sağlamıştır. Nitekim İbn Ubeyy, idam edilmemiş, fakat taraftarları nazarında hor ve hakir duruma düşürülmüş, kendi kendini tüketmeye terkedilmiştir.

Münafıkların İslâm toplumu içinde bir grup oluşturmalarını önlemek için Hz. Peygamber, bazı tedbirler almış, özellikle münafıkların kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemiştir.

İlk zamanlar cemaate devam üzerinde titizlikle duruluyordu[34]. Bu sayede münafıklar kendi aralarında bir araya gelemiyor, müslümanların gözü önünde kontrolleri sağlanıyor ve günde beş defa yoklamaları alınıyordu.

Mescit içinde fiskos yapmaları, Hz. Peygamber'in aleyhinde -bir araya gelip- konuşmaları, mânevî konuları istismar etmeleri, Yahudilerin tesiriyle çok soru sormaları ya-

(33)İbn Hişam, III, 71.

(34)Bkz. Müslim, K. Mesâcid, h. 251-254. "Önceleri cemaate devamın gerekliliği" konusundaki görüşler için bkz. A. Davudoğlu, Müslim Şerhi, III, 1849 vd.

saklanmıştı[35].

Hz. Peygamber, münafıkların kendi aralarında konuştuklarını, onlara olduğu gibi anlatıyor, bu hareketlerinden vazgeçmelerini istiyordu[36].

Kendi aralarında bir araya gelmelerine vesile olmasın diye, İbn Ubeyy'in bazı isteklerini kabul ediyordu[37]. Böylece bir araya gelmelerine sebep olabilecek ve istismar edebilecekleri konular da azalıyordu.

Hz. Peygamber, nifakın zirveye çıktığı Mustalikoğulları gazasında ve Tebük'te onların bir araya gelmelerini, ayrı bir tedbirle önlemiştir. Özellikle bu gazada, günün sıcağında Medine'ye dönülmek üzere yola çıkılmasını emretmiş, münafıkları bıktırır hale getirmişti. Böylece yol yorgunluğu onlara her şeyi unutturmuştu[38].

Münafıkların İslâm aleyhtarlığında toplantı için kullandıkları bazı yerler vardı. Bu yerler hakkında Cebrâil'in, Hz. Peygamber'i uyarması neticesi (Yahudi Süveylim'in evi, Mescid-i Dırar gibi) yok edilmiş[39], bu suretle Medine'de münafıkların bir tertiple toplanmaları, kanun dışı hareket olarak ilân edilmiştir.

İdarede, içte huzur ve emniyetin sağlanması, dışa karşı güçlü olabilmek için kuvvetli bir istihbarat teşkilâtına ihtiyaç duyulmakta idi. Hz. Peygamber'in Medine içinde ve dışında istihbarat teşkilâtı oldukça kuvvetli idi. O, nifak hareketleri ile ilgili haberleri üç kaynaktan alıyordu:

1. Cebrâil'in Rasulullah'a durumu haber vermesi[40],

---

(35)Müslim, K. Fezâil, 138.
(36)İbn Hişam, IV, 168-169; Taberî, Tarih, III, 108.
(37)İbn Hişam, III, 151; Taberî, Tarih, II, 480; İbn Sa'd, II, 29, 65.
(38)İbn Hişam, III, 303; Taberî, Tefsir, XXVII, 109 vd.
(39)İbn Hişam, IV, 160; Diyarbekrî, II, 124.
(40)Bkz. Tevbe 9/42-48, 49, 63, 64, 79, 81-83, 90, 93-96, 107.

2. Ashâbın nifak olayına şahit olup hadiseyi Rasulullah'a arzetmesi[41],

3. Sahâbenin verdiği haberi Cebrâil'in tasdiki[42].

Hz. Peygamber, nifak konusunda sahâbeyi uyarması üzerine, nifak hadiselerini Rasulullah'a haber vermekte kendilerini görevli sayıyorlar ve bu görevi de bir ibadet vecdi içinde yapıyorlardı[43]. Böylece nifak hareketleri, günü gününe Hz. Peygamber'e intikal ediyordu. Yalnız onların isimlerinin çoğunun bize siyâseten aktarılmadığını söylemek mümkündür[44].

Asr-ı saadette nifak hareketleri ile ilgili olaylar tesbit edilirken, münafıkların fiillerinden çok bahsedilmekte, fakat isim olarak çok azı bildirilmektedir. Münafıkların isimlerinin çoğunun verilmeyişi, Hz. Peygamber'in uyguladığı bir tedbir ve siyâset olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kurtubî, Tefsir'inde şu rivayete yer verir: "Allah, münafıkların ismini yetmiş kişi olarak inzâl etti. Sonra bu isimler, evlâtları müslüman oldukları için onlara acıma ve rahmet olarak Kur'ân'da neshedildi. Ayrıca insanların bir kısmı bir kısmını ayıplıyordu. Bunun üzerine Tevbe 64. âyeti nâzil oldu; orada, 'Allah, çekindiğiniz şeyi ortaya koyacaktır' buyuruyordu"[45].

Hz. Peygamber'in hedefi, İslâm toplumunda nifakı ve münafıkları azaltmaktı. Ayrıca nifak olaylarına katılanların hepsi de münafık değildi. O günkü câhiliye âdetlerinden kaynaklanan bazı duygularla münafıklara âlet olanların sayısı fazla idi. Bu sebeplerden dolayı Hz. Peygamber, münafıkların tamamının isimlerini vermemiştir. Nifakta çok ileri gidenler,

(41)Zeyd b. Erkam örneği için bkz. İbn Hişam, III, 305; Zemahşerî, IV, 110.
(42)İbn Hişam, III, 305; Zemahşerî, IV, 110.
(43)İbn Hişam, III, 305; Zemahşerî, IV, 110.
(44)İbn Hişam, IV, 166; Taberî, tarih III, 105.
(45)Kurtubî, Tefsir, VIII, 196.

isimleri ve cisimleriyle belirtilmiş, bunun yanında diğerlerinden bahsedilmemiştir. Aslında Kur'ân âyetlerinden nifak olaylarıyla bağlantılı olarak nâzil olanların muhatapları olan münafıkların isim listelerine kaynaklarda pek rastlanmamaktadır.

Böylece nifak konusunda iki grup insan karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, nifakta müseccel, gerçek manada münafık olanlar; isimleri sıhhatli olarak kaynaklarda bildirilenlerdir. Meselâ İbn Ubeyy gibi. Diğerleri ise, münafıklara âlet olan kişiler olabilir. Asıl gaye, nifakı ortadan kaldırmak olduğuna göre, ihtimal ki, Hz. Peygamber diğer nifak olaylarına katılanları münafık olarak addetmiyor. Belki de kaynaklarda isim listelerine rastlanmayışının bir sırrı da budur.

Kaynaklarda isimleri verilen münafıkların azlığı, buna mukabil nifak olaylarına katılanların sayılarının kabarık oluşu, bizi münafıklara âlet olanların sayılarının daha çok olduğu fikrine götürüyor. Bu fikri kuvvetlendiren delillerin başında İbn Ubeyy'in vefatı neticesi sayıları binleri aşan müslümanın nifaktan kurtulması(46) olayı ile birlikte, Kur'ân'da yakılması emredilen Mescid-i Dırar'ın imamı Mücemmi' b. Câriye hadisesi gelmektedir.

İslâm tarihinde bir de, münafıkların isimlerini Huzeyfetü'l-Yeman'ın bildiğinden, fakat açıklamadığından bahsedilir. Bu konuya da açıklık getirmek gerekir. Nifak olaylarının araştırılmasında Huzeyfe ile ilgili hâdise, Tebük dönüşü yolda Hz. Peygamber'e pusu kuran münafıkların isimlerinin bilinip bilinmemesinde geçiyor. Pusu kuran kişilerin yüzlerinin maskeli olması, dolayısıyla tanınmadığı ve bunların ordunun içine katıldığı rivayet edilir(47). Huzeyfe'nin burada şahit ol-

(46)Bkz. İbn Hişam, IV, 162; İbn Sa'd, II, 165; Taberî, Tarih, III, 103.
(47)Ahmed b. Hanbel, V, 453.

duğu olaydaki, kişilerin isimlerini bilip bilmemesi veya isimleri açıklaması Hz. Peygamber'in siyâsetine aykırı bir durum olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim Huzeyfe, İslâm tarihinde, nifak ve fitne olaylarıyla ilgili pek çok yorumlar yapmış, fakat isim verme yolunu tercih etmemiştir. Huzeyfe'nin bu âdeti, Hz. Peygamber'in siyâsetini tam kavradığının işareti sayılabilir.

Anlaşılıyor ki, münafıkların isim olarak tanınması ve bu isimleri nakletmek esas gaye değildir. Mühim olan, münafıkların içlerinde saklayıp dışarı çıkmasını istemedikleri fikirlerin deşifre edilmesidir. Nitekim Kur'ân'da, "Eğer biz onları sana göstermek isteseydik, mutlaka sen onları yüzlerinden tanırdın ve sözlerinin anlamından bilirdin"(48) buyurulur. Demek oluyor ki, mârifet, münafıkların isim listesini çıkarmak değil, onları bu duygularından vazgeçirmektir. Bunun için de isimlerini zikrederek, "Kişilere münafıklığı sanat haline getirtmemek" düsturu ortaya çıkmaktadır.

Bazı münafıklar da nifaklarında hiç iz bırakmıyorlardı. Bunların durumundan Kur'ân şöyle haber verir: "Çevrenizdeki bedevîlerden (Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Eşcâ, Gıfar aşiretleri) ve Medine ahalisinden birtakım münafıklar vardır ki, onlar nifak üzerinde idman yapmışlardı. Sen onları bilmezsin. Onları biz biliriz. Biz onları iki kere azâba uğratacağız. Sonra da daha büyük azâba döndürüleceklerdir"(49). Bu âyetin tefsirinde Elmalılı M. Hamdi Yazır şu açıklamalara yer verir: "Nifaklarında tamamen kaypaklaşmış, mümârese peyda etmiş olan bu münafıkların şahıslarını, isimlerini, neseblerini değil, münafık olduklarını bilemezsin. Yani münafıklıkta o derece maharet kesbetmişler, sırlarını gizlemeye, takıyye yapmaya, töhmet mevkilerinden kaçınıp yağ gibi suyun üzerine çıkmaya öyle alışmışlardır ki, hallerini senden,

(48)Muhammed 47/30.
(49)Tevbe 9/101; H. Basri Çantay, I, 296.

senin o yüksek dirayet ve ferasetinden bile gizleyebilirler de vahiy nazil olmayınca münafıklıklarını kat'iyyen bilemezsin, onları biz biliriz"[50].

Hz. Peygamber İslâm toplumu içinde münafıklığın ırsî olmadığı duygusunu yerleştirmeye çalıştı. Nifaka adı karışan münafıkların soylarında münafıklığın devam etmemesi için azamî dikkati gösterdi. Özellikle münafıkların lideri İbn Ubeyy b. Selûl'un oğlu Abdullah'a davranışında çok müsamahakârdı[51]. Aynı zamanda Abdullah da, Hz. Peygamber'e karşı çok itaatkâr, imanlı, üstün kişiliğe sahip biri idi. Babasının münafıklığına çok üzülüyor, bunun ezikliği içinde bulunuyordu. Hz. Peygamber ise daima onun moralini yükseltiyor, onu her yönüyle tatmin etmeye çalışıyordu. Hatta İbn Ubeyy'in hastalığı esnasında Abdullah'ın gayretini gören Hz. Peygamber, onun bütün isteklerini yerine getirmiştir. Araştırmacılar, İbn Ubeyy'e yapılan bu muamelenin sırf oğlu Abdullah'ın hatırından dolayı olduğu üzerinde ittifak ederler[52]. Özellikle İfk hadisesinde hadd-i kazf uygulanmayışı[53], hastalandığındaki ziyaretleri[54], hırka-i saadetlerini vermesi, Hz. Ömer'in ısrarına rağmen cenaze namazını kıldırması, idam ettirmemesi gibi hususlar, oğlu Abdullah'a uygulanan bir müsamaha neticesinde ortaya çıkıyordu.

İbn Ubeyy'in yakın akrabası Ebu Âmir'in oğlu Hanzala için de Hz. Peygamber aynı metodu uygulamış, fâsıklığın irsî olmadığı fikrini İslâm toplumuna yerleştirmeye çalışmıştır. Genç yaşta Uhud'da şehit düşen Hanzala'nın manevî ahvâlinin bütün safhalarından haber vermiş, onu "Gasîlü'l-

(50)M. Hamdi Yazır, IV, 2610-2611.
(51)Bkz. İbn Hişam, III, 305; Diyârbekrî, I, 472; Taberî, Tefsir, XXVII, 106 vd.
(52)Bkz. Hüseyin Algül, II, 45 vd.
(53)Bkz. Umerî, 185; M. A. Köksal, V, 83; Ramazan el-Bûtî, 301
(54)Vâkıdî, III, 1057; İbn Kesir, Bidâye, V, 34.

Melâike" ismiyle anmış ve cennetlik olduğunu müjdelemişti[55].

Yukarıda geçen konularda dikkati çeken bir durum vardır. O da, şüpheli şahısların çocuklarının İslâm toplumu içinde övülen ve övülmeye lâyık kişiler olarak değerlendirilmesidir. Asıl önemli olan, babalarından dolayı hiç kınanmış olmamalarıdır. Hz. Peygamber, böylece toplumda nifakın irsî olmadığı düşüncesini yerleştirmiş ve tatbikatını göstermiş olmaktadır.

Münafıkların isim olarak bütünüyle kaynaklara geçmeyişinin bir sebebi de, kendilerinden sonra gelecek nesillere kötü duyguların intikal etmemesi ve görülen ufak hataların hemen nifaka veya münafıklığa çekilmemesi için olsa gerektir. Sahâbiler, münafıkların isimleri üzerinde fazla durmamışlar, böylece nifakın irsî olmadığı düşüncesini İslâm toplumuna yerleştirmek istemişlerdir. İslâm toplumunda münafıklarla bağlantılı olarak çıkması muhtemel problemler alınan bu tedbir sayesinde azaltılmıştır.

Hz. Peygamber, münafıklara karşı siyasetinde ihtiyatı elden bırakmamıştır. Özellikle onların istismar edebileceği konuları kesinlikle gündeme getirmemiş, onlara açık kapı bırakmamıştır. İhtiyaten, hiçbir konuda münafıkları zorlamamıştır. Şayet ısrar edilse, zorlansa ne olurdu. sorusunun cevabı, İbn Ubeyy örneğinde görülmektedir. Yaptığı nifak hareketleri bütün ayrıntılarıyla, halkın gözünün önüne serildiğinde, "Peygamber'den özür dile!" denildiğinde, "Hıristiyanların İsa'ya taptığı gibi siz de benim Peygamber'e tapmamı mı istiyorsunuz?"[56] diyerek onları reddetmiştir. Hz. Peygamber, münafıklara karşı ihtiyatı elden bırakmadığı için konuyu hiçbir zaman bu maceraya sürüklememiş, münafıklara karşı davranışında Peygamberliğini, elinde bir koz

(55)Vâkıdî, I, 213; Taberî, Tarih, III, 21.
(56)Bkz. Taberî, Tefsir, XVIII, 106-107.

olarak kullanmamıştır. Nitekim İfk olayı karşısında, normal bir insan haliyle düşünmüş, araştırmış, risâletinin ve nübüvvetinin ma'sumiyet çemberine rağmen, olayları rastgele bir beşer gibi karşılamıştır(57).

Hz. Peygamber, toplumu idarede tedbir olarak istişâre metodunu kullanıyordu. Bunun gayesi, kişilere güven duygusunun yerleştirilmesi, halkı idarede söz sahibi kılma, ayrıca topluma verilen değeri göstermekti. Hz. Peygamber, Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te, Mustalikoğulları gazasında, Yahudilerin sürülmesinde, İfk hadisesinde. Tebük gazasında, kısacası hazarda ve seferde istişareye başvurdu, tek taraflı iş görmedi. Asr-ı saadette bilhassa vahiyle netleşmemiş işlerin çoğunda mutlaka ashâbın payının bulunduğu görülmektedir. Böylece Hz. Peygamber, iktidarını, istişâre yoluyla toplumun her kesimine hissettirmiş, idaredeki sorumluluğu paylaştırmıştır.

Hz. Peygamber'in, toplumun sadece bir kesimiyle değil, münafıklar ile de istişare ettiği, bu sayede onların fikirlerini öğrenme siyâsetini uyguladığı, fakat Uhud savaşında olduğu gibi, genellikle onların dediğini yapmadığı dikkati çekmektedir.

Hz. Peygamber'in nifaka karşı aldığı tedbirlerden bir tanesi de, nifaka karşı nifak ile mukabele etmeyişidir. Hz. Peygamber'in kullandığı bu metod, münafıkların toplumda itibarlarının ve otoritelerinin kaybolmasına sebep olmuştur.

Siyâsî nifak toplumda karşılıklı vuku bulan bir hadise olarak ortaya çıkar. İnsanların aralarına fitne, fesat ve nifak sokmak suretiyle karşılıklı hasımlaşmalar başlar. Böylece nifakın yayılması kolaylaşır. Hz. Peygamber, İslâm toplumunu tek

(57)Örnek için bkz. Buhârî, K. Tefsîr Sûre-i Nûr, B. 6, 11; Müslim, K. Tevbe, 56; Ahmed b. Hanbel, IV, 60, 119, 196; İbn Hişam, III, 12.

bir toplum olarak görüyor, onun içinden farklı inançta grupların çıkmasına izin vermiyordu.

Fitne, nifak ve ihtilâflar çeşitli toplulukların birbirlerine karşı muhalefeti ile başlar. Medine'de İslâm'dan önce, Yahudilerin Evs ve Hazrec'i birbirine düşürmesi[58] bu tür bir nifaktı. Çünkü onları hak, adalet üzere ortak insânî duygularda birleştirecek bir kişi ve fikir yoktu. Aksine, birbirlerine düşmanlık ve muhalefeti körükleyenler vardı. "Karada ve denizde insanların yaptıkları yüzünden fasat"[59] böyle zuhur etmişti. İslâmiyet, nifaka temelden karşıdır. Hicretle birlikte farklı din, dil ve kabileye mensup kişilerin bir idare altında toplanması, yapılan vatandaşlık antlaşmasıyla da birlik ve beraberliğin sağlanması, Hz. Peygamber'e devlet başkanı olarak sorumluluk getirmişti. Buradaki vatandaşların hak ve hukukunu korumak, emniyetini, huzur ve sukûnunu temin etmek görevi Hz. Peygamber'e aitti.

Bu dönemde münafıklar, kendi nifaklarına karşı Hz. Peygamber'in ve müslümanların da benzeriyle mukabele etmesini çok arzu etmişlerse de, böyle bir gelişme olmamıştır.

Hz. Peygamber, kendi şahsı açısından münafıklara siyâsî malzeme vermemeye gayret ederken, müslümanlar arasında çıkan anlaşmazlıkları da hemen sulhe bağlıyordu[60]. Dolayısıyla münafıklar, nifak çıkaracak malzeme bulamıyorlardı. Münafıkların hedefi, Medine'deki asayişi ve iç huzuru bozmak, anarşik bir ortam meydana getirmekti. Hz. Peygamber, münafıkların bu niyetlerine karşı bir tedbir olarak Medine'den ayrılırken, yerine vekil bıraktığı kişileri nifak konusunda özel bir şekilde yetiştirmişti.

Nitekim, Uhud'da başlayan toplu nifak olayı üzerine Hz.

(58)Örnek için bkz. Âl-i İmrân 3/99, 105-107; Taberî, Tesfîr, IV, 24; İbn Hişam, II, 556-557.
(59)Rûm 30/41.
(60)Nisa 4/65 bk., Vahıdî, Esbâb-ı Nuzûl, 135.

Peygamber'in siyasetinde sertleşme olduğu görülür. Hamrâülesed seferine münafıkların katılmalarını reddederken, tedbir olarak Medine'de, münafıkların lideri İbn Ubeyy'in tahtı mescitten dışarı atılır. Böylece münafıklara karşı psikolojik savaş başlatılmış olur.

Nifakın zirveye çıktığı Tebük seferine giderken yerine idarede Hz. Ali'yi vekil bırakır(61). Hemen bunu istismar eden münafıklar, Hz. Ali'nin Peygamber'in peşinden gitmesini tahrik ve böylece Medine'ye hâkim olmayı isterler. Fakat Hz. Peygamber'in uyarısı üzerine o, tekrar Medine'ye döner(62).

Hz. Peygamber, devlet otoritesi kullanma yerine ilk nüfus sayımındaki 1500 müslüman dışında kalanlara te'lif-i kalb metodunu derece derece uygulamıştır. Bu derecelendirmede insanların fıtratı gereği İslâmî ve insânî duygulara yakınlığı önemli rol oynamıştır.

Müellefe-i kulûbtan bir kısmını da, nifak olaylarına katılanlar ve Hz. Peygamber'e idârî işlerinde muhalefet edenler teşkil eder. Hz. Peygamber çoğu zaman, nifak olaylarına katılanlara te'lif-i kalb metodunu uygulamıştır. Bu metodu kullanmada asıl amaç, İslâm toplumunun nifaktan etkilenmemesi, nifaka düşenleri, münafıkların elebaşılarının elinden kurtarmak, her an topluluğu iyi duygularla beslemek, kötü duygulardan sakındırmaktı. Hz. Peygamber, zikredilen bu amaç ve metodu, münafıkların lideri İbn Ubeyy b. Selûl'e bile uygulamış ve onun hakkında oğlu Abdullah'a şöyle demişti: "Yaşadığı sürece iyi geçiniriz..."(63) İbn Ubeyy'e yapılan muamelenin kendisinden ziyade, arkasında bulundurduğu topluluğa uygulanan bir te'lif-i kalb örneği

(61) İbn Hişam, IV, 163; Taberî, Tarih, III, 103.
(62) İbn Hişam, IV, 163; Taberî, Tarih, III, 104.
(63) İbn Hişam, III, 305; Diyarbekrî, I, 472; Taberî, Tesfîr, XXVII, II, 106.

olduğu düşünülürse, Hz. Peygamber'in münafıklara uyguladığı siyâsetin incelikleri daha iyi aydınlanmış olur.

Hz. Peygamber, te'lif-i kalb metodu sayesinde münafıklara, kullanabilecekleri siyâsî malzemeyi de vermemiş oldu. Özellikle Medine'de İslâm toplumunu kendi arasında birbirine o kadar sıkı sıkıya bağladı ki, ayırmak, nifaka düşürmek mümkün değildi. Akabe bey'atlarından itibaren Medinelileri teşkilâtlandırırken, alt yapıyı çok kuvvetli tesis etmişti. Hicretle birlikte bu yapı Ensâr-Muhâcirûn kardeşliği ile daha da kuvvet kazandı. Tek bir topluluk ortaya çıktı. Bu toplumun posası durumunda olan münafıkların İslâm toplumunu nifaka düşürmemesi için Hz. Peygamber, ihtimal dâhilinde olacak bütün yolları kapadı. Yıllarca devam eden Evs-Hazrec düşmanlığını kardeşliğe dönüştürdü. Takvâda yarış başlattı. Bütün icraatında adaletten hiç ayrılmadı. Hz. Peygamber, İslâm toplumu içinde kendisini istisna olarak da göstermedi. Ayrı muameleye tâbi tutmadı, ayrı mevki, yer, şân, şöhret istemedi. Sadece Peygamber'e iman konusu vardı ki, bu da Allah'ın emri idi. Münafıklar bunu da istismar etmek istemişler, fakat Hz. Peygamber'in günlük yaşayışı, halkın gözü önünde cereyan ettiği için bu istismarları da tutmamıştır.

Hz. Peygamber'in te'lif-i kalb metodu sayesinde, sayıları iki bini bulan müslümanı nifaktan kurtardığı söylenebilir. Özellikle bedevîlerin küfür ve nifakının daha şiddetli olacağı Kur'ân'da belirtilince, Hz. Peygamber te'lif-i kalb konusuna özel önem vermiş, ganimetlerden bolca vererek İslâm'a olan soğukluklarını gidermek istemiştir(64). Netice de hiç sevmedikleri Peygamber, bir anda en sevimli hâle gelmiştir(65). Bu sayede itaatları sağlanmış ve nifaktan kurtulup muhalefet etmeleri de önlenmiş oluyordu. Böylece bedevîlerin ve mü-

(64)Bkz. İbn Hişam, IV, 135-137; İbn Sa'd, II, 152, 158, IV, 273.
(65)Bkz. İbn Hişam, IV, 130.

nafıkların zararı en aza indiriliyordu.

Hz. Peygamber, devlet otoritesini doğrudan münafıklara uygulamamış, fakat bu durumdan doğan boşlukları, aldığı çeşitli tedbirler ve yürüttüğü siyâsetle doldurmaya çalışmıştır. Bu cümleden olarak bazı zamanlarda münafıklara karşı siyasetinde sertleşme olduğu görülür. Bilhassa, siyasette sertleştiği zamanlar, Medine'deki münafıkların müessiriyetine göre değişiyordu. Sertliğin derecesi de âyetlerin nüzûlü, nifakın hedefi, İslâm devletinin kuvveti ve otorite boşluğunun doldurulması durumuna göre ayarlanıyordu. İleride İslâm devletinin gücü, kuvveti arttığında münafıklara uygulanan siyasette de yer yer farklılıklar doğacaktır.

Münafıklara karşı Hz. Peygamber'in tatbik ettiği siyaseti tarihî seyri içinde şöyle özetlemek mümkündür: Uhud dönüşü ilk fiilî eylemin karşılığı olarak İbn Ubeyy, mescitte kendisine te'lif-i kalb için hazırlanan tahtından indiriliyor, herkes gibi İslâm toplumu içine dâhil ediliyor. Tahtı da ashab tarafından dışarı atılıyor. Suç belli olduğu için kimse, bu siyâsî sertleşmeye karşı gelemiyor. İbn Ubeyy'e karşı siyâsî sertleşme ile birlikte onun yakın arkadaşlarının da Hamrâülesed seferine katılmaları yasaklanıyordu(66).

Toplumda münafıkların çıkardıkları nifak hareketleri, istenilmeyen boyutlara ulaştığı zaman Hz. Peygamber, onları teşhir ederek psikolojik yönden tesir ve baskı yoluna gidiyordu(67).

İslâmiyet aleyhine konuşmaları, müslümanları alaya almaları, Hz. Peygamber'in arkasından ileri geri lâf etmeleri çoğaldığı zaman onları mescitte sıkıştırıyor, bazan da tek tek isimlerini sayıp, yaptıkları ile birlikte açığa vuruyordu(68).

(66)İbn Hişam, III, 111; Vâkıdî, I, 118; İbn Kayyım, II, 108.
(67)Örnek için bkz. Vâkıdî, III, 933; Halebî, III, 81.
(68)İbn Hişam, III, 304; Süheylî. IV. 322, 414.

Bunlar için sık sık söylediği söz de, "Allah'tan korkun!" olmuştu. Mescit içinde toplanıp dedikodu yapmalarını yasaklamıştı. Cemaatin en çok bulunduğu Cuma namazının ikinci rekatinde Münâfikûn sûresini okumayı tercih ediyordu[69]. Bununla da münafıkların ıslahını istiyordu.

Psikolojik yönden münafıkları etkilemek için Hz. Peygamber, onların dostu olan Yahudilerin kötü âkıbetlerinden haber veriyor, bazan da Yahudi dostlarını açığa vuruyordu[70].

Islahı mümkün görülmeyenler için âcil tedbir alıp sürgüne gönderiyordu. Nitekim, Mekke'nin fethinde müslüman olan Mervan'ın babası Hakem b. Ebi'l-As, sırları ifşâ ettiği için Hz. Peygamber onu Rebeze köyüne sürmüştür[71].

Hendek savaşında şımarık davranışlara giren münafıklara gözdağı vermek için Hz. Peygamber, Kureyzaoğulları Yahudilerinin suçlularını Medine'ye getirmiş ve orada idam ettirmişti.[72]

Hz. Peygamber, münafıkların toplandıkları karargâhları takip ediyor, eğer dağılmazlarsa en son çare olarak, bu yerleri imha ettiriyordu. Bunlardan Yahudi Süveylim'in evi ve Mescid-i Dırar, en belirgin örneklerdendir[73]. Bilhassa Mescid-i Dırar'ın yaktırılmasıyla ilgili hususta Hz. Peygamber'in siyâsetinin sertleştiğine işaret edenler şu görüşe yer verirler:

---

(69)Ahmed b. Hanbel, I, 340.

(70)İbn Hişam, III, 304; Vâkıdî, II, 423; Halebî, II, 600.

(71)Bu kişinin sürgünden dönmesi için Hz. Ebu Bekir ve Ömer devirlerinde uğraşılmış, fakat sonuç alınamamış, Medine'ye dönüşü ancak Hz. Osman devrinde sağlanmıştır. Hz. Ebu Bekir ve Ömer, Hz. Peygamber'in sürgüne gönderdiği bir kişiyi geri Medine'ye getirme cesareti gösterememiş, ancak Hz. Osman - kendisine Peygamber'in serbest bırakmasını vaad ettiğini ileri sürerek- serbest bırakmıştır. Bkz. İbn Hacer, I, 345. Ayrıca bkz. Kâmil Miras, Tecrid, IX, 295 vd.

(72)İbn Hişam, III, 251.

(73)İbn Hişam, IV, 160, 173; Diyârbekrî, II, 124; Taberî. Tarih, III, 109.

"Tebük seferinden sonra Mescid-i Dırar'ın yaktırılmasıyla noktalanan münafıklara karşı takib edilen siyasetteki sertleşmenin sebebi; İslâmın Medine'den dışarı yayılması ve Hz. Peygamber'in kontrolü altındaki sahaların genişlemesidir. Resulullah'ın kontrolünün dışına çıkan sahalarda cereyan eden olayları bizzat takip ve murakabe etmek artık zor idi. Eğer tenkil etmeyecek olursa, münafıklar eskiye nazaran, çok daha tehlikeli olabilirlerdi. Bu sebeble Tebük seferinden sonra münafıklara karşı daha şiddetli davranırdı"(74).

Âyetlerin verdiği emirle yıktırılan Mescid-i Dırar'a İbn Ubeyy ve arkadaşlarının arka çakmaması oldukça mânidardır. Bu sebeple Hz. Peygamber, bu konularda aktif davranmayan münafıkların lideri İbn Ubeyy'e siyasetinde, ölümüne yakın zaman da bile gayet siyâsî davranmıştır. Siyâsî sertleşme umumiyetle nifak hadiselerinin aşırı boyutlara ulaştığı zaman zuhur ediyor, fakat bu uygulama şahıslar hakkında tahakkuk ettirilirken biraz bekleniyor ve hesap edilen bazı noktalara ulaşılmaya çalışılıyordu. Nitekim, Tebük'ten sonra hastalanan İbn Ubeyy için Hz. Peygamber, ayrı bir siyaset uygulamış ve sonuçta hedefine ulaşmıştır.

İbn Ubeyy'e, Hz. Peygamber'in uyguladığı siyasetin incelikleri araştırıldığında şu görüşler ortaya çıkar:

1. Hz. Peygamber'in hedefi İbn Ubeyy'in kavminin İslâm'a girmesi idi ve buna muvaffak oldu.

2. Nâzil olan âyetlerden, İbn Ubeyy'in âhiretteki durumuna Hz. Peygamber'in siyaset olarak dünyada yaptığı muamelenin hiçbir faydası olmayacağının belirlenmesi dikkati çekiyordu.

3. Hz. Peygamber'in uyguladığı siyaset sayesinde, İbn Ubeyy meşhur olmadan âhirete irtihal etmiştir. Bunun ya-

(74)İbrahim Canan, 250.

nında, taraftarları kazanılmıştır. Geriye ayrı bir siyâsî ekol bırakamamıştır.

Hz. Ömer, münafıklar hakkında siyâset kullanılmasına bile tahammül edemediği için, şimdiye kadar olan olaylarda da hemen onların cezasının verilmesi taraftarı idi. Fakat zamanla, Hz. Peygamber'in uyguladığı siyâsetin sırrına vâkıf olunca, yaptığı acelecilikten dolayı pişman olmakta idi[75].

Hz. Peygamber, ibn Ubeyy'den sonra, nâzil olan âyetler gereği[76] hiçbir münafığın namazını kılmadı[77].

B- Münafıkların Savunmasız Bırakılması

Hz. Peygamber, Medine'de dinî ve siyâsî birliği tesis ettiği andan itibaren, münafıkların hâricî desteklerini kökünden kurutma işine girdi.

Hicretin akabinde münafıklar, kısa zamanda müşrik, Yahudi ve Hıristiyan ittifakı kurmuşlardı. Zaman zaman düşmanlarla ittifak kurmakla birlikte, Hz. Peygamber aleyhine eyleme girecek gücü kendilerinde görüyorlardı. Bunun belirtileri olarak şunlar ortaya çıkmakta idi: İslâm toplumunun içinde ayrı bir grup oluşturmak, Hz. Peygamber'e muhalefet etmek, dışarıdan Yahudi ve müşriklerle dostluğu ve ittifakı kuvvetlendirip, Hz. Peygamber'e karşı savaşmaya teşvik etmek, yeri geldiğinde düşman güçlere yardım edeceğini (1000-2000 civarında bir kuvvetle) vaad etmek[78], Medine içinde gizli hücreler oluşturup yeraltı faaliyetlerine girişmekti. Münafıkların tahriki ne kadar fazla olursa olsun, Hz. Peygamber aldığı tedbirlerle muhalefeti savunmasız bırakmak için iki kademeli bir siyâset uyguladı:

(75)İbn Hişam, III, 305; İbn Sa'd, II, 65; Taberî, Tarih, III, 64.
(76)Tevbe 9/84.
(77)İbn Hişam, IV, 197; Ahmed b. Hanbel, I, 16.
(78)Taberî, Tarih, II, 553.

1. İslâm toplumunun dışına çıkarmadan, münafıkları itibardan düşürdü ve âyetler vasıtasıyla topluma onları nifakları ile tanıttı. Özellikle kendi itibarlarını kendilerine çiğnetti. Nitekim, ilk muhalefetlerine mukabelede bulunmadı. Zaten münafıkların isteği, Medine'de tesis edilen iç huzur ve güven ortamını bozmaktı. Hz. Peygamber, idarede sağladığı bu ortam sayesinde, münafıklara istismar edecekleri fırsatları vermemiş oldu. Bu yolla, ilk İslâm toplumunu birleştirip kuvvetlendirmek suretiyle münafıkları iç destekten mahrum bıraktı.

2. İslâm toplumunun dışında bulunan Yahudi, müşrik ve dolayısıyla Hıristiyanların, münafıklarla kurduğu ittifakı Hz. Peygamber kısa zamanda bozdu. Münafıkların Medine içinden, sözü edilen düşmanlara sağladığı imkânlar da fayda vermedi(79). Bunun yanında, münafıkların hâriçten kuvvet aldıkları müşrik, Yahudi ve Hıristiyan desteği kısa zamanda Hz. Peygamber tarafından kurutuldu. Neticede münafıklar savunmasız bırakıldı. Sözkonusu hedefe ulaşırken Hz. Peygamber, öncelikle, Mekke müşriklerinin doğrudan münafıklarla kurduğu irtibatı ve alacakları neticeyi tesirsiz hale getirdi. O, Mekke müşriklerinin teklifini münafıklara uygulayacak olurlarsa, kendi kabileleri ve kardeşleriyle savaşma durumuyla karşı karşıya geleceklerini makul bir şekilde anlattı. Münafıkları da müşriklerin teklifini terketmeye razı etti(80). Böylece, Medine içinden münafıkların eyleme geçmeleri engellenmiş oldu.

İkinci plânda, hazırlanan seriyyelerle Medine hudutlarını belirleyip, dışarıdan gelecek saldırılara beraberce, savunma şartını vatandaşlık antlaşmasında belirtince(81), münafıkların Mekke ile alâkası resmen kesilmiş oldu. İster istemez mü-

(79)İbn Hişam, III, 51, 200 vd., 244.
(80)Ebu Davud, K. Harac ve'l-İmâre, B. 23.
(81)M. Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 53.

nafıklar, üzerinde yaşadıkları vatanı savunma mecburiyeti altına girdiler. Bu durum, münafıkların dışta ve içteki düşmanlarla gizlice ittifaka girme hastalığını ortaya çıkardı. Ama bunun da izalesi için Hz. Peygamber, Mekke müşriklerini Bedir, Uhud, Hendek savaşında dize getirdi. Öte yandan, Bedir'de susan nifak ehlinin, Uhud'da biraz canlanması üzerine nifakın kaynağını oluşturan Yahudilerden Kaynukaoğulları'nı Medine'den sürdü(82). Daha sonra bunu Nadiroğulları(83) ve Kureyzaoğulları(84) Yahudilerinin Medine'den sürülmeleri izledi. Böylece Hz. Peygamber, Medine içinde münafıkların güç kaynağını oluşturan Yahudi kanadını da kırmış oldu.

Yahudilere Medine'den çıkmamaları için çok öğüt veren münafıklar, isteklerinde pek tesirli olamadılar. Neticeye Yahudilerle beraber boyun eğdiler. Münafıkların, Yahudilere arka çıkmaları ve dostluklarından dolayı âhirette ceza görecekleri haber verildi. Dünyada ise herhangi bir ceza verilmedi; yalnız, Hz. Peygamber'in uyguladığı siyâset sayesinde münafıklarla Yahudiler fiilen birbirinden ayrılmış oldular.

Mekke'nin fethiyle de münafıklara destek olan Kureyş müşrikleri kanadı düştü. Münafıklar için geriye, Hıristiyan ittifakının cezalandırılması kalmıştı. Hz. Peygamber, bunun için de şöyle bir siyaset uyguladı:

Hz. Peygamber, Ebu Âmir'i rahip olarak tanıyan Medinelileri, "Ona rahip demeyin, fâsık deyin" şeklinde uyarmıştı(85). Nitekim Uhud'da bunun faydası görüldü. Daha sonra Ebu Âmir, takip edilen kişilerden olacak ki, Mekke'nin fethiyle Taif'e, oranın halkının müslüman olmasıyla da

(82)Bkz. İbn Hişam, III, 51.
(83)Bkz. İbn Hişam, III, 200 vd.
(84)Bkz. İbn Hişam, III, 244 vd.
(85)İbn Hişam, III, 71.

Şam'a kaçtı[86]. Hıristiyanları, Hz. Peygamber aleyhine ayaklandırdı. Ebu Âmir, Yahudi ve müşriklerin müslümanları Medine'den sürme hedefinde alamadığı neticeyi, kendisinin alacağını ümit ediyordu. Çünkü, islâm toplumu içinden halasının oğlu İbn Ubeyy başkanlığındaki nifak grubunun kendisini destekleyeceğinden emindi. Onlarla irtibatı devam ediyordu.

Münafıkların Hıristiyanlarla kurduğu bu ittifakı Hz. Peygamber, Tebük seferini müteakip ehl-i nifakın karargâhı olan Mescid-i Dırar'ı yakarak bozdu. Hz. Peygamber'in elde ettiği bu sonuç, münafıkları dıştan destekleyen kuvvetlerden mahrum etme siyaseti idi. Böylece Hz. Peygamber, münafıkları, Medine içinde itibardan düşürüp onlara destek olan güçleri teker teker tesirsiz hale getirmek suretiyle hedefine ulaşıyordu.

C- Sahabenin Hz. Peygamber Tarafından Nifaka Karşı Eğitilmesi

Hz. Peygamber, siyâsî anlamda ilk teşkilât çalışmalarını Akabe bey'atlarında başlatmıştı[87]. Sağlam temeller üzerine bina edilen İslâm toplumu, Medine'de Hz. Peygamber'in başkanlığında müstakil bir idareye sahip oldu. İslâm toplumunun dışındaki gruplar ise aynı vatanda, Hz. Peygamber'in idaresi altında, inançlarında serbest olarak hayatlarını sürdüreceklerdi. Medine'deki toplulukların birbirlerine karşı hak ve görevleri de ilk yazılı anayasada belirlenmişti[88].

Hz. Peygamber, onları önce kendi aralarında kardeş ilân ederek Ensâr ile Muhâcirleri birleştirdi[89]. Aynı zamanda Ensâr'ı da kendi arasında teşkilâtlandırmıştı. Bir süre sonra

(86)İbn Seyyidinnâs, I, 221-222.
(87)M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 97 vd.
(88)Salih Tuğ, İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, 29; M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 121.
(89)Bkz. İbn Hişam, II, 504.

İbn Ubeyy ve grubu Hz. Peygamber'e muhalefete başlayınca, ashab durumu adım adım takip etti ve onların başlattıkları siyâsî nifaktan etkilenmedikleri gibi, aynı zamanda onları kendi aralarında eritmeye gayret ettiler; neticede de muvaffak oldular. Hz. Peygamber'in ashaba kazandırdığı değer yargılarının nifakın önlenmesinde önemli rol oynadığı bir gerçektir. Bu sebeple, nifakın önlenmesinde sahabenin müessiriyetini sağlayan başlıca âmiller şöyle sıralanabilir:

1. Hz. Peygamber'e tam itaat: Buna idarede başkana bağlılık da denilebilir.

İlk İslâm toplumu Hz. Peygamber'e idarede tam bağlıydı. Medine'deki sosyal hayatın idaresi Hz. Peygamber'in elinde idi.

Hz. Peygamber'in görevleri ile sahâbenin sorumluluğunun sınırları fiilî olarak ayrılıyordu. Bu arada şunu da ifade edelim ki, Hz. Peygamber, nifak ve münafıklarla ilgili konularda ashâbıyla istişâre ediyordu(90). Fakat, karar ve uygulama Hz. Peygamber tarafından belirleniyordu. O'nun nifak konusunda münafıklara uyguladığı siyasetin özüne vâkıf olan sahâbe, Hz. Peygamber'e itaatte kesinlikle kusur etmiyor, O'nun en iyisini yapacağına kalben inanıyorlardı.

Münafıklar, Hz. Peygamber'e muhalefet ederken oyunlarını perde arkasında hazırlıyorlardı. Ashâb, hiçbir zaman münafıkların oyununa gelerek Hz. Peygamber'e muhalefet etmeyi düşünmedi. Başlarında idareci olan Resul'e, o güne kadar eşi görülmemiş bir bağlılıkla bağlandılar, O'nun dînî ve siyâsî birliği korumak için aldığı tedbir ve kararlara harfiyyen uydular. Toplumda problem çıkarma yerine, çıkarılan problemleri canla başla Hz. Peygamber ile birlikte halletmeye çalıştılar. Mustalikoğulları gazasında olduğu gibi, geçici olarak hislerine kapılıp câhiliye âdetlerine dönme durumunun eşi-

(90) Bkz. İbn Hişam, III, 312.

ğine geldiklerinde Hz. Peygamber'in müdahalesiyle hemen sukûna erdiler[91].

Ashâb, Hz. Peygamber'in, münafıklara karşı kullandığı siyaseti bildiği için, onlara doğrudan müdahale edip olay çıkarmıyorlardı. Çünkü, münafıkların taktiğinin İslâm toplumu içinde olay çıkarmak, iç huzur ve emniyeti bozmak olduğunu biliyorlardı. Böylece ashâb, Hz. Peygamber'in münafıklara uyguladığı siyaseti de bildiği için, onlara karşı siyâsî davranıyorlardı. Özellikle ashâbın bazı konularda hayretine giden işler ortaya çıktığında (ganimet dağıtımında te'lif-i kalb için şüpheci gruplara bol bol vermesi, yaptıkları bazı işlerden dolayı cezalandırılmaması gibi) Hz. Peygamber'in açıklamaları, onları tatmin ve teskin için yeterli oluyordu[92]. Toplumun huzurunun bozulmaması, nifakın yayılmaması için maddî imkânlar sağlayarak gözleri doyurulan münafıklara, ashâbın hakkı geçiyor, fakat onlar kendilerine düşen bu haklardan feragat ederek fedakârlık yapıyorlardı. Böyle bir toplulukta da münafıkların nifak çıkarması oldukça zordu.

Ashâb, Hz. Peygamber'i aşarak, münafıkların imhası için özel bir gayret içine girmemişler, onların ıslahı için Hz. Peygamber'e idarede yardımcı olmuşlardı. Ashâb-ı Kirâm, münafıkların kışkırtıcı ve anarşik hareketlere karşı gayet sabırlı, câhiliye âdetlerini körüklemelerine karşı da müteyakkız idiler. Yer yer münafıklarla ilgili âyetler, ashâbda üstün bir şuurun uyanmasına ve istikametlerinin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Nifakın kurutulmasında ashâb, bazan doğrudan görev alıyordu. Üstlendikleri bu görev, Hz. Peygamber tarafından sözlü veya fiilî bir emir şeklinde verilmiyordu. Yalnız nifak

(91) Bkz. İbn Sa'd, II, 65.
(92) Örnek için bkz. İbn Hişam, IV, 142; Buhârî, K. Megâzî B. 56; Ahmed b. Hanbel, III, 76-77; Taberî, Tarih, III, 88. Ayrıca bkz. Tevbe 9/58-60; Taberî, Tefsir, X, 101, 157.

olayları öyle boyut kazanıyordu ki, sahâbenin hemen müdahalesi gerekiyordu. Rasulullah'ın idareciliği ve Peygamberliği sebebiyle doğrudan müdahalesi, istismara yol açabilirdi. Böyle bir ortamda, sahabedeki feraset o kadar gelişmişti ki, Hz. Peygamber'in maksadını tahmin edebiliyorlardı. Nitekim münafıkların çıkardıkları nifak hareketlerine şâhit olan ashâbın, bu hususta Rasulullah'ın tavrını tahmin etmeleri sebebiyle bizzat müdahale yolunu seçtikleri görülür. İbn Ubeyy'in tahtının mescitten dışarı atılması(93), oğlu Abdullah'ın Mustalikoğulları dönüşü babasına müdahale etmesi(94), Ka'be'yi ziyarete müsaade edilmeyişi(95), Hz. Ömer'in nifak konusundaki hassasiyeti ve tepkisi gibi hadiselerde konu açıkça görülmektedir.

2. Nifak konusunda Hz. Peygamber tarafından ashâba verilen ölçüler ve bu ölçülerin onlar tarafından değerlendirilip tarafsızca uygulanması:

Hz. Peygamber ilk İslâm toplumunu nifak konusunda eğitmiş ve onlara bir çerçeve çizmiştir.

Hz. Peygamber, kelime-i tevhidi söyleyen kimseler ve Ehl-i Bedir hakkında, münafık sözünün kullanılmamasını istemiştir. Çünkü, Bedir'e katılanlar, imanları ilk önce tecrübe edilen müslümanlardı. Bunların imanından şüphe etmenin yersiz olacağı çeşitli defalar, Hz. Peygamber tarafından dile getirilmiştir.

Ensar'dan Itban b. Mâlik, evinin mescit olması için Hz. Peygamber'in teşrifini ve orada namaz kılmasını istemişti. Namazdan sonra hazırlanan ziyafette, oradaki topluluktan biri, Mâlik b. Duhayşın'ın (veya Duhşun) nerede olduğunu sordu. Bir diğer sahabi, "O münafıktır, Allah ve Rasulünü

(93)İbn Hişam, III, 111; Vâkıdî, I, 118.
(94)Bkz. İbn Sa'd, II, 65; Halebî, II, 602; Taberî, Tefsir, XXVIII, 110.
(95)Bkz. Vâkıdî, II, 605.

sevmez" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in, "Onun hakkında böyle söyleme! Görmüyor musunki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur diyor ve bununla Allah'ın rızasını istiyor. Bu zat Bedir gazasına iştirak etmedi mi? Allah kendinin rızasını dileyerek, lâilâhe illallah diyen kimseye cehennemi haram kılmıştır" buyurduğu rivayet edilir(96). Nitekim, Mâlik b. Duhayşın'ı nifak konusunda temize çıkarmak için Hz. Peygamber, Mescid-i Dırar'ı yakmakla görevlendirmişti(97).

Mekke'nin fethinde Kureyş'e Hz. Peygamber'in harp hazırlığını haber vermek isteyen Hatıb b. Ebî Beltea'nın yakalandığında Hz. Peygamber'den, "Şu münafığın boynunu vurayım" diye izin istediğinde, "Bedir ehlinden olduğu için izin vermediği" görülür(98).

İmanından şüphe edilen müslümanlar hakkında münafık tabirini kullanmanın sakıncalı olacağını haber veren Hz. Peygamber, "Onun kalbini yarıp baktın mı?" şeklindeki sözüyle ashâbı uyarmıştır(99).

Toplu veya ferdî nifak hareketleri karşısında münafıklara, anında mukabelede bulunmama âdetini Hz. Peygamber ashâba yerleştirmişti. Bu sebeple ashâb, nifak konusunda sadece Hz. Peygamber'e haber veriyordu; karar ve icrâ ondaydı. Zaman bırakılan konularda da yeri geldikçe müdahale etmeyi tercih ediyorlardı.

Münafıklar hakkında nâzil olan âyetlerin verdiği emirler sahâbe tarafından icrâ ediliyordu. Hz. Peygamber, âyet nâzil

(96)Buhârî, K. Salât, B. 46; Müslim, K. Mesâcid, 263; Ahmed b. Hanbel, V, 449.
(97)Bkz. Müslim, K. Mesâcid, B. 47, 263; K. Miras, Tecrid, II, 362-366.
(98)Bkz. Müslim, K. Fedâilü's-Sahâbe, B. 36, 161, 162; K. Miras, Tecrid, X, 296-300.
(99)Müslim, K. İmân, 158.

olduğunda, ashâbı çağırır, yapacağı işleri tarif ederdi. (Yahudi Süveylim'in evi ve Mescid-i Dırar'ın yaktırılması gibi.)

Ashâbın, münafıkları ayrı bir topluluk olarak görmemeleri ve onlara ayrı muamele uygulamayışları da ashâba verilen ölçüler arasında idi. Hz. Peygamber, münafıklar ve Yahudiler hakkında, "Onlar bizim emniyetini korumaya söz verdiğimiz teb'amızdır" fikrini sahâbeye yerleştirmeye çalışıyor ve sahâbe de bu ölçü dahilinde hareket ediyordu. Nitekim, İbn Ubeyy ve Ubâde b. Sâmit'in eskiden beri devam eden Yahudi müttefikleri vardı. Mâide 55 ve 56. âyetler nâzil olunca, Ubâde b. Sâmit, Kaynukaoğulları ile olan dostluğunu ve ittifakını hemen feshetmiştir(100).

Hz. Peygamber, ashâbı münafıkların tahriklerine aldanmamak, komplolarına kanmamak, hilelerine karşı müteyakkız olmak, sosyal dayanışmayı ve birliği bozucu davranışlarına karşı durmak konusunda sürekli uyarıyordu.

3. Sahâbenin nifak konusundaki hassasiyeti:

Hz. Peygamber'in nifak üzerinde titizlikle durması ve nâzil olan âyetlerin münafıklar hakkında verilecek cezanın şiddetini bildirmesi, diğer taraftan nifaktaki gizlilik,.. Hepsi, sahâbeyi iman konusunda titizliğe sevkediyordu. Nitekim, Ebu Âmir'in oğlu, İbn Ubeyy'in damadı, gasîlü'l-melâike olan Hanzala bile nifaktan korkusu neticesi kendinden şüphe etmeye başladı. Hanzala'ya göre, dünya işlerine dalmak bir tür nifaktı. O, Hz. Peygamber'in sohbetinde bulduğu manevî lezzeti sürekli hissetmek istiyordu. Bu manevî hazzın elden kaçmasına tahammül edemeyen Hanzala, yolda hatırını soran Hz. Ebu Bekir'e şöyle cevap verdi: "Hanzala münafık oldu". Hz. Ebu Bekir şaşırdı. Beraberce Hz. Peygamber'e geldiklerinde Hanzala halini şöyle arzetti:

---

(100) İbn Hişam, III, 68-69.

"Yâ Rasulallah! Senin yanında bulunuyoruz. Bize cenneti ve cehennemi hatırlatıyorsun. O derece ki, gözümüzle görmüş gibi oluyoruz. Senin yanından çıktığımız vakit zevcelerle, çocuklarla ve geçim dalgalarıyla meşgul oluyoruz. Çok şey unuttuk". Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, siz benim yanımda bulunduğunuz hal üzere zikretmeye devam etseniz, sizinle melekler döşeklerinizde ve yollarınızda musafaha ederler. Fakat ey Hanzala! Bazı zaman şöyle, bazı zaman böyle!" buyurdu ve bunu üç kere tekrarladı.

Bu hadisteki "Hanzala münafık oldu" cümlesinin manası; münafık olmaktan korktu, demektir. Çünkü, Peygamber'in meclisinde bulunduğu zaman kendisini âhiret korkusu kaplardı; bu hali murakabe ve tefekküre dalmasından belli olurdu. Oradan ayrıldıktan sonra ise zevcesiyle, çocukları ve dünya maişetiyle meşgul olurdu. Nifakın aslı, içinde gizlediği kötülüğün aksini meydana çıkarmaktır. Hanzala, bu yaptığının nifak olmasından korkmuştu. Hz. Ebu Bekir de aynı şeyi yaptığını söyleyince, Rasulullah, bu yaptıklarının nifak olmadığını dâimî şekilde fikir ve murakebede bulunmaları lâzım geldiğini kendilerine haber vererek onları teselli etmiştir[101].

Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edilen, "Müslümana sövmek fısk, onunla kıtal küfürdür"[102] hadisinin izahında İbn Ebî Müleyke şöyle der: "Ashâb-ı Nebî'den otuz zata yetiştim. Hepsi de münafık olmaktan korkuyordu. İçlerinde, benim imanım Cibrîl ve Mîkâil'in imanı gibi sağlam ve nifak ârız olmaktan masûndur, diyen de hiç yoktu". Bu misaller, ashâbın iman ve nifak konularında ne kadar hassas olduklarını bize göstermektedir. Diğer taraftan Huzeyfe hadisi bize bu hususun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

---

(101) Müslim, K. Tevbe, B. 2; A. Davudoğlu, Müslim Şerhi, XI, 6741.
(102) Buhârî, K. İman, B. 36; K. Edeb, B. 44; K. Fiten, B. 8.

"Bir seferde Hz. Peygamber, 'Haydi, bana halktan müslümanım diyenleri sayınız' buyurduğu rivayet edilmiştir. Râvî Huzeyfe der ki: 'Biz ordu mevcudunu bin beş yüz kişi saydık ve biz bin beş yüz kişilik kuvvetiz, düşmandan korkmayız dedik. Bir zaman sonra bir de kendimizi öyle bir fitne ile müptelâ olmuş gördüm ki, hani o korku bilmeyen er kişi, şimdi (bu fitneden) korkarak cemaate gidemeyip evinde münferiden namaz kılar oldu"(103).

Bu hadisin izahı şöyle yapılmaktadır: "Rasulullah'ın bütün sırlarının mahremi olan Huzeyfe, hülasa olarak, 'Biz Peygamber zamanında bin beş yüz kişilik bir kuvvetle korku nedir bilmezdik. Vefatından sonra öyle fena vaziyete düştük ki, şimdi, o bahadır kişiler müslümanların çokluğuna rağmen mescide çıkamaz oldular ve namazlarını münferiden evlerinde kılmak mecburiyetine düştüler' demek istemiştir." Bu garip vaziyete nasıl düşülmüştür? Bunun cevabını Nevevî şöyle veriyor: "Öyle zannediyorum ki, Huzeyfe Rasulullah'ın vefatından sonra zuhur eden (Hz. Osman'ın şehadeti, Cemel, Sıffin gibi) bazı fitneleri kasdetmiştir. Bu fitnelerin cereyan ettiği günlerde Rasulullah'ın ashabından bazısı fitneye iştirak töhmetinden ictinab ederek evlerinden çıkmamışlar, namazlarını evlerinde kılmışlardır"(104).

4. Ashâbın, kendisini birliğin vazgeçilmez unsuru kabul edip nifak hareketlerine karşı verilecek mücadelede kendini görevli sayması:

Hz. Peygamber'in bulunmadığı yerlerde münafıkların yaptıkları işler, sahâbe tarafından olduğu gibi aktarılmıştır. Özellikle, Zeyd b. Erkâm bu konuda meşhurdur. İslâm toplumunda birlik ve beraberliğin tesisi için bu tür istihbaratın kuvvetli olması gerekiyordu. Hz. Peygamber de, nifak olay-

(103) Buhârî, K. Cihad, B. 181.
(104) K. Miras, Tecrid, VIII, 418.

larını anında haber alıyor ve onu değerlendiriyordu. İçte huzurun tesisi, dıştan gelecek tehlikelerden de emin olmak için münafıkların takibi ve kontrolü şarttı.

Hz. Peygamber ve kurduğu devletin bütünlüğü aleyhinde konuşan birini duyan veya toplumu parçalamaya yönelmiş nifak hareketlerini gören sahâbîler, durumu ânında Rasulullah'a haber vermeyi vicdânî bir görev sayıyorlardı. Hz. Peygamber sahâbeye güveniyordu. Özellikle sahâbenin hangi vesilelerle olursa olsun, getirdiği haberleri, tarafsızlık ilkesinden hareketle değerlendireceğine inanıyordu. Fâsık bir kişinin getirdiği habere inanmıyor, mü'minlerin getirdiği haber de münafıklarca itiraza uğruyorsa, doğruluğu vahiyle tesbit edilinceye kadar bekliyordu. Hemen hemen bütün neticeler sahâbenin lehinde tecellî ediyordu. Çıkarılmak istenen nifak hareketleriyle asabiyet tekrar diriltilmek istendi ise de, Hz. Peygamber'in sosyal birlik ve beraberliği tesisteki gayreti bunu da önlemiştir. Gerçek mü'minler kendi kabilelerinden de olsa, nifak çıkarmak isteyenlerin karşısında yer almışlardır(105).

5. Ensâr ve Muhâcirlerin, kendi aralarında Bedevîleri yadırgamamaları ve davranışlarını hoşgörü ile karşılamaları:

Bedevîlerin İslâm toplumuna intibaklarında Ensar ve Muhacirlerin büyük tesiri olmuştur. Aslında, bedevî olan halk ile medenî olanların anlaşması oldukça güç bir ḥadisedir(106). Bununla beraber Hz. Peygamber, kısa zamanda ashâbın yüksek anlayışı sayesinde bedevîlerin kabalığından doğacak olan nifakı ortadan kaldırmayı başarmıştır.

Bedevîlerin örf ve âdetlerinden kaynaklanan kabalıklarından dolayı, Hz. Peygamber'e yapılan usülsüzlüklere

(105) Bkz. Buhârî, K. Tefsîr, Sûre-i Nûr, B. 6; Tirmizî, K. Tefsîr, B. 25; Vâkıdî, II, 431.
(106) Bkz. İbn Ḥaldun, Mukaddime, 415.

Peygamber'in işaretiyle ashâbın sabırla mukabele etmeleri neticesinde, bedevîler İslâm toplumuna kazandırılmıştır[107].

Hz. Peygamber bedevîlerin kaba davranışını mesele yapmadı. Fakat âyetler, bedevîlerle ilgili kabalıkların îman konusunda doğuracağı sıkıntıyı açıkça belirtti. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara hususi bir terbiye usûlü kullandı. Bunun neticesinde bu kaba ve haşin insanlarda belli bir süre sonra hassas duygular gelişti. Böylece sahâbe, İslâm toplumu içine giren bedevîlere ayrı bir sınıf muamelesi yapmadı. Onlara ayrı bir toplum gözüyle bakmadı, toplumun dışına itmedi. Bilâkis onları kendi toplum içinde eritmeye çalıştı.

6. Hz. Ömer'in nifak olaylarına karşı tutumununun İslâm tarihinde ayrı bir yeri vardır.

Özellikle Hz. Ömer, münafıkların yaptıkları hile ve iki yüzlülüğe tahammül edemiyor, "Her zaman mü'min güçlü ve üstündür, şereflidir" kaidesinden hareket ederek, münafıkların idamını talep ediyordu[108]. Nifak olaylarına karşı sahâbenin bakışında Hz. ömer bir çeşit ölçü teşkil ediyordu. Hz. Ömer, münafıkların âhıretteki hallerini dünya ahvâline uygulayarak şiddet kullanma tarafını tercih ediyordu[109]. Hz. Ömer'in celallendiği yerde Hz. Peygamber onu teskin ediyor, olayların iç yüzünü kendisine anlatıyordu. Neticede Hz. Ömer, "Rasûlullah'ın işlerinde bizim bilmediğimiz hikmetler var" diyerek ısrarından vazgeçip tevbe ediyordu[110].

Ayrıca Hz. Peygamber, Hz. Ömer için, "Şeytan bir sokakta Ömer'e rastlasa, mutlaka başka bir sokağı tercih eder" buyuruyordu[111]. Böylece şeytanın arkadaşı olan mü-

(107) Bkz. İbn Hişam, IV, 131-137; İbn Sa'd, II, 152, 273; Taberî, Tarih, III, 87; Buhârî, K. Megazî, B. 56.
(108) İbn Hişam, III, 305; Taberî, Tarih, III, 64; Vâkıdî, I, 317-319.
(109) Fetih 48/29.
(110) İbn Hişam, III, 305; İbn Sa'd, II, 65; Taberî, Tarih, III, 64.
(111) Müslim, K. Fedâilü's-Sahâbe, 2, 22.

nafıkların Hz. Ömer'den korkmaları da çok tabiî bir hadise idi.

7. ilerde çıkması muhtemel fitneler konusunda sahâbeden bazılarının techiz edilmesi ve münafıklarla ilgili hususî bilgi verilmesi:

Hz. Peygamber'in sır arkadaşı olarak bilinen Huzeyfetü'l-Yemân'ın; nifak hadiseleri, münafıklar ve ilerde Zuhur edecek fitneler konusunda çok şey bildiği rivayet edilmektedir(112).

Huzeyfe, İslâm toplumunda vuku bulan ve bulacak olan nifak ve fitneler konusunda Hz. Peygamber'in yetiştirdiği bir sahâbîdir. Hz. Peygamber'in, nifak hareketleri ve münafıklar konusundaki siyâsetini çok iyi kavramış, firasetli bir şahsiyettir. Rivayete göre, Huzeyfe, çok karışık ve dolaşık meseleleri, dâvâları halledecek derecede yetişen bir sahâbi idi. Hz. Peygamber ona, müslümanlar arasındaki münafıkların isimleriyle, kıyamete kadar zuhur edecek fitne ve fesatları haber vermiş ve bunları gizli tutmasını tavsiye etmişti(113).

Nifak konusunda çok titiz olan Hz. Ömer, Huzeyfe'yi münafıkları tanıma bakımından bilirkişi olarak görürdü. Nitekim, ölen bir kimsenin cenazesinde Huzeyfe'nin bulunmadığını görürse, Hz. Ömer de o cenazeye katılmazdı(114).

Huzeyfe'nin nifak ve fitne konusundaki isabetli görüşleri, ilerde vuku bulacak olaylara da ışık tutmaktadır. Nitekim Hz. Ömer, "Deniz nasıl kabarırsa öyle kabaracak olan fitneler nelerdir?" diye sorunca Huzeyfe'den aldığı cevap şu olmuştu: "Ey mü'minlerin emiri! O fitneden sana bir şey yok. Çünkü seninle, onun arasında kilitli bir kapı vardır". Hz. Ömer, "O kapı kırılacak mı, açılacak mı?" diye sorduğunda Huzeyfe,

(112) Bkz. M. Miras, Tecrid, II, 465-470.
(113) Bkz. Buhârî, K. Fiten, 40, 41; Zehebî, Siyer, II, 364; A. Davudoğlu, Müslim Şerhi, XI, 171.
(114) Bkz. İbn Abdilberr, I, 335.

"Kırılacak" dedi. Hz. Ömer de, "Demek ki, (tâ kıyamete kadar) kilitlenmeyecek" dedi. Huzeyfe'ye daha sonraları, "Ömer kapıyı bilmiyor muydu?" diye sorulduğunda o, "Evet, yarından evvel bu akşamın geleceğini bildiği gibi biliyordu. Benim ona söylediğim sözde yalan yanlış yoktur" diye cevap verdi. "Kapı kimdir?" diye sorduklarında ise, "Ömer'in tâ kendisidir" karşılığını verdi(115). Anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber, ashâbını ilerde olması muhtemel karışıklıklara karşı sürekli uyarmıştı.

(115) Bkz. K. Miras, Tecrid, II, 465-470.

SONUÇ

Nifak hareketlerinin ferdî tezhahürleri, doğuşu ve tırmanışı şeklinde ele aldığımız, "Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri" konulu araştırmamızı Rasullah'ın, münafıklara karşı takip ettiği metod ve siyaset ile neticelendirmeye çalıştık.

Hicretle birlikte başlayan nifak hareketleri, Hz. Peygamber'in Medine'de kazandığı siyâsî nüfûz ve hâkimiyet günlerinde kısa bir süre suskun bekleyiş içine girdi.

Bedir zaferiyle birlikte galibiyetin İslâm'a geçtiğini gören Evs ve Hazreç'in müteredditleri hemen müslüman oldular. Söz konusu kişilerden Medine'de İslâm'dan önceki siyâsî nüfûzunu devam ettirmek isteyen İbn Ubeyy b. Selûl, kavmi arasında eski itibarını korumak için bir grup kurmuş ve nifaka başvurmuştur. Gayesine ulaşmak için de Hz. Peygamber'e karşı gizli bir muhalefet cephesi oluşturarak çeşitli taktikler ve planlar uygulamıştır.

İbn Ubeyy, bir yandan akrabası Ebu Âmir'in Medine dışından desteğini sürdürmesini sağlarken, öte yandan Kureyş müşrikleri ve Yahudilerle dostluk ve ittifaka, girmiştir. Bu kişinin Kureyş müşrikleri ve Ebû Âmir ile olan irtibatını evvelâ Uhud ve Hendek savaşlarında açığa vurduğunu görüyoruz. Kezâ bununla atbaşı olarak, Medine içindeki Yahudilerle dostluk kurduğunu, Kureyzaoğulları ve Nadîroğullarını Hz. Peygamber'le savaş yapmaya teşvik ettiğini, Mekkeli müşriklere ve bedevîlere Medineli müslümanları hedef gösterdiğini, kendi oluşturduğu münafıkları Yahudi ve müşriklerle aynı ittifak içinde toplamaya çaba gösterdiğini müşahede ediyoruz.

Bu arada İbn Ubeyy, kendi evini, Ebu Âmir'in, Medine'yi terkederken verdiği emir üzerine kurulan nifak merkezini ve Yahudi Süveylim'in evini nifak hareketlerinde -Hz. Peygamber'e karşı- karargâh olarak kullanmıştır.

Hudeybiye musalahası ile kısmen, Mekke fethi neticesinde ise kesin olarak Mekkeli müşrikler cephesi, İbn Ubeyy'in müttefiki olmaktan çıktı. Öte yandan, Medine'de beraberce eyleme girdikleri Yahudilerin sürülmesiyle, oradaki müttefiklerini de kaybetmiş oldu. Böyle bir durumda sadece Ebû Âmir, İbn Ubeyy'e Medine dışından yardım etmeyi sürdürdü.

Evs ve Hazrec'in kendisine takdim etmek üzere hazırladığı başkanlık tâcını giyme arefesinde, İslâmiyet'in Medine'de zuhur etmesi, İbn Ubeyy'in doğrudan doğruya siyâsî yönden muhalefet cephesine geçmesine sebep olmuştu. Medine'de eski itibarını korumak için Evs ve Hazrec'in müteredditleriyle -kısa bir süre içinde- bir ordu kuracak kadar güce sahip olan İbn Ubeyy, İslâm toplumu içerisinde iç savaşı çıkarmak yolunu henüz Mekke fethinden önce Mustalikoğulları gazasında denedi. Hatta dönüşte bizzat Medine içinde anarşik bir ortam meydana getirerek perde arkasında ifk olayını tezgâhladı. Söz konusu olayla da netice alamayınca, Mekke'nin fethinden sonra Tâif'e kaçan, daha sonra da Şam'a inen Ebu Âmir'le irtibatını sürdürerek Hıristiyan âlemini Hz. Peygamber'e karşı ayaklandırma planına girişti. Nifakın zirveye çıktığı kritik bir durumda, yeraltı örgütlerine yataklık yapan ve münafıkların üst olarak kullandıkları bir mekânı mescit hüviyetine büründürerek, nifak faaliyetlerine müşrûiyet kazandırmayı denedi. Bir ara, İslâm toplumu içinde gövde gösterisi yapmak üzere, Tebük seferinde Zübab tepesi tarafına Hz. Peygamber'den ayrı bir ordu kurdu. Bir taraftan harbe gitmeyenlerin başkanlığını yapan İbn Ubeyy, diğer taraftan da bazı münafıkların savaşa

iştirakini sağlayıp, orduda akla gelmedik nifak hareketlerini tahrik etti. Bunun neticesi Tebük dönüşünde münafıklar, Hz. Peygamber'e suikast girişiminde bulundular.

Kaynakların verdiği bilgilere bakılırsa, İbn Ubeyy'in, asr-ı saadetteki nifak olaylarının baş takipçisi ve plânlayıcısı olduğu görülecektir. Ancak, Hz. Peygamber devrinde nifak hareketlerine karışan kişileri iki gruba ayırmak mecburiyetindeyiz. Birincisi, câhiliye duygusundan henüz kurtulamayıp İbn Ubeyy'in niyetindeki nifaktan haberi olmadan yapılan siyâsî propagandalara âlet olarak nifak olaylarına katılanlar. İkincisi ise, doğrudan doğruya kalben ve fiilen nifak üzere bulunan kişilerdir. İncelemeler asr-ı saadette itikâdî nifakı sabit olan kişilerin nisbeten az olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Hulefâ-i Râşidîn devrinin sonuna doğru zuhur eden fitnelerde asr-ı saâdetten intikal eden münafıkların değil, bilâkis Hz. Peygamber devrinden sonra İslâm'a giren Yahudilerin etkisinin çok olduğu üzerinde araştırmacıların ittifak etmesi, asr-ı saâdetteki gerçek münafıkların sayıca azlığının bir delili olarak görülebilir.

Hz. Peygamber'in münafıklara karşı uyguladığı özel metod sayesinde, asr-ı saâdetteki nifak hareketleri, kökünden kurutulmaya çalışılmış, münafıkların sayıları ve etkileri yok denecek seviyeye indirilmiştir.

Her toplumda Hz. Peygamber devrindekine benzer fitne ve nifak hadiseleri olabilir. Bu, çok tabiî bir cemiyet hadisesidir. Çoğu zaman nifak hadiseleri, idaredeki otorite boşluğundan kaynaklanır. Nitekim *nifak, kalpte gizlenen inançsızlığın uygun bir ortam bulunca dışa yansımasıdır.* Bu sebepledir ki, nifakın eyleme dönüşmesi de otoritenin durumu ile orantılıdır. Hz. Peygamber, asr-ı saâdette kurduğu maddî ve mânevî otorite sayesinde nifak hareketlerini kısa zamanda önlemiştir.

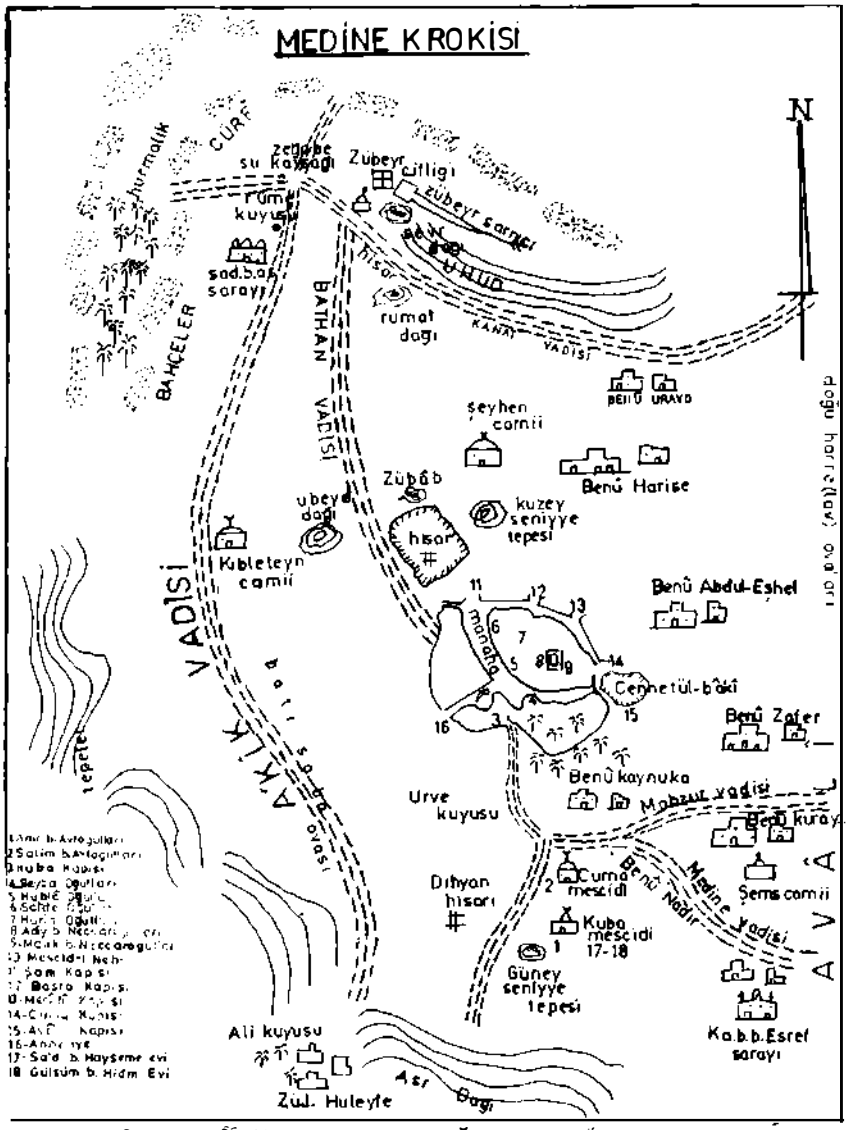
Çoğu zaman münafıklara karşı, maddî müeyyide yerine mânevî müeyyideler uygulamayı tercih etmiş, onların hak ve hukukuna âzâmî derecede riayet etmiş, kesinlikle İslâm dışı muameleye tâbî tutmamış, düşman muamelesi yapmamıştır. İslâm toplumunu iç ve dış düşmanlara karşı bir bütün olarak göstermiş, münafık problemini dışa yansıtmamış, nifak olayını İslâm toplumunun iç meselesi olarak değerlendirmiştir.

Medine'deki siyâsî mahiyette başlayan nifakın, îtikâdî hüviyete bürünmemesi için âzâmî gayreti göstermiş, münafıkların kendi aralarında giderek kuvvet kazanmalarını da önlemiştir.

Hz. Peygamber'in belirli konularda münafıklara izin vermesi ve suçlarını affetmesini sırf O'nun engin müsamahasına bağlamak eksik olur. Bunda bilhassa İbn Ubeyy'in etrafında bulunan kişilerin nifak bataklığından uzaklaştırılması siyâseti yatmaktadır.

Netice olarak diyebiliriz ki, Medine'deki nifak hareketleri hazarda İslâm toplumunu içte birbirine düşürmek, Ensâr-Muhâcirler arasında iç kavga çıkartmak, Hz. Peygamber'e inzâl olunan vahiyleri küçümseyerek yeni müslümanlar arasında tereddütler uyandırmak, Hz. Peygamber'in şahsı ve âile fertlerini cemiyet içinde lekeleyerek yıpratmak tarzında yoğunlaşırken; harpte müslümanların cesaretlerini kırmak, düşmana avantaj sağlayıcı yollara başvurmak, -suikast dahil- Hz. Peygamber hakkında kötü fiiller sergilemeye çalışmak ve İslâm ordusunu içten çökertmeye çabalamak olarak görülmektedir.

Bütün bu gayretler karşısında Hz. Peygamber, önce dış desteklerini kurutarak münafıkları yalnızlığa itmiş, ashâb arasında sağladığı İslâm kardeşliği, tevhid ve birlik şuuru ile iç huzur ve güvenliği sağlamıştır. Böylece Hz. Peygamber'in vefatına doğru nifak hareketleri, müessiriyetini tamamen kaybetmiştir.

MEDİNE KROKİSİ
N
Hurmalık
CÜRF
zerqa su kaynağı
Zubeyr
çiftliği
zübeyr sarnıcı
rum kuyusu
sad.b.ab. sarayı
BAHÇELER
BATHAN VADİSİ
hisar
rumat dağı
KANAT VADİSİ
BENÛ URAYD
şeyhen camii
Benû Harise
Zübâb
ubeyd dağı
kuzey seniyye tepesi
hisar
Kübleteyn camii
VADİSİ
Benû Abdul-Eşhel
manaha
Cennetül-bâkî
Benû Zafer
Benû kaynuka
Urve kuyusu
Mahzur vadisi
Benû kuray
Dihyan hisarı
Cuma mescidi
Benû Nadir
Medine Vadisi
Şems camii
Kuba mescidi 17-18
Güney seniyye tepesi
Ka.b.b.Eşref sarayı
Ali kuyusu
Zul. Huleyfe
Asr Dağı
Orman
Meyve bahçeleri
Mescid
Hurmalıklar

KAYNAKLAR

ABDUH, Muhammed (öl. 1305/1905), *Tefsîru'l-Menâr,* I-XII, Kahire ts.

ABDU'L-KUDDÛS el-Ensârî, *Âsâru'l-Medîneti'l-Münevvere,* Medine, 1393/1973.

ABDURREZZAK (öl.211/826), *el-Musannef,* I-II, Beyrut, 1970.

ADASAL, Rasim, *Psiko-sosyal Yönleriyle Kişilik ve Karakter,* İstanbul, 1979.

AHMED b. Hanbel (öl. 241/855), *Müsned,* I-V, Beyrut, ts.

AHMED Cevdet (Paşa) (öl. 1313/1895), *Kısâs-ı Enbiyâ,* İstanbul, 1300.

AHMED Çelebi, *Mukârenetü'l-Edyân el-Yahûdiye,* Kahire, 1984.

AHMED Emin, *Fecru'l-İslâm,* trc. Ahmed Serdaroğlu, Ankara, 1976.

ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi,* I-III, İstanbul, 1986. *İslâm Tarihinde İlk Siyâsî ve Dinî Fırkaların Zuhuru,* (Basılmamış doktora tezi), Bursa, 1983.

ARNOLD, Thomas, W., *İntişâr-ı İslâm Tarihi,* trc. H. Gündüzler, Ankara, 1971.

ÂSIM Efendi (öl.1235/1819), *Kâmûs Tercümesi,* I-IV, İstanbul, 1305.

ÂŞIK, Nevzat, "Hz. Peygamber ve İtidal", *M.E.G.S.B.Din Öğretimi Dergisi,* 11 (1987).

BAŞARAN, Selman, "Fiilî Sünnetin Delil Değeri", *U.Ü.İ.F.Dergisi,* sy. 1, Bursa, 1986.

BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Câbir (öl. 279/892), *Futûhu'l-Buldân,* trc. Mustafa Fayda, Ankara 1987. *Ensâbü'l-Eşrâf,* thk. M. Hamidullah, I, Mısır, 1959.

BEYHAKÎ, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (öl. 458/1066), *Sünen,* I-X, Haydarabat, 1344/1925. *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifet-i Ahvâl-i Sâhibi'ş-Şerî'a,* I-VII, Beyrut, 1405/1985.

BOLAY, M. Hulûsi, "Asr-ı Saadette Yahudiler", *İslâm Medeniyeti Mec.,* İstanbul, 2 (1967).

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail (öl. 256/870), *Sahîh,* I-VIII, İstanbul, 1979. *Târih-i Kebîr,* I-IX, Beyrut, 1968.

el-BÛTÎ, Ramazan, *Fıkhu's-Sîre,* trc. A. Nar-O. Aktepe, İstanbul, 1986.

BUHL, F., "Münafık" mad., *İ.A.,* VIII, 800.

CAETANI, Leone, *İslâm Tarihi,* trc. Hüseyin Cahit, I-X, İstanbul, 1924-1927.

CANAN, İbrahim, "Hz. Peygamber'in Münafıklara Takibettiği Siyaset", *Diyanet Dergisi,* s, XVI, Ankara, 1977.

CEBECİ, Lutfullah, "Kur'ân Sosyolojisi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi,* sy. 3, Ankara, 1987.

ÇAĞATAY, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı,* Ankara, 1982.

ÇANTAY, H. Basri (öl. 1376/1956), *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm,* I-III, İstanbul, 1383/1969.

DAVUDOĞLU, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi,* I-XI, İstanbul, 1983.

DERVEZE, Muhammed İzzet, *Siretü'r-Resûl,* I-II, Kahire, 1384/1965. *et-Tefsîru'l-Hadis,* I-XII, Mısır 1983/1963.

DİYARBEKRÎ, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (öl. 990/1582), *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs,* I-II, Beyrut, ts.

EBU DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (öl. 275/888), *Sünen,* I-V, İstanbul, 1981.

EBU'L-FETTAH el-Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl 'ani's-Sahâbeti ve'l-Müfessirîn,* Kahire, ts.

EBU NUAYM, el-İsbahânî (öl.430/1039), *Delâilü'n-Nübüvve,* Haydarabat, 1369/1950.

ES'AD, Mahmud (öl. 1336/1918), *Târih-i Dîn-i İslâm,* İstanbul, 1327-1329.

EYYUB SABRİ (Paşa) (Öl. 1308/1891), *Mir'ât-ı Medîne,* İstanbul, 1304. *Mir'ât-ı Cezîretü'l-Arab,* İstanbul, 1306.

FAYDA, Mustafa, "Siyer Sahasında İlk Te'lif Çalışmaları", *Uluslar Arası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu,* Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1985.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Hâricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler", *A.Ü.İ.F. Dergisi,* 20 (1975), 219-247.

HALEBİ, Ali b. Burhaneddin (öl.1044/1634), *İnsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn* (es-Siretü'l-Halebîyye), I-III, Beyrut, ts.

HAMİDULLAH, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiye li 'ahdi'n-Nebevî ve'l-Hılâfeti'r-Râşide,* Beyrut, 1405/1985. *İslâm Peygamberi,* trc. M. Said Mutlu-S. Tuğ, I, II, İstanbul 1385/1966. *Hz. Peygamber'in Savaşları,* trc. S. Tuğ, İstanbul, 1963. *İslâmın Hukuk İlmine Yardımları,* nşr. Salih Tuğ, İstanbul, 1962.

HASAN İbrahim Hasan, *Siyâsî Dînî Kültürel Sosyal İslâm Tarihi,* trc. İ. Yiğit-S. Gümüş, I-IV, İstanbul, 1985.

İBN ABDİLBERR (öl.463/1071), *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb,* I-IV, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire, ts.

İBN HABÎB, Ebu Ca'fer Muhammed (öl.245/859), *Kitâbü'l-Muhabber,* Haydarabat, 1361/1942.

İBN HACER, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (öl.852/1448), *Kitâbü'l-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe,* I-IV, Kahire, ts.

İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed (öl.808/1405), *Kitâbü'l-İber ve Divânü'l-Mübtede' ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve men Âserâhüm min Zevi's-Sultâni'l-Ekber,* I-VII, Beyrut, 1391/1971. *Mukaddime,* trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1982.

İBN HAZM (öl. 456/1064), *Cemhere,* Mısır, 1382/1962.

İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdülmelik (öl.218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* I-IV, thk. Mustafa es-Sakkâ ve arkadaşları, Beyrut, ts. (trc. Hasan Ege, I-IV, İstanbul, 1985).

İBN KAYYİM el-Cevziyye, Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed b. Bekir (öl.751/1351), *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd,* I-II, Mısır, 1973.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ (öl. 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* I-VII, Mısır, ts. *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* I-XIV, Beyrut, 1966.

İBN MANZUR, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrem (öl.711/1311), *Lisânü'l-Arab,* Beyrut, ts.

İBNÜ'L-ESİR, İzzüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî, (öl.630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih,* I-XII, Beyrut, 1385/1965 (trc. B. Eryarsoy, II, İstanbul, 1985). *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe,* I-VII, Kahire, ts.

İBNÜ'L-ESİR, Mecmüddin Ebu's-Saâdat el-Mübârek b. Muhammed

b. Muhammed el-Cezerî (öl.606/1209), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs,* I-V, Kahire, 1383/1963.

İBRAHİM Ali Sâlim, *en-Nifâk ve'l-Münâfikûn fî 'Ahdi Rasûlillâh ve Devru'l-Yehûd,* Kahire, 1970.

İBN SA'D, Muhammed (öl.230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ,* I-VII, Beyrut, 1388/1968.

İBN SEYYİDİ'N-NÂS, (öl.734/1334), *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâili ve's-Siyer,* I-II, Beyrut, ts.

KARAMAN, Hayreddin, *Arapça Türkçe Kâmûs,* İstanbul, 1976.

KASTALÂNÎ, Ahmed b. Muhammed (öl.923/1517), *Mevâhibü'l-Ledüniyye* (zürkânî Şerhi), I-VIII, Beyrut, ts.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab el-Kadîme ve'l-Hadîse,* I-IV, Beyrut, 1402/1982.

KEZER, Aydın, *Türk ve Batı Kültüründe Siyâsî Kavram,* Ankara, 1987.

KILIÇ, Sadık, *Kur'an'a Göre Nifak,* İstanbul, 1982.

KOÇYİĞİT, Talât, "Abdullah b. Ubeyy b. Selûl" mad., T.D.V.İ.A., I.

KÖKSAL, M. Asım, *Hz. Muhammed (A.S.) ve İslâmiyet,* I-XI, İstanbul, 1969-1982. *Müsteşrik Caetani'nin Yazdığı İslâm Tarihindeki İsnad ve İftiralara Reddiye,* Ankara, 1961.

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed (öl.671/1273), *el-Câmi'u'l-Ahkâmi'l-Kur'ân,* thk. Ebu İshak İbrahim Aftiş, I-XX, Kahire, 1967.

KUTLUAY, Yaşar-Atay, Hüseyin, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı,* Ankara, 1983.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi,* İstanbul, ts. "Münafıklık ve Dönmelik Üzerine Bir Araştırma", *A.Ü.İ.F. Dergisi* (ayrı basım), 24 (1987).

LEWİS, Bernard, *Tarihte Araplar,* trc. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1979.

MÂLİK b. Enes el-Eshâbî (öl.179/795), *el-Muvatta',* I-II, Mısır, 1370/1951.

MAKRÎZÎ, Takıyyuddin Ahmed b. Ali b. Abdilkadir Muhammed (öl. 845/1442), *en-Nizâ' ve't-Tehâsum fî mâ beyne Benî Umeyye ve Benî Haşîm,* Mısır, 1937.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-'Alâ, *Hilâfet ve Saltanat,* trc. Ali Genceli, İstanbul, 1980.

MUHAMMED Ahmed Ali Muhammed, Mahmud Ebu'l-Fadl İbrahim, *Eyyâmü'l-Arab fi'l-Câhiliyye,* Beyrut, ts.

MÜSLİM, el-Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (öl. 261/875), *el-Câmi'u's-Sahîh,* thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-V, Beyrut, 1956.

en-NEDVÎ, Ebu'l-Hasen el-Hasenî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* trc. O. Keskioğlu, İstanbul, 1961.

NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (öl. 701/1310), *Tefsîru'n-Nesefî,* I-III, Mısır, ts.

NESEFÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (öl.303/915), *Sünen* (Celâleddin Suyûtî'nin şerhi ve el-İmam es-Sindî'nin hâşiyesi ile beraber), Beyrut, 1930.

OKİÇ, M. Tayyib (1397/1977), "Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler", *A.Ü.İ.F. Dergisi,* 28 (1959), İstanbul.

Philip Hitti, Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi, Trc. Salih Tuğ, I-IV, İstanbul, 1980.

RÂGIB el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed (öl. 502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân,* Beyrut, ts.

RÂZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer (öl. 606/1209), *Mefâtihu'l-Gayb* (et-Tefsîru'l-Kebîr), I-XX, Kahire, 1557.

ROBSON, James, "Hypocrites" mad., *A Dictionary of Comperative Religions,* nşr. S.G.F. Brandon, London, 1970.

SARI, Mevlut, *Arapça Türkçe Lügat,* İstanbul, 1980.

SEMHÛDÎ (ÖL.911/1505), *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri'l-Mustafâ,* Mısır, 1329.

SEYYİD Kutub (öl. 1386/1966), *Fî Zilâli'l-Kur'ân,* I-XVI, trc. B. Karlıga, İstanbul, 1970.

SÖNMEZ, Abidin, *Rasûlullah'ın Diplomatik Münasebetleri,* İstanbul, 1984.

SUYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed (öl.911/1505), *Lübâbü'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl,* II, Beyrut, ts. *Esbâbu vürûdi'l-Hadîs,* thk. Yahya İsmail Ahmed, Beyrut, 1404/1984.

SÜHEYLÎ, Abdurrahman (öl.581/1185), *er-Radvu'l-Unuf,* thk. Abdurrahman el-Vekil, I-VII, Kahire, 1387/1967.

ŞEMSEDDİN Sâmî (öl.1322/1905), *Kâmûs-ı Türkî,* İstanbul, 1317.

ŞİBLÎ, Mevlânâ, *Asr-ı Saadet,* trc. Ö. R. Doğrul, I-X, İstanbul, 1928-1975.

TABBÂRA, Afif Abdülfettah, *Kur'an Açısından Yahudi Menşei ve Karakteri,* trc. M. Aydın, İstanbul, 1978.

TABERÎ, Ebu Ca'fer b. Muhammed (öl. 310/922), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân,* I, XXX, Mısır, 1388/1968. *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk,* thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-XI, Beyrut, ts.

TEMEL, Ali Rıza, *İslâm Davası ve Münafıklar,* İstanbul, 1978.

TİRMİZÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsâ (öl. 279/892), *Sahîh,* thk. A. Muhammed Şâkir, I-V, Beyrut, 1938.

TUĞ, Salih, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri,* İstanbul, 1969.

UĞUR, Müctebâ, *Hicrî Birinci Asırda İslâm Toplumu,* İstanbul, 1980.

UMERÎ, Ekrem Ziya, *Medine Toplumu,* trc. Nurettin Yıldız, İstanbul, 1988.

WATT, Montgomery, *Muhammed at Mecca,* Oxford, 1953. *Muhammed at Madina,* Oxford, 1956. *Prophet Muhammed and Statesman,* London, 1961.

WELLHAUSEN, Julius, *Arap Devleti ve Sukûtu,* trc. F. Işıltan, Ankara, 1963.

VÂHIDÎ (öl.468/1075), *Esbâb-ı Nüzûl,* Mısır, 1387/1968.

VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer (öl. 207/822), *Kitâbü'l-Megâzî,* thk. Marsden Jones, I-III, Beyrut, 1966.

YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebi Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (İbn Vâzıh) (öl. 294/897), *Târihu'l-Ya'kûbî,* I-II, Beyrut, 1379/1960.

YAVUZ, A. Fikri, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Âlîsi,* İstanbul, 1967.

YAZIR, M. Hamdi (Elmalılı) (öl.1361/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili,* I-IX, İstanbul, 1968.

YILDIZ, Hakkı Dursun (İlmî Müşavir ve Redaktör) Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I-XIV,* İstanbul, 1986-1990.

ZEBİDÎ, Muhıbüddin Ebu'l-Feyz es-Seyyid (öl.1205/1905), *Tâcü'l-Arûs,* Mısır, 1988.

ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (öl.748/1342), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* I-XVIII, Beyrut, 1405/1985.

ZEMAHŞERÎ, Cârullah Mahmud b. Ömer (öl.538/1143), *el-Keşşâf 'an Hakâiku't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl,* I-IV, Beyrut, ts.

ZEYNUDDİN Ahmed b. Abdüllatif (öl.893/1488), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi,* trc. Ahmed Nâim, Kâmil Miras, I-XI, Ankara, 1976.

İNDEKS

– A –

Abbad b. Huneyf, 166
Abbas b. Abdülmuttalib, 64
Abbas b. Mirdas, 136, 138, 139, 140.
Abdullah b. Abdullah b. Ubeyy, 83, 85, 116, 117, 130, 132, 167, 168, 190
Abdullah b. Amr b. Haram, 79
Abdullah b. Cahş, 66
Abdullah b. Cedd b. Kays, 147
Abdullah b. Ebî Bekr, 22
Abdüleşheloğulları, 82
Abdullah b. Mes'ûd, 208
Abdullah b. Nebtel, 166
Abdullah b. Nufeyl, 133
Abdullah b. Revâha, 43
Abdullah b. Selâm,51
Abdullah b. Tarık, 96
Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, 1, 5, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 53, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 87, 89, 91, 92, 98, 99, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 130, 131, 132, 133, 144, 148, 149, 151, 157, 158, 159, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 194, 196, 198, 199, 202, 205, 207, 214, 215, 216, 217
Abdullah b. Uneys, 95
Abdurrahman b. Avf, 146
Abdurrahman Küçük, 5
Adal, 95
Ahzab,80, 97, 98, 102, 103
Aişe, 120
Akabe, 23, 24, 27
Akra' b. Habis, 136, 139, 140
Ali b. Ebî Tâlib, 149
Ammar b. Yâsir, 154
Amr b. As, 70
Amr b. Avfoğulları, 30, 31, 42, 66, 151
Amr b. Numan, 22
Amr b. Umeyye b. ed-Damrî, 88
Arafat, 91
Asfaroğulları, 147, 149, 151
Asım b. Adıyy, 42, 48, 146, 161
As b. Münebbih b. Haccac, 41
Âsım Efendi, 7
Âsım Köksal, 6
Âsım b. Ömer b. Katâde, 150
Avâlî, 48, 68

– B –

Bahzec, 161. 166
Bedir, 39, 40, 41, 42, 43, 44,

45, 46, 48, 58, 59, 64, 65, 93, 94, 96, 147, 157, 158, 192, 201
Bedri'l-Mev'id, 93
Belâzurî, 4, 47
Benû Avf b. Hazrec, 110
Benû Kaynuka, 19, 39, 58, 60, 87, 92, 114, 150
Benû Kureyza, 19, 20, 21, 92, 93, 98, 100, 102, 105, 138, 201, 214
Benû Mustalik, 109, 110, 117, 180, 181, 184, 186, 192, 203, 205
Benû Nadîr, 19, 20, 21,86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 99, 100, 138, 201, 214
Benû Neccâr, 21
Benû Seleme, 131
Bernard Lewis, 7, 15
Berîre, 121
Bicad b. Osman, 166
Bilâl-i Habeşî, 140
Bi'r-i Mâûne, 88
Bişr b. Berâ b. Ma'rûr, 131
Buâs, 118
Buhârî, 4, 178
Büreyde b. Husayb, 109
Bedevîler, 128

– C –

Câbir b. Abdillah, 65
Cahcah b. Mes'ûd, 110, 111, 112
Cas'um, 148
Cedd b. Kays, 130, 131, 132, 147
Cebrâil, 55, 165, 186, 187
Cevdet Paşa, 6
Cüdeyy b. Ahtab, 89
Cüheyne, 189
Cüllâs, b. Süveyd b. Sâmit, 151. 152
Cüleyha, 21
Cürf, 149

– D –

Dahhâk b. Halife, 148
Dâ'is, 85, 90, 91
Derveze, 6
Diyarbekrî, 5

– E –

Ebû Âkıl, 146
Ebû Âmir, 33, 34, 48, 64, 68, 70, 71, 72, 78, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 184, 190, 201, 202, 207, 214, 215
Ebu Cehl b. Hişam, 21
Ebu Eyyûb el-Ensârî, 85
Ebû Heyseme, 16, 82
Ebu Hubâb, 21, 118
Ebu Katâde, 131
Ebu Kays b. Eslet, 37
Ebu Kays b. Fâke b. Muğire, 41
Ebu Kays b. Velid b. Mugire, 41
Ebu Kerib, 19
Ebu Lübâbe b. Abdü'l-Münzir, 42
Ebu Makît, 142
Ebu Mihcen, 138
Ebu Nuaym el-İsbahânî, 4
Ebu Süfyan b. Harb, 74, 78, 81,93, 95, 97, 99, 100, 102, 136, 141
Ebu Seleme b. Abdülesed, 94
Ed'ad, 19
Ehâbiş, 102
Emâme, 21
Emevî-Hâşimî Rekabeti, 142

Es'ad b. Zürâre, 35, 167
Esed b. Ubeyd, 51
Esedoğulları, 94, 95, 98
Eslemler, 142, 189
Evs, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 28, 33, 37, 40, 44, 53, 55, 57, 65, 66, 79, 92, 122, 123, 124, 165, 182, 193, 214, 215
Evs b. Havlî, 130
Evs b. Kayzî, 104
Eyyûb Sabri (Paşa), 7

– F –

Fars, 102
Ferve b. Hubeyre, 137
Fıtyevn b. Mâlik, 19
Ficar, 22
F. Buhl, 7, 9

– G –

Gatafan, 102
Gıfar, 110, 189
Gazvetü'l-Fâdıhâ, 143

– H –

Halebî, 5
Hâlid b. Süfyan, 95
Hamidullah, 6, 20
Hamrâü'l-Esed, 84, 86
Hamza b. Abdülmuttalib, 66
Hanif, 156
Hanzala, 190
Hâris b. Avf, 137
Hâris b. Ebî Dırar, 109
Hâris b. Hâtıb, 42
Hâris b. Şemir, 162
Hâris b. Zem'a, 41
Hâriseoğulları, 78, 79, 104
Hâris b. Yezîdü't-Tâî, 153
Hârûn, 149
Hasan Basrî, 15
Hassan İbrahim Hassan, 6
Hassan b. Ebî Belteâ, 133, 134, 206
Hatıb b. Umeyye, 84
Havellâ, 21
Havle, 21
Hayber, 99
Hayseme (Ebu Sa'd), 21
Hazrec, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 28, 37, 44, 53, 55, 57, 58, 65, 66, 78, 92, 122, 123, 124, 165, 214, 215
Hendek, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 180, 181, 912, 201, 214
Hevâzin, 139, 141, 142
Hıcr, 150
Hızam b. Hâlid, 166
Hubeyb b. Adiyy, 96
Hudeybiye, 136
Huneyn, 140, 141
Huyey b. Ahtab, 89, 90, 92, 100, 101
Huzeyfetü'l-Yemân, 154, 188
Hüseyin Algül, 6

– İ –

İbrahim Ali, 5, 32
İbrahim Abdilberr, 2
İbnü'l-Esîr, 2, 4, 6
İbn Hacer, 2
İbn Habîb, 4
İbn Haldun, 4
İbn Hişam, 2, 4, 53
İbn İshak, 2, 144
İbn Kayyım, 4
İbn Kesîr, 4
İbn Manzur, 7
İbn Sa'd, 2, 19

İbn Seyyidinnâs, 4, 78
İbn Ubeyrik, 148
İfk, 190

– j –
James Robson, 7, 15

– K –
Kâbe, 205
Ka'b b. Eşref, 44, 74, 89
Ka'b b. Mâlik, 28, 162, 163
Kare, 96
Kastalânî, 5
Katan, 95
Kaynukaoğulları, bkz. Benû Kaynuka.
Kayser, 159, 163
Kelede b. Hanbel, 141
Kisrâ, 105
Kinâne, 102
Kinâne b. Sûriye, 54
Kuba, 30, 40, 47, 48, 68, 70, 157, 159, 160
Kureyzaoğulları, bkz. Benû Kureyza
Kurtubî, 187
Kusvâ, 43, 150

– L –
Lebbe, 48
Lıhyanoğulları, 95, 96
Lübâbe b. Abdülmünzir, 43

– M –
Mahmud b. Lebid, 150
Mahmud Es'ad, 6
Mâlik b. Aclan, 19
Mâlik b. Duhayşin (Duhşun), 161, 205, 206
Mâlik b. Ebî Kavkal,54, 89, 91
Mâlik b. Haris, 20
Medine, 1, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 115, 118, 124, 129, 135, 137, 140, 144, 148, 149, 153, 155 156, 157, 158, 160, 162, 163, 164, 165, 167, 173, 174, 176, 178, 181, 182, 184, 185, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 214, 215, 217
Mekke, 23, 27, 28, 29, 30, 34, 39, 40, 41, 49, 64, 69, 71, 72, 74, 93, 95, 96, 99, 133, 138, 145, 156, 159, 197, 200, 203, 206, 208, 214,
Me'rib, 18
Mescid-i Dırar, 47, 48, 144, 155, 159, 160, 161, 163, 165, 166, 188, 197, 198, 206, 207
Mescid-i Haram, 133
Mevlânâ Şiblî, 6
Mıstah b. Üsâse,120, 124, 126
Mirba b. Kayzî, 82
Muattib b. Kuseyr, 136, 140, 153, 166

Muavviz b. Afrâ, 85
Muhammed b. Mesleme, 76, 89
Muhammed Hamidullah, 6, 20, 74
Mûsâ, 140, 149, 150
Mûsâ b. Ukbe, 78
Mücemmi' b. Câriye, 166, 188,
Mücezzer b. ziyad, 81
Müellefe-i Kulûb,127, 135, 136, 194
Münâfikûn, 117
Münzir b. Haram, 22
Müreysî, 110, 116, 117
Müslim, 178
Müşakkak, 153

- N -

Nadîroğulları, bkz. Benû Nadîr
Nebtel b. Hâris, 166
Necid,102, 137
Neşet Çağatay, 7
Nu'aym b. Mes'ud el-Eşcâî, 93
Numan b. Evfâ b. Amr, 53
Numan b. Mâlik, 66

- O -

Osman b. Evfa, 53

- Ö -

Ömer Rıza Kehhâle, 7

- P -

Philip Hitti, 7

- R -

Raci', 97
Rafi' b. Hureymele, 53
Râgıb el-İsfehânî, 6
Ramazan el-Bûtî, 6
Rebeze, 197
Rifâ'a b. Zeyd b. Tâbût, 54
Rifâ'a b. el-Hâris, 133
Rûm, 145, 159, 163

- S -

Sa'd b. Huneyf, 53
Sa'd b. Muâz, 104, 122, 123
Sa'd b. Ubâde, 36, 66, 122, 123
Sa'd b. Zeyd, 82
Sadık Kılıç, 5
Safvan b. Muattal, 119
Safvan b. Umeyye, 141, 142
Sâfile, 43
Sa'lebe b. Hâtıb, 136, 151
Sa'lebe b. Amr, 18
Sa'lebe b. Sa'ye, 51
Sâre, 133
Sehl b. Huneyf, 166
Sellâm b. Mişkem, 90
Selül, 20
Semhûdî, 4
Silsile b. Berham, 54
Sinan b. Veber el-Cühenî, 110, 111, 112
Süheylî, 5
Süleymoğulları, 98, 100
Süveyd, 89, 90, 91, 105
Süveylim, 148, 197, 207, 215
Şam, 60, 159
Şiblî, bkz. Mevlânâ Şiblî

- T -

Tâbe, 18
Taberî, 3
Tâif, 138, 159, 201
Talha b. Ubeydullah, 148
Tayyib Okiç, 5
Tayyibe, 18
Tebük, 16, 18, 47, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 155, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166,

186, 188, 192, 194, 198, 202
Tihame, 110
Tirmizî, 15
Türban, 19

– U –

Ubâde, 21
Ubâde b. Sâmit,85, 114, 207
Uhud, 64, 65, 67, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 92, 93, 95, 96, 158, 180, 184, 190, 192, 193, 196, 201, 214
Uman b. Hazm, 151
Umeyr (Cüllas b. Süveyd'in oğlu), 152
Umre, 131, 132
Uveym b. Saîde, 60
Uyeyne b. Hısn, 100, 101, 102, 136, 137, 138, 139, 140

– Ü –

Üsâme b. Zeyd, Üsâme b. Zeyd, 4, 43, 121
Ümmü Eymen, 121
Ümmü Rummân, 120
Üseyd b. Sa'ye, 51

– V –

Vâil b. Zeyd, 37
Vâkıdî, 3
Vedîa b. Sâbit, 89, 90, 151, 152, 153

– W –

Watt, 7, 15
Wellhausen, 7

– Y –

Ya'kûbî, 4
Ya'la b. Mürretü's-Sakafî, 134
Yesrib, 18, 20
Yevm-i Buâs, 22
Yevmü'l-Fürs, 21
Yevm-i Serâre, 22
Yevmü'l-Hadâik, 21, 24

– Z –

Zaferoğulları, 83
Zebidî, 7, 9
Zehebî, 3
Zeyd b. Erkam, 114
Zeyd b. Hârise, 109
Zeyd b. Lusayt,150, 151, 153
Zeyd b. Rifâ'a, 115
Ziya Umerî, 7
Zübâb, 144, 148, 149

Nifak hareketlerinin ortaya çıkışı, Müslümanların organize bir topluluk ve siyasi bir güç olarak belirmeye başladığı Medine devrine tesadüf eder. Bu devirde İslâm'ın yayılışına engel olmak isteyen hizipler arasında müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlar yanında belki de en mühimlerinden biri münâfıklardır. Çünkü diğer hizipler düşmanlıkta açık davrandıkları ve İslâm toplumunun dışında oldukları hâlde münâfıklar Müslümanların arasında görünüşte mümin tavrı sergilemişler ama, gizlice grup oluşturarak İslâm'ın gelişmesini engellemeye çalışmışlardır. Dolayısıyla bunlarla mücadelenin daha zor olduğu açıktır. Nitekim, Kur'an âyetleri ile hadislerin konuya bakışı ve asr-ı saadete münâfıkların meydana getirdiği nifak hareketleri bu tespiti doğrular mahiyettedir.

9 789753 891394